

Når fjenden forsvinder

Det danske flyvevåbens omstilling
fra Berlinmurens fald 1989 til krigen
over Libyen 2011.

Ph.D.-afhandling af Søren Nørby,
Institut for Militærhistorie, -kulturforståelse og Krigsteori,
Forsvarsakademiet.

Vejleder: Thomas Wegener Friis.

Syddansk Universitet, Institut for Historie. Februar 2018.

Forsideillustration: Danske F-16-fly lufttankes af en amerikansk KC-135R. (FLV Foto)

Indholdsfortegnelse

Resumé	4
Abstract	5
Kapitel 1. Indledning	6
Kapitel 2. Analysemetode, kildegrundlag og forskningsoversigt	10
Krigsførelsens kredsløb	10
Kildegrundlag	21
Forskningsoversigt	31
Kapitel 3. Det danske flyvevåben anno 1989	40
Flyvevåbnets organisation anno 1989	40
Flyvevåbnets opgaver i krig og fred anno 1989	43
Kapitel 4. Flyvevåbnets doktrinære, teknologiske og organisatoriske udvikling 1989-1993	47
Periodens udenrigspolitiske udvikling.....	48
Den doktrinære udvikling 1989-1993.....	50
Påvirkningen fra Folketinget	50
Udfasningen af Draken.....	55
Påvirkningen fra NATO	57
Oprettelsen af NATO's Immediate Reaction Forces.....	58
Aftale om Forsvarets ordning 1993-1994.....	59
Et A- og et B-hold	61
Dansk-norsk samarbejde.....	62
Fjendebilledet ændres.....	63
Nedprioritering af Close Air Support-rollen.....	64
Den organisatoriske udvikling 1989-1993	66
”Masterplan vedrørende Flyvevåbnets fremtidige forhold”	66
Beredskabet sænkes.....	69
Udsendelse af personel til internationale operationer.....	71
Den teknologiske udvikling 1989-1993	74
Levetidsforlængelsen af F-16	75
Nye våben, men til den gamle doktrin.....	77
”Sarajevoekspressen”	78
Delkonklusion 1.....	79
Flyvevåbnets udvikling 1989-1993 i tal	80
Kapitel 5. Flyvevåbnets organisatoriske, doktrinære og teknologiske udvikling 1994-1999	81
Periodens udenrigspolitiske udvikling.....	81

Den organisatoriske udvikling 1994-1999	82
Aftale om Forsvarets ordning 1995-1999.....	87
Pilotmangel.....	90
Den doktrinære udvikling 1994-1999.....	93
Flyvevåbnets operative doktrin	99
Ændringerne i Flyvevåbnets øvelser	106
Påvirkningen fra det internationale niveau: Fra NATO's Operation Deny Flight til Operation Deliberate Force.....	107
Forsvarskommissionen af 1997	112
Ved vadestedet. Operation Allied Force 1999.....	113
Aftale om Forsvarets ordning 2000-2004.....	127
Den teknologiske udvikling 1994-1999	132
Levetidsforlængelsen af Hawksystemet	132
Nye våben.....	133
Udvalget vedrørende Forsvarets Materiel	135
Tårnfalken. Nye krav til Forsvaret	137
Delkonklusion 2.....	139
Flyvevåbnets udvikling 1994-1999 i tal	140
Kapitel 6. Flyvevåbnets teknologiske, organisatoriske og doktrinære udvikling 2000-2011.....	141
Periodens udenrigspolitiske udvikling.....	141
Den teknologiske udvikling 2000-2011	143
Flyvevåbnets organisatoriske udvikling 2000-2011	148
Manas – EAPAF's ilddåb.....	150
”Back to soldering”	152
K-notatet.....	153
Aftale om Forsvarets ordning 2005-2009.....	157
Nyt værdigrundlag.....	161
Forsvarskommissionen af 2008.....	163
Aftale om Forsvarets ordning 2010-2014.....	165
Den doktrinære udvikling 2000-2011.....	166
Udfasningen af ”Reglement for Flyvevåbnet 150”	166
Truslen mod Danmark	167
Igen i krig mod Irak	168
Nye øvelser og nye opgaver	169
”In search of a mission?” Fennehelikoptere til Helmand	169
Taktisk troppetransport.....	171

Påvirkningen fra NATO	172
Air policing. Ny opgave til Flyvevåbnet	175
Krigen over Libyen.....	175
Delkonklusion 3.....	178
Flyvevåbnets udvikling 1999-2010 i tal	179
Kapitel 7. Konklusion. Det danske Flyvevåbens omstilling fra Berlinmurens fald til krigen over Libyen	180
Litteraturliste	185
Interviewpersoner	196
Bilag 1. Flyvevåbnets udvikling 1989-2010 i tal	197
Bilag 2. FORNYHIST-interviewpersoner	198

Resumé

Denne afhandling behandler det danske flyvevåbens omstilling fra det relativt store defensivt orienterede flyvevåben, som eksisterede ved Berlinmurens fald i november 1989, til det markant mindre ”expeditionary air force”, som siden 1999 har vist sig i stand til at rykke ud med kort varsel og virke for danske og allieredes interesser, stort set hvor som helst i verden fly kan lande og lette. Undervejs redegøres for valg og fravalg og analyseres, hvad der har drevet eller bremset denne omstilling.

Afhandlingen, som dækker perioden fra november 1989 til marts 2011, er det første forsøg på at gennemføre en egentlig tilbundsående undersøgelse af det danske flyvevåbens udvikling fra Berlinmurens fald, og frem til danske jagerfly indgik i luftoperationen over Libyen i 2011.

Problemformuleringen lyder: Hvordan er det blevet det danske flyvevåbens opgave at deltage i militære aktioner langt fra Danmark? Og hvordan har Flyvevåbnet ændret sig for at kunne leve op til det politiske krav om at blive et ”expeditionary air force” i stand til at føre krig så langt fra Danmark?

Med hjælp af en videreudvikling af analysemodellen ”krigsførelsens kredsløb” besvares problemformuleringen ved at fokusere på, hvordan Flyvevåbnets doktriner, Flyvevåbnets teknologiske niveau og Flyvevåbnets organisation har udviklet sig i den behandlede periode.

Afhandlingen er inddelt i de tre overordnede perioder 1989-1993, 1994-1999 og 2000-2011. Periode et går fra slutningen af Den Kolde Krig og frem til vedtagelsen af Lov om Forsvarets formål, opgaver og organisation mv. af 8. december 1993. Denne lov blev skelsættende for Forsvarets udvikling fra et dansk orienteret mobiliseringsforsvar og hen imod et forsvar med globalt virke, idet det nu blev et krav til de ansatte i Forsvaret, at de skulle være parat til at lade sig udsende til missioner uden for Danmarks nærområde. Sikkerhedspolitisk var denne første periode præget af usikkerhed omkring, hvilken vej udviklingen ville gå hos de tidligere fjender i Warszawapagten, men fra politisk side i både det danske folketing og i NATO skete der samtidig et begyndende skift fra store mobiliseringsforsvar mod mindre, men mere kapacitetsbaserede forsvar.

Periode to går fra 1994 til 1999. Her fylder det internationale aspekt, især borgerkrigen i Jugoslavien, stadig mere i Forsvarets dagligdag. Perioden slutter med Flyvevåbnets deltagelse i NATO's 78 dage lange aktion over Jugoslavien. Her blev det tydeligt, at Flyvevåbnet teknologisk ikke var, hvor værnet burde være, da Flyvevåbnet i hovedparten af operationen kun var i stand til at bidrage med F-16-fly i luftforsvarsrollen.

I periode tre, der går fra 2000 til 2011, er den centrale begivenhed terrorangrebene på USA den 11. september 2001 og den følgende globale ”krig mod terror”. Her blev Forsvaret og Flyvevåbnet for de danske politikere et centralt og ofte brugt værktøj, der skulle bistå Danmarks allierede i kampen mod terrorisme i fjerne lande som Afghanistan, Irak og ikke mindst Libyen, hvor indsatsen i luftrummet over sidstnævnte på mange måder står som højdepunktet i det danske flyvevåbens historie. Modsat situationen i 1999 var Flyvevåbnet fuldt ud i stand til at deltage i aktionen over Libyen på lige fod med – hvis ikke ligefrem på højere niveau end – Danmarks allierede. Samtidig blev den hjemlige struktur udsat for den største organisatoriske ændring i nyere tid, hvilket naturligvis også havde stor betydning for Flyvevåbnets virke og de ansattes daglige tjeneste.

Afhandlingen slutter således på det tidspunkt, hvor det danske flyvevåben havde gennemført omlægningen fra et dansk orienteret garnisonsflyvevåben til et egentligt ”expeditionary air force”.

Abstract

This thesis deals with the transformation of the Royal Danish Air Force during the years 1989-2011 and is the first attempt to conduct a thorough analysis of the development of the Danish Air Force from the fall of the Berlin Wall and until Danish aircrafts joined the air operation over Libya in 2011.

During this period the Danish Air Force has been transformed from a relatively large “garrison air force” to a much smaller “expeditionary air force”, which since 1999 has proved capable of participating in international operations far from Denmark.

The research question reads: “How has it become the Danish Air Force’s task to participate in military operations outside of Denmark? And how has the Danish Air Force changed in order to live up to the political requirement of becoming an ‘expeditionary air force’ capable of waging war far from Denmark?”

Using the analytical model “krigsførelsens kredsløb”, the research question is answered by focusing on how the Air Force’s doctrine, the Air Force’s technological level and the Air Force’s organization have evolved from 1989 until 2011.

The dissertation is divided into three main periods: 1989-1993, 1994-1999 and 2000-2011.

The first period begins at the end of the Cold War and covers the period until the adoption of a new defense act in December 1993. This law became a landmark for the Armed Forces’ development from a Danish-oriented mobilization defense toward a globally focused defense, as it became a requirement that the personnel in the Armed Forces should be prepared to be deployed on missions outside of Denmark.

Internationally this first period was marked by insecurity regarding the development in the former Soviet Union and the Warsaw Pact, but politically both the Danish parliament and NATO began a shift from a large-scale defense to a smaller, but more capacity-based defense.

Period two runs from 1994 to 1999. Here the international aspect, especially the civil war in Yugoslavia, played an ever-increasing role in the daily life of the Danish Armed Forces. The period ends with the Danish Air Force’s participation in NATO’s 78-day air campaign against Yugoslavia. Here it became evident that the Danish Air Force technologically was not where it should be, as the Danish Air Force during most of the operation was only able to contribute with F-16s for air defense.

In period three from 2000 to 2011 the key event was the terrorist attacks on the United States on September 11, 2001 and the following global “war on terror”. Here the Armed Forces and the Air Force became a central and often used tool for Danish politicians, who sent them to assist Denmark’s allies in the fight against terrorism in remote countries such as Afghanistan, Iraq, and Libya, where the actions in the airspace over the latter in many ways is the highlight of the Danish Air Force’s history. Contrary to the situation in 1999 over Libya, the Air Force was fully capable of participating in the air campaign on an equal footing with – if not at a higher level than – Denmark’s allies. At the same time, the domestic defense structure was exposed to the greatest organizational change in recent times, which of course also had a major impact on the Air Force and the daily life of its employees.

The thesis ends at the time when the Danish Air Force had completed its conversion from a Danish-oriented garrison air force to an actual expeditionary air force.

Kapitel 1. Indledning

Under den væbnede aktion mod den libyske diktator Muammar Gaddafi i perioden marts-oktober 2011 kastede danske F-16-fly 923 bomber mod Gaddafi-tro styrker og libyske militære installationer.¹ Det foregik i luftrummet over et land, der ligger mere end 3.200 kilometer fra Danmark, og som umiddelbart ikke udgjorde nogen militær trussel mod Danmark. Hvordan er det blevet det danske flyvevåbens opgave at deltage i militære aktioner langt fra Danmark? Og hvad har det krævet af ændringer af Flyvevåbnet at blive i stand til at føre krig så langt fra Danmark? Det er denne afhandlings mål at afdække disse spørgsmål.

Afhandlingen behandler perioden fra november 1989 til marts 2011 og er den første undersøgelse af det danske flyvevåbens udvikling fra Berlinmurens fald, og frem til at danske jagerfly indgik i luftoperationen over Libyen i 2011.

Afhandlingen er ikke en samlet gennemgang af det danske flyvevåbens historie i disse 22 år. I stedet benyttes analysemodellen krigsførelsens kredsløb til at organisere gennemgangen ved at se på udviklingen inden for det teknologiske, det organisatoriske og det doktrinære område i de tre overordnede perioder 1989-1993, 1994-1999 og 2000-2011.² Krigsførelsens kredsløb viser, hvordan udviklingen i de tre elementer driver udviklingen i en organisation som Forsvaret, hvor ændringer i et element kan medføre ændringer i kredsløbets to andre elementer for derved at skabe det mest optimale forsvar.

Afhandlingen indledes med kapitel 1, der beskriver afhandlingens opbygning og afgrænsning. I kapitel 2 præsenteres den valgte analysemodel, afhandlingens kildegrundlag samt forskningsoversigten. Derpå følger kapitel 3, der kort redegør for Flyvevåbnets doktrin, teknologi og organisation i 1989. I kapitel 4 gennemgås udviklingen i de tre udvalgte områder doktrin, teknologi og organisation i perioden 1989-1993. Kapitel 5 gør det samme for perioden 1994-1999, og kapitel 6 behandler perioden fra år 2000 og frem til marts 2011. I kapitel 7 konkluderes på problemformuleringen. Sidst i afhandlingen findes litteraturlisten samt en oversigt over interviewpersoner mv.

Afhandlingens periode et går fra 1989 og frem til vedtagelsen af Lov om Forsvarets formål, opgaver og organisation mv. af 8. december 1993, der blev skelsættende for Forsvarets udvikling fra et defensivt, dansk orienteret mobiliseringsforsvar og hen imod et forsvar med globalt virke. I periode to fylder det internationale stadig mere i Forsvarets dagligdag, og perioden slutter med Flyvevåbnets deltagelse i luftkampagnen over Jugoslavien i 1999. I periode tre, der går fra 2000 til 2011, er det centrale Danmarks deltagelse i den globale ”krig mod terror”, hvor Forsvaret og Flyvevåbnet blev et centralt værktøj, der skulle bistå Danmarks allierede i kampen mod terrorisme i fjerne lande som Afghanistan, Irak og Libyen.

Ved periode ets begyndelse i 1989 var det danske flyvevåben et ”garnisonsflyvevåben”, der både geografisk og doktrinært var forankret omkring forsvaret af Danmark mod en østfrakommende, talmæssigt overlegen fjende i en verdenskrig, som potentielt set ville ende som en altødelæggende atomkrig. Ved en eventuel krig ville Flyvevåbnets opgave være en defensiv forsvarskamp over Danmark og den vestlige del af Østersøen i tæt samarbejde med vesttyske flystyrker. Til denne opgave rådede værnet i 1989 over 9.500 ansatte, 105 relativt moderne jagerfly, et stort kontrol- og varslingssystem, der overvågede det danske luftrum, samt et veludbygget jordbaseret luftforsvarssystem, der bl.a. skulle forsvare de danske flyvestationer.

Den Kolde Krig endte imidlertid uden sværdslag, og i de første år af 1990’erne forsvandt både Sovjetunionen og Warszawapagten. Sikkerhedspolitisk betød dette, at Forsvaret og

1 ”Notat vedr. forsvarets deltagelse i Libyen missionen.” Forsvarskommandoen. 1. september 2012.

2 Afhandlingen fokuserer på Flyvevåbnet og inkluderer derfor ikke Hærens Flyvetjeneste og Søværnets Flyvetjeneste (fra 2004 Søværnets Helikoptertjeneste), før disse to myndigheder i hhv. 2003 og 2011 blev underlagt Flyvevåbnet.

Flyvevåbnet skulle finde en ny rolle og nye opgaver i en verden præget af usikkerhed omkring, hvilken vej udviklingen ville gå hos de tidligere fjender i Warszawapagten. Bortfaldet af den fjende, som Forsvaret havde fokuseret næsten udelukkende på siden 1949, medførte et politisk pres om, at der skulle spares på forsvarsbudgettet. Der kunne dog i afhandlingens periode et kun samles politisk opbakning til en række mindre ændringer af Forsvaret. Dette skyldtes både usikkerhed omkring udviklingen i øst samt et nyt politisk ønske om, at det danske forsvar skulle blive mere internationalt engageret. Inspireret af korvetten Olfert Fischers deltagelse i FN-operationen i Den Persiske Golf i 1990-1991 indså de danske politikere både, at Danmark havde muligheden for at bidrage til sådanne internationale operationer, samt at der var en sikkerhedspolitisk gevinst ved dette. Især Forsvarets engagement i den borgerkrig, der brød ud i Jugoslavien i 1992, blev i de følgende år et nyt og vigtigt element i Forsvarets opgaveportefølge. Borgerkrigen kom til at påvirke Flyvevåbnet, da et af dets transportfly i 1992 blev udsendt med nødhjælp til Sarajevo i Jugoslavien. Erfaringerne fra denne mission var med til at accelerere en allerede indledt udvikling internt i Flyvevåbnets transporteskadrille omkring nye doktriner og ny teknologi. Sideløbende med dette blev Forsvaret påvirket af det internationale samfund gennem især NATO, der begyndte at presse på for en omstilling af medlemslandenes forsvar væk fra store mobiliseringsforsvar mod mindre, men mere kapacitetsbaserede og deployerbare forsvar.

Forsvarskommandoen ønskede at fastholde så mange af Forsvarets kapaciteter som muligt. Bortfaldet af fjenden betød, at Flyvevåbnet kunne sænke beredskabet, hvilket især ramte værnets Force Protection-del. Samtidig blev en del af besparelserne på forsvarsbudgettet indhøstet ved at forenkle værnets struktur gennem en udfasning af Drakenflyene, der også gav mulighed for en ændring af Flyvestation Karups status, hvilket igen fjernede behovet for de to deployeringsflyvestationer Tirstrup og Vandel.

Teknologisk betød udfasningen af Drakenflyene, at Flyvevåbnet fik en mere enkel organisation med kun én type kampfly, samtidig med at det gav et nødvendigt økonomisk råderum til en omfattende levetidsforlængelse af F-16-flyene.

Periode et afsluttedes med vedtagelsen af Lov om Forsvarets formål, opgaver og organisation mv. af 8. december 1993. Denne lov blev skelsættende for Forsvarets udvikling fra et dansk orienteret mobiliseringsforsvar og hen imod et forsvar med globalt virke, idet det nu blev et krav til de ansatte i Forsvaret, at de skulle være parat til at lade sig udsende til missioner uden for Danmarks nærområde.

I periode to (1994-1999) havde hovedparten af de i denne periode gennemførte ændringer af Flyvevåbnet som mål at tilsikre en organisation, der levede op til de politiske krav om besparelser på forsvarsbudgettet og en øget evne til at deltage i internationale operationer. Ændringerne var mulige, da der fortsat ikke var nogen militære trusler mod Danmarks territorium. Det gav et manøvrerum for den danske regering, der især blev brugt i Baltikum. Her kom Danmark via NATO's Partnerskab for Fred-initiativ til at spille en stor rolle over for Letland, Estland, Litauen og Polen og deres forsøg på at blive klar til NATO-medlemskab. En fortsat nedgang i den militære trussel fra Rusland betød, at NATO-alliancens fokus flyttede væk fra Danmarks nærområde, især efter at NATO blev stadig mere involveret i borgerkrigen i Jugoslavien. Borgerkrigen var en form for intrastatslig krig, som NATO ikke var designet til at håndtere hverken politisk eller militært, og alliancen igangsatte derfor en række ændringer af både sit forsvarskoncept og sin struktur. Dette kom til at påvirke det danske flyvevåben, der i 1993 indledte opstillingen af F-16-eskadrillen 730 som Danmarks bidrag til NATO's Immediate Reaction Forces. Eskadrillen blev hermed Flyvevåbnets centrale eskadrille, og opstillingen fik stor betydning for hele Flyvevåbnets udvikling.

Periode to blev afsluttet med Flyvevåbnets deltagelse i NATO's 78 dage lange luftkampagne Operation Allied Force over Jugoslavien i marts-juni 1999. Det var Flyvevåbnets

første større internationale operation. Flyvevåbnets deltagelse i denne luftkampagne var på den ene side historisk, idet danske fly for første gang i Flyvevåbnets historie bombede fjendtlige mål. På den anden side viste luftkampagnen, at Flyvevåbnet teknologisk var blevet hægtet af i forhold til især Danmarks NATO-allierede USA. Flyvevåbnets ledelse igangsatte derfor efterfølgende en proces for at indhente dette teknologiske efterslæb, og Operation Allied Force accelererede dermed Flyvevåbnets omstilling mod et "expeditionary air force" skræddersyet til internationale operationer.

Ved periode tres begyndelse i 2000 var Flyvevåbnet i forhold til situationen i 1989 blevet reduceret med følgende: flyvestationer: 50 %, kampflyeskadriller 50 %, Hawkeskadriller 25 %, kampfly 35 % og personel 20 %. Disse omstruktureringer og nedskæringer betød, at Flyvevåbnets fredsstyrke var blevet reduceret med 17 % fra ca. 9.500 til ca. 7.900, mens værnets krigsstyrke var reduceret med 26 % fra 20.000 til 14.800. Nedskæringerne havde ikke kun ramt Flyvevåbnet, og Forsvarets samlede fredsstyrke var i perioden 1990-1997 blevet reduceret fra 39.000 til 33.200 (-15 %), mens krigsstyrken var faldet fra 103.000 til 81.200 (-21 %).³

Periode tres centrale begivenhed var terrorangrebene på USA den 11. september 2001 og den følgende globale "krig mod terror". Her blev Forsvaret og Flyvevåbnet for de danske politikere et centralt værktøj, der skulle bistå Danmarks allierede i kampen mod terrorisme i fjerne lande.

Deltagelsen i Operation Allied Force havde accelereret anskaffelsen af nyt udstyr og ammunition til de danske F-16-fly, og da Flyvevåbnet i 2002 fik til opgave at støtte amerikanske styrker i Afghanistan, var værnet teknologisk markant bedre klædt på til opgaven. Organisatorisk viste deltagelsen i den indledende fase af krigen i Afghanistan Flyvevåbnets ledelse, at det var nødvendigt at opprioritere de ansattes basale soldaterfærdigheder i et projekt, som blev døbt "Back to soldering".

Doktrinært blev NATO's luftkampagne over Jugoslavien i 1999 skabelonen for de følgende krige i Irak, Afghanistan og Libyen. Nøgleordene var højteknologisk præcisionsbombning med fokus på at undgå "collateral damage" (utilsigtede skadevirkninger forstået som drab på civile og/eller ødelæggelse af civil infrastruktur) samt en høj grad af detailstyring fra det politiske niveau, og det lykkedes i alle krigenes at nå de militære mål på eller over slagmarken. Samtidig viste luftkampagnerne dog luftmagts begrænsninger over for en velforberejdet og stædig fjende som den jugoslaviske præsident Slobodan Milosevic eller Taliban i Afghanistan, og at de bagvedliggende årsager til krigen ikke kan løses med luftmagt alene.⁴

Hjemme i Danmark valgte Forsvarskommandoen i forbindelse med forsvarsforliget i 2004 at udarbejde det såkaldte K-notat, der var Forsvarskommandoens bud på Forsvarets udvikling. Det centrale her var, at yderligere nedskæringer ikke var mulige uden at bortskære egentlige kapaciteter. Det førte til et forsvarsforlig i 2004, der udsatte Forsvarets struktur for den største organisatoriske ændring i nyere tid, hvilket naturligvis også påvirkede Flyvevåbnets virke og de ansattes daglige tjeneste. Forliget indeholdt beslutningen om at nedlægge Flyvevåbnets jordbaserede missilluftforsvar, en markant ændring af værnet og et stort chok for dets ansatte. Politisk blev der imidlertid argumenteret for, at nedlæggelsen var nødvendig for at sikre midler til værnets fortsatte omstilling og til finansiering af nyt materiel, der var bedre egnet til de internationale opgaver.

³ Svejgaard 2001, s. 337. Med hensyn til sidstnævnte tal er det værd at nævne, at faldet i antallet af ansatte hovedsageligt havde ramt de lavere grader i Flyvevåbnet.

Der kan således ikke registreres noget større fald i antallet af officerer, og hvor 5 % af Forsvarets ansatte i 1990 var ansat i diverse stabe, var dette tal i 2003 steget til 10 %. Jensen, J.B., "Dansk Forsvar Ved En Korsvej." Speciale i historie. KU 2003, s. 17, "Notat vedr. tilpasninger af forsvaret ved en række sammenlignelige lande efter ophøret af den Kolde Krig, herunder ved NATO lande så som Norge, Holland og Belgien samt ikke-NATO lande så som Sverige og Finland" 6. april 1998, s. 4-5, FTK-arkiv og Fakta om Forsvaret for hhv. 1986, 1990, 1997, 1999, 2000, 2004 og 2010.

⁴ Begrebet luftmagt ("air power") er defineret i NATO-doktrinen AJP 3.3 "Joint Air and Space Operations" som "the ability to use air capabilities to influence the behavior of actors and the course of events."

Samtidig blev Forsvarets økonomi så hårdt presset, at det kom til at påvirke Flyvevåbnets evne til at deltage i internationale operationer, idet den danske regering i 2005 på grund af Forsvarets anstrengte økonomi måtte takke nej til et ønske fra NATO om at udsende danske F-16-fly til Afghanistan.

Periode tre sluttede med de danske F-16-flys deltagelse i luftkrigen over Libyen i 2011. Her viste Flyvevåbnet, at de foregående års investeringer i ny teknologi havde båret frugt og gjort det muligt for de danske F-16-fly at deltage fuldt ud på lige fod med fly fra Danmarks centrale alliancepartner USA, og indsatsen i luftrummet over Libyen står på mange måder som højdepunktet i det danske flyvevåbens historie. Det er således naturligt at stoppe afhandlingen her, hvor omstillingen fra kold krig til internationalt engagement var gennemført.

Dette er hovedtrækkene i Flyvevåbnets udvikling i den 22 år lange periode, hvor det danske flyvevåben er blevet ændret fra et "garnisonsflyvevåben" til et "expeditionary air force", som er i stand til at rykke ud med kort varsel og virke for danske og allieredes interesser, stort set hvor som helst i verden fly kan lande og lette.

Flyvevåbnets udvikling vil i det følgende blive analyseret mere dybdegående. Gennem en videreudvikling af analysemodellen krigsførelsens kredsløb vil problemformuleringen blive besvaret og vise, hvordan udviklingen i Danmarks sikkerhedsmæssige situation har muliggjort en ændring af Forsvarets og Flyvevåbnets opgaver. Samtidig beskrives de ændringer af Flyvevåbnets doktriner, teknologiske niveau og organisation, der har muliggjort ændringerne i værnets opgaver i den behandlede periode. Undervejs redegøres for valg og fravalg af disse og analyseres, hvad der har drevet eller bremset omstillingen.

Kapitel 2. Analysemetode, kildegrundlag og forskningsoversigt

I dette kapitel præsenteres først afhandlingens analysemodel, der består af en bearbejdet udgave af den såkaldte krigsførelsens kredsløb. Modellen bruges i afhandlingen til at strukturere og analysere udviklingen af Flyvevåbnet 1989-2011 ved at fokusere på udviklingen inden for det teknologiske, det organisatoriske og det doktrinære område. Modellen viser, hvordan udviklingen i de tre elementer driver udvikling i en organisation som Forsvaret, hvor ændringer i et element kan medføre ændringer i kredsløbets to andre elementer for derved at skabe det mest optimale forsvar.

Derpå følger en gennemgang af de kilder, som afhandlingen er baseret på – både de skriftlige kilder samt de interviews, som er gennemført med relevante personer inden for Flyvevåbnets rækker. Her præsenteres de hidtil ikkegennemgåede arkiver, hvor især Flyvertaktisk Kommandos arkiv og tidligere forsvarschef general Jørgen Lyngs privatarkiv har givet megen ny viden om det danske forsvars og flyvevåbens omstilling efter Berlinmurens fald i 1989. Ligeledes præsenteres den oral history-genre, som udgør det analytiske grundlag for de gennemførte interviews.

Afsnittet med forskningsoversigten præsenterer den forskning, der eksisterer på området dansk militærhistorie efter 1989 og om det danske flyvevåbens udvikling i samme periode. Her påvises, at afhandlingen dækker et område, som den hidtidige forskning ikke har dækket. Forskningsoversigten omfatter også en gennemgang af de teorier om militær transformation og transformationsprocesser og militær teknologiudvikling, som afhandlingen også tager udgangspunkt i.

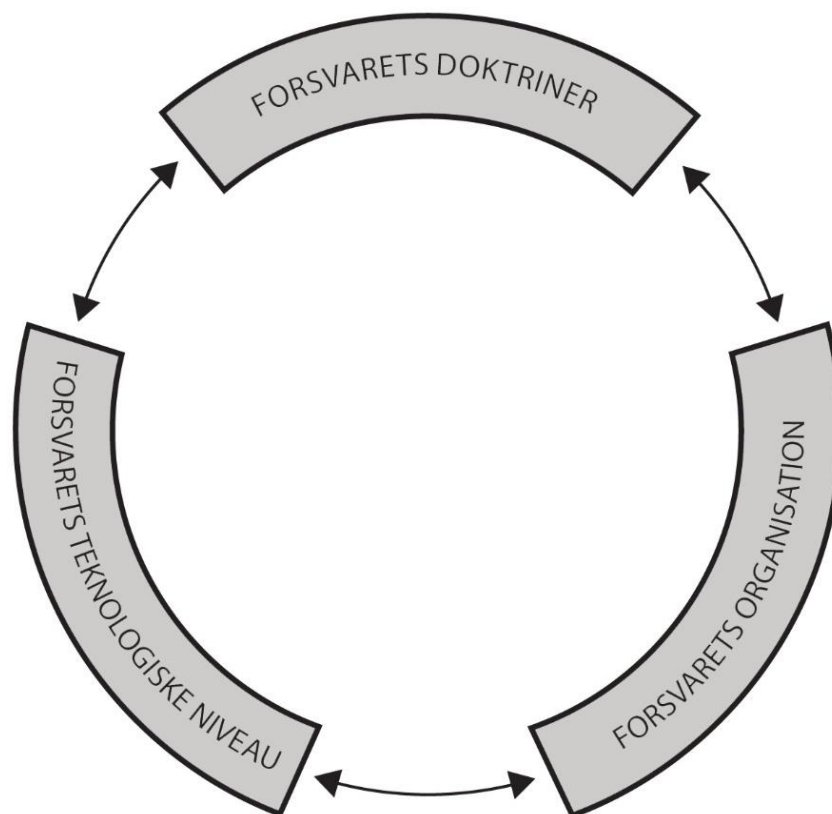
Krigsførelsens kredsløb

Dette er en empirisk baseret historisk afhandling, der beskriver det danske flyvevåbens udvikling fra 1989 til 2011. For at identificere de centrale elementer, som har drevet udviklingen, benyttes en analysemodel inspireret af modellen krigsførelsens kredsløb, der oprindeligt blev formuleret omkring 1965 af daværende major og lærer i krigshistorie ved Hærens Officersskole Kaj Vilhelm Nielsen.⁵

Kaj Vilhelm Niensens udgave af krigsførelsens kredsløb bestod, som vist nedenfor, af en ring med, hvad han kaldte Forsvarets tre grundelementer: **Forsvarets doktriner**, **Forsvarets teknologiske niveau** og **Forsvarets organisation**. De tre elementer var, ifølge Kaj Vilhelm Nielsen, de centrale faktorer i udviklingen af en organisation som Forsvaret. Grundtanken bag kredsløbet var, som pilene viser, at udviklingen i de tre elementer påvirker hinanden, og at en ændring af et element kan (men ikke altid vil) skabe en bevægelse, der også kan (men ikke altid vil) medføre ændringer af de to andre. Målet er det mest optimale forsvar, der er i stand til at vinde over en modstander, men ændres f.eks. elementet Forsvarets doktriner, uden at det bliver fulgt op af en nødvendig ændring af de to andre elementer, kan der opstå en ubalance, der gør, at Forsvaret ikke fungerer optimalt.⁶

⁵ For en gennemgang af Kaj Vilhelm Niensens teori, se Nielsen, K.V., "Krigsfilosofi og Militærteorier", i "Om Krig." København 1986, bind 3, s. 931-982.

⁶ Forsvaret er her defineret som "samfundets militære kapabiliteter i bredeste forstand, det være sig offensive såvel som defensive." Jensen 2003, s. 8-9.

De tre elementer vil blive gennemgået her:

Forsvarets doktriner er de grundlæggende principper, som Forsvaret og dets enheder benytter for at opnå de udstukne mål. Doktrinerne er internt i Forsvaret oplyst i reglementer og standardprocedurer, der giver soldaterne de generelle principper, som man antager, vil virke i krig, og som de derfor skal træne efter i fredstid. De skaber en fælles forståelsesramme internt i Forsvaret og i samarbejdet med allierede, hvor doktriner er nødvendige for at forhindre misforståelser pga. forskellige traditioner, erfaringer og kulturer.⁷

NATO's definition af en doktrin lyder: "Fundamental principles by which the military forces guide their actions in support of objectives. It is authoritative but requires judgement in application."⁸ Doktriner skal altså skabe ensartethed i udførelsen af de pålagte opgaver/ordrer, men samtidig være så tilpas generelle, at de kan bruges i en så uforudsigelig ting som krig. Omvendt må en doktrin ikke være formuleret så abstrakt, at den ikke kan give anvisninger på, hvordan et problem løses. En doktrin skal således støtte, men ikke erstatte den sunde fornuft – eller sagt med et citat af den amerikanske general William E. Depuy (1919-1992): "Doctrine doesn't tell the commander what to do; it tells him how to do what he wants to do."⁹

Doktriner giver soldater og officerer en grad af kontrol over "krigens friktion" (den uforudsigelighed, som den preussiske militærteoretiker Carl von Clausewitz argumenterede for, er

7 Højback 2012, s. 418-419, Jensen 2004, s. 183-184, Svejgaard m.fl. 1998, Petersen 2012, s. 268ff og Nørby m.fl. 2015, s. 241ff.

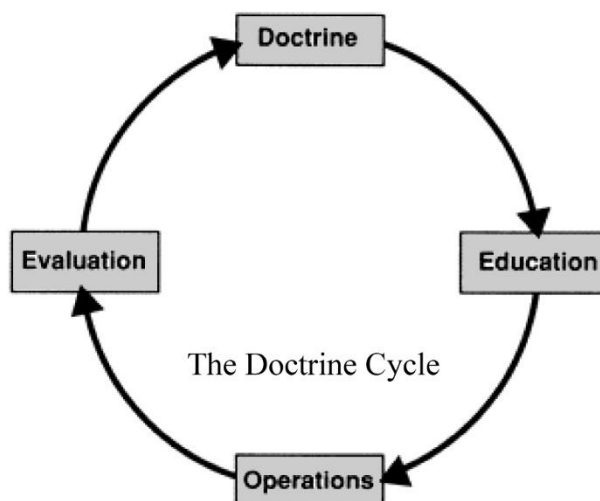
8 AAP-6(V) NATO Glossary of Terms and Definitions. <http://fas.org/irp/doddir/other/nato2008.pdf>, s. 2-D-9. Det ses af debatten i Militært Tidsskrift i perioden 1997-1999, at NATO's definition også blev brugt i det danske forsvar. Se f.eks. Bagge, A., "Om flerværnsdoktriner." Militært Tidsskrift 1999, Jørgensen, T.Ø., "Doktriner - anakronisme, fiktion eller blot en værnsspecifik fobi." Militært Tidsskrift 1998 og "Sømilitære doktriner i historisk perspektiv." Militært Tidsskrift 1997 og Wille-Jørgensen, L., "Flerværnsdoktriner - et værnssælles synspunkt." Militært Tidsskrift 4/1998.

9 Citeret efter Højback 2012, s. 389.

et centralt element i enhver militær operation) og skaber en vis ensartethed i udførelsen af de pålagte opgaver – en ensartethed, som den norske officer og militærhistoriker Harald Høiback beskriver som doktrinenes vigtigste funktion.¹⁰

Militære doktriner er ofte baseret på militærhistoriske erfaringer og er et løbende ”work in progress”. Optimalt skal et forsvar kigge på enhver ny krigserfaring og vurdere, om og i så fald hvordan den påvirker forsvarets doktriner. At basere doktriner på øvelses- eller krigserfaringer er dog ikke uden problemer, idet dette har en indbygget risiko for, at doktrinerne bliver opbygget til at udkæmpe den sidst udkæmpede krig. Dertil kommer, at ens fjender kigger på de samme krige og forsøger at drage samme erfaringer til brug for deres doktriner. Militære doktriner har den indbyggede svaghed, at de først kan afprøves endeligt i krig. Det betyder, at forkerte doktriner kan koste store tab eller i værste fald betyde, at man taber krigen. Den optimale doktrinudviklingsproces skal derfor også inkludere evnen til at lære hurtigt, så forsvaret hurtigst muligt kan rette op på eventuelle fejl og mangler i sine doktriner.¹¹

En måde, hvorpå det danske forsvar og NATO lavede doktrinudvikling under Den Kolde Krig, hvor hverken Danmark eller NATO var i krig, var bl.a. gennem krigsspil og øvelser samt erfaringsopsamling fra de krige, som alligevel var i perioden, f.eks. Falklandskrigen mellem Argentina og Storbritannien i 1982.¹²

Doktrinen har indflydelse på Forsvarets organisation, uddannelse og øvelser samt opgradering af eksisterende eller anskaffelse af nyt udstyr, da disse elementer skal understøtte den valgte doktrin. Dette illustreres på bedste vis af den britiske marinehistoriker Geoffrey Tills doktrinhjul indsat ovenfor. Tills doktrinudvikling er dog kun mulig i en optimal situation, og normalt går doktrinhjulet også den anden vej, hvor doktrinen afspejler det tilgængelige materiel og den eksisterende organisation.¹³

I en optimal situation vil ændringen i f.eks. elementet Forsvarets teknologiske niveau straks føre til ændring i Forsvarets organisation og Forsvarets doktriner, men der er ofte en vis træghed i denne udvikling. Dette skyldes, at det tager tid at ændre organisationen, så nyt personel kan uddannes i det nye udstyr samt derpå gennemføre de øvelser, som gennem afprøvning af den

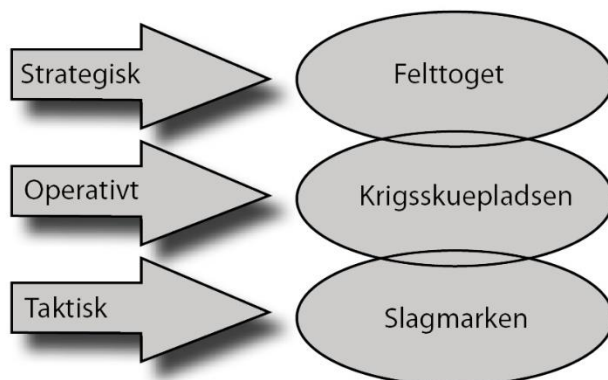
¹⁰ Howard 2002, s. 25 og Høiback 2012, s. 380ff.

¹¹ Howard, M., "Military Science in an Age of Peace," RUSI Journal, no. 119:1 (1974); s. 7-8.

¹² Andersen, J.E., "Krigsførelsens Kredsløb", Krigshistorisk tidsskrift 2013.

¹³ Barfoed 2015. Illustration fra Till, G., "Seapower. A Guide for the Twenty-First Century." London 2005, s. 29.

nye teknologi og den ændrede organisation danner grundlaget for eventuelle nødvendige ændringer i doktrinerne. Et eksempel på denne forsinkelse er Hærens udarbejdelse af nye doktriner for fredsbevarende operationer, der først blev udgivet i 1994, to år efter at de første danske soldater var blevet indsat i FN-operationen i Jugoslavien.¹⁴

Doktriner bruges på både strategisk, operativt og taktisk niveau. Det strategiske niveau er det overordnede, hvor den grundlæggende doktrin lægges – f.eks. om strategien skal være defensiv ligesom NATO's under Den Kolde Krig eller offensiv ligesom Warszawapagtens i samme periode. På niveauet under det strategiske fastlægger den operative doktrin f.eks., hvorvidt luftoverlegenhed prioriteres over luftstøtte til landstyrker, eller om offensive operationer prioriteres over defensive, mens doktriner på det taktiske niveau bestemmer f.eks. antallet af fly indsat i en specifik mission. Det er vigtigt at slå fast, at de forskellige doktriner kan være indbyrdes modstridende – f.eks. vil et operativt ønske om at undgå egne eller civile tab påvirke kampen på taktisk niveau og muligvis forlænge krigen. Et eksempel på dette var NATO's "rules of engagement" under Operation Allied Force i 1999, hvilket vil blive behandlet senere i denne afhandling.¹⁵

Denne afhandling belyser, hvordan Forsvarets og Flyvevåbnets doktriner ændrede sig i årene 1989-2011, og hvordan dette påvirkede Flyvevåbnets teknologiske niveau og organisation. I den her behandlede periode er de centrale personer inden for doktriner for brugen af luftmagt den amerikanske oberst John A. Warden og den ligeledes amerikanske politolog Robert Pape. Deres indvirkning på Flyvevåbnets doktrinære udvikling vil blive behandlet indgående i afhandlingens kapitel 5.

Forsvarets teknologiske niveau omfatter soldaternes værktøj: våben og anden udrustning, transportmidler, kommunikationsudstyr osv. og deres vedligeholdelsesmæssige stand. Forsvarets anskaffelse af teknologi afhænger af dets doktriner og herunder især, hvem den potentielle fjende er, idet et forsvar som udgangspunkt altid forsøger at få de mest optimale våben til denne opgave inden for det givne budget.¹⁶

Ændringer i Forsvarets teknologiske niveau kan både komme indefra, ved at Forsvaret selv opfinder ny teknologi (eksempler på dette er internettet og GPS), eller udefra, ved at civil teknologi overtages eller videreudvikles, så den også kan bruges militært.

Teknologien er ofte nem at følge i kilderne, da der skal søges penge til indkøb af ny eller til ændring af allerede eksisterende materiel/teknologi. Teknologien er derudover delvist kvantificerbar, idet det som oftest er muligt at undersøge f.eks. to forskellige flytyper og derudaf fastslå, hvilken der bedst egner sig til den foreliggende opgave, ligesom det er muligt at tælle

¹⁴ Sørensen 1996, s. 2.

¹⁵ Højback 2012, s. 380ff.

¹⁶ Rokos, A., "Doktrin og teknologi." Militært Tidsskrift 1997.

antallet af enheder og holde det op mod en potentiel fjendes antal af (mere eller mindre tilsvarende) enheder. En sådan optælling har dog den svaghed, at to flytyper aldrig er 100 % ens og derved sammenlignelige, samt at man ikke tager hensyn til f.eks. materiellets vedligeholdelsesmæssige niveau.

Forsvarets teknologiske udvikling er en kontinuerlig proces, men at udvikle ny teknologi til Forsvaret kræver meget store økonomiske ressourcer. De teknologiske muligheder begrænses stort set kun af de fysiske love og landenes økonomiske formåen. Det er derfor ikke overraskende, at størstedelen af den (militær)teknologiske udvikling i anden halvdel af det 20. århundrede og de første år af det 21. århundrede er sket i regi af det amerikanske forsvar. USA er en mastodont også inden for udviklingen af teknologi, og det beløb, som det amerikanske forsvar bruger til udvikling af nyt materiel, var i 2009 større end det samlede britiske forsvarsbudget.¹⁷

For et forsvar som det danske er der groft sagt to måder at tackle den teknologiske udvikling. Forsvaret kan selv – enten alene eller sammen med andre – udvikle det nye udstyr, eller man kan vælge at købe udstyr, som andre har udviklet. Den førstnævnte løsning giver indflydelse, men er dyr og risikobetonet, hvilket især har betydning for et lille forsvar som det danske med dets begrænsede ressourcer.¹⁸ Ikke alle projekter lykkes, og det danske forsvar har sjældent råd til at bruge midler på et projekt, som ikke bliver til noget. Forsvaret har derfor en lang tradition for at anskaffe materielssystemer, som allerede er færdigudviklede og i eller umiddelbart på vej i produktion.¹⁹ Ved at købe udstyr udviklet af andre køber man imidlertid samtidig helt eller delvist deres strategiske syn på verden. Som formuleret af den amerikanske militærforsker Eliot Cohen: “The American [revolution in military affairs] is designed to fit US strategic needs – the need for power projection, quick wins, low casualties, and the flexibility to move from one theatre to another. Other countries have very different purposes.”²⁰ Et eksempel på dette er amerikanernes fokus på evnen til at lufttanke, et element, der er nødvendigt qua deres fokus på krigsførelse langt fra de hjemlige baser.

Den teknologiske udvikling er sket sideløbende med en økonomisk udvikling, der har gjort de nye våbensystemer markant dyrere end hidtil. Denne ”teknologiske inflation” har betydet en årlig prisstigning på militært isenkram i perioden siden 1945 på mellem 7 og 10 %. Et eksempel på dette er prisen på et jagerfly, hvor et F-35 Joint Strike Fighter i 2015 er prissat til ca. 540 mio. kr., mens et F-16 ”kun” kostede ca. 150 mio. kr. i 1980 (i 2015-priser).²¹ Det bestemmer antallet af fly, som Forsvaret kan anskaffe og operere med inden for det forsvarsbudget, som de danske politikere afsætter, men det spiller også ind på politikernes lyst til at bruge flyene i områder, hvor man kan risikere tab af fly, som kan være meget omkostningstunge at erstatte. Et eksempel på dette er havariet af en af Flyvevåbnets Merlinhelikoptere i Afghanistan i 2015. Uheldet betød en

17 Lyng, arkivkasse 53, notat dateret 17. maj 1990.

18 Forsvaret gennemfører sine materielanskaffelser (ny- og genanskaffelser samt modifikationer af eksisterende materiel) over hhv. materielanskaffelsesplanen samt materieldriftplanen. Større, politisk interessante anskaffelser gennemføres over materielanskaffelsesplanen, mens vedligeholdelse samt erstatnings- og visse beholdningsopbyggende anskaffelser sker over materieldriftplanen. Materielanskaffelsesplanen planlægges og styres via Forsvarskommandoen, hvorimod materieldriftplanen er en decentral plan styret af de tre værns materielkommandoer. ”III. Forsvarets materielanskaffelser.” Lyng, arkivkasse 131.

19 Der er dog enkelte undtagelser, bl.a. på Søværnets område, hvor Danmark fra starten deltog i udviklingen af Sea Sparrow-antiluftmissilet og også selv stod for udviklingen af det såkaldte Standard Flex-koncept med containerbaserede våben og andet udstyr om bord i flådens skibe. ”Rapport fra Udvalget vedrørende Forsvarets Materiel”, s. 47 og 57 samt Loo 2009, s. 1.

20 Loo 2009, s. 17.

21 <http://breakingdefense.com/2016/02/bogdan-predicts-f-35s-for-less-than-80m-engines-included/>, King 2011, s. 31-32, Svejgaard 2001, s. 337 og Forsvarsministerens Rådgivnings- og Analysegruppe, ”Notat vedrørende økonomiske aspekter som følge af den teknologiske udvikling.” 28 APR 1989.

ekstraudgift af en sådan størrelse, at Forsvaret valgte at bruge dette som begrundelse for at udskyde anskaffelsen af nyt artilleri til Hæren.²²

I denne afhandling bruges den teknologiske udvikling i Flyvevåbnet 1989-2011 til at identificere, hvordan udviklingen ændrede værnets evne til og muligheder for at løse de pålagte opgaver. Samtidig belyses, om og i givet fald hvordan fremkomsten af ny teknologi ændrede Flyvevåbnets doktriner og organisation. Der fokuseres her ikke kun på bomber og missiler, men også på fremføringsmidlerne, som i Flyvevåbnets tilfælde er fly, helikoptere og (frem til 2004) jordbaserede missilbatterier.

Forsvarets organisation er måden, Forsvaret er opbygget – i Flyvevåbnets tilfælde med eskadriller og støttestruktur og deres placering geografisk i Danmark. Organisation omfatter også Forsvarets personel og måden, dette er organiseret på – f.eks. andelen af kontraktansatte versus værnepligtige, og hvordan de ansatte er rekrutteret og ikke mindst uddannet. Det omfatter også værnforståelsen, altså f.eks. at Hæren ser sig selv som storebror i forhold til de to mindre værn Søværnet og Flyvevåbnet og den værnsvivalisering/-kamp om pengene på forsvarsbudgettet, som udspringer heraf.

Forsvarets etableringer koster penge at drive, og Forsvarets struktur har derfor været et fast punkt ved forhandlingerne om nye forsvarsforlig, hvor Folketingets politikere har forsøgt at skabe en mindre og derved billigere struktur for på den måde at finde penge til besparelser eller nyt materiel.

Ændringer af en organisation som Forsvaret kan være svære at gennemføre, idet en organisation har tendens til at have en indbygget modstand mod større ændringer. En måde at skabe opbakning til en større organisationsændring er at introducere det, som den amerikanske ledelseskonsulent og organisationsteoretiker John P. Kotter kalder for en ”brændende platform”. Denne metafor beskriver den situation, hvor de ansatte får forståelsen for, at den nuværende situation ikke kan fortsætte, og at en ændring af organisationen derfor er nødvendig. Uden denne følelse af en ”brændende platform” vil ændringer ofte møde stor modstand internt i organisationen og i yderste fald ikke kunne gennemføres. Modsat giver følelsen af en ”brændende platform” ikke bare accept af de foreslåede organisationsændringer, følelsen kan ligefrem skabe en egentlig opbakning til processen. Denne afhandling identificerer flere steder i Flyvevåbnets udvikling i den her behandlede periode, hvor sådanne ”brændende platforme” har været med til at skabe opbakning til eller mindske modstanden mod ændringer af værnet.²³

Organisationens betydning for Forsvarets virke er svær at påvise, da der er tale om mennesker. Man kan tælle antallet af soldater, men ikke herudfra vurdere deres evne i krig, da den afhænger af ting som uddannelse, erfaring, moral, sundhedstilstand osv. (samt deres teknologi/udrustning og doktriner).²⁴ At organisationen har betydning, er dog uomtvisteligt, og hvor godt eller dårligt organisationen fungerer, har stor indflydelse på de ansattes moral, der igen har betydning for, hvor effektivt – og i det hele taget om – en soldat arbejder i fredstid og kæmper i krig. Historien har eksempler på, at selv dårligt udrustede og uddannede soldater kan vinde et slag mod en bedre udrustet og bedre uddannet fjende, hvis førstnævnte kæmper for noget, som de virkelig tror på. Et eksempel på dette er krigen mellem Sovjetunionen og Afghanistan i 1980’erne,

22 Dam, H., ”Teknologi og økonomi.” Militært Tidsskrift 1997, ”Dansk helikopter havareret i Afghanistan.” Jyllands-Posten 12. oktober 2004, ”BREAKING ! Indkøbet af nyt artillerisystem annulleres.” www.krigeren.dk 30. april 2015, Brøndum, Chr., ”Jarlov: Radikal modstand spiller forswarets tid.” Berl. Tid. 14. december 2015, ”Pris for EH101-reparation slår fast, at radikal Israel-modstand stoppede artilleriindkøb.” www.nytkampfly.dk 18. maj 2016 og interview med S. Ø. Nielsen 2. november 2017, 13 min.

23 Kotter, J., ”Forandringsledelse” i ”Om forandringsledelse.” København 2017.

24 Jensen 2004, s. 185.

hvor det lykkedes en både talmæssigt og teknologisk underlegen afghansk modstandsbevægelse at holde stand mod de sovjetiske styrker i landet.

Afhandlingen redegør for udviklingen i Forsvarets og Flyvevåbnets organisation samt værnets personalesituation og dens betydning for Flyvevåbnets udvikling i perioden 1989-2011.

Et eksempel på krigsførelsens kredsløb

I 1992 besluttede et flertal i Folketinget at udfase de danske jagerfly af typen Draken. Beslutningen betød en nedlæggelse af to af Flyvevåbnets seks jagerflyeskadriller og omskoling af et antal piloter og teknikere til F-16-flyet. Udfasningen betød, at F-16-flyene skulle overtage Drakenflyenes opgave med fotorekognoscering, og for at kunne varetage denne opgave måtte Flyvevåbnet udvikle en ny fotopod (til at hænge under flyets bug) til F-16-flyene. Dette eksempel viser, hvordan Kaj Vilhelm Nielsens kredsløb fungerer: at en ændring af organisationen (udfasning af Draken) medførte en doktrinær ændring (ny opgave til F-16), der igen medførte en teknologisk ændring (anskaffelse af fotoudstyr).

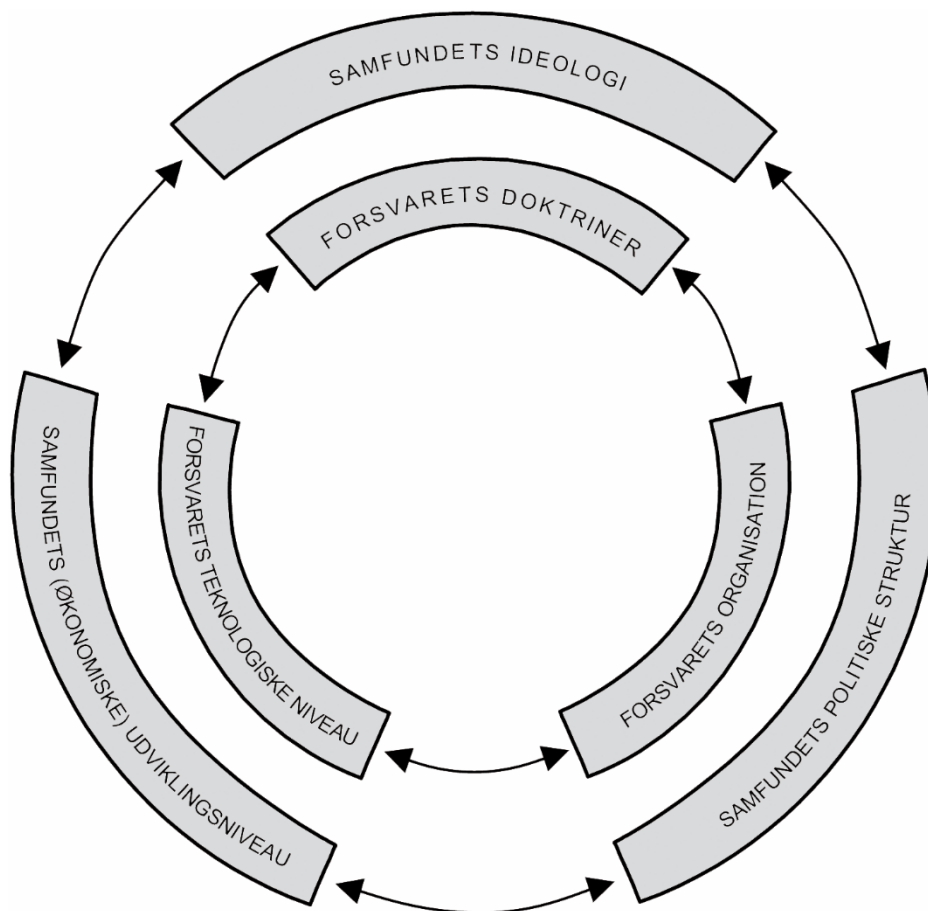
Kritikken af Kaj Vilhelm Nielsens model og en videreudvikling af krigsførelsens kredsløb

Kaj Vilhelm Nielsens model er enkel og nem at vise grafisk, og daværende premierløjtnant Mikkel S. Jensen hævdede i Militært Tidsskrift i 2004, at modellen kan ”anvendes lige godt på et jægersamler samfund i ældre stenalder, som på USA’s fremtidige forsvarskoncept.”²⁵ Analysemodellen skulle således gøre det muligt at systematisere og identificere, hvad der driver ændringer i et værn som det danske flyvevåben. Kaj Vilhelm Nielsens model er imidlertid ikke nok til at forklare udviklingen f.eks. i ovennævnte eksempel med udfasningen af Drakenflyene. Her blev ændringerne igangsat af en politisk beslutning taget uden for Kaj Vilhelm Nielsens kredsløb. Det centrale kritikpunkt af Kaj Vilhelm Nielsens model er derfor, at Forsvaret ikke er en isoleret ø, men påvirkes af udviklingen i det samfund, som det skal virke i og med, hvilket modellen ikke tog højde for.

Daværende kaptajn i Hæren Michael H. Clemmesen forsøgte i 1979 at videreudvikle krigsførelsens kredsløb, så modellen inddrog den politiske virkelighed, som Forsvaret opererer i. Han ønskede at påvise, at der er andre elementer end Forsvarets teknologiske niveau, Forsvarets organisation og Forsvarets doktriner, der påvirker Forsvarets opbygning og virke, og påsatte derfor en ekstra ring med tre nye kasser benævnt **samfundets ideologi**, **samfundets politiske struktur** og **samfundets (økonomiske) udviklingsniveau**. Ifølge Michael H. Clemmesen havde **samfundets ideologi** f.eks. betydning for, hvor tilbøjelig landets regering var til at gribe ind i konflikter langt fra landets nærområde. Ideologien bestemmer også, hvordan Forsvarets styrker ser på og behandler fjenden, og hvordan – og om – befolkningen accepterer tab af egne soldater og ”collateral damage”. På samme måde omfatter **samfundets politiske struktur** f.eks. landets styreform, opbakningen til regeringen og det politiske systems evne til at træffe beslutninger. I dansk kontekst lyder det ofte, at forsvarspolitik er lokalpolitik, og samfundets politiske struktur omfatter derfor også det lokale politiske niveau, da det for Forsvaret har stor indflydelse på organisationen omkring især placering/fastholdelse af kaserner, flyvestationer og flådestationer.²⁶ **Samfundets (økonomiske) udviklingsniveau** omfatter f.eks. landets erhvervsstruktur og adgang til råstoffer samt befolkningens størrelse, der er vigtig i relation til f.eks. rekruttering, og befolkningens sundhedstilstand – alt sammen elementer, som er med til at afgøre, hvor mange ressourcer (økonomiske og menneskelige) der er til rådighed for Forsvaret.

²⁵ Jensen 2003, s. 5ff.

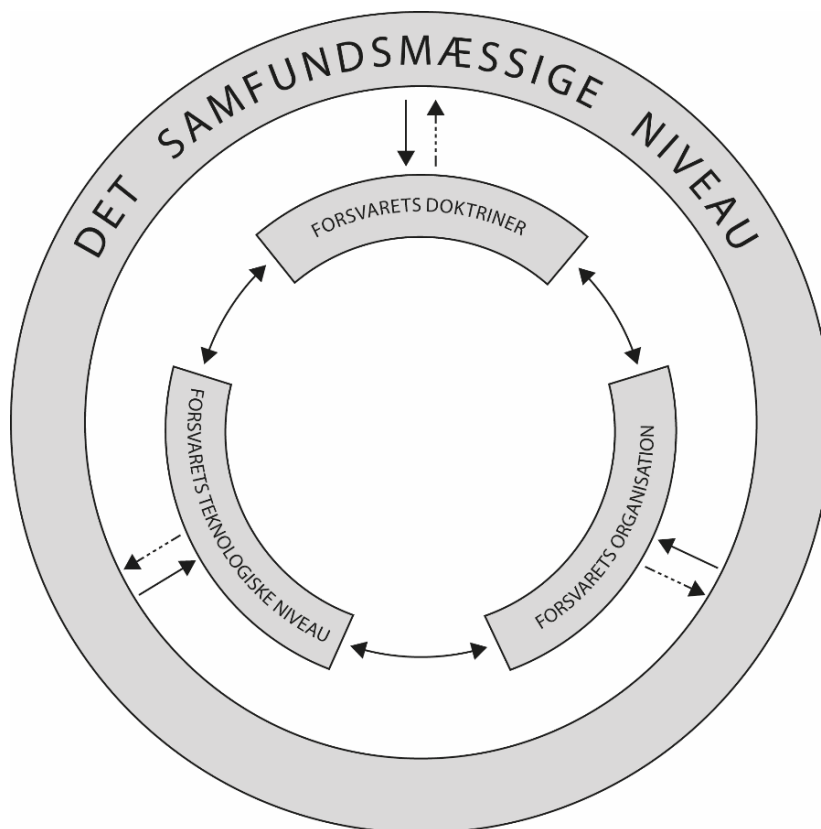
²⁶ Rosgaard, K.E., ”Flyvevåbnets langsigtede udvikling – et spørgsmål om professionelt engagement.” Militært Tidsskrift 2000, s. 245 og interview med P. Ludvigsen, FORNYHIST, bånd I, 58 min.

Michael H. Clemmesens udgave af krigsførelsens kredsløb.

Clemmesens ring var barn af Den Kolde Krig og den ideologiske konflikt mellem det kapitalistiske Vest og kommunistiske Øst, hvor f.eks. ”samfundets ideologi” spillede en større rolle end i denne afhandlings periode. Fælles for ringens elementer er, at både ideologi, politiske strukturer og økonomisk udviklingsniveau er af politisk natur. At dele dem op i tre separate kasser giver imidlertid et unødvendigt overlap. For at modgå dette har jeg valgt at samle de tre elementer i én ring, der benævnes **det samfundsmæssige niveau**. Denne placeres rundt om Kaj Vilhelm Nielsens oprindelige ring for at vise, at **det samfundsmæssige niveau** påvirker både **Forsvarets teknologiske niveau**, **Forsvarets doktriner** og **Forsvarets organisation**.²⁷ For nemhedens skyld vil den inderste ring herefter blive benævnt **Forsvarets niveau**.

²⁷ Interview med Michael H. Clemmesen 2015.

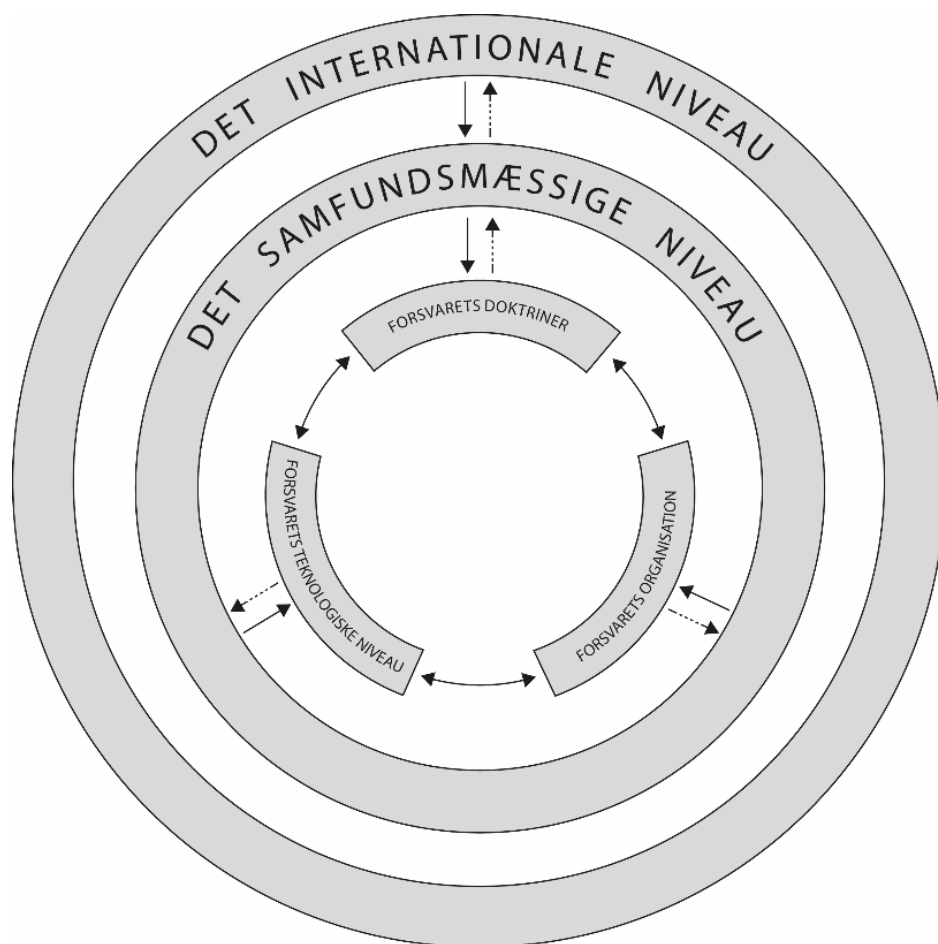

Den nye ring skal illustrere, at det samfundsmæssige niveau i Danmark altid har været styrende for udviklingen i Forsvaret.²⁸ Det samfundsmæssige niveau bestemmer, hvor mange penge politikerne kan og vil afsætte til Forsvaret, og hvilket materiel/teknologi der skal anskaffes, men også hvordan Forsvaret skal organiseres, og imod hvilken fjende Forsvaret eventuelt skal indsættes. Disse valg træffes imidlertid ikke uden påvirkning fra Forsvarets ledelse, der besidder et de facto-monopol på detailviden om Forsvaret. Påvirkningen fra Forsvaret og ud på den omkringssatte ring er dog mindre end påvirkningen den anden vej, hvilket illustreres med den stiplede linje. At Forsvarets ledelse kan påvirke det samfundsmæssige niveau, ses f.eks. i diskussionen i begyndelsen af 1990'erne om, hvorvidt der skulle udsendes danske kampvogne til støtte for bl.a. de danske tropper involveret i FN-operationen i Jugoslavien. Forsvarets ledelse ønskede at deployere en kampvogneskadron, men oplevede, at deres argumenter omkring bl.a. sikring af egne og allierede tropper mødte modstand fra politikerne, der både frygtede, at kampvognene ville medføre en eskalering af konflikten, samt ikke var klar til at betale de økonomiske omkostninger, der var ved at deployere 10 kampvogne så langt væk fra Danmark. Sagen endte med, at kampvognene blev deployeret, og Forsvarets argumenter vandt således over den politiske modstand.²⁹ Det hører dog til undtagelserne, at Forsvarets ledelse havde succes med sådanne forsøg på at påvirke det samfundsmæssige niveau. I forbindelse med den danske deltagelse i Operation Allied Force over Jugoslavien i 1999 argumenterede Flyvertaktisk Kommando således imod en forøgelse af antallet af danske F-16-fly til operationen, men på trods af dette valgte de danske politikere at øge antallet af fly og underkendte dermed Flyvertaktisk Kommandos ønske.

²⁸ Howard 2002, s. 36 og Petersen 2012.

²⁹ Delieu, A., "DANSQN – den danske kampvogneskadron i Bosnien, 1993-1995." Speciale. Syddansk Universitet 2009, Hækkerup 2002, s. 58 og 112ff og Petersen 2012, s. 43 og 190.

Den nye ring dækker således samspillet mellem Forsvaret og det omgivende samfund. Ringen inkluderer imidlertid ikke alle de elementer, som påvirker et forsvar som det danske, og er derfor stadig ikke tilstrækkelig til at forklare Forsvarets udvikling. Hvor er f.eks. påvirkningen fra den forventede fjende eller fra internationale alliancer som NATO, OSCE, FN eller EU? Alle spillede og spiller de en central rolle i det danske forsvars udvikling.³⁰ Dette illustreres ved at påsætte en tredje ring med titlen **det internationale niveau**, der, som pilene viser, påvirker det samfundsmæssige niveau. Beslutningstagerne i de internationale organisationer er i mange tilfælde folk fra de to allerede viste ringe, f.eks. danske politikere eller Forsvarets personel, der f.eks. via poster i NATO har indflydelse på alliancens udvikling. Et eksempel på dette kan være en dansk officer, der fra Forsvarets niveau (den inderste ring) sendes til møde i NATO (det internationale niveau) med mandat fra danske politikere (det samfundsmæssige niveau). Dette medfører et vist sammenfald mellem de to allerede viste ringe og denne tredje ring. I kraft af Danmarks position som småstat er påvirkningen fra de to inderste ringe og ud på det internationale niveau mindre end påvirkningen den anden vej, hvorfor linjen er stiplede.

³⁰ Idet Danmark siden 1993 har haft et EU-forbehold over for et fælles EU-forsvar, vil udviklingen i Vestunionen (WEU) ikke blive inddraget i denne afhandling.

Opsat tredimensionelt ser den nye udgave af krigsførelsens kredsløb ud som på ovenstående illustration. Her hviler **Forsvarets niveau** på **det samfundsmæssige niveau**, der igen hviler på **det internationale niveau**. Set oppefra skæres ”lagkagen”, så de tre elementer doktriner, organisation og teknologi behandles på de tre niveauer: Forsvarets niveau, det samfundsmæssige niveau og det internationale niveau. Det samme gøres derpå med kredsløbets to andre elementer. Et eksempel på et sådant stykke ”udskåret lagkage” er opstillingen af Flyvevåbnets Eskadrille 730 som Danmarks bidrag til NATO’s Immediate Reaction Force. Opstillingen kom i stand som følge af en ændring af NATO’s doktriner. Denne ændring påvirkede det samfundsmæssige niveau, hvor de danske politikere skulle finde ud af, hvilke styrker Danmark skulle stille til rådighed for Immediate Reaction Force, og det samfundsmæssige niveau påvirkede derpå Forsvaret og Flyvevåbnet, der blev bedt om at stille Eskadrille 730 til rådighed for NATO. Et eksempel på det internationale niveaus indflydelse på Flyvevåbnet er omkring Operation Allied Force over Jugoslavien i 1999. Her påvirkede det internationale niveaus ønske om at minimere risikoen for tab af NATO-landenes fly alliancens taktik helt ned på det taktiske niveau, idet NATO-landenes fly fik ordre til ikke at operere under 4½ km’s højde for ikke at risikere at blive skudt ned. Konsekvenserne af denne beslutning var en forringelse af flyenes evne til at lokalisere og engagere mål på jorden, men medførte også, at ingen af NATO-landenes fly blev skudt ned under operationen. Det samfundsmæssige fokus på at minimere risikoen for at lide tab var også medvirkende til beslutningen i 1999 om at anskaffe såkaldte ”unmanned aerial vehicle” (førerløse fly) til Forsvaret, igen et eksempel på det samfundsmæssige niveaus påvirkning af Forsvarets teknologiske niveau (anskaffelse af nyt materiel).

Denne nye version af krigsførelsens kredsløb vil i det følgende blive operationaliseret på den måde, at jeg for hver af de tre perioder vil gennemgå udviklingen inden for Forsvarets og Flyvevåbnets doktriner, organisation og teknologiske niveau. Elementerne vil blive gennemgået ud fra de tre niveauer det internationale, det samfundsmæssige og Forsvarets niveau. I gennemgangen viser rækkefølgen af de tre elementer (doktriner, organisation og teknologi), hvilket af elementerne der var styrende for udviklingen i den pågældende periode.

Kildegrundlag

I dette afsnit beskrives de kilder, som ligger til grund for denne afhandling. De kan inddrages i følgende overordnede grupper: myndighedsarkiver, projektet Forsvarets Nyere Historie, privatarkiver, oral history samt bøger og artikler. Sidstnævnte beskrives i afsnittet Forskningsoversigt.

Af myndighedsarkiver drejer det sig om Flyvertaktisk Kommandos arkiv og Forsvarsministeriets Rådgivnings- og Analysegruppens arkiv. Jeg har også søgt om aktindsigt i Forsvarsministeriets arkiv, men har her fået den meget overraskende oplysning, at ministeriets arkiv ikke indeholder materiale om Flyvevåbnets omstilling fra situationen i 1989 og frem til omstillingen til nutidens "expeditionary air force".³¹ Derudover baseres afhandlingen på de interviews, som blev gennemført i forbindelse med projektet Forsvarets Nyere Historie, hvis mål var at beskrive Forsvarets udvikling i perioden 1989-2009, samt en række privatarkiver, hvor især general og forsvarschef Jørgen Lyngs arkiv er centralt. Afsnittet redegør også for de udfordringer, som jeg er stødt på i mit arbejde med de nævnte arkiver. Ligeledes præsenteres oral history-genren, som er en central del af afhandlingens empiriindsamling, samt de fordele og ulemper, der er ved at benytte disse typer af kilder.

Ovenstående kilder vil blive gennemgået nærmere i det følgende.

Myndighedsarkiver

Afhandlingens centrale arkiv er Flyvertaktisk Kommandos arkiv. Flyvertaktisk Kommando er Flyvevåbnets daglige ledelse, og arkivet indeholder alle interne sagsakter til og fra Flyvevåbnets forskellige myndigheder samt kommandoens kommunikation med resten af Forsvaret. Som jeg kommer nærmere ind på, er dette dog ikke altid tilfældet.

Jeg ansøgte ved projektets start i februar 2015 Værnsfælles Forsvarskommando om adgang til dette arkiv. Jeg er den første, der har søgt adgang til hele Flyvertaktisk Kommandos arkiv for perioden efter 1989.³² Det betød, at Flyvertaktisk Kommando måtte udarbejde retningslinjer for min adgang, hvilket tog over et år, og jeg fik derfor først adgang i sommeren 2016. Den forsinkede adgang til Flyvertaktisk Kommandos arkiv betød, at min oprindelige plan om at gennemgå arkivet og derpå gennemføre et antal oral history-interviews måtte vendes om.

Flyvertaktisk Kommandos arkiv består af tre elementer:

- I Rigsarkivet findes et papirarkiv bestående af 1.160 aktpakker dækkende perioden frem til 1998.
- I databasen Doculive/Forsvarets Historiske Arkiv findes et elektronisk arkiv over alle Flyvertaktisk Kommandos arkivalier fra perioden 1991-2008. En mindre del af arkivalierne er indskannede, men hovedparten af posterne henviser til et fysisk arkiv placeret dels i Rigsarkivet (frem til 1998) og dels ved Flyvestation Karup (1999-2008).
- Perioden fra 2008 og frem er arkiveret i databasen Captia, hvor alt er digitalt. Der eksisterer således ikke noget papirarkiv for perioden efter 2008.³³

Der er tale om et meget omfattende arkivmateriale, det som følge af dets opbygning og vekslende journaliseringspraksis er vanskeligt at søge målrettet i. Det førstnævnte papirarkiv i Rigsarkivet er for størstedelens vedkommende gennemgået fysisk. Arkivet indeholder en stor mængde arkivalier,

31 Jf. e-mail fra Tina B. C. Stehr, Forsvarsministeriet, 5. januar 2017.

32 Jf. e-mail fra fuldmægtig Gitte Brinkbæk, Værnsfælles Kommandos arkiv, 1. februar 2016.

33 Der er tre aktive bestemmelser for arkivets funktion. Det drejer sig om: "Bekendtgørelse om bevaring og kassation af arkivalier hos Forsvarskommandoen og underlagte myndigheder", "Bestemmelser for aflevering, bevaring og kassation af arkivalier" og "Rigsarkivets bevarings- og kassationsbestemmelser for papirarkivalier fra forsvarets myndigheder før 1. januar 2003".

men hovedparten af disse omhandler Forsvarets økonomi eller personalemæssige aspekter såsom ansættelser og opsigelser af ansatte, forsikringsager, overflytning af personel samt lignende administrative sager. Der er således meget få arkivalier omhandlende mere overordnede tanker om Flyvevåbnets virke. Gennemgangen af dette arkiv har derudover åbenbaret, at der i forbindelse med arkivets overdragelse til Rigsarkivet er sket en omfattende sanering/makulering af arkivet. Stort set alle indgående dokumenter (f.eks. breve fra Forsvarskommandoen til Flyvertaktisk Kommando) er blevet makuleret, formentlig fordi enten Rigsarkivet eller Flyvertaktisk Kommando har taget for givet, at disse dokumenter var gemt hos den afsendende myndighed eller andetsteds i Rigsarkivet. Via søgninger i arkiverne hos den afsendende myndighed har jeg dog kun været i stand til at genfinde få af disse dokumenter. Der er således en række interessante dokumenter, som findes i kopi eller nævnes i forsvarschef general Lyngs arkiv (se nedenfor), men som ikke har kunnet fremfindes via Flyvertaktisk Kommando eller andre af Forsvarets arkiver. Dertil kommer deciderede huller i arkivet. Et eksempel på dette er den business case, som i begyndelsen af 00'erne lå til grund for oprettelsen af Flyvevåbnets Taktiske Stab. Flere af mine kilder har henvist til denne, men det har ikke været muligt at finde den i Flyvertaktisk Kommandos arkiv. Dette har været hæmmende for udarbejdelsen af denne afhandling og må også siges at være bekymrende for fremtidige undersøgelser af Forsvarets nyere historie. Jeg har derfor måttet gennemføre en række oral history-interviews for at få dækket disse og andre huller i arkiverne.

Søgninger i det elektroniske arkiv Doculive/Forsvarets Historiske Arkiv har også givet udfordringer. For arkivet før 2008 gælder, at dokumenterne ofte ikke er indskannet. Derfor foregår søgningerne på dokumentnavne. Det betyder, at jeg har måttet gætte, hvilke ord forskellige sagsbehandlere har brugt i den pågældende periode. Et eksempel på, at dette ikke er uden udfordringer, er, at ubemandede fly i 1990'erne er benævnt "UAV", "unmanned aerial vehicle" eller "førerløse fly", mens de efter år 2001 hovedsageligt er benævnt "droner" eller "taktiske fjernopklaringsystemer". Sidstnævnte er et eksempel på Forsvarets evne til selv at opfinde betegnelser, hvilket ikke just letter søgningerne. Overgangen fra det ene ord til det andet er glidende, og det er således nødvendigt at søge på alle ordene, hvilket i sig selv ikke er et problem, såfremt man er bekendt med, at den ting, man søger efter, skifter betegnelse. Det er dog ikke altid tilfældet. Ligeledes har Forsvaret en forkærlighed for forkortelser. Et dokument om Flyvevåbnets erfaringer med "lessons learned/lessons identified" ses således navngivet "FLV LL/LI", og ligeledes viste det sig, at oplysninger om det såkaldte luftarkprojekt krævede en søgning efter dokumenter med titlen "LARK". Dertil kommer, at stavfejl i dokumenttitler ikke er usædvanlige, hvilket igen kan medføre, at dokumentet ikke dukker op i en søgning. Sidst, men ikke mindst er dokumenterne ofte navngivet efter deres hovedindhold, hvilket vil sige, at kun hovedemnet i dokumenter, der indeholder to eller flere emner, vil dukke op i en søgning. Søgningerne i arkivet giver ydermere det indtryk, at arkivets brugere kun har gemt hoveddokumenterne. Bagvedliggende referater fra møder og lignende ses kun i meget begrænset omfang bevaret, hvorfor det kan være svært via arkiverne at genskabe det udvalgsarbejde, som f.eks. førte til udviklingen af Flyvevåbnets operative doktrin.

Dele af Flyvertaktisk Kommandos arkiv er underlagt klassificering hovedsageligt til niveauet "Til tjenestebrug". De få afsnit af afhandlingen, som er baseret på sådanne klassificerede kilder, har inden afleveringen været til gennemsyn hos relevante myndigheder i Værnsfælles Forsvarskommando. Herfra har der ikke været ønske om at ændre eller slette de respektive afsnit.

Et andet relevant myndighedsarkiv er **Forsvarsministeriets Rådgivnings- og Analysegruppes arkiv**. Denne gruppe blev oprettet den 1. maj 1985 som følge af en beslutning taget i forbindelse med forsvarsforliget 1985-1987. Forsvarsministeriets Rådgivnings- og Analysegruppe skulle

fungere som en uafhængig tænketank under Forsvarsministeriet, og dets opdrag var, ifølge forligsteksten, ”[at] følge den våbenteknologiske udvikling i østlig og vestlig regie og omsatte denne i konkrete forsvarsmæssige, herunder strukturelle sammenhænge. [...] Konsekvenser heraf og mulige alternativer for Forsvarets udvikling forelægges Forsvarsministeren og herigennem relevante folketingsudvalg m.v.”³⁴

Forsvarsministeriets Rådgivnings- og Analysegruppe bestod i 1990 af tre officerer (en fra hvert værn), to civilingeniører, en sekretær og en formand, der samtidig også var direktør for Forsvarets Forskningstjeneste.³⁵ Forsvarsministeriets Rådgivnings- og Analysegruppe er interessant, idet de opgaver, som gruppen blev pålagt af Folketinget at undersøge, viser, hvilke spørgsmål de danske politikere arbejdede med i perioden, og under hvilke rammer udviklingen skulle ske. Analysegruppens svar på Folketingets spørgsmål udkom som ikkeklassificerede rapporter (dog i flere tilfælde med klassificerede bilagssamlinger) og bidrog derved til den offentlige debat om Forsvarets udvikling.

Som nævnt skulle Forsvarsministeriets Rådgivnings- og Analysegruppe fungere uafhængigt af Forsvaret, men af forsvarschef general Lyngs arkiv ses, at Forsvarskommandoen og general Lyng fulgte udvalgets arbejde tæt, og i flere tilfælde er general Lyng endda selv inde og kommentere på gruppens arbejde, inden dette er færdigt.

Forsvarsministeriets Rådgivnings- og Analysegruppe blev nedlagt i 1995. Dens arkiver er i dag dels at finde i Rigsarkivet og hos en tidligere medarbejder, der i dag (2016) er ansat ved Forsvarets Materiel- og Indkøbsstyrelse. Arkiverne indeholder dog stort set intet andet end selve de udgivne rapporter. I general Lyngs arkiv forefindes en del referater fra møderne i Forsvarsministeriets Rådgivnings- og Analysegruppe, og herigennem kan flere af de bagvedliggende diskussioner m.v. i gruppen belyses.³⁶

Forsvarets Nyere Historie

Jeg har som den første haft adgang til de interviews, som blev produceret i forbindelse med projektet Forsvarets Nyere Historie (FORNYHIST). Dette projekt blev igangsat i 2006, hvor Forsvarets ledelse ønskede at dokumentere Forsvarets nyere historie, mere specifikt perioden 1989-2009 (og måske endnu mere specifikt arbejdet op til og med det såkaldte Kapacitetsnotatet-notat i 2003).³⁷ Kapacitetsnotatet (også kendt som K-notatet) var et stabsarbejde, som Forsvarets ledelse udarbejdede i foråret 2003 med sine militærfaglige synspunkter på fremtidens danske forsvar. FORNYHIST's slutdato var valgt ud fra den betragtning, at 2009 var året, hvor forsvarsforliget 2005-2009 ville være endeligt implementeret.

Målet med FORNYHIST var med projektets egne ord: ”[...] ved dets afslutning at have etableret en kilde- og materialesamling, der på forskellig vis afspejler den udvikling, som Forsvaret har været igennem siden 1989, samt at tilvejebringe nyt kildemateriale, der kunne supplere det eksisterende [skriftlige] kildemateriale, [...] f.eks. i form af interviews. [...] Det har ikke været tanken, at der på grundlag af det indsamlede skulle udarbejdes en fremstilling af den omhandlende omstilling og udvikling, men i videst muligt omfang at tilgængeliggøre materialet, således at interesserede forskere og andre vil kunne benytte det til brug for udarbejdet af eventuelle fremstillinger.”³⁸

³⁴ Forsvarsministeriet 1984, s. 8.

³⁵ Forsvarets Forskningstjeneste blev oprettet i 1970 for bl.a. at varetage Forsvarets interesser i nationalt og internationalt forskningsarbejde samt at analysere teknologiens udvikling og indvirkning på kamps og kriges forløb. Forsvarets Forskningstjeneste blev nedlagt i 2006.

³⁶ Interview med Niels Krarup-Hansen, medlem af Forsvarsministeriets Rådgivnings- og Analysegruppe 1985-1995, Petersen 2012, s. 44 og Forsvarsministeriet 1984, s. 8.

³⁷ Se f.eks. interview med Søren Gade, FORNYHIST, bånd I, 8 min.

³⁸ FORNYHIST, projektrapport, 31. december 2008 og Brink-Rasmussen 2016, s. 81ff.

Projektet fokuserede både på at samle nøgledokumenter fra perioden samt at gennemføre interviews med periodens centrale personer i og uden for Forsvaret. Der blev således gennemført interviews med en udenrigsminister, fire forsvarsministre, en departementschef i Forsvarsministeriet samt et antal officerer på general- eller admiralniveau. Den eneste interviewperson, som hverken er politiker eller officer, er forskeren Bertel Heurlin, hvis deltagelse sandsynligvis skyldes hans involvering i bl.a. periodens forsvarskommissioner. I alt blev der lavet ca. 69 timers interviews.³⁹ For en oversigt over FORNYHIST-projektets interviewpersoner henvises til bilag 2.

Interviewene handler mest om Forsvarets overordnede udvikling, men hos bl.a. generalmajor Knud E. Rosgaard og general og forsvarschef Christian Hvidt er fundet materiale til belysning af mere specifikke, Flyvevåbensrelaterede forhold. Jeg har ydermere haft muligheden for at stille opfølgende spørgsmål, hvis det viste sig nødvendigt, og jeg benyttede mig af denne mulighed over for tidligere forsvarschef admiral Tim Sloth Jørgensen og tidligere forsvarschef general H. Jesper Helsø.

Jeg har brugt FORNYHIST-materialet på den måde, at jeg har gennemhørt alle interviewene og brugt den opnåede viden enten direkte i denne afhandling eller som baggrund til mine egne interviews. Derudover har jeg haft stor glæde af den materialesamling, som også ligger i FORNYHIST-projektet, idet denne indeholdt mange centrale dokumenter, som ellers havde været tidskrævende at finde.

FORNYHIST-projektet lukkede den 31. januar 2009. Det var oprindelig meningen, at indsamlingen af nøgledokumenter skulle fortsætte ved Forsvarsakademiets Center for Militærhistorie (i dag Forsvarsakademiets Institut for Militærhistorie, Kulturforståelse og Krigsteori), men der blev ikke afsat ressourcer til dette, hvorfor projektet ikke blev videreført efter førnævnte dato.

³⁹ Den eneste påtænkte interviewperson, som ikke ønskede at deltage i FORNYHIST-projektet, var Michael Christiansen, der var departementschef i Forsvarsministeriet 1988-1992. Interview med B. Heurlin, FORNYHIST, bånd I, 24 min. Samtlige interviews blev pålagt den klausul, at de ikke måtte offentliggøres før 2014 (altså en femårig klausul). Denne periode er nu udløbet.

Privatarkiver

General og forsvarschef Jørgen Lyng. Chef for Forsvarsstaben 1. december 1985-31. oktober 1989 og forsvarschef 1. november 1989-31. marts 1996.

Denne afhandling er også baseret på en række personlige arkiver, hvor forsvarschef general Jørgen Lyngs arkiv skal fremhæves. Jeg har som den første fået adgang til generalens privatarkiv fra hans tid som forsvarsstabschef fra 1. december 1985 til 31. oktober 1989 og forsvarschef fra 1. november 1989 til 31. marts 1996. Der er tale om et omfattende arkiv bestående af 151 ringbind med alt fra avisudklip, officielle papirer såsom mødereferater og rapporter samt ikke mindst generalens personlige kortfattede dagbogsnotater. Tilhørende arkivet er general Lyngs erindringer, der består af to bind ikkeudgivne optegnelser. Arkivet og erindringerne giver et meget detaljeret og enestående indblik i forsvarsstabschefens/forsvarschefens verserende sager, store som små. General Lyngs arkiv har den klare fordel, at hovedparten af indholdet er fra før den tid, hvor man

begyndte at sende e-mails. Derfor er breve og rapporter bevaret i papirformat i langt højere grad end i yngre arkiver.

Jeg har også som den første fået adgang til viceadmiral Knud E. J. Borcks (1940-2011) arkiv fra hans tid som chef for Søværnets Operative Kommando (1989-1995) og for Enhedskommando/BALTAP (1995-2000). Arkivet er noget mindre omfangsrigt end general Lyngs, men indeholder en del om Søværnets og BALTAP's ændrede situation i førnævnte periode.

Derudover har jeg haft glæde af en række optegnelser fra flyverofficer major Max Vilhelmsen, der dækker hans periode som chef for Eskadrille 730 og detachment commander under luftkampagnen mod Jugoslavien i foråret og sommeren 1999.

Privatarkiverne supplerer de allerede beskrevne myndighedsarkiver og dækker som allerede nævnt i en vis grad de huller, som findes i disse.

Oral history

Jeg vil i dette afsnit beskrive begrebet oral history og redegøre for, hvordan dette element er blevet brugt i denne afhandling.

Jeg har i arbejdet med denne afhandling ikke været i den situation, at jeg har udtømt det skriftlige materiale. Tværtimod har arkivalierne både været meget omfattende, men også som nævnt i foregående afsnit til dels mangelfulde og vanskelige at søge i. Jeg har derfor haft brug for enten at præcisere mine arkivundersøgelser eller at uddybe de gennemgåede skriftlige kilder. Derfor baserer denne afhandling sig også på interviews med centrale aktører. Dette falder inden for den gren af historiefaget, som kaldes oral history.⁴⁰

Der eksisterer ingen accepteret fælles definition af oral history, men jeg er på linje med den danske historiker Esben Kjeldbæk, der definerer genren som "[...] indsamling af mundtlige fortællinger om fortiden."⁴¹ Oral history er med andre ord indsamling og skabelse af ny empiri og

⁴⁰ Thompson 2009, s. xi og Poulsen 1968.

⁴¹ Bak (red.) 2016, s. 129.

sker som oftest gennem interviews med centrale personer involveret i den eller de begivenheder, som historikeren vil undersøge. Indsamling af empiri kan dog også foregå via andre former for medier, f.eks. radio, tv og sociale medier (såkaldte oral archives). Det centrale ved både oral history og oral archives er, at historikeren aktivt går ud og skaber ny empiri og dermed udvider det felt, som historikere kan arbejde inden for, og den viden, som de tager udgangspunkt i.⁴²

I militære kredse blev den moderne brug af oral history grundlagt under 2. Verdenskrig af den journalistuddannede amerikanske hærofficer Samuel L. A. Marshall. Gennem interviews med grupper af amerikanske soldater viste han sig i stand til med akkuratse at forklare, hvad der var foregået under kampene på bl.a. Makinøerne i Stillehavet i 1943. Derved opnåede den amerikanske hær viden, som efterfølgende kunne bruges i krigens videre forløb. Marshall gennemførte efterfølgende tilsvarende undersøgelser under Korea- og Vietnamkrigen, og selv om flere af hans konklusioner, bl.a. at amerikanske soldater under 2. Verdenskrig var tilbageholdende med at skyde på fjenden, har fået kritik for ikke at kunne understøttes af empiri, ændrer det ikke ved, at han med sin teknik introducerede oral history som en måde, det amerikanske forsvar laver den erfaringsindhentning, som Forsvaret i dag kalder lessons learned. Den amerikanske hær gennemfører således stadig indsamlinger af oral history fra amerikanske soldater i felten til brug for det løbende lessons learned-arbejde.⁴³

Mine egne erfaringer med oral history tog sin begyndelse i 2003 i forbindelse med min bog ”Flådens sænkning – 29. august 1943”, der bl.a. var baseret på en række interviews med veteranerne fra denne begivenhed. Jeg har her lært interviewhåndværket, og hvor vigtigt det er på forhånd at have et godt kendskab til det emne, som interviewpersonen skal udspørges om. Jeg har siden brugt oral history i alle de samtidshistoriske projekter, jeg har arbejdet med.⁴⁴ Det var i denne forbindelse en meget lærerig oplevelse for mig at være medforfatter på viceadmiral Jørgen F. Borks selvbiografi ”Åbent Hav” (Gyldendal 2010). Set i bakspejlet blev jeg her fanget i det, som RUC-historikeren Chris Holmsted Larsen kalder ”en slags narrativt Stockholm-syndrom”, hvor min betagelse af bogens kilde gjorde, at jeg ikke stillede de kritiske spørgsmål til beretningerne, som jeg burde. Jeg har været særlig opmærksom på at undgå dette i forbindelse med denne afhandling.⁴⁵

Generelt har historikere vurderet skriftlige kilder højere end mundtlige, især hvis de skriftlige kilder er nedskrevet tæt på datoen for den pågældende begivenhed, idet kilden derved forbliver uændret. Det samme gør sig ikke gældende for erindringer, som kan blive påvirket af opleverens videre livsforløb og oplevelser, ligesom samtaler med andre involverede kan medvirke til at skabe en fælles version af det skete. Imidlertid kan også skriftlige kilder, selv dem, der er nedskrevet, mens erindringen om det skete stadig er i frisk erindring, være påvirket af f.eks. forfatterens ønske om at fremstille sig selv eller begivenheden i et særligt lys. Denne eventuelle skævvridning kan modgås under et interview, hvor interviewerens kan stille uddybende spørgsmål på baggrund af anden viden om det skete. Som cand.mag. Jakob Brink Rasmussen skriver i kapitlet ”Oral history og militærhistorie” i bogen ”Oral History i Danmark” (Syddansk Universitetsforlag 2016), handler det således ikke om, at den ene kildetype udelukker den anden, men om at de to typer kan understøtte historikerens undersøgelse af et givent emne eller forløb.⁴⁶

Kilderne til oral history er i de senere år blevet udvidet til også at kunne inkludere f.eks. radio- eller tv-interviews eller ytringer på sociale medier. Jeg har brugt en række presseklip (enten i

42 Bak (red.) 2016, s. 9 og 78.

43 Brink-Rasmussen 2016 og Coffman 2000, s. 583-584.

44 Se f.eks. Nørby & Schön 2006 og Bork & Nørby 2010.

45 Bak (red.) 2016, s. 75 og Yow 1997.

46 Brink-Rasmussen 2016, s. 83.

form af avisudklip fra general Lyngs arkiv eller søgninger i Infomedia), men kun i meget begrænset omfang radio- og tv-indslag. Ligeledes er sociale medier først for alvor blevet en faktor i slutningen af denne afhandlings periode, hvorfor jeg af ressourcehensyn ikke har inddraget dette område.

Jeg har i forbindelse med mine tidligere arbejder med oral history flere gange oplevet, at interviewpersonerne har præsenteret mig for skriftligt materiale af privat eller officiel karakter, som jeg ellers næppe ville have fundet frem til selv. Dette er også sket i forbindelse med denne afhandling, hvor bl.a. en af deltagerne i luftkampagnen mod Jugoslavien i 1999 har overdraget mig kopier af sine optegnelser herfra.⁴⁷

Fælles for de nye kilder er, at historikeren aktivt skaber ny information eller nuancerer/forklarer informationer fra allerede kendte skriftlige kilder. Et eksempel på sidstnævnte er mit interview med F-16-piloten Kresten D. Andersen, der som detachementschef var med i luftkampagnen mod Jugoslavien i 1999. Under luftkampagnen besluttede den danske regering, efter opfordring fra NATO, at øge antallet af danske F-16-fly, der deltog i aktionen, med fire fly. Imidlertid anbefalede Flyvertaktisk Kommando, at Flyvevåbnet kun udvidede sit engagement med ét ekstra fly. Jeg var af den opfattelse, at dette skyldtes pilotmangel, men fik af Kresten D. Andersen forklaret, at det var teknologiske udfordringer i Flyvevåbnets levetidsforlængelse af værnets F-16-fly, der lå til grund for anbefalingen. Denne oplysning kunne jeg så efterfølgende få bekræftet via Flyvertaktisk Kommandos arkiv.⁴⁸

Et andet eksempel på behovet for at supplere arkivundersøgelser med oral history illustreres af følgende citat fra generalmajor Viggo D. Nielsen, der var chef for Flyvematerielkommandoen 1990-1999. Som svar på mit spørgsmål, om der eksisterer nogen form for papirer i arkiverne om forarbejdet til de aftaler, som i begyndelsen af 1980'erne blev indgået med amerikanerne om modbyldelevering af de F-100-fly, som Danmark havde modtaget som våbenhjælp fra USA, lød svaret fra generalmajor: ”Nej, det gør der sgu ikke. For så var jeg blevet fyret!”⁴⁹ Generalmajor Viggo D. Nielsen døde i september 2016, og medmindre der skulle findes materiale om sagen i de amerikanske arkiver, kan dette element i Forsvarets historie således kun belyses gennem interviews med eventuelt andre involverede i forhandlingerne.⁵⁰ Da emnet ligger uden for denne afhandlings periode, er dette ikke undersøgt nærmere.

Udvælgelse af interviewpersoner

De centrale elementer ved oral history er udvælgelsen af interviewpersoner og måden, hvorpå disse interviewes. Inden for oral history-forskningen opereres med to slags indsamlinger af oral history. Der er den formidlingsbaserede, hvor man indsamler til et specifikt projekt, og den funktionalistiske, hvor man ikke på forhånd har et mål med indsamlingen, men hvor det bare gælder om at indsamle så mange interviews som muligt. Forskellen i de to tilgange er især udvælgelsen af interviewpersoner. I det formidlingsbaserede er fokus på at vælge de helt rigtige og centrale personer (kvalitet), mens man i den funktionalistiske tilgang sigter på kvantitet. Fælles for de to indsamlingsmåder er, at interviewerens via sine spørgsmål bliver en del af den nye kilde.⁵¹ I denne afhandling har jeg brugt den formidlingsbaserede tilgang, idet afhandlingen havde et specifikt problemkompleks (Flyvevåbnets omstilling 1989-2011), som jeg ønskede at belyse.

47 Poulsen 1968, s. 203.

48 ”F-16 planlægningsmøde vedr. evt. overgang til anvendelse af F-16 MLU fly i f.m. Flyvevåbnets deltagelse i Operation Allied Force” 1999. TTJ.

49 Interview med V. D. Nielsen, 24. maj 2016, 42 min.

50 Interview med V. D. Nielsen, 24. maj 2016, 37 min.

51 Bak m.fl. 2016, s. 12-13 og Brink-Rasmussen 2016, s. 78.

Interviewpersonerne er ikke udvalgt ud fra et ønske om at interviewe et repræsentativt udsnit af Flyvevåbnets personel. Jeg har udvalgt de personer, som jeg mente, kunne belyse netop de tre elementer, som min undersøgelse af Flyvevåbnets omstilling har fokuseret på. Her er det danske forsvars relativt lille størrelse en fordel, idet dygtige officerer ofte roterer rundt på flere af de centrale positioner i løbet af deres karriere i Forsvaret. Der er ikke én person, som kan dække hele perioden 1989-2011 eller alle tre elementer fra krigsførelsens kredsløb, og jeg har derfor måttet lave et ”kludetæppe” af interviews for at få dækket hele spektret. For en samlet oversigt over interviewpersonerne henvises til listen bagerst i afhandlingen.

Rent lavpraktisk er min udvælgelse af interviewpersoner foregået via læsning af f.eks. Flyvevåbnets tjenestestedsblade. Her er jeg blevet bekendt med folk på relevante poster, og disse har jeg så taget kontakt til. Undervejs i disse interviews er nye navne ofte blevet nævnt, og jeg har så vurderet, om jeg også skulle interviewe disse personer.

Sent i projektet blev jeg opmærksom på, at jeg i førnævnte udvælgelse af interviewpersoner havde fokuseret på det, man kan kalde vinderne af det interne magtspil i Flyvevåbnet. Ved at fokusere på højtstående officerer har jeg med andre ord undladt at interviewe ”taberne” af magtkampene, idet disse ofte enten har forladt Flyvevåbnet eller Forsvaret eller karrieremæssigt er endt på så lavt et niveau, at jeg på det tidspunkt ikke fandt dem relevante. At interviewe denne gruppe kunne have givet en anden vinkel på Forsvarets og Flyvevåbnets beslutningsprocesser i denne periode og dermed øget vores viden om dette. Det er et element, som jeg vil fokusere på i fremtidige oral history-projekter.

Interviewene er foregået dels på Forsvarsakademiet og dels privat hos interviewpersonerne rundt om i Danmark. Alle interviewene er gennemført enkeltvis og har varet mellem 40 minutter og to timer. Interviewene er ikke blevet transskriberet, men bevaret som lydfiler. De er blevet optaget under den forudgående aftale, at såfremt jeg citerer direkte fra interviewene, har interviewpersonen fået citatet til gennemsyn før afhandlingens aflevering.⁵² En af interviewpersonerne har i denne forbindelse ønsket at få ændret sit ordvalg, hvilket jeg har tilladt, da dette ikke ændrede på meningen med udsagnet. Hvor dette er sket, er der indsat en forklarende fodnote.

Min status som civil ansat i Forsvaret med et projekt, som er støttet af Forsvarsakademiet og af Flyverstabens i Karup, har åbnet mange døre for mig. Jeg har dog samtidig været bevidst om, at jeg derved nemt kom til at stå som Forsvarets repræsentant med alt, hvad det indebærer af loyalitet over for værnet, især for officerer, der stadig er tjenestegørende. Jeg har forsøgt at imødekomme dette ved at love interviewpersonerne anonymitet (altså at optageren blev slukket), hvis de ønskede dette, og det har et antal af interviewpersonerne valgt at tage imod. Den slukkede optager har givet mig oplysninger, som jeg efterfølgende har brugt til at søge mere effektivt i f.eks. Flyvertaktisk Kommandos arkiv eller til at stille specifikke spørgsmål til andre interviewpersoner. Omvendt har jeg ikke på nogen måde følt et pres fra Forsvaret, Forsvarsakademiet, Flyvevåbnet eller andre om at lægge en bestemt vinkel på min afhandling.⁵³

Selve interviewene foregår som semistrukturerede interviews, hvor jeg på forhånd har formuleret en række specifikke spørgsmål til interviewpersonen.⁵⁴ Der har således ikke været udarbejdet en egentlig interviewguide med faste spørgsmål, som er gået igen i alle interviewene. I stedet er interviewene forsøgt skræddersyet til den specifikke interviewperson. Nogle af de stillede

52 Tre interviews er ikke blevet optaget. Det ene (Svend Hjort) pga. en teknisk fejl ved optageren. Interviewet med Palle Krag foregik via telefon uden mulighed for optagelse. Interviewet med Michael Schrøder m.fl. foregik hos Flyvevåbnets Taktiske Stab, hvor mobiltelefoner og lignende optageudstyr ikke må medbringes. Der eksisterer derfor kun noter fra dette møde.

53 Jakobsen 2017

54 Kvale & Brinkmann 2014, kap. 2.

spørgsmål var meget åbne/brede, f.eks.: ”Hvad mener du, er den største ændring i Flyvevåbnet i din periode som x?” mens andre var mere specifikke, f.eks.: ”Hvad ledte til beslutningen om at lukke Flyvestation Værløse i 2001?” Jeg har så vidt muligt formuleret mine spørgsmål så neutralt og åbent som muligt for at undgå at påvirke interviewpersonens svar. Af samme årsag har jeg forsøgt at undgå, at jeg i mine spørgsmål gav interviewpersonen viden, der kunne ændre vedkommendes svar. Dette er dog en balancegang, da det kan være nødvendigt at give interviewpersonen en række oplysninger for at få et fyldestgørende svar på et spørgsmål. Fra de indledende, specifikke og på forhånd udvalgte spørgsmål er interviewene ofte gået over i mere løs snak om de ting, som er blevet bragt op under samtalen.⁵⁵

Ved projektets begyndelse var det planen at gennemføre arkivstudierne først og så bruge disse som udgangspunkt for de tiltænkte interviews. Imidlertid blev adgangen til arkiverne som nævnt forsinket, hvorfor jeg valgte at gennemføre interviewene, før jeg fik adgang til arkiverne. Det gjorde det indledningsvis sværere for mig at spørge til specifikke elementer og begivenheder, og jeg har derfor i enkelte tilfælde valgt at stille uddybende spørgsmål pr. telefon eller e-mail. I forbindelse med sidstnævnte kommunikationsform har jeg oplevet den udfordring, at interviewpersonen her får væsentlig mere tid til at overveje og formulere sit svar, samt at et skriftligt svar kan virke mere bindende. Jeg har i flere tilfælde fået svar i stil med: ”Det vil jeg lige overveje, hvordan jeg skal svare på,” eller: ”Det vil jeg lige diskutere med et par venner, før jeg kan give et endeligt og godt svar.”⁵⁶ Konsekvensen af dette er, at det umiddelbare svar bliver erstattet af et mere velovervejet svar, der kan være ensrettet, så det passer med kollegernes erindringer.

Dette er også et eksempel på det ”netværk” af f.eks. pensionerede piloter, som eksisterer. Jeg oplevede således gentagne gange, at f.eks. de piloter, som jeg kontaktede for at bede om et møde, allerede havde hørt om mit projekt fra tidligere interviewpersoner eller andre. Dette kan påvirke processen, idet en historie om, at interviewerens har en negativ dagsorden, kan få potentielle interviewpersoner til at takke nej til et interview, men jeg har i forbindelse med dette projekt ikke oplevet, at nogen af de personer, som jeg har bedt om et interview, har takket nej til dette.⁵⁷

Udfordringer ved oral history

En af hovedudfordringerne ved oral history er, at kilderne – modsat papirarkivalier skrevet i samtiden – ved, hvordan sagerne endte. Det er derfor en almindelig erkendelse, at interviewpersonen bevidst eller ubevidst lader denne viden farve sine erindringer. I denne afhandling betyder det, at de interviewedes erindringer er farvet af deres viden om, hvordan Flyvevåbnet ser ud i dag, og det kan komme til at stå for dem som det mål, de og værnet arbejdede hen imod fra dag et. Dette kan imidlertid ikke undgås.

En anden udfordring ved brugen af oral history er diskussionen om, hvorvidt man kan stole på den menneskelige hukommelse, især hvis det, som interviewet handler om, er sket for lang tid siden. Forskning viser, at mennesker bedst husker de ting, som de selv synes, er vigtige, og dertil kommer, at erindringen ubevidst kan være blevet ændret i lyset af ny viden, som interviewpersonen har fået siden begivenheden. Derudover vil interviewpersonen ofte også tilpasse sin historie til interviewerens, så historien sættes ind i en bredere kontekst, hvis interviewpersonen mener, at det er nødvendigt, for at interviewerens forstår alle nuancerne.⁵⁸ Interviewpersonen kan også bevidst vælge at ændre sin historie, så han eller hun f.eks. fremstår i et mere positivt lys. Der er normalt tre årsager til, at interviewpersoner bevidst ikke fortæller sandheden: hensynet til egen karriere f.eks. i

⁵⁵ Poulsen 1968, s. 205f.

⁵⁶ E-mail fra Leif Simonsen 16. marts 2017.

⁵⁷ Poulsen 1968, s. 202ff.

⁵⁸ Brink-Rasmussen 2016.

Forsvaret, loyalitet over for ens tidligere arbejdsplads eller kolleger, et ønske om at skade den tidligere arbejdsplads eller kolleger eller – såfremt interviewpersonen ikke længere er tjenestegørende – hensynet til ens eftermæle eller til stadig tjenestegørende kolleger. Det er de aktive årsager, men passivt kan interviewpersonen også have glemt, hvad der skete dengang, eller huske forkert. Alle disse elementer skal man have i baghovedet, når man laver oral history.

På trods af disse udfordringer er der store fordele ved oral history, herunder især den direkte kontakt med kilden, hvor man selv kan bestemme, hvad kilden skal udspørges om. Man kan her ofte mærke på interviewpersonen, hvis f.eks. et emne ligger langt tilbage i hukommelsen, idet personen så vil svare tøvende. Omvendt kan kritiske spørgsmål fremprovokere meget klare svar. Dette oplevede jeg under mit interview med generalmajor Laurits Tophøj, hvor min påstand om, at Flyvevåbnet i hans tid som chef for Flyvertaktisk Kommando ikke havde reageret på Berlinmurens fald og bortfaldet af truslen fra Warszawapagten, gav et svar, der gav mig det indtryk, at generalmajoreren her følte sig personligt ramt af min påstand.⁵⁹ Episoden var tæt på at ødelægge interviewet, næsten inden det kom i gang, og jeg blev således mindet om, at man skal være påpasselig med den slags spørgsmål tidligt i et interview, da det kan give interviewpersonen en følelse af, at interviewereren har en (negativ) dagsorden. Det kan skabe en dårlig stemning, der kan mindske udbyttet af interviewet markant. I det her nævnte eksempel lykkedes det dog at genskabe en god stemning og gennemføre interviewet.

På baggrund af ovenstående gennemgang er det min klare konklusion, at fordelene ved oral history langt opvejer ulemperne, og det er min vurdering, at denne afhandling ikke kunne have været gennemført uden brug af oral history.

⁵⁹ Interview med Tophøj 7. oktober 2015.

Forskningsoversigt

Der vil i dette afsnit blive redegjort for, hvilken anden forskning der eksisterer på området dansk militærhistorie efter 1989 og det danske flyvevåbens udvikling i samme periode. Med udgangspunkt i denne forskningssituation påvises, at denne afhandling dækker et område, som den hidtidige forskning ikke har dækket. Forskningsoversigten inkluderer udviklingen i bl.a. det norske og svenske forsvar for på den måde at sætte udviklingen i det danske flyvevåben ind i et større perspektiv. Forskningsoversigten omfatter også en gennemgang af de teorier om militær transformation og transformationsprocesser og militær teknologiudvikling, som afhandlingen også tager udgangspunkt i.

Dansk militærhistorie og Flyvevåbnets udvikling efter 1989

Den eneste autoritative udgivelse fra Forsvaret selv om denne periode er bogen ”Ved Forenede Kræfter, Forsvarets øverste militære ledelse. Forsvarschefsemettet og forsvarets udvikling 1950-2000” (Vedbæk 2000), der beskriver Forsvarets øverste militære ledelse og Forsvarets udvikling 1950-2000. Som titlen antyder, fokuserer bogen dog på de overordnede linjer i Forsvarets udvikling og ikke på de enkelte værn. Flyvevåbnet har heller ikke selv udgivet officielle værker om sin historie efter 1989. Generalmajor Henrik R. Dam, der var chef for Flyvertaktisk Kommando 2009-2014, har i kapitlet ”Danish Air Power. From the Cold War to Contemporary Air Operations” i bogen ”European Air Power. Challenges and Opportunities” (Potomac Books 2014) beskrevet Flyvevåbnets udvikling i tiden efter 1989, men hans gennemgang er baseret på egne oplevelser og optegnelser og ikke på arkivstudier. Ud over generalmajor Dams artikel er der siden 1989 udkommet en række bøger om det danske flyvevåben. Hovedparten af disse er skrevet af (ofte forhenværende) personel i Flyvevåbnet og ofte rettet til samme målgruppe. Tilgangen til værket er stort set udelukkende positiv, og der er i de fleste tilfælde tale om rent redegørende værker – jubilæumsskrifter og/eller værker om materiel (f.eks. fly) eller tjenestesteder. Detaljegraden i disse ofte meget velillustrerede bøger er normalt meget stor, men samtidig sættes tjenestestedet eller materielgenstanden sjældent ind i det samlede billede af det danske forsvar eller dansk forsvars- og sikkerhedspolitik, og værkerne er også ofte blottet for kritisk analyse. Ligeledes er disse udgivelser kun i meget begrænset omfang baseret på arkivstudier, men dette opvejes i flere tilfælde af, at forfatterne har et personligt kendskab til den behandlede materielgenstand eller tjenestested, der gør, at deres viden er markant større end den, en udenforstående ville kunne opnå via arkivstudier.⁶⁰

En af de få forskere, der har arbejdet med det danske flyvevåbens nyere historie, er militærforskeren ph.d. Gary Schaub ved Center for Militære Studier på Københavns Universitet. Hans fokus har været på F-16-flyets historie i Flyvevåbnets tjeneste, og han udgav i 2015 publikationen ”Learning from the F-16” (København 2015). Schaub's fokus er rettet fremad mod det valg af nye kampfly, som regeringen tog i foråret 2016, og han forsøger at fremdrage de erfaringer fra beslutningen om at anskaffe F-16-fly i 1970'erne, som kunne genbruges i forbindelse med beslutningen om at indkøbe de nye kampfly. I denne afhandling er Schaub's arbejde brugt som fundament for bl.a. dele af kapitlet om Flyvevåbnets F-16-flys teknologiske udvikling efter Berlinmurens fald. Modsat denne afhandling er Schaub's publikation udelukkende baseret på åbne kilder såsom bøger og avisartikler samt et mindre antal interviews.

⁶⁰ Se f.eks. Kristensen, T. & Kristensen, H. ”F-16 - oplevelser på danske vinger.” Gyldendal 2011, Kristensen, T. & Kristensen, H., ”Hercules - oplevelser på danske vinger.” Peolpe's Press 2015, Blume, A. & Jørgensen, J. G., ”Flyvevåbnet. Scenes from Danish military aviation history.” Nordic airpower, 2010, Hartov, S., & Larsen, J.E., ”Forsvarets fly efter 1945.” Flyvevåbnets Specialskole 1995, Nielsen, J.H., ”Det Danske Forsvar. Flyvevåbnet.” Thisted 1999, Jespersen, M.W., ”I forreste række. Jagerpilot i Libyenkrigen.” Lindhardt & Ringhof 2012 og Kristensen, T., ”Kysser Himlen.” København 2017, Sørensen, S., ”SØR – Jagerpiloten bag visiret.” (Epub, 2012).

Historien om nyere dansk militærhistorie har fået øget opmærksomhed fra både forskere, journalister og den almindelige dansker efter terrorangrebene den 11. september 2001 og det følgende danske militære engagement i Afghanistan og Irak. Der er således i de senere år udkommet en række værker, både om generel dansk forsvars- og sikkerhedspolitik og om de enkelte værns historie og krigsindsats siden 2001.⁶¹ Generelt har disse udgivelser om moderne krigshistorie den svaghed, at hovedparten af de arkiver, som indeholder materiale om perioden, stadig er klassificerede og derved lukket for journalister og forskere. Forfatterne bag flere af bøgerne har for at løse denne udfordring gennemført interviews med centrale personer fra både det politiske niveau og Forsvarets rækker, men har altså ikke haft mulighed for at holde disses udtalelser op mod periodens arkivalier.

Alt i alt kan det konkluderes, at den allerede eksisterende forskning om dansk militærhistorie og Flyvevåbnets udvikling efter 1989 mangler at sætte Flyvevåbnet ind i en historisk såvel som politisk sammenhæng samt i begrænset omfang bygger på arkivstudier og kritisk analyse. Denne afhandling har derfor en tydelig berettigelse, idet den netop på baggrund af arkivstudier samt interviews belyser Flyvevåbnets udvikling og sætter denne ind i en politisk kontekst.

Udenlandske luftmagters udvikling efter 1989

Der er ikke udkommet meget forskning, der fokuserer på udenlandske flyvevåbens omstilling i perioden efter 1989. De få bøger, som trods alt kigger på dette, har tilmed hovedsageligt fokuseret på de store luftvåben såsom det amerikanske, britiske, franske og tyske. Dette er ikke overraskende, idet de nævnte luftvåben – især det amerikanske – har været toneangivende for udviklingen. To værker har dog kigget på Europas mindre flyvevåben: Det drejer sig om C. F. Anrigs bog ”The Quest for Relevant Air Power. Continental European Responses to the Air Power Challenges of the Post-Cold War Era” (Alabama 2011) og J. A. Olsens (red.) ”European Air Power. Challenges and Opportunities” (Potomac Books 2014). Mens Anrigs bog beskriver udviklingen i det franske, tyske, hollandske og svenske luftvåben, beskriver en række forfattere i Olsens bog udviklingen i det franske, tyske, tyrkiske, engelske, norske, danske, svenske og finske luftvåben. Som nævnt andetsteds er kapitlet om det danske flyvevåben skrevet af generalmajor Henrik Rønbo Dam og har den svaghed, at det skrevne er baseret på generalmajorens egne oplevelser og optegnelser og ikke på kildestudier. Det er dog en generel ting ved de to bøger, der som så meget andet litteratur fra denne periode lider af manglende adgang til de militære og politiske arkiver. I stedet baseres bøgerne på åbne kilder, på interviews samt ofte på at udvælge forfattere, der har personligt kendskab til de respektive luftvåbens udvikling i perioden.

Anrigs og Olsens bøger viser, at den udvikling, som det danske flyvevåben har været igennem, har været en del af en generel udvikling inden for de vestlige luftvåben, der alle er blevet beskåret kraftigt, samtidig med at det teknologiske niveau er øget – sideløbende med at den politiske brug af luftmagt er steget markant.

Til at perspektivere udviklingen i Danmark beskriver denne afhandling også kort udviklingen i det norske og svenske forsvar. Her har det norske forsvars udvikling siden Berlinmurens fald været genstand for et omfattende studie ved det norske Institutt for Forsvarsstudier, hvorfra historikerne

61 Se f.eks. Breitenbauch, H.Ø., ”Uendelig krig? Danmark, samtænkning og stabilisering af globale konflikter.” Djøf Forlag 2015, Christensen, J.O. & Iversen, R.H., ”Hæren. 400 års danmarkshistorie.” Gad & Tøjhusmuseet 2014, Fledelius, K., ”Fra Golfen til Kosovo. International militær indsats på Balkan i 1990erne.” København 2000, Frantzen, O. L. & Jespersen, K. J. V., ”Danmarks krigshistorie 700-2010.” København 2010, Harste, G. ”Krigen - et ustyrligt system.” Aarhus Universitetsforlag 2014, Heurlin, B., ”Riget, magten og militæret.” Aarhus 2004, Jensen, P.H., ”Dansk forsvar og Kosovokonflikten 1999-2005.” København 2005, Juul, M. & Nielsen, S.W., ”12 år på Balkan.” København 2004, Kristensen, K. S. (red.), ”Danmark i krig. Demokrati, politik og strategi i den militære aktivisme.” København 2013, Nørby, S., ”Det danske forsvar - Opgaver, udstyr og mandskab i det nye årtusind.” København 2006 og Svendsen & Halskov ”Et land i krig.” København 2012.

Olav Bogen og Magnus Håkenstad i 2015 udgav bogen ”Balansegang” (Oslo 2015). Den behandler det norske forsvars omstilling fra 1990 til 2014 og er både baseret på et omfattende kildestudie samt interviews med periodens centrale beslutningstagere. Bogen viser, at den udvikling, som det danske forsvar og Flyvevåben har været igennem siden Berlinmurens fald, ikke er unik, og at det norske forsvar også har gennemgået markante ændringer siden afslutningen af den Kolde Krig. Lighederne mht. samfundsopbygning, kultur og økonomisk formåen gør det oplagt at sammenligne Danmark og Norge, især fordi der på trods af disse ligheder i samfundsopbygningen har været klar forskel i udviklingen i de to landes forsvar i årene efter Berlinmurens fald.⁶² Det norske forsvar har som det danske været igennem en proces med beskæringer af forsvarsbudgettet, men i højere grad, idet det ved Berlinmurens fald var markant større end det danske forsvar. I Norge blev de økonomiske beskæringer imidlertid indledningsvis ikke i særlig høj grad fulgt af doktrinære ændringer, og Norge opgav således først omkring år 2000 dets koldkrigsbaserede antiinvasionsforsvar og begyndte en omstilling mod et mindre men internationalt deployerbart forsvar. Udvikling var et resultat af landets geografiske placering tæt på Rusland. Den betød, at perioden 1990-2000 flere steder ses omtalt som ”det tabte årti”, hvor muligheden for at lave en mere trinvis og skånsom ændring af det norske forsvar blev spildt. Sikkert er det, at omstillingen af det norske forsvar blev mere hård, da den skulle gennemføres på kortere tid end tilfældet var for det danske forsvar.⁶³

Den ovenstående udvikling ses ikke isoleret i Norge, idet alle Danmarks NATO-allierede siden 1989 har skåret i deres respektive forsvar. Ældre og ikke-deployerbart materiel er blevet udfaset og anskaffelse af nyt materiel og opdatering af eksisterende er alt sammen sket med fokus på deltagelse i internationale operationer. Generelt er NATO-landenes forsvar blevet mindre. Et andet eksempel på dette er det hollandske luftvåben, der er gået fra 200 operative F-16-fly i 1998 til 60 i 2010, og globalt er verdens flyvevåben faldet i gennemsnitligt 3 % i størrelse pr. år siden 1989.⁶⁴

62 Heurlin m.fl., 2007 og Heurlin 2003, s. 45-48.

63 Saxi 2010, s. 32 og Bogen m.fl. 2015, s. 86. Først i 1999 blev det ved lov slået fast, at ansatte i det norske forsvar skulle kunne lade sig udsende – og det gjaldt frem til 2004 kun for personel ansat efter 1999. I det alliancefrie Sverige var ændringerne endnu længere tid om at komme i gang, og først i januar 2001 blev det bestemt, at det svenske flyvevåben med 30 dages varsel skal kunne deltage i FN-baseret fredsbevarende operation. Andersson 2001, s. 62-64.

64 Innset, B., ”Utviklingen i dansk forsvar - et norsk syn.” Militært Tidsskrift, 3/2009, s. 1-3, Ydén 2006, Petersson, M., ”Defense Transformation and Legitimacy in Scandinavia after the Cold War: Theoretical and Practical Implications”, Armed Forces & Society 37/4 (2011), s. 703, Olsen m.fl. 2010, s. 369 og ”Notat vedr. tilpasninger af forsvaret ved en række sammenlignelige lande efter ophøret af den Kolde Krig, herunder ved NATO lande så som Norge, Holland og Belgien samt ikke-NATO lande så som Sverige og Finland.” 6. april 1998. (FTK arkiv). Illustration fra rapportens side 19 og ”The Dutch Can Barely Support 10 F-16s in the Middle East.” War Is Boring: <https://medium.com/war-is-boring/the-dutch-can-barely-support-10-f-16s-in-the-middle-east-ff56f55ca59>.

Udviklingen i personelstyrke og forsvarsbudget fra 1990 til 1997													
	Samlet		Hæren		Søværnet		Flyvevåbnet		Budget 1)		Per capita 2)		
	fred	krig	fred	krig	fred	krig	fred	krig	1990	1997	1990	1997	%
Norge	-2%	-21%	-17%	-38%	+70%	+6%	-13%	-11%	3,1%	2,2%	800	746	-7%
Holland	-42%	-56%	-57%	-69%	-18%	-29%	-26%	-35%	2,7%	1,9%	496	409	-18%
Belgien	-53%	-30%	-58%	-35%	-40%	-59%	-36%	-52%	2,4%	1,6%	466	340	-27%
Sverige	-22%	-33%	-33%	-33%	-17%	-56%	+25%	+8%	2,5%	2,3%	432*	525*	+22%
Finland	+4%	-7%	-5%	-6%	+79%	-13%	+50%	-30%	1,8%	1,6%	400	422	+6%
Danmark 3)	-15%	-21%	-11%	-19%	-23%	-24%	-17%	-26%	2,1%	1,7%	516	482	-7%

1) Budget i forhold til bruttonationalprodukt (BNP) i faste priser.

2) Forsvarsbudget pr. indbygger (i amerikanske dollars i 1990 priser og vekselkurser).

3) Angivelserne for forsvarsudgifter er i h.t. NATO's opgørelser.

* Forsvarsbudget pr. indbygger (i amerikanske dollars i 1990 priser og 1997 vekselkurser).

Bogen og Håkenstad beskriver omstillingen af det norske forsvar som en top-down-proces, hvor norske politikere pressede et ikke særlig omstillingsparat forsvar til at ændre sig – en udvikling, som denne afhandling vil vise, ikke var ulig udviklingen i Danmark.

Den norske politolog Håkon Lunde Saxi har bl.a. i bogen "Nordic defence cooperation after the Cold War" (Institutt for Forsvarsstudier 2010) og i en række artikler også behandlet det norske forsvars omstilling og bl.a. sammenlignet udviklingen i Norge og Danmark.⁶⁵ Han er for så vidt enig med Bogen og Håkenstad, men tilføjer det element til forklaringen, at de danske erfaringer fra Jugoslavien var med til at accelerere det danske forsvars omstilling. Mens det norske forsvar her kun deltog med støtteenheder, deltog det danske forsvar med sværtbevæbnede enheder, der også endte med at komme i ildkamp med serbiske enheder. Sidstnævnte var en katalysator for udviklingen, idet det viste de ansatte i det danske forsvar – i alle tre værn – at det var alvor at være udsendt, og at det i yderste konsekvens kunne ende med egentlige kamphandlinger. Det var en vigtig faktor i omstillingen af det danske forsvar.⁶⁶

Militær transformation

En række forfattere har arbejdet teoretisk med emnet militær transformation siden afslutningen på Den Kolde Krig. Indledningsvis skal "militær transformation" defineres. I artiklen "The future of military innovation studies" (Journal of Strategic Studies 2006) identificerer den amerikanske politolog Adam Grissom tre elementer, som skal være til stede, før man kan tale om militær transformation: Først og fremmest skal militær transformation ændre den måde, hvorpå de militære styrker optræder på slagmarken. Altså kan rent organisatoriske ændringer, som ikke påvirker evnen til at føre krig, ikke betegnes som militær transformation. Samtidig skal den militære transformation være af en vis størrelse, og ikke mindst skal den medføre en forbedret evne til at føre krig.

Debatten om militær transformation tog fart efter Golfkrigen 1990-1991, hvor det stod klart, at truslen fra Sovjetunionen og Warszawapagten var for nedadgående. Debatten tog indledningsvis udgangspunkt i begrebet "revolutions in military affairs". Bag dette begreb ligger, at selv om krigsmateriel altid har udviklet sig, er udviklingen i flere tilfælde sket i store

65 Saxi, H.L., "Defending Small States: Norwegian and Danish Defense Policies in the Post-Cold War Era." Defense & Security Analysis, 26:4 (2013), s. 415-430 og Saxi, H.L., "Norsk og dansk forsvarspolitik efter den kolde krig: Mellom geopolitikk og strategisk kultur." Internasjonal Politikk | Årgang 69 | Nr. 1 | 2011.

66 Saxi 2011, s. 420-421.

(revolutionære) spring snarere end via en langsommere evolutionær udvikling. I perioden siden 1980'erne er påstanden således, at udviklingen af især højteknologiske computerbaserede våben og platforme har skabt en udvikling, der er gået så stærkt og har været så grundlæggende, at det har revolutioneret måden, den vestlige verdens forsvar udkæmper krige på. Det amerikanske forsvarsministerium definerer "revolution in military affairs" som "a major change in the nature of warfare brought about by the innovative application of technologies which, combined with dramatic changes in military doctrine, and operational concepts, fundamentally alters the character and conduct of operations."⁶⁷ Den amerikanske definition fokuserer på teknologien som det, der igangsætter en "revolution in military affairs", men ændringerne skal medføre ændringer i doktriner og organisation, før man har en egentlig "revolution in military affairs". Det var med andre ord ikke nok, at opfindsomme folk i begyndelsen af 1900-tallet opfandt flyvemaskinen. Først med udviklingen af en understøttende organisation og doktriner for anvendelse af fly i krig kom den nye opfindelse til sin ret og blev i stand til at revolutionere krigen til lands, til vands og i luften.⁶⁸

Diskussionen om, hvorvidt verden var vidne til en "revolution in military affairs", var begyndt i 1980'erne, hvor især det amerikanske forsvar havde set den teknologiske vej som en måde at modgå den talmæssige overlegenhed, som Warszawapagten besad i forholdet til NATO. I 1980 rådede Warszawapagten f.eks. over fem gange så mange kampvogne som NATO, men der var i alliancen ikke politisk opbakning til at afsætte de nødvendige midler til at øge NATO's kampvognsstyrke tilsvarende.⁶⁹ Warszawapagtens kampvogne blev af NATO set som den største trussel mod NATO, og kunne NATO ikke have lige så mange kampvogne som Warszawapagten, så måtte NATO's våbensystemer jo nødvendigvis blive mere effektive til at ødelægge Warszawapagtens kampvogne. Der blev i løbet af Den Kolde Krigs sidste år introduceret en række nye teknologier, der øgede NATO's enheders evne til at nedkæmpe fjendens enheder, men om det ligefrem kan siges at have revolutioneret krigen på det operative og taktiske niveau, er efter min mening tvivlsomt.⁷⁰ Dette synspunkt støttes bl.a. af Forsvarskommandoens "Rapport fra Udvalget vedrørende Forsvarets Materiel", der i 1997 konkluderede, at den teknologiske udvikling i perioden efter afslutningen på Den Kolde Krig ikke var revolutionær, men evolutionær.⁷¹

Teknologien er dog et centralt element i denne afhandling i kraft af den teknologiske udvikling, der har gjort Forsvarets våbensystemer mere præcise og – sammen med udviklingen i forsvarsmidler – har gjort det markant mindre tabsgivende for vestlige styrker at føre krig. Idet Flyvevåbnet er det mest teknologitunge af Forsvarets tre værn, har periodens teknologiske udvikling påvirket dette værn mest. Den teknologiske udvikling alene er dog ikke nok som forklaring på den omfattende transformation, som klodens militær har gennemgået de sidste 30-40 år, og i den førnævnte artikel inddeler Adam Grissom forskningen inden for militær transformation i fire skoler: den civil-militære skole, ressourcekampskolen, intraværnsskolen og værnskulturskolen.⁷² Fælles for de fire skoler er, at de grundlæggende ser militære organisationer som havende en iboende modstand mod forandring.

Den civil-militære skole blev "grundlagt" af Barry Posen, der i 1984 udgav bogen "The Sources of Military Doctrine. France, Britain and Germany between the World Wars" (Cornell University Press). Grundidéen bag denne skole er, at det er de civile beslutningstagere (politikere),

67 Till, G., "Seapower. A Guide for the Twenty-First Century." London 2005, s. 119.

68 Farrell, T., Rynning, S. & Terriff, T., "Transforming military power since the Cold War." Cambridge 2013.

69 McGowen 2005, s. 158.

70 Gregory 2015, s. 18-20 og 132ff.

71 Forsvarskommandoens 1997, s. 45.

72 Gregory 2015, s. 46.

der pålægger forsvaret nye krav, der fremtvinger militær transformation. Uden dette pres udefra vil militæret stagnere og derved ikke forblive i stand til at løse de påtænkte eller nye opgaver. Politikerne er i denne proces hæmmet af manglende viden om forsvaret, idet militæret besidder et de facto-monopol på detailviden om forsvaret. I Danmark træffes de politiske beslutninger således i et samspil mellem Folketinget, Forsvarsministeriet og Forsvarskommandoen. Beder Forsvarsministeriet Forsvarskommandoen om f.eks. at finde 100 mio. kr. på forsvarsbudgettet, specificerer Forsvarsministeriet indledningsvis sjældent, hvor pengene skal findes. Det betyder, at Forsvarskommandoen har indflydelse på beslutningsprocessen, og sat på spidsen kan man hævde, at Forsvarets ledelse vælger, hvilke informationer, de mener, at politikerne har brug for for at træffe deres beslutninger. Forsvarskommandoen vurderer også selv, hvad der er politisk gennemførligt, hvilket igen påvirker kommandoens indstillinger til forsvarsministeren.⁷³

De civil-militære relationer i Danmark var emnet for Robert Petersens ph.d.-afhandling ”Den bedste ambassadør – civil-militære relationer og demokratisk kontrol i Danmark 1991-2011”, der blev forsvaret ved Roskilde Universitet i 2012. ”Den bedste ambassadør” fokuserer på udviklingen i den danske hær og bidrager med megen ny viden om både samspillet (og i flere tilfælde manglen på samme) mellem de danske politikere og Forsvarets ledelse. Hovedkonklusionen er, at de danske politikere i perioden 1991-2011 gradvist har taget stadig mere kontrol over Forsvaret. Ifølge Robert Petersen led de civil-militære relationer i begyndelsen af denne afhandlingsperiode mere af politisk ligegyldighed end af et politisk ønske om at styre Forsvaret i en specifik retning. Dette skyldtes, at Forsvaret var låst fast i Den Kolde Krig mellem Øst og Vest, hvor der ikke var meget manøvrerum for politikerne. Som denne afhandling også påviser, ændrede dette sig efter Berlinmurens fald og bortfaldet af Warszawapagtens militære trussel mod Danmark. Udviklingen betød et skifte fra ”war of necessity” til ”war of choice”. Forskellen er, at ”war of necessity” indebar en trussel mod Danmarks overlevelse som suveræn stat, mens ”war of choice” ikke indebar en sådan trussel. Mens den første type krig skal kæmpes, kan den danske regering således vælge, om Danmark vil deltage – og i så fald hvordan – i sidstnævnte type krig. Skiftet blev understøttet af et samtidigt skifte fra ”store krige”, forstået som mellemstatslige militære konflikter mellem klart definerede militære styrker, til ”små krige” af ofte intrastatslig karakter og ofte kendetegnet ved brug af asymmetriske militære midler.⁷⁴

En anden dansk forsker, som har undersøgt de civil-militære relationer i perioden efter 1989, er ph.d. og forsker Henning Sørensen, der via sit ”Institut for Sociologisk Forskning” har udgivet flere publikationer om det danske forsvar.⁷⁵ Henning Sørensen har en meget kritisk tilgang til det danske forsvar og hævdede i 1996, at den danske udenrigspolitik i perioden siden Berlinmurens fald var blevet så militariseret, at Forsvarets ledelse reelt havde overtaget udenrigspolitikken – en vurdering, som jeg dog ikke mener, kan bekræftes af den gennemgåede litteratur eller arkiver.⁷⁶

Grissoms såkaldte **ressourcekampskole** (min oversættelse af det, Grissom kalder ”the interservice model of military innovation”) mener, at forsvarets kamp om ressourcer er den væsentligste drivkraft bag militær transformation. Siden Berlinmurens fald er alle vestlige forsvar blevet beskåret, og kampen om de stadig knappere ressourcer har ifølge denne skole tvunget forsvaret til at innovere og transformere sig. Forskningen viser dog samtidig, at en af de faktorer,

73. Interview med Tim Sloth Jørgensen. , FORNYHIST, bånd II, 14 min.

74 Kaldor, M., ”New and old wars. Organized violence in a global era.” Stanford 2012, Münkler, H., ”The New Wars”. Polity 2004 og van Creveld, M., ”The Transformation of War: The Most Radical Reinterpretation of Armed Conflict Since Clausewitz.” Free Press 1991.

75 www.isfdanmark.dk.

76 Sørensen 1996, s. 10-12.

som hæmmer den militære transformation, netop er manglen på økonomiske ressourcer, der f.eks. kan hindre anskaffelsen af nyt materiel, der er bedre egnet til de nye opgaver.

Intraværnsskolen (min oversættelse af Grissoms “the intraservice model of military innovation”) mener, at den militære transformation udspringer af det enkelte værn, hvor eksisterende værnstrukturer bliver sat under pres og tvunget til at ændre sig, når f.eks. nye våbentyper, taktikker eller doktriner kommer til. Her kommer udviklingen ofte fra forsvarets mellemed, hvor nye tanker slår rod og arbejder sig op i systemet, i takt med at mellemedet bliver forfremmet til mere indflydelsesrige poster i forsvarets rækker. Et eksempel på en sådan bottom-up-proces omkring militær transformation er det amerikanske marinekorps’ udvikling i mellemkrigstiden, som beskrevet af K. B. Bickel i ”Mars Learning. The Marine Corps’ Development of Small Wars Doctrine, 1915-1940” (Westview Press 2000). Bickel påviser her, hvordan hovedparten af doktrinudviklingen i marinekorpset blev til som resultat af de erfaringer, som marinekorpsets mellemlag af officerer gjorde sig under den række af militære operationer, som korpset var involveret i 1915-1940.

Værnskulturskolen (min oversættelse af det, Grissom kalder “the cultural model of military innovation”) mener, at kulturforskellene mellem hæren, søværnet og flyvevåbnet driver den militære transformation. Grissom identificerer her tre former for ændringer af værnskulturen og forsvaret:

- Planlagte (top-down) kulturændringer, hvor forsvarets ledelse skaber den nye kultur, f.eks. via udarbejdelsen af en fælles mission og vision.
- Eksternt pres, hvor f.eks. budgetnedskæringer eller tilkomsten af en ny fjende kan igangsætte eller accelerere en allerede indledt transformationsproces.
- Tværnationalt samarbejde, hvor ændringer i et lands militær inspirerer til tilsvarende ændringer i et andet lands militær.

At der i det hele taget er forskellige skoler inden for forskningen i militær transformation, er et tydeligt resultat af, at verdens militærmagter har valgt hver deres vej til deres ”nye militær”, og understreger, at det ikke er muligt at pege på én central drivkraft i den militære transformationsproces. Interessant nok nævner Grissom kun militær transformation udledt af krigserfaringer i forbindelse med Golfkrigen 1990-1991, og det næsten som en bisætning. Som denne afhandling vil påvise, spiller krigserfaringer en central rolle i den militære transformation, og at Grissom ikke medtager dette element, må skyldes, at hans artikel er skrevet i 2006, hvor der kun var skrevet lidt om erfaringerne fra de verserende krige i Afghanistan og Irak.

”Revolutions in military affairs” skal ikke forveksles med en anden og lignende debat om ”militære revolutioner”. Denne debat går på, om ændringer af eksisterende militærteknologi eller introduktionen af ny teknologi har medført grundlæggende ændringer af ikke blot måden at føre krig på, men af hele det omgivende samfund. Eksempler på sådanne militære revolutioner er den industrielle revolution, atombombens opfindelse og måske den nuværende situation, hvor verden siden 2002 har været vidne til, at selv klodens absolut stærkeste militærmagt, USA, er kommet til kort over for svagere militære fjender. På trods af en overvældende militær overmagt har USA f.eks. ikke været i stand til at gennemtvinge en afslutning på krigen i Afghanistan. Her er verden i skrivende stund vidne til en asymmetrisk krig, der har potentiale til at fortsætte i det uendelige, og krigen viser, hvordan de grundlæggende krav til de militære styrker er – eller er i færd med at blive – ændret. De skal i dag operere i et miljø, hvor målet med de militære operationer ofte er at undgå kamphandlinger. Militæret, der hidtil har fokuseret på at optimere sin evne til at slå ting i stykker, skal i dag opnå fred gennem nye opgaver såsom stabilisering og genopbygning af infrastrukturen i

et givent område. Samtidig er fjenden blevet mere diffus. Væk er den uniformerede og dermed letgenkendelige fjende, man møder på en veldefineret slagmark. I stedet kæmpes der i et miljø, hvor det kan være svært at skelne fjenden fra det omgivende civilsamfund, i hvert fald indtil han (eller i sjældnere tilfælde hun) angriber. Den diffuse fjende er også sværere at indgå en fredsaftale med, da den ofte ikke har en fast organisation, med hvilken man kan forhandle. Sidst, men ikke mindst har nutidens krige markant mindre indvirkning på civilsamfundet end tidligere, idet f.eks. krigen i Irak eller Afghanistan foregår så langt væk fra den almindelige danskers dagligdag, at den reelt ingen indflydelse har på denne.⁷⁷

Udviklingen er bl.a. blevet kendt under betegnelsen ”new wars”, men der har ikke været enighed blandt forskerne om, hvad dette begreb egentlig dækker over.⁷⁸ Debatten har både drejet sig om, hvad der kendetegner disse nye krige/krigsformer, og om der overhovedet er tale om nye krigsformer, eller vi blot er vidne til gammeldags krige i ny indpakning.⁷⁹ I denne debat har især den israelske militærhistoriker Martin van Creveld, den tyske politolog Herfried Münkler og den britiske ditto Mary Kaldor været de centrale personer.⁸⁰

Mary Kaldor har opstillet fire elementer, som ifølge hende kendetegner de nye krige:

- Krigshandlinger foregår ikke længere alene mellem stater, men også internt i lande eller regioner og omfatter en sammenblanding af statslige hære og private/lokale krigsherrer.
- Krigshandlingerne er grundet i identitet (f.eks. religion eller etnicitet) snarere end i ideologi (f.eks. kommunisme vs. kapitalisme).
- Krigene drejer sig om politisk kontrol over en befolkningsgruppe snarere end om kontrol over et givent landområde. De nye krige afgøres således sjældent på slagmarken, og det er derfor svært at opnå en militær afslutning på krigen. Dertil kommer, at der ofte er tale om asymmetriske krige, hvor parterne i udgangspunktet benytter forskellige taktikker og våbensystemer, og mediernes dagsorden er også en central ”kampplads”.
- Krigshandlingerne finansieres ikke af statslige aktører, men f.eks. via udnyttelse af lokale ressourcer og/eller kriminalitet.

Fælles for de nye krige er, at den traditionelle måde at føre krig på, har ændret sig, hvilket er en udvikling, der har været med til at understøtte behovet for militær transformation.

Sammenfatning

I dette kapitel er gennemgået afhandlingens analysemetode, kildegrundlag og forskningsoversigt. Gennemgangen viser, at denne afhandling bygger på et omfattende arkivarbejde, hvor en stor del af de benyttede arkivalier ikke tidligere har været gennemgået. Især Flyvertaktisk Kommandos arkiv og tidligere forsvarschef general Jørgen Lyngs privatarkiv har sammen med materialet fra FORNYHIST-projektet givet megen ny viden om det danske forsvars og flyvevåbens omstilling efter Berlinmurens fald i 1989. Arkiverne indeholder imidlertid huller, hvorfor det har været nødvendigt at supplere med en række oral-history-baserede interviews. Kombinationen af den indsamlede viden fra det gennemgåede arkivmateriale og de udførte interviews giver et fyldestgørende grundlag for at belyse og besvare afhandlingens centrale spørgsmål.

77 Heurlin m.fl. 2003, s. 19, Knox og Murrey 2001, s. 1-14 og Morillo 2006, s. 82ff.

78 De nye krige ses også omtalt som ”postmoderne krige”, ”hybridkrige”, ”lavintensitetskrige” eller ”post-Clausewitzean”.

79 Kaldor 2013.

80 Kaldor, M., ”New and old wars. Organized violence in a global era.” Stanford 2012, Münkler, H., ”The New Wars”. Polity 2004 og van Creveld, M., ”The Transformation of War: The Most Radical Reinterpretation of Armed Conflict Since Clausewitz.” Free Press 1991.

Forskningsmæssigt er dette den første undersøgelse af det danske flyvevåbens udvikling fra Berlinmurens fald, og frem til at danske jagerfly indgik i luftoperationen over Libyen i 2011, og afhandlingen bidrager med et veldokumenteret, arkivbaseret billede af Flyvevåbnets omstilling efter Den Kolde Krigs ophør.

På internationalt plan bidrager denne afhandling med en beskrivelse af et mindre luftvåbens udvikling, hvilket vil komplimentere den internationale forskning, der hidtil med få undtagelser har fokuseret på verdens store luftvåben.

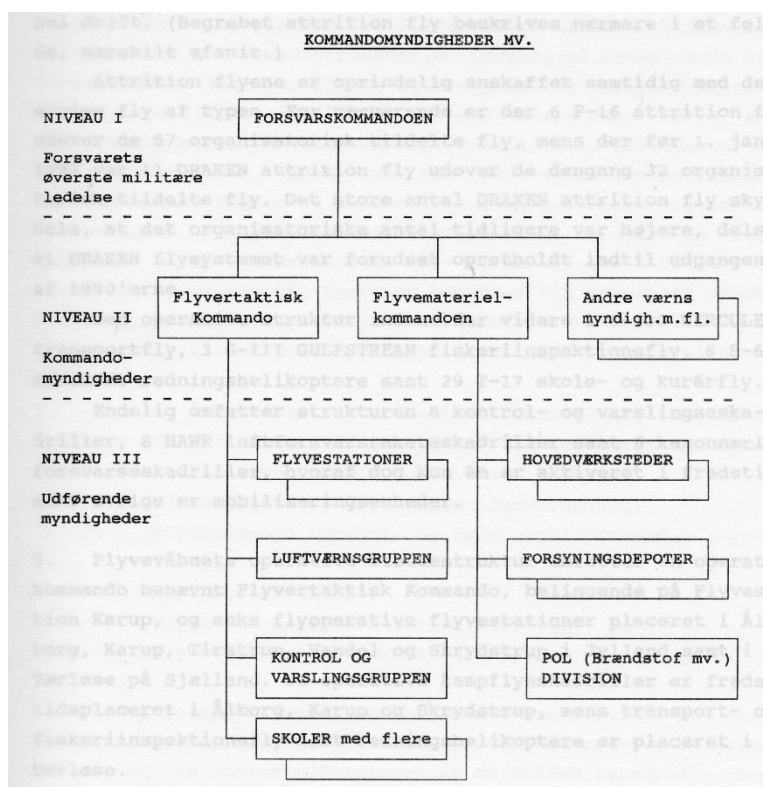
Kapitel 3. Det danske flyvevåben anno 1989

For at forstå, hvad Flyvevåbnet ændrede sig til, er det nødvendigt indledningsvis i dette kapitel kort at beskrive Flyvevåbnets organisering og opgaver, som de så ud under Den Kolde Krig i slutningen af 1980'erne.

Flyvevåbnet er det yngste af det danske forsvars tre værn. Hæren og Søværnet fik flyvemaskiner allerede før 1. Verdenskrig, men et egentligt dansk flyvevåben blev først grundlagt den 1. oktober 1950 ved en sammenlægning af Hærens Flyvetropper og Marinens Flyvevæsen.

Både Hærens Flyvetropper og Marinens Flyvevæsen havde under 2. Verdenskrig mistet alle deres fly og hovedparten af deres materiel, men takket være især bistand fra USA lykkedes det i årene efter 2. Verdenskrig at (gen)opbygge et dansk flyvevåben. I perioden frem til midten af 1960'erne modtog Flyvevåbnet næsten 400 amerikanske fly i våbenhjælp, og det materielmæssige højdepunkt blev nået i 1957, hvor Flyvevåbnet rådede over 242 kampfly. Denne markante våbenhjælp betød, at Flyvevåbnet blev dybt integreret i den amerikanske tilgang til militærflyvning, da amerikanerne, ud over fly- og våbenleverancer, også stod for uddannelse af Flyvevåbnets teknikere og piloter.⁸¹

Flyvevåbnets organisation anno 1989

I Forsvarets organisation har Flyvevåbnet igennem hele den her behandlede periode været en niveau to-myndighed organisatorisk placeret umiddelbart under

Forsvarskommandoen (niveau et), der er Forsvarets øverste ledelse. På niveau to findes også den danske hær og Søværnet, der organisatorisk er sidestillet med Flyvevåbnet.⁸²

Et flyvevåben består ifølge NATO's definition af tre ting: operationer, logistik og force protection, hvilket i 1989 også var gældende for det danske flyvevåben.

Operationer stod for den daglige drift af Flyvevåbnet. Ledelsen af dette lå i regi af Flyvertaktisk Kommando på Flyvestation Karup, der blev ledet af en af Flyvevåbnets officerer.⁸³ Flyvertaktisk Kommando

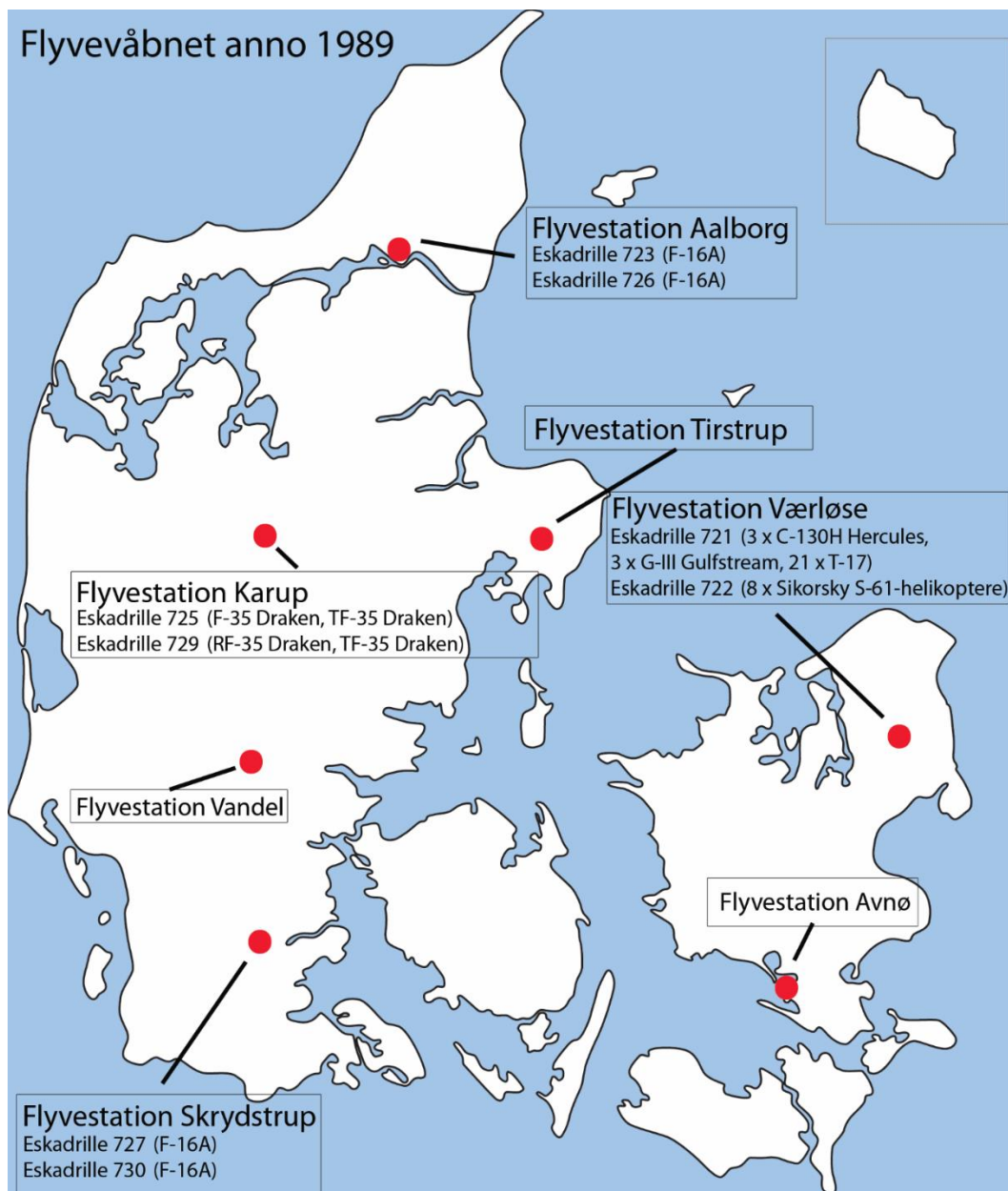
havde en række underafdelinger, der varetog forskellige dele af Flyvevåbnets daglige virke: Operationsdivisionen, Logistikdivisionen, Forvaltningsdivisionen, Kontrolsektionen og Flysikkerhedssektionen. Under Flyvertaktisk Kommando, på Forsvarets såkaldte niveau tre, lå i 1989 Flyvevåbnets syv flyvestationer, fem skoler samt seks kontrol- og varslingsstationer ved hhv.

81 Boesen, J., "Typevalg af kampfly i 1970'erne og i dag." Krigsvidenskab.dk 2016, Falk-Portved, S., "Udviklingen af Flyvevåbnets kampflykapacitet." Militært Tidsskrift 2/2005 og Sannom, J., "Flyvevåbnet under den Kolde Krig." Flyvehistorisk Tidsskrift 1 & 2/2015.

82 Illustration fra Fakta om Forsvaret 1997.

83 Flyvertaktisk Kommando blev i 2014 omdøbt til Flyverstaben i Den Værnsfælles Forsvarskommando (VFK).

Bornholm, Skovhuse, Vedbæk, Skrydstrup, Skagen og Torshavn. Kontrol- og varslingsstationerne sørgede for at lokalisere og identificere alle fly i luften over Danmark, så Forsvaret konstant havde et opdateret billede af luftrummet (overvågningen af luftrummet over Grønland er siden Anden Verdenskrig blevet varetaget af det amerikanske forsvar).

Tirstrup og Vandel var deployeringsstationer uden fly fast tilknyttet. Ud over Flyvevåbnets eskadriller rådede Søværnets Operative Kommando over otte Lynxhelikoptere, der havde base i Karup, når de ikke var deployeret på Søværnets inspektionsskibe. Ligeledes rådede Hæren over to eskadriller med hhv. 12 panserværnshelikoptere af typen AS 550 Fennec og 16 observationshelikoptere af typen Hughes H-500M Cayuse, der alle havde base på Flyvestation Vandel.⁸⁴

⁸⁴ Deployeringsflyvestationerne ses også benævnt Minimum Facility Bases (MFB), men for ikke at skabe forvirring vil de i denne afhandling kun blive omtalt som deployeringsflyvestationer. Hoffmann 1997, s. 51 og Lyng, arkivmappe 68, "Velkomst og indledning på Sikkerhedspolitisk Seminar 31 MAJ 1991 på Gurrehus".

Logistikken blev varetaget både af Flyvertaktisk Kommando, men især af Flyvematerielkommandoen, der var ansvarlig for Flyvevåbnets forskellige værksteder og værnets forsyningsituation samt støttede med udvikling, indkøb og vedligeholdelse af Flyvevåbnets materiel.

Flyvematerielkommandoen rådede i 1989 over tre hovedværksteder, der stod for vedligeholdelsen af værnets fly og var placeret på hhv. Flyvestation Aalborg, Flyvestation Karup og Flyvestation Værløse. Derudover var en række af Flyvevåbnets støttetjenester, såsom læge- og tandlægetjenesten, også rent organisatorisk inddelt i eskadriller.

MIM-23 I-Hawk. Loader med tre missiler. (FLV Foto)

Flyvevåbnets force protection-enheder (samlet kaldet nærforsvarseskadriller) omfattede både otte landbaserede luftforsvarseskadriller, hver udrustet med to såkaldte ”firing units” med to gange tre missilbatterier af typen MIM-23 I-Hawk (Improved Homing All the Way Killer),⁸⁵ samt seks eskadriller med 40-millimeterkanoner beregnet til nærluftforsvar af flyvestationerne. Af sidstnævnte var kun én bemandet i fredstid. Nærforsvarseskadrillernes hovedopgave var beskyttelse af flyvestationerne og andre af Flyvevåbnets etableringer, men omfattede også andre centrale krigsfunktioner såsom flytankning og ”repair of aircraft operating surfaces”-hold, der kunne udbedre skader på landingsbaner og lignende.

Til daglig havde Flyvevåbnet i 1989 8.295 fastansatte, men i tilfælde af mobilisering kunne op til 17.500 mand indkaldes. Hovedparten af disse skulle bemane force protection-enhederne, og stort set alle de 929 værnepligtige, som Flyvevåbnet indkaldte i 1989, gjorde tjeneste i disse eskadriller. Flyvevåbnet var det af Forsvarets tre værn, der brugte færrest værnepligtige, hvilket

⁸⁵ De fire var dansk ejendom, mens de resterende var lejet af det amerikanske forsvar.

skyldes, at arbejdet i værnet generelt krævede en grad af teknisk kunnen, som kun kan opnås gennem lang uddannelse.⁸⁶

Flyvevåbnets opgaver i krig og fred anno 1989

Forsvaret var under Den Kolde Krig opbygget som et spejl af truslen fra Warszawapagten og var stort set kun fokuseret på denne ene trussel mod Danmark og NATO. Truslen var en alt eller intet-trussel, hvor krigen enten blev altomsluttende og altødelæggende eller ikke kom. Der var groft sagt ingen mellemvej, hvor kun dele af Forsvaret ville blive indsat. For politikerne var Forsvaret således et værktøj, som ikke skulle benyttes som andet end en allersidste udvej. Dette var ingen hemmelighed og betød, ifølge professor ved Institut for Statskundskab Bertel Heurlin, at ingen, hverken politikerne eller officererne i Forsvaret, forventede nogensinde at skulle i kamp, da en krig sandsynligvis ville ende i en altødelæggende atomkrig. Det betød, at de danske politikere ønskede et forsvar, der kun lige akkurat levede op til NATO's minimumskrav, og det skulle helst være så billigt som overhovedet muligt. Dette skyldes ikke kun en modvilje mod at bruge penge på Forsvaret, men også at Danmarks NATO-medlemskab betød, at risikoen for, at Danmark kom til at stå alene over for Warszawapagten, reelt var ikkeeksisterende.⁸⁷

Minimumsforsvaret betød, at det danske forsvar reelt var for svagt til selvstændigt at forsvare det danske område, og den danske regering havde derfor indgået en række forstærkningsaftaler med NATO. Det var således planlagt, at Flyvevåbnet ved et krigsudbrud skulle forstærkes af otte britiske og amerikanske eskadriller a 12-24 fly. Den danske regering tillod ikke, at NATO i fredstid stationerede styrker på dansk område, men der var gjort plads til de nævnte luftforstærkninger på de fire danske operative flyvestationer samt ikke mindst på de to deployeringsflyvestationer ved Tirstrup og Vandel, og forstærkningselementet (i NATO kaldet "host nation support") blev øvet ofte.⁸⁸

Under Den Kolde Krig var hele det danske forsvar tilmeldt NATO, men samtidig nært koblet til Danmarks geografiske placering ved ind-/udsejlingen til Østersøen. Her skulle den danske hær, Søværnet og Flyvevåbnet præstere et samlet forsvar af Danmarks nærområde i tæt samarbejde med især Danmarks NATO-allierede Vesttyskland. Forsvaret af Danmark lå overordnet i hænderne på NATO's Allied Command Baltic Approaches (BALTAP eller på dansk Enhedskommandoen), der havde hovedkvarter på Flyvestation Karup. De danske styrker ville i krigstid – men også først da – blive underlagt Enhedskommandoen, hvor det danske flyvevåben ville blive underlagt den såkaldte Allied Air Forces, Baltic Approaches (AIRBALTAP).⁸⁹

Chefen for Flyvertaktisk Kommando's opgave var bl.a. at sikre, at de styrker, som Danmark allokerede til NATO og Enhedskommandoen, levede op til kravene til træning og

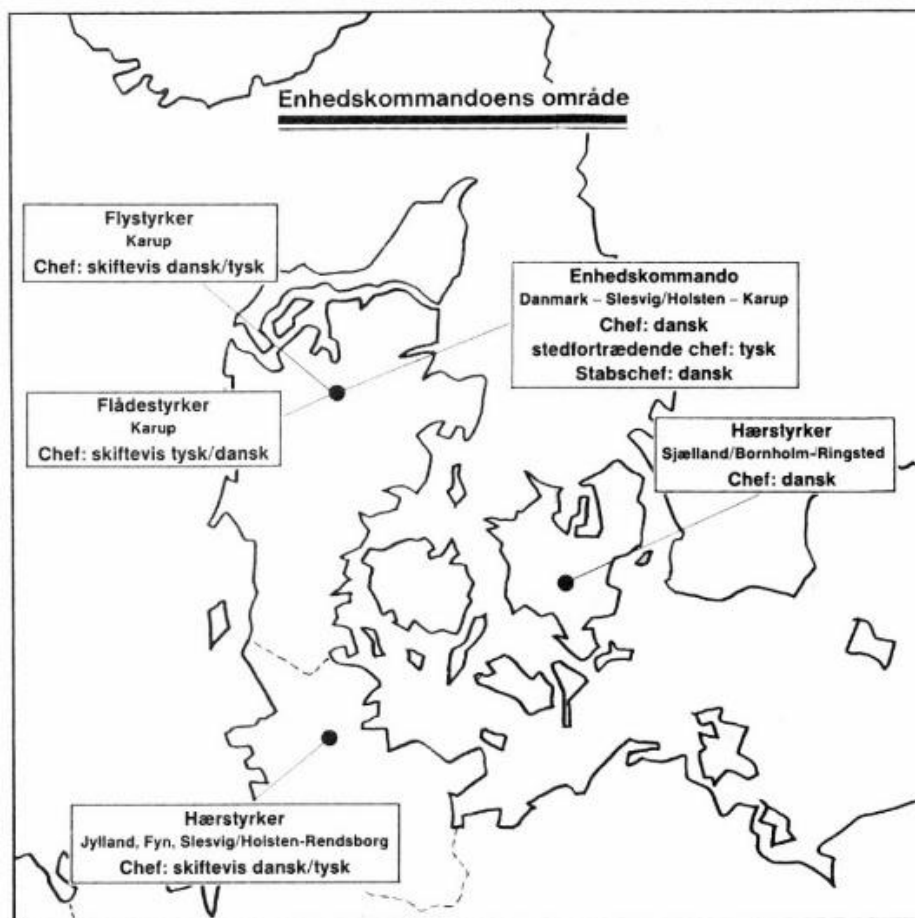
86 Derudover rådede Flyvevåbnet over 521 reserveofficerer. Hæren bestod i 1990 af 59 % værnepligtige, mens tallene for Søværnet og Flyvevåbnet var hhv. 12 % og 11 %. Fakta om Forsvaret 1990.

87 Interview med B. Heurlin, FORNYHIST, bånd I, 3 min. og Hillingsø, K.G.H., "Dansk forsvarsplanlægning." Atlantsammenslutningen 1989.

88 "Ved Forenede Kræfter", s. 171. Forstærkningen bestod fra britisk side af én eskadrille Harrierfly og to eskadriller Jaguarfly. De amerikanske forstærkningseskadriller bestod af én eskadrille F-15-, tre eskadriller F-16- og én eskadrille A-10-fly. Lyng, arkivkasse 68, "Velkomst og indledning på Sikkerhedspolitisk Seminar 31 MAJ 1991 på Gurrehus" og Lyng, arkivkasse 87, "Redegørelse vedrørende forstærkningsrelaterede forhold.", 13 juli 1992 og Flyvertaktisk Kommando, "Notat vedr. forstærkninger til Danmark." Dateret 3. juli 1997.

89 BALTAP's forsvarskoncept er beskrevet i den såkaldte Operation Hurricane. Se f.eks. Møller, L., "Operation Hurricane. Efterretningsvirksomhed før og nu." København 2000, Nørby, S., "Narhvalen og Nordkaperen. De sidste danskbyggede ubåde." Statens Forsvarshistoriske Museum 2013, s. 14ff og Nørby m.fl. 2015, s. 14-23.

materielberedskab. For at sikre dette blev de danske styrker med regelmæssige mellemrum (normalt 24 måneder) udsat for såkaldte tactical evaluations (TACEVAL).⁹⁰

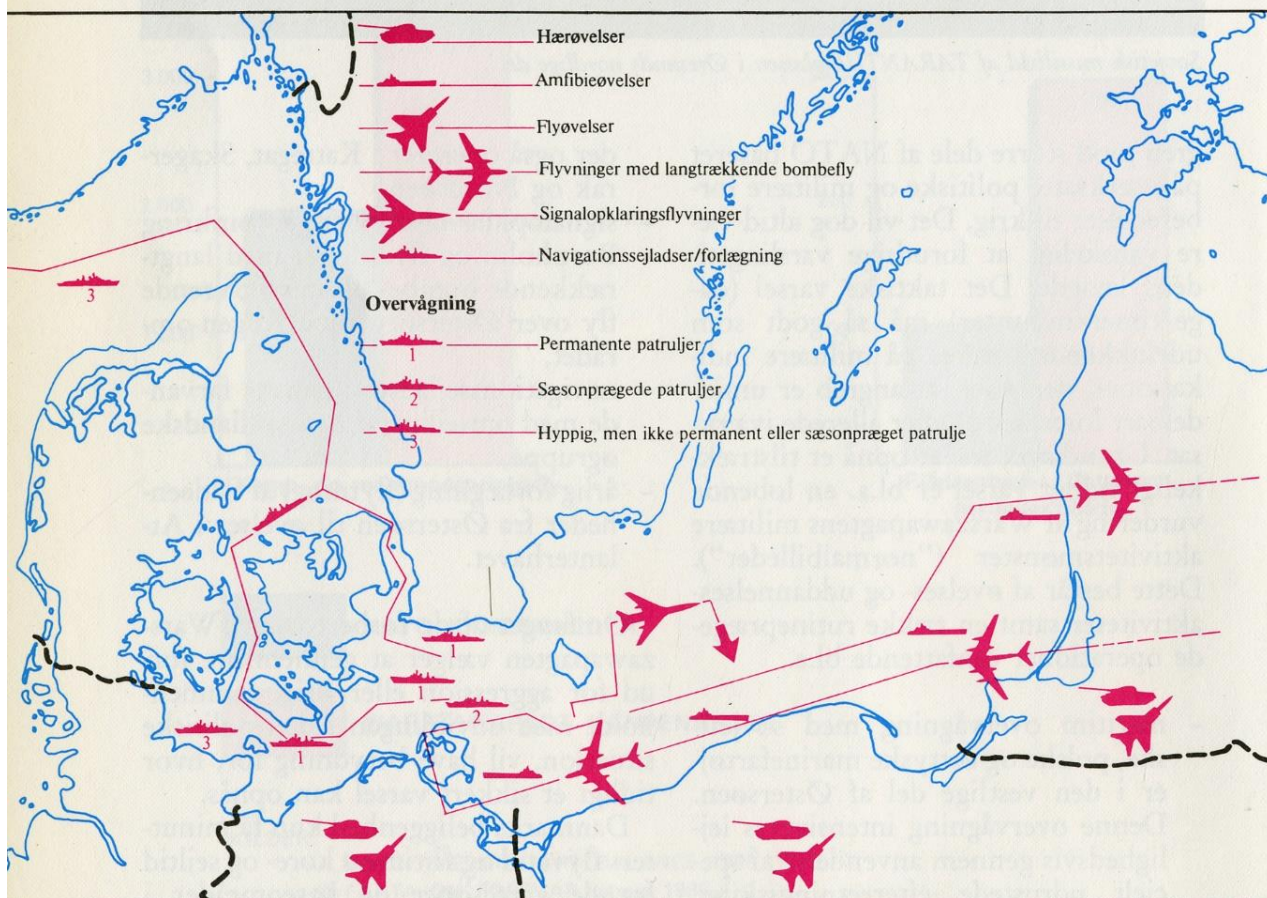
Enhedskommandoens område med de centrale kommandoers placering anno 1990. (Illustration fra CH FOS PLGRP, "Chefen for Forsvarets Operative Styrker. 25 år 1. oktober 1992" 1992)

Flyvevåbnets hovedopgave var at bidrage til det militære forsvar af Danmark. Det betød, at værnet i fredstid bidrog til suverænitethåndhævelsen i det danske område, hvor en af de centrale opgaver var at holde øje med Warszawapagten for at minimere risikoen for et succesfuldt overraskelsesangreb. For Flyvevåbnet bestod denne opgave i fotorekognoscering af skibe fra Warszawapagten på vej gennem danske farvande og et afvisningsberedskab, som kunne møde fly fra Warszawapagten på vej ind i dansk luftrum og sørge for, at de respekterede dansk suverænitet.⁹¹

⁹⁰ "Ved Forenede Kræfter", s. 105-108 og Hoff 2002. Formålet med TACEVAL er jf. SHAPE TACEVAL MANUAL: "The primary aim of TACEVAL is to assess for SACEUR against prescribed standards the operational capability of NATO Command, Assigned, Earmarked and Other NATO Forces, to rate against common standards, to indicate deficiencies and to make recommendations. The secondary aim is to disseminate new ideas and assist units to improve their readiness and operational capability." Under en TACEVAL sendte NATO f.eks. ca. 100 repræsentanter til en af Flyvevåbnets flyvestationer. Her gennemførtes så en to-tre dages afprøvning af det danske beredskab, hvorefter repræsentanterne fra NATO udarbejdede en rapport indeholdende en bedømmelse af det danske beredskab samt evt. forslag til, hvordan dette kunne eller skulle forbedres. At dette blev taget alvorligt i det danske forsvar, ses bl.a. af, at da to Hawkeskadre i april 1993 for anden gang fik karakteren "ikke tilfredsstillende" under TACEVAL, blev det et emne på et møde i Forsvarskommandoen, hvor Flyvertaktisk Kommando blev afkrævet svar på, hvordan de problemer, som TACEVAL'en havde vist, blev løst. Lyng, arkivkasse 102, "TACEVAL ved HAWK afdeling vest" og Lyng, arkivkasse 102, "FCKL-MØDE 10 JUN 1993."

⁹¹ Forsvarsministerens Rådgivnings- og Analysegruppe 1986, Nielsen, P.S., "Danmarks skarpeste øjne." "Flyvevåbnet" 6/2006 og Kristensen 2017, s. 120.

Figur 2: Warszawapagtens fredstidsaktiviteter – normalbilledet

Warszawapagtens fredstidsaktiviteter anno 1987. Det år passerede over 200 sovjetiske, polske og østtyske krigsskibe de danske stræder.⁹² (Illustration fra "Forsvarets Rolle" 1987, s. 28)

Havde Warszawapagten angrebet NATO, havde Flyvevåbnets hovedopgave været bekæmpelse af Warszawapagtens flystyrker for derigennem at sikre, at NATO kunne overføre de planlagte forstærkninger til det danske og nordvesttyske område. Warszawapagten var NATO's luftstyrker markant talmæssigt overlegen, og forsvaret af det danske luftrum skulle ske i tæt samarbejde mellem Flyvevåbnets jagerfly og de jordbaserede missil- og kanonbaserede systemer. Lykkedes det at opnå luftherredømme eller i det mindste at forhindre, at Warszawapagten opnåede luftherredømmet, kunne Flyvevåbnet blive indsat til støtte for Hærens og Søværnets operationer. Styringen af disse operationer krævede velfungerende kontrol- og varslingsystemer og kommunikationssystemer, hvilket Flyvevåbnet også rådede over.

Danmark var under Den Kolde Krig en frontlinjestat, og i Forsvaret forventede man både, at en krig kunne komme med meget kort varsel – målt i minutter eller timer – og at den kunne blive kortvarig – målt i dage eller uger. Det var det trusselscenarie, som det danske forsvar var sat op til at klare, og for Flyvevåbnet betød dette bl.a., at jagerberedskab og Hawkmissilbatterier var på mellem fem og 20 minutters varsel, så man på den korte tid kunne gå fra beredskab til fuldt krigsberedskab, samt at flyene var spredt ud på en række flyvestationer, hvorved man sikrede sig imod, at et overraskelsesangreb kunne sætte alle flyene ud af spil på én gang.

⁹² "Forsvarets Rolle" 1987, s. 20.

Alt i alt var der i 1989 fin overensstemmelse mellem Flyvevåbnets doktriner omkring forsvaret af Danmark og det danske nærområde, værnets organisation, der bl.a. sikrede mod et altødelæggende overraskelsesangreb, og det teknologiske niveau, hvor især F-16-flyene ville spille en central rolle i NATO's bestræbelser på at afvise et angreb på Danmark og Nordtyskland.⁹³

Ud over de rent militære opgaver varetog Flyvevåbnet også en række vigtige opgaver til støtte for det civile samfund såsom redningsberedskabet og forureningsovervågning af de danske farvande, og i 1991 gennemførte Flyvevåbnets helikopterberedskab f.eks. 459 redningsaktioner og hospitalsflyvninger.⁹⁴

Sikorsky S-61. Redningsøvelse. (FLV Foto)

⁹³ Hækkerup 2002, s. 56, Interviewi med Enevold 13. august 2015, Larsen, K. (red.), "Luftværnsgruppens historie." Korsør 2011, s. 86 og "Military training and activities."

Manuskript til foredrag af forsvarschef general Jørgen Lyng, 26. januar 1990. Forsvarskommandoen: C. Kopibog (1975-1998). 1126.

⁹⁴ Årsrapport 1991, s. 11.

Kapitel 4. Flyvevåbnets doktrinære, teknologiske og organisatoriske udvikling 1989-1993

Med udgangspunkt i den bearbejdede version af krigsførelsens kredsløb gennemgås i det følgende udviklingen i det danske flyvevåben 1989-2011. Gennemgangen er som nævnt i afhandlingens indledning inddelt i tre kapitler, der dækker perioderne 1989-1993, 1994-1999 og 2000-2011. Hvert kapitel indledes med en redegørelse for periodens overordnede udenrigspolitiske udvikling, der sætter rammen for Forsvarets udvikling i den behandlede periode. Herefter beskrives udviklingen inden for Forsvarets og Flyvevåbnets doktriner, organisation og teknologiske niveau. I gennemgangen af de tre elementer afspejler rækkefølgen den vægtning, som elementerne har i forhold til hinanden i de gennemgåede perioder – med det vigtigste element først. I periode et er det vigtigste element doktrinelementet, mens det i periode to er det organisatoriske og i periode tre det teknologiske. Dette kapitel behandler perioden 1989-1993.

Europa delt mellem Warszawapagten (rød), NATO (blå) og neutrale/alliancefri lande (hvid) anno 1989. Danmarks placering som frontlinjestat og "proppen til Østersøen" ses tydeligt. (www.pederskram.dk)

Periodens udenrigspolitiske udvikling

Berlinmuren faldt den 9. november 1989 som det tydeligste tegn på, at store omvæltninger var undervejs i Sovjetunionen, Warszawapagten og det øst/vest-forhold, som havde præget Europa siden afslutningen på 2. Verdenskrig. Den 3. oktober 1990 blev Østtyskland en del af et samlet Tyskland, og for det danske forsvar betød dette, at Danmarks position ændrede sig fra en frontlinjestat til en placering flere hundrede kilometer fra grænsen til den gamle, men stadig potentielle fjende i øst.

Den 1. juli 1991 blev Warszawapagten officielt opløst, og efter et fejlslagent kupforsøg i august 1991 ophørte Sovjetunionen i december samme år med at eksistere. Derved blev truslen fra den modstander, som havde været rammesættende for det danske forsvar siden 1949, markant mindre, og USA stod tilbage som klodens eneste supermagt. Udviklingen betød, at USA indledte en tilbagetrækning af de tropper, som landet havde haft baseret i Europa under Den Kolde Krig, og antallet af amerikanske tropper i Europa faldt således fra 320.000 i 1992 til 100.000 i 1996. Samtidig blev en række af de forstærkningsstyrker, som hjemme fra USA skulle rykke til Europa i tilfælde af krig eller krise, nedlagt eller givet andre opgaver.⁹⁵

Det tydeligste bevis på Danmarks ændrede sikkerhedspolitiske situation og det øgede udenrigs- og sikkerhedspolitiske manøvrerum, som dette medførte, viste sig allerede i august 1990. Her besluttede den danske regering at stille Søværnets korvet Olfert Fischer til rådighed for den FN-ledede embargooperation, som blev indført mod Irak efter det irakiske militærs besættelse af Kuwait. Der var tale om det danske forsvars første aktive deltagelse i en krig siden 2. Verdenskrig og det første spæde skridt væk fra den mere regionalt orienterede sikkerhedspolitik, som Danmark havde ført under Den Kolde Krig. Korvetten deltog ikke i selve krigen mod Irak og forblev hele tiden under dansk kommando og underlagt Den kongelige forholdsordre af 6. marts 1952 (se næste side), men i kraft af at Olfert Fischers 368 dage lange togt blev en succes, markerer det begyndelsen på Forsvarets internationale profil efter Berlinmurens fald.⁹⁶

Fra sommeren 1991 og frem blev Europa skueplads for en borgerkrig i Jugoslavien. Denne krig, som blev den voldsomste væbnede konflikt i Europa siden afslutningen på 2. Verdenskrig, kom fra foråret 1992 til at inddrage danske hærstyrker, da ca. 940 danske soldater blev udsendt som Danmarks bidrag til en FN-opstillet fredsbevarende styrke i landet.⁹⁷

⁹⁵ Petersen 2010 og "Ved Forenede Kræfter", s. 202ff.

⁹⁶ Interview med Tim Sloth Jørgensen, FORNYHIST, bånd III. Nørby m.fl., 2015, s. 176-221 og Jakobsen 2016, s. 194. Ifølge bl.a. Politiken og Land & Folk gjorde Flyvevåbnet i slutningen af november 1990 sig klar til at udsende en eskadrille F-16-fly til Tyrkiet for at hjælpe med at beskytte dette NATO-land mod angreb fra Irak. Ifølge pressen skete dette "bag Folketingets ryg", og udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen udtalte til pressen, at han intet kendte til sagen. Der må – såfremt pressens gengivelse af sagen er korrekt – være tale om stabsarbejde for at være klar, hvis regeringen og Folketinget skulle bede Flyvevåbnet om bistand. Lyng, arkivkasse 61, div. presseudklip 28. og 29. november 1990.

⁹⁷ Petersen 2004, s. 427ff, Güntelberg 1990, s. 1 og Lyng, arkivkasse 59, "Notat om forsvarets udvikling mv. efter 1990.", 26. september 1990.

Anordning om forholdsordre for det militære forsvar ved angreb på landet og under krig.

Vi Frederik den Niende, af Guds Nåde Konge til Danmark, de Venders og Goters,
Hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken, Lauenborg og Oldenburg,

Gør vitterligt:

I tilfælde af angreb på dansk territorium eller på dansk militær enhed uden for dansk territorium skal de angrebne styrker ufortøvet optage kampen uden at ordre afventes eller søges indhentet, selv om krigserklæring eller krigstilstand ikke er de pågældende chefer bekendt.

Dersom forsvarers styrker ikke inden angrebet er bragt op på fuld krigsstyrke, er ethvert angreb på Danmark ude fra eller på dets forfatningsmæssige myndigheder at betragte som ordre til mobilisering.

Hjemmeværnet møder uopholdeligt som bestemt ved „Hjemmeværnet på plads“.

Der må forventes ved krigsudbrud og under krigstilstand at ville fremkomme falske ordrer og meddelelser til befolkningen og til mobiliserende eller kæmpende styrker.

Ordrer om ikke at mobilisere eller ikke at gøre modstand eller afbryde påbegyndt mobilisering eller kamp må derfor ikke adlydes, før der foreligger fornøden vished for, at ordren er udstedt af dertil kompetent myndighed.

Ordrer fra forfatningsmæssige myndigheder, der er taget til fange, eller som af fjenden er sat ud af funktion på anden måde, skal ikke adlydes.

Angrebne enheder eller enheder i nærheden af angrebne enheder sætter uden at afvente ordre omgående alle til rådighed stående midler ind i kampen. Isolerede styrker skal, under energiske forsøg på at sinke fjendens fremrykning mest muligt og tilføje ham størst mulige tab, søge forbindelse med andre kæmpende danske eller allierede enheder.

Kampen skal, selv om styrkerne kæmper isoleret, føres med største energi for herved at skaffe tid til at organisere styrker i eller uden for området.

Kampen skal fortsættes, selv om fjenden truer med repræssalier for at bevæge vore styrker til overgivelse. Blicher det uomgængelig nødvendigt at opgive et landområde til fjenden, skal styrkerne gøre, hvad der er muligt for at nå frem til forsvarskampen på andre frontafsnit.

Chefer for landsdelskommandoer, regioner, regimenter, selvstændige afdelinger, marinekommandoer, -distrikter, basiskommandoer m. fl. træffer, når angreb er erkendt, alle foranstaltninger til at forøge deres enheders fredsstyrke i overensstemmelse med de gældende bestemmelser, og søger snarest kampen vendt fra forsvar til angreb.

5. kolonnevirksomhed skal bekæmpes. Politiet vil på dette område bistå de militære myndigheder.

Våben og andet krigsmateriel må aldrig falde i fjendens hånd i brugbar stand.

Befalingsmænd, mather og værnepligtige af hær, søværn, flyvevåben, korps m. fl., — hvadenten de er tjenstgørende, afskedigede (endnu mødepligtige ved mobilisering), hjemkommanderede eller hjemsendte — skal, når angreb på Danmark erfare, ufortøvet og uden at afvente ordre om mobilisering give møde som befalede ved designeringsskrivelse eller på den i soldaterbogen (orlogsbogen) indklæbte røde mødebefaling.

Såfremt landet bliver delvis besat af angriberen, skal alle, der ikke kan nå frem til deres egen afdeling, tilslutte sig andre kæmpende danske eller allierede enheder.

Af det personel af værnene, der er overført til hjemmeværnet, skal de, der i fredstid er iklædt og udrustet, møde som bestemt ved „Hjemmeværnet på plads“. Det øvrige personel af værnene, der er overført til hjemmeværnet, skal derimod afvente nærmere ordre.

Givet på Amalienborg, den 6. marts 1952.

Under Vor Kongelige Hånd og Segl.

Frederik R.

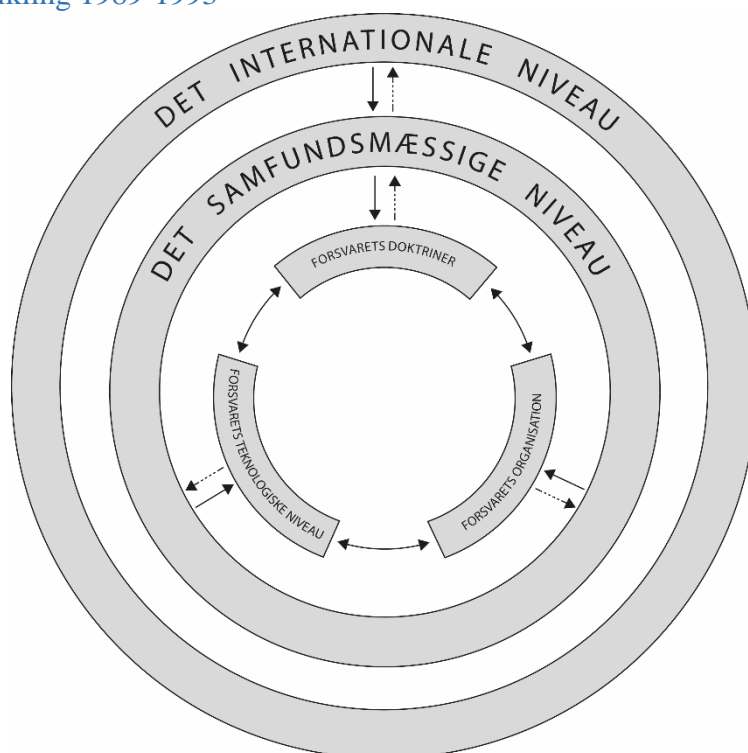
(L. S.)

Harald Petersen.

Fo 43-124

”Anordning om forholdsordre for det militære forsvar ved angreb på landet og under krig” af 6. marts 1952 – i daglig tale kendt som ”Den kongelige forholdsordre”.

Den doktrinære udvikling 1989-1993

Krigsførelsens kredsløb. I periode et var udviklingen i Forsvarets doktriner det styrende element i det indre kredsløb.

Da jeg i 2015 spurgte generalmajor Ole Fogh, der var chef for Flyvertaktisk Kommando 1990-1994, hvordan Flyvevåbnet reagerede, da Berlinmuren faldt, lød svaret: ”Flyvevåbnet reagerede ikke!”⁹⁸ Det betød ikke, at Berlinmurens fald ikke medførte ændringer i Flyvevåbnet, men at de ændringer, som blev igangsat i den her behandlede periode, ikke kom fra værnets selv. I stedet kom tre andre aktører til at påvirke Flyvevåbnets udvikling. De tre aktører var Folketinget, det internationale niveau, herunder bl.a. forsvarsalliancen NATO, samt Forsvarets øverste ledelse i Forsvarskommandoen.

Påvirkningen fra Folketinget

Politisk er det praksis i Danmark, at Forsvaret styres gennem flerårige forsvarsforlig, som et flertal af Folketingets partier indgår med mellemrum. Ved Berlinmurens fald den 9. november 1989 opererede Forsvaret under et forsvarsforlig, der var indgået den 14. marts samme år og planlagt til at gælde frem til udgangen af 1991. Forsvarsbudgettet lød på 15,94 mia. kr., hvilket svarede til 2,1 % af Danmarks BNP.⁹⁹

Normalt er der stor politisk opbakning til forsvarsforligene, som bliver til på baggrund af ofte lange forhandlinger mellem partierne. De flerårige forsvarsforlig skaber stabilitet og gør Forsvaret mindre sårbart over for pludselige ændringer af det politiske landskab, f.eks. i form af et

⁹⁸ Interview med Ole Fogh, 11. juni 2015, 2 min.

⁹⁹ Forsvarsforligene opgør ikke forsvarsbudgettet fordelt på de enkelte værn, og det er derfor svært at finde tallene for, præcis hvor stor en andel af forsvarsbudgettet som gik til Flyvevåbnet. I december 1990 opgjorde Forsvarskommandoen imidlertid, at Flyvevåbnet i 1991 ville bruge 3.012,3 mio. kr., hvoraf løn udgjorde 1.768 mio. kr., svarende til 58 %. I 1992 var Flyvevåbnets andel af forsvarsbudgettet faldet til 29322.932,8 mio. kr. Til sammenligning var de tilsvarende tal for Hæren og Søværnet i 1992 hhv. 4.855,6 mio. kr. og 2.322,4 mio. kr. Lyng, arkivkasse 62, notat, ”Seksårsplan 1992-1997.”, 20. december 1990.

regeringsskifte, men gør samtidig, at ønskede og/eller nødvendige ændring af Forsvaret kan være meget omstændelige at få gennemført, idet politikerne i så fald skal genåbne hele forslaget. Det sker kun meget sjældent, og dette betyder, at der ofte indtræffer en forsinkelse med hensyn til gennemførelsen af ændringer i Forsvarets doktriner, organisation og teknologiske niveau.¹⁰⁰

Ud over forsvarsforligene opererer Folketinget med forsvarskommissioner, der nedsættes, når et flertal i Folketinget mener, at der er behov for en sådan kommission til at kigge på hele eller dele af Forsvaret. Hovedårsagen til, at forsvarsforslaget af 14. marts 1989 kun var udset til at løbe frem til udgangen af 1991, var, at Folketinget den 12. juli 1988 havde nedsat en forsvarskommission, der skulle ”gennemføre en kulegravning af forsvarets opgaver i lyset af den teknologiske udvikling og forholdet mellem Øst og Vest, herunder de stedfindende nedrustningsbestræbelser.”¹⁰¹ Forsvarskommissionen afleverede sin betænkning, der fik titlen ”Forsvaret i 90’erne”, den 10. december 1989, altså blot én måned og en dag efter Berlinmurens fald, og professor ved Institut for Statskundskab på Københavns Universitet Bertel Heurlin, der deltog i forsvarskommissionens arbejde, udtrykte efterfølgende: ”[A]ldrig har en kommission siddet så kort og oplevet så store omskiftelser i verden som forsvarskommissionen af 1988.”¹⁰²

I tiden efter Berlinmurens fald var Vesten meget usikker på, hvad der ville ske hos den gamle fjende i øst. Usikkerheden betød, at de ændringer af det danske forsvar, som forsvarskommissionen anbefalede, blev af mindre omfang og ikke var et brud med den hidtidige forsvarspolitik, som den havde været fastlagt under Den Kolde Krig. At forsvarskommissionen lagde op til en uændret dansk forsvarsstrategi, ses bl.a. af rapportens oplæg til nyt materiel. Her foreslås det, at man anskaffer endnu en Hawklufforsvareskadrille til at forbedre nærlufforsvaret af de steder i Jylland, hvor NATO-forstærkninger til det danske forsvar i tilfælde af krig skulle ankomme.¹⁰³

Man bør ikke dømme kommissionens arbejde ud fra, hvad vi ved i dag. Der var i de første år efter Berlinmurens fald stor usikkerhed omkring udviklingen i den tidligere østblok, og ”Forsvaret i 90’erne” afspejler denne usikkerhed og det manglende overblik over betydningen af Berlinmurens fald for Europas, NATO’s, Danmarks og det danske forsvars fremtid. ”Forsvaret i 90’erne” forudså således hverken Warszawapagten eller Sovjetunionens sammenbrud. Faktisk var beretningens ”best case”-scenarie et, hvor Sovjetunionen og Warszawapagten bestod, mens ”worst case”-scenariet indebar en Warszawapagt i opløsning. Fælles for de to scenarier var, at truslen mod Danmark fortsat ville komme fra øst, enten som hidtil i form af en talmæssigt overlegen fjende eller i form af et opsplittet og nationalistisk Østeuropa med alt, hvad det indebar af militær oprustning, fragmentering og uro.¹⁰⁴

Den aktivistiske udenrigspolitik og Forsvarets rolle heri

Selv om Forsvarskommissionen af 1988 ikke havde lagt op til større eller grundlæggende ændringer af Forsvaret, begyndte danske politikere allerede kort efter Berlinmurens fald at arbejde på at tilpasse Forsvaret til den ændrede sikkerhedspolitiske situation. I den forbindelse fokuserede

100. Heurlin 1997, s. 3, Hækkerup 2002, s. 152ff og Kristensen 2013, s. 18 og interview med Jan Scharling, FORNYHIST, bånd I, 24 min.

101 ”Forsvaret i 90’erne,” 1989, s. 7 samt ”Forsvarskommissionens Beretning (generelt standardforedrag)”, 12. marts 1990. Forsvarskommandoen: C. Kopibog (1975-1998). 1141.

102 Lyng, arkivmappe 51, dagbogsnotat, 12. marts 1990.

103 Jensen 2003, s. 47-48 og 53 og interview med Ole Fogh 11. juni 2015. I 1992 opsagde USA forstærkningsaftalen om, at en eskadrille A-10-fly i tilfælde af krig eller krise skulle placeres på Flyvestation Vandel. Pr. 1. oktober 1994 blev en lignende aftale om stationering af en eskadrille F-15-jagerfly på Flyvestation Aalborg og en eskadrille F-16 på Flyvestation Skrydstrup opsagt. Forsvarsministeriets Rådgivnings- og Analysegruppe 1994, s. 3.

104 Lyng 2008, s. 175ff, Lyng, arkivmappe 47-48 og interview med Hækkerup, FORNYHIST, bånd I, 2-8 min.

politikere især på at indhøste den såkaldte ”fredsdividende” ved at beskære det danske forsvarsbudget.¹⁰⁵ Især politikere på venstrefløjen mente, at nu hvor fjenden var væk, var der ikke brug for et lige så stort dansk forsvar. Denne holdning mødte modstand både hos de mere forsvarsvenlige partier på den politiske højrefløj og i Forsvarets ledelse, der offentligt advarede mod en for hurtig beskæring af Forsvaret. Forsvarskommandoens modstand mod nedskæringerne blev begrundet i en generel usikkerhed over for udviklingen i øst – som formuleret af daværende chef for operations- og træningsafdelingen i Flyvertaktisk Kommando, oberstløjtnant Svend Hjort, der på spørgsmålet om, hvordan man i Flyvertaktisk Kommando så på udviklingen i Østeuropa i årene omkring 1990, svarede: ”Vi troede ikke på det.”¹⁰⁶ Forsvarschef general Jørgen Lyng sammenlignede i 1990 den daværende udvikling i Østeuropa med udviklingen i Europa i 1932. Her havde en lovende udvikling mod fred fået den daværende danske regering til at skære meget kraftigt i Forsvaret for blot få år senere at sidde i en situation, der var helt modsat forventningerne fra 1932, og uden tid til at genopbygge Forsvaret, inden Tyskland besatte Danmark den 9. april 1940. Ifølge forsvarschefen burde politikere derfor afvente, hvad vej udviklingen i Warszawapagten gik. En holdning, som Lyng blev støttet i af daværende forsvarsminister Knud Enggaard.¹⁰⁷

Om det skyldes Lyngs advarende ord, er ikke til at vide, men den forsvarsaftale med titlen ”Tillæg til aftale af 14. marts 1989 om forswarets ordning 1989-91”, som Folketinget vedtog den 3. april 1991, indeholdt kun få ændringer af Forsvaret. Forsvarsbudgettet, der i 1991 lød på 17.091 mio. kr., blev beskåret med 100 mio. kr. i 1991 og 300 mio. kr. i 1992, svarende til et fald fra 2 % til 1,9 % af Danmarks BNP. Hovedparten af besparelsen blev indhentet via udfasning af 36 af Hærens Centurionkampvogne og udskydelse af bygningen af tre patruljefartøjer af Standard-Flexklassen til Søværnet. Flyvevåbnet undgik ikke blot nedskæringer, men fik i forliget en bevilling på 299 mio. kr. til deltagelse i den indledende fase af et multinationalt projekt om levetidsforlængelse (Mid-Life Update) af værnets F-16-fly.¹⁰⁸

Aftaleteksten til ”Tillæg til aftale af 14. marts 1989 om forswarets ordning 1989-91” slog fast, at der stadig var brug for et dansk forsvar, idet ”den internationale situation indeholder såvel en række aktuelle konflikter som en latent risiko for nye konflikter af bl.a. nationalistisk, religiøs og etnisk karakter.”¹⁰⁹ Det var politikernes holdning, at Danmark skulle engagere sig i bestræbelserne på at forhindre sådanne konflikter, og at Forsvaret skulle engagere sig i at bekæmpe og helst også løse sådanne konflikter, hvis det ikke lykkedes at forhindre dem i at bryde ud.

Det medførte en ændring i politikernes syn på brugen af det danske forsvar. Processen var begyndt med udsendelsen af korvetten Olfert Fischer i 1990, som var et tydeligt tegn på Danmarks ændrede forsvars- og sikkerhedspolitiske situation. Under Den Kolde Krig havde Forsvaret været et ”værktøj”, som regeringen for næsten enhver pris ville undgå at bruge. Det ændrede sig med udsendelsen af Olfert Fischer, der markerer begyndelsen på det, som siden er blevet kaldt Danmarks aktivistiske udenrigspolitik. Her gav bortfaldet af fjenden i form af Warszawapagten Danmark en

105 Fredsdividenden defineres som besparelse på udgifter til militæret pga. fredeligere forhold (<http://ordnet.dk/>).

106 Telefoninterview 20. september 2016. Se også ”Fra koldkrigen til de varme lande.”, ”Flyvevåbnet” 13/2005.

107 Lyng, arkivkasse 50, talepapir, primo februar 1990, ”For mange spåmænd”. CS-bladet 11/1992, ”Forsvaret lige nu.” Officersbladet 1/1992 og Borck, K., ”Flåden i 90-erne. Foredrag for Rådigheds officersseminar 26 jan 1991. Marinestation LYNÆS”, s. 10. Senere chef for Flyvertaktisk Kommando og generalmajor Leif Simonsen fortæller, at han, mens han var oberstløjtnant og assistant chief of staff ved Flyvertaktisk Kommando i perioden 1990-1994, blev bedt om at udarbejde et studie over en dansk pendant til det irske Air Corps. Det irske luftkorps består udelukkende af transportfly og helikoptere, der er i stand til at yde logistisk støtte til den irske hær og flåde, men som ikke besidder evnen til at føre offensiv krig. Leif Simonsen husker ikke, hvad der blev af rapporten, eller hvem der satte projektet i gang, og det har ikke været muligt at finde noget om dette i Flyvertaktisk Kommandos arkiv. Jeg har således ikke kunnet bekræfte generalmajorens oplysninger, men ser umiddelbart ingen grund til at betvivle historien. Interview med Leif Simonsen 9. Februar 2017, 18 min. Se også interview med Helsø, FORNYHIST, bånd III, 3 min.

108 Forsvarsministeriets Rådgivnings- og Analysegruppe 1992, s. 42 og Boesgaard, N.E. & Mikkelsen, J., ”Hvor er fronten.” Berlingske Tidende 18/3 1990.

109 ”Aftale om forswarets ordning 1993-1994”, s. 1.

hidtil uset grad af handlefrihed. Selv om de danske politikere ikke ville tillade, at Olfert Fischer deltog aktivt i krigen mod Irak, åbnede korvettens succesfulde deltagelse i FN-embargoen mod landet de danske politikeres øjne for de politiske gevinster ved at deltage i internationale operationer. Betydningen af udsendelsen af Olfert Fischer for det danske forsvars udvikling i den her behandlede periode kan således ikke overvurderes.¹¹⁰

Korvetten Olfert Fischer i Suezkanalen på vej til Den Persiske Golf i 1990. Et ikonisk fotografi, der tydeligere end noget andet illustrerer Forsvarets ændrede vilkår efter Den Kolde Krigs ophør. Korvettens succesfulde deltagelse i FN-operationen i 1990-1991 spiller en central rolle for Forsvarets selvforståelse, der siger, at succesen banede vejen for den aktivistiske danske udenrigspolitik, som blev realiteten efter Berlinmurens fald. (www.forsvarsgalleriet.dk)

Den aktivistiske udenrigspolitik betød, at Forsvaret i løbet af 1990'erne i stigende grad kom til at køre ad to spor. På den ene side skulle Forsvaret stadig kunne forsvare Danmarks territorium, men samtidig skulle Forsvaret også blive i stand til at deltage i international krisestyring samt i fredsbevarende, fredsskabende og humanitære operationer gennemført i FN-, CSCE- eller NATO-regi.¹¹¹ Det betød et nyt pres på Forsvaret, hvor der på den ene side skulle findes penge på budgettet til at dække de besparelser, Forsvaret blev pålagt, mens Forsvarskommandoen på den anden side skulle finde ressourcerne til at deltage i internationale operationer. Økonomisk blev udgifterne til FN-indsatsen de første år betalt af midler uden for forsvarsbudgettet, men indsatsen pressede

¹¹⁰ Nørby m.fl. 2015, s. 176-221.

¹¹¹ "Aftale om forsvarrets ordning 1993-1994", s. 1-2. CSCE var forkortelsen for organisationen Konference for Sikkerhed og Samarbejde i Europa, der i 1990 skiftede navn til Organisationen for Sikkerhed og Samarbejde i Europa, forkortet OSCE.

alligevel Forsvaret, idet der blev trukket store vekslers på både mandskab og materiel. Dertil kom, at Forsvaret måtte udvikle nye doktriner for f.eks. fredsbevarende operationer.

Da FN i februar 1992 besluttede at indsætte den fredsbevarende styrke United Nations Protection Force (UNPROFOR) i det borgerkrigsramte Jugoslavien, valgte den danske regering at stille et relativt stort dansk hærbidrag på ca. 940 soldater til rådighed for FN. Det danske forsvars indsats i Jugoslavien kom til at vare årtiet ud, og både Hæren, Søværnet og Flyvevåbnet blev i forskellig grad involveret i operationen. Hæren kom dog til at bære hovedbyrden ved indsatsen, og erfaringerne fra FN-operationen kom til at spille en stor rolle for værnets udvikling i 1990'erne.¹¹²

I foråret 1993 stod det klart, at også Søværnet ville blive indsat i forbindelse med FN-aktionen mod Jugoslavien. Det skabte, ifølge forsvarschef general Lyng, et ønske i Forsvarets ledelse om også at få Flyvevåbnet bragt i spil på den internationale bane. Ønsket om at få Flyvevåbnet udsendt skyldtes, at det var vigtigt, at alle tre værn var i spil, da det ville give de ikkeudsendte dele af Forsvaret en chance for at "puste ud", så det ikke hele tiden var Hæren, der var ude, mens de to andre værn var hjemme i Danmark.¹¹³ Det spillede også ind, at der i Forsvarskommandoen var en frygt for, at det kunne blive svært at skaffe politisk opbakning til fremtidige finansieringer til Flyvevåbnet, hvis værnet ikke viste sig i stand til også at bidrage på Forsvarets nye internationale scene.¹¹⁴ Forsvarets ledelse forsøgte altså her at påvirke det samfundsmæssige niveau med det mål at fastholde (og evt. udbygge) Forsvarets kapaciteter. Påvirkningen af det samfundsmæssige niveau foregik både internt ved f.eks. møder med Folketingets partier samt eksternt gennem pressen. Allerede i december 1992 havde oberstløjtnant Herluf Hougesen ved Flyvestation Aalborg været i pressen med beskeden om, at Flyvevåbnet var klar til indsættelse, hvor som helst regeringen skulle ønske det – også i luftrummet over Jugoslavien.¹¹⁵ Dette blev i 1993 fulgt op af bl.a. en række artikler i Forsvarets blade, hvor officerer fra Flyvevåbnet fortalte om, hvad værnet kunne tilbyde, ligesom chefen for Flyvertaktisk Kommando, generalmajor Fogh, på et "general- og admiralsmøde" i Kastellet den 4. januar 1994 er citeret for ordene: "Chef FTK orienterede om vigtigheden af at FLV bliver synliggjort i forbindelse med den internationale indsats."¹¹⁶ Det lykkedes ikke i denne første periode at få Flyvevåbnets fly udsendt på internationale operationer, men lysten til at bidrage til den nye internationale opgave var altså allerede på dette tidspunkt til stede i Forsvarets og Flyvevåbnets ledelse.

112 "Ved Forenede Kræfter", s. 210, "Flytransportstøtte til FN med et C-130 luftfartøj", 26. januar 1994, Lyng, arkivkasse 112 og Hækkerup 2002, s. 103.

113 Nørby m.fl. 2015, s. 238ff og interview med Ove Hoff, FORNYHIST, bånd I, 29 min.

114 Interview med Lyng 16. december 2016.

115 Ifølge Hougesen kom artiklen, der af avisen fik titlen "Vi er klar", i stand på initiativ fra journalisten Børge Børgesen. I artiklen slog Hougesen fast, at der, så vidt han var orienteret, ingen reelle planer var om at udsende danske fly, men skulle dette ændre sig, så var Flyvevåbnet klar. Lyng, arkivkasse 95 "Vi er klar." B.T. 16. december 1992 og e-mail fra Herluf Hougesen, 4. oktober 2016.

116 Lyng, arkivkasse 111, "Generals- og admiralsmøde i Kastellet den 4. januar 1994". Se også Autzen, J.F., "Flys muligheder så indlysende at de glemmes i FN-debat." Officersbladet 11/1993.

To Drakenfly ved Møns Klint. (FLV Foto)

Udfasningen af Draken

Det tidligere nævnte forsvarsforlig af 3. april 1991 indeholdt en beslutning om at udfase Flyvevåbnets jagerfly af typen Draken. Denne beslutning kom som følge af påvirkning fra det internationale niveau i form af den ”Conventional Armed Forces in Europe”(CFE)-traktat, som NATO og Warszawapagten havde forhandlet om siden 1973, og som blev afsluttet i 1990. Målet med CFE-forhandlingerne var en fælles, afbalanceret nedrustning i Europa, og CFE-traktaten indeholdt to elementer: For det første skulle NATO og Warszawapagten oplyse, hvor meget krigsmateriel (nærmere bestemt kampvogne, pansrede kampkøretøjer, artilleripjecer, kampfly og kamphelikoptere) de rådede over, og tillade, at repræsentanter fra ”den anden side” gennemførte inspektioner for at se, om de opgivne tal var korrekte. Derpå skulle beholdningen af krigsmateriel på begge sider beskæres kraftigt ud fra en fælles fordelingsnøgle.¹¹⁷ Målet var en forbedret militær

117 CFE-traktaten trådte i kraft i november 1992. Danmark deponerede sit ratifikationsinstrument hos det hollandske udenrigsministerium allerede den 30. december 1991. En central del af denne overvågning var den såkaldte ”Open Skies-traktat”, der gav landene i CFE-traktaten mulighed for – efter aftale – at overflyve og inspicere hinandens militære anlæg. Aftalen trådte officielt i kraft den 1. januar 2002, men havde da været anvendt foreløbig siden marts 1992. (Danmark tiltrådte traktaten den 21. januar 1993, jf. Bekendtgørelse nr. 19 af 22. juni 2009). Danmark gennemførte en Open Skies-overflyvning af Rusland i 2001 og 2009 og af Ungarn i 1992 og 2000, og russiske fly kontrollerede Danmark fra luften i 2001 og 2014, og ungarske fly i 1999. Hoffmann m.fl. 2014, Hergel, O., ”Spionfly gøres lovlige.” Berlingske Tidende, 23. marts 1992, Brøndum, Chr., ”Spioner over Danmark.” Berlingske Tidende, 22. oktober 1999, Boesgaard, N.E., ”Åben himmel over Danmark.” Berlingske Tidende 28.

balance på et lavere niveau, hvilket ville betyde et længere varsel, før parterne blev i stand til at indlede en krig.¹¹⁸ CFE-traktaten førte også til en relativ modernisering af både Warszawapagtens og NATO's styrker, idet det indledningsvis var ældre og mere eller mindre forældet materiel, som blev udfaset. For at leve op til CFE-aftalen skulle det danske flyvevåben senest den 16. november 1995 have udfaset 15 af sine 95 operative jagerfly. At dette blev det sandsynlige resultat af CFE-forhandlingerne, stod klart, allerede før Forsvarskommissionen af 1988 afsluttede sit arbejde, og for at opnå rationaliseringer havde kommissionen anbefalet, at Flyvevåbnet udfasede samtlige 45 F-35 Draken og fremover kun opererede med jagerfly af typen F-16. Denne anbefaling kom ikke som en overraskelse for Forsvarskommandoen. Her havde forsvarschef general Jørgen Lyng allerede den 15. november 1989 givet chefen for Forsvarsstaben og Forsvarskommandoens Operationsafdeling besked på at arbejde frem mod en rationalisering af Flyvevåbnet gående på, at værnene fremover kun opererede med én type jagerfly.¹¹⁹

Forsvarschef general Jørgen Lyng ønskede som udgangspunkt at bibeholde så mange af Forsvarets kapaciteter som muligt. Beslutningen om at udfase Drakenflyene reducerede imidlertid Flyvevåbnets antal af operative kampfly til 60, hvilket var et fald på 33 %, og general Lyng beskriver selv beslutningen om at udfase Drakenflyene som ”en af de vanskeligste beslutninger, jeg traf på materielanskaffelsesområdet,”¹²⁰ og den daværende chef for Flyvematerielkommandoen, generalmajor Viggo D. Nielsen, kaldte på et møde i Forsvarskommandoen den 18. april 1991 ligefrem beslutningen for ”katastrofal for Flyvevåbnet.” Generalmajor mente, at politikerne var blevet dårligt rådgivet, og at de ønskede besparelser kunne være blevet opnået gennem en mere skånsom beskæring af Flyvevåbnet – underforstået uden udfasning af Drakenflyene.¹²¹

Der var dog ifølge daværende chef for Flyvertaktisk Kommando, generalmajor Ole Fogh, ingen større modvilje mod udfasningen i Flyvertaktisk Kommando. Det skyldtes, ifølge generalmajor Fogh, der selv var forhenværende Drakenpilot og derfor havde et nært kendskab til flytypen, at Drakenflyet var dyr i drift, teknologisk af et ældre design og ikke kunne måle sig med det mere moderne og alsidige F-16-fly. Danmark var det eneste NATO-land, der benyttede Drakenflyet, og Flyvevåbnet led derfor under en mangel på de stordriftsfordele, som værnene nød

oktober 1999, Brøndum, Chr. ”Russiske øjne i himlen.” *Berlingske Tidende* 9. juni 2001 ”Russisk fly overvåger Danmark.” *Jyllands-Posten* 26. august 2014 og Schaiffel-Nielsen, N.M., ”Nedrustning og tillidsskabende foranstaltninger.” *Flyv* 11/1992.

118 Sideløbende med CFE-forhandlingerne forhandlede USA og Sovjetunionen om nedrustning i antallet af atomvåben og langtrækkende bombefly i de to landes arsenaler. Disse forhandlinger førte i juli 1991 til indgåelsen af den såkaldte Strategic Arms Reduction Treaty (START), der bl.a. reducerede NATO's beholdning af atomvåben i Europa med 80 %. Ilsøe, P. (red.), ”NATO og det nye Europa. NATO's nye strategi vedtaget 7-8 november 1991.” *Atlantsammenslutningen* 1992, s. 2.

119 Forsvarskommandoen 1997, bind I, s. 21 og 22ff, Lyng, J.; ”Dansk Forsvar og Konventionel Styrkereduktion i Europa” København, Udenrigspolitisk Selskab 1990, Schaiffel-Nielsen, N.M., ”Nedrustning.” *Flynyt* 3/1992, Hoffmann 2014, Jensen 2003, s. 55ff samt ”En analyse af situationen i Europa efter omvæltningerne.”

Officersbladet 6/7 1990, s. 8 og Steffensen, K.E., ”CFE-traktaten.” *Flynyt* 2/1996. Ifølge ”FKO Information” 18/95 var CFE-aftalens reduktion af det danske forsvar gennemført den 3. maj 1995. CFE-traktatens regel om, at Flyvevåbnet skulle reduceres med 15 % betød, at værnene skulle udfase minimum 15 jagerfly og en redningshelikopter. Det sidste ville Danmark ikke gå med til, da det ville betyde en reduktion af landets redningsberedskab. Man forhandlede sig derfor frem til, at Flyvevåbnet i stedet for helikopteren udfasede et øget antal jagerfly. ”Forsvarskommissionens Beretning (standardforedrag/FLV).” 12. marts 1990, s. 19. Forsvarskommandoen: C. Kopibog (1975-1998). 1141.

120 Lyng, erindringer, bind I, s. 139, interview med Jørgen Lyng, FORNYHIST, bånd III, 2 min. og interview med Jørgen Lyng 12. december 2016, 24 min. Flyvevåbnet havde i alt 63 F-16-fly, men tre af disse var ikke operative. I 1991 indstillede Forsvarskommandoen til Folketinget, at Forsvaret brugte 1.950 mio. kr. på anskaffelsen af 16 ekstra F-16, men dette blev ikke gennemført. Lyng, arkivmappe 78, ”CH/MA orientering ved Generals/Admiralsmødet 07 JAN 1992”.

121 Flyvematerielkommandoen udarbejdede i slutningen af 1989 et omfattende studie omkring erstatning af de to eskadriller Drakenfly. Arbejdet blev sat i gang uden godkendelse fra chefen for Flyvertaktisk Kommando eller af Inspektøren for Flyvevåbnet. Det indeholdt en lang række mulige rationaliseringer, som kunne skabe det nødvendige finansielle grundlag for at anskaffe hele 52 F-16-fly til erstatning for de 45 Draken. De 52 fly skulle dække erstatning for Draken og attritionfly, så Flyvevåbnet endte med en kampflystruktur på 89 operative F-16-fly. Projektet, der må antages bl.a. at være drevet af et ønske om at fastholde ansatte i Flyvertaktisk Kommando, blev ikke gennemført. ”Mulige rationaliseringer i Flyvevåbnet.” Dateret 22. december 1989. Forsvarskommandoen: C. Kopibog (1975-1998). 1117.

med hensyn til F-16-flyet. Draken var i forvejen udset til udfasning på grund af alder/teknisk forældelse i slutningen af 1990'erne, men dette blev nu fremrykket.¹²²

Påvirkningen fra NATO

Ud over CFE-traktaten kom også udviklingen i the North Atlantic Treaty Organisation (NATO), som siden 1949 har været rammesættende for det danske forsvars udvikling, til at påvirke Flyvevåbnets udvikling. Allerede inden Berlinmurens fald var NATO så småt begyndt på en omstillingsproces hen imod en mindre, men samtidig mere fleksibel og hurtigt reagerende organisation. Omstillingen fik øget fart efter begivenhederne i november 1989, og ved årsskiftet 1989/1990 stod det klart, at selv om Warszawapagten stadig havde store militære styrker stående i Østeuropa og Rusland, var truslen om et overraskelsesangreb mod NATO blevet markant mindre. Det betød, at det høje beredskab, som havde præget NATO under Den Kolde Krig, kunne sænkes. Det var baggrunden for den såkaldte Londondeklaration, som NATO-landene vedtog den 6. juli 1990. Deklarationen tog udgangspunkt i, at det massive og omfattende angreb på NATO, som alliancen havde frygtet under Den Kolde Krig, nu ikke længere var et realistisk scenarie.¹²³ Der var dog stadig brug for NATO, idet man nu stod i en situation, som senere general og forsvarschef Christian Hvidt beskrev således: "[D]en nye trussel var kaos."¹²⁴ Den nye og mere diffuse trussel, der af NATO selv blev betegnet som "multi-faceted and multi-directional," krævede mere omstillingsparate militære enheder. Med Londondeklarationen indledte alliancen derfor en omstilling fra et forsvar opbygget mod en fast defineret fjende til en strategi baseret på mindre, men mere fleksible, mobile, hurtigt reagerende og multinationale styrker. Transformationen kan kort opsummeres som et skift fra afskrækkelse til kriseberedskab, hvor NATO samtidig også skulle blive i stand til at varetage andre operationer end den egentlige krig, som alliancen havde fokuseret på under Den Kolde Krig.¹²⁵

Denne ændring af NATO's doktrin medførte et pres på det danske forsvar for at igangsætte en transformation hen imod et forsvar, der var bedre egnet til at håndtere det nye trusselsbillede, der var vanskeligere at forudsige og planlægge for. Det var dog først i denne afhandlings anden periode, at Flyvevåbnet for alvor begyndte omstillingen til de her skitserede nye opgaver.

Trods Warszawapagten officielle nedlæggelse den 1. juli 1991 forblev den forventede fjende for det danske forsvar frem til ca. 1995 en sovjetisk/russisk styrke fra øst. Takket være CFE-traktatens nedskæringer var truslen dog blevet mindre, idet Rusland efter 1991 ikke længere havde militære styrker klar til et overraskelsesangreb eller styrker til at angribe NATO på alle tre fronter (Nord, Central og Syd) samtidig. Kom krigen, kunne den derfor komme langt væk fra BALTAP og Danmarks nærområde, og de danske styrker skulle derfor, som resten af NATO's styrker, kunne rykke ned i Europa, hvis en russisk aggression fandt sted her. Det stillede krav om mobilitet, som ikke havde været et særlig vigtigt element for Forsvaret under Den Kolde Krig.

122 Interview med Ole Fogh 11. juni 2015 og Lyng, arkivkasse 65, "Konsekvenser af en nedlæggelse af begge Draken eskadriller pr. 1 JAN 1992.", 5. marts 1991, interview med V. D. Nielsen 24. maj 2016, 40 min. Hæren blev genstand for en lignende rationalisering, da man i begyndelsen af 1990'erne overgik til kun at operere med én type kampvogn, idet Hæren udfasede sine Centurionkampvogne og fremover kun rådede over kampvogne af Leopardtypen. Lyng, arkivmappe 47, notat 15. september 1989.

123 Lyng, arkivkasse 49, "Statement made by General Jørgen Lyng. Chief of defence Denmark. Seminar on military doctrine.", 19. januar 1990, "En analyse af situationen i Europa efter omvæltningerne." Officersbladet 6/7 1990, s. 8, "Use of Air Power in Northern Europe." 7. august 1990. NATO. Forsvarskommandoen: C. Kopibog (1975-1998). 1184.

124 Interview med Hvidt, FORNYHIST, bånd I, 5 min., Petersen 2012, s. 170, "Der er fortsat sikkerhedsmæssige risici, men de er af mere diffus art," Officersbladet 6/7 1992 og Lyng, arkivkasse 74, "Forslag til taleseddel vedrørende Forskellen mellem NATO's gamle og nye strategi", 4. oktober 1991.

125 "Ved Forenede Kræfter", s. 216, Lyng, arkivkasse 125, "Chief of Defence Denmark's presentation 'The Role of NATO in Europe'", 11. oktober 1994 og Lyng, arkivkasse 74, "Forslag til taleseddel vedrørende Forskellen mellem NATO's gamle og nye strategi", 4. oktober 1991.

NATO's omstilling betød også en ændring af Enhedskommandoen, hvor AIRBALTAP sammen med søsterstaben Naval Forces Baltic Approaches (NAVBALTAP) i 1992 blev lagt ind i et mindre hovedkvarter, der blev placeret under NATO's centalkommando og ikke som hidtil under Nordkommandoen. Ændringen, der også inkluderede opstillingen af et Combined Air Operations Centre (CAOC) 1 i Karup, viste, at det danske flyvevåben ikke længere skulle være knyttet til et specifikt geografisk operationsområde.¹²⁶

Warszawapagtens sammenbrud i juli 1991 blev indledningen til en proces, hvor NATO skiftede fra en rent defensiv forsvarsorganisation til en mere proaktiv organisation, der også skulle kunne operere uden for NATO's hidtidige område. Udviklingen blev italesat af den amerikanske senator og daværende formand for det amerikanske senats Foreign Relations Committee, Richard Lugar, der i juni 1993 udtalte, at NATO måtte gå "out of area or out of business."¹²⁷ "Out of area"-området var i 1990'erne de tidligere østbloklande, herunder især Jugoslavien, men er efter 2001 gradvist blevet udvidet til også at inkludere Mellemøsten, Afghanistan og Nordafrika.¹²⁸

Oprettelsen af NATO's Immediate Reaction Forces

Londodeklarationen blev i november 1991 fulgt af et NATO-topmøde i Rom, hvor der blev vedtaget et nyt strategisk koncept for alliancen. Dette indebar bl.a. oprettelsen af to nye NATO-styrker: Immediate Reaction Forces (IRF) med indsættelsesvarsel på få dage og Rapid Reaction Forces (RRF) med indsættelsesvarsel på få uger. NATO opsatte samtidig en målsætning om, at 40 % af alliancens styrker skulle kunne udsendes, og at 8 % af disse skulle kunne holdes permanent udsendt.¹²⁹

Både Immediate Reaction Forces og Rapid Reaction Forces var som udgangspunkt multinationale og ikke bundet til et specifikt geografisk område. Opstillingen markerer et skift i NATO. Under Den Kolde Krig havde alle medlemslandenes militære styrker som udgangspunkt været tilmeldt NATO, men med bortfaldet af den umiddelbare militære trussel mod NATO kunne medlemslandene selv bestemme, hvilke af deres respektive militære styrker de ville stille til rådighed, og under hvilke beredskabsmæssige krav. De dele af medlemslandenes militære styrker, som ikke blev tilmeldt enten Immediate Reaction Forces eller Rapid Reaction Forces, blev kategoriseret som Main Defence Forces og Augmentation Forces, begge med et betragteligt længere indsættelsesvarsel, og i de følgende år mistede NATO reel interesse for disse styrker.¹³⁰

Politisk var der i Danmark opbakning til NATO's nye strategi, idet den indebar en stor fordel for Danmark. Hidtil havde NATO fokuseret meget på, hvor mange (eller snarere hvor få) penge de enkelte medlemslande brugte på deres forsvar. Her havde Danmark igennem hele Den Kolde Krig ligget i den absolutte lave ende, hvilket skiftende danske regeringer flere gange havde fået kritik for. Nu skiftede NATO over til i stedet at måle medlemslandenes bidrag ud fra, hvor mange styrker medlemslandene var parat til at stille til rådighed for alliancens militære operationer. Idet de danske politikere var klar til at stille et – Danmarks størrelse taget i betragtning – stort antal

¹²⁶ ET CAOC er et multinationalt NATO-hovedkvarter, der varetager taktisk og operationel kontrol over luftstyrker i et givent område. Hoff 2003, s. 123-125 og 129ff.

¹²⁷ Medcalf 2008, s. 20ff og 67, Petersen 2012, s. 142ff og Hækkerup 2002, s. 20.

¹²⁸ Medcalf 2008, s. 20-21.

¹²⁹ Ringsmose 2007, s. 19 og "Årlig Redegørelse 2004", s. 34-35.

¹³⁰ Ilsøe, P. (red.), "NATO og det nye Europa. London-deklarationen 5.-6. juli 1990." Atlantsammenslutningen 1990, Ilsøe, P. (red.), "NATO og det nye Europa. Rom-deklarationen 7.-8. november 1991." Atlantsammenslutningen og Lyng, arkivkasse 79, "FKO information 4/92", januar 1992, Lyng, arkivkasse 125, "Chief of Defence Denmark's presentation 'The Role of NATO in Europe'." 11. oktober 1994, Volden 2006, bind III, s. 6, Ringsmose 2007, s. 12 og 18-19 og interview med P. P. Olsen 31. maj 2017.

soldater og enheder til rådighed for NATO og tilmed ikke havde helt så mange forbehold for, hvor og hvordan danske styrker kunne indsættes, som andre af Danmarks NATO-allierede, opnåede Danmark en forbedring af landets anseelse i NATO, vel at mærke uden at det blev væsentligt dyrere for de danske skatteborgere.¹³¹

Forsvarskommandoen begyndte i slutningen af 1991 at udarbejde detaljerede rapporter om, hvad Forsvaret kunne stille til rådighed for både Immediate Reaction Forces og Rapid Reaction Forces, samt hvordan Forsvaret rent lavpraktisk ville få de tilmeldte styrker fra Danmark og ud til de områder, hvor de kunne tænkes indsat. Forsvarskommandoen inddelte her de potentielle indsatsområder i tre: indsættelse i Europa ind til Alperne, indsættelse i Middelhavet, Grækenland og Tyrkiet samt indsættelse i områder uden for Europa. Det sidste viser, at Forsvarskommandoen allerede på dette tidspunkt var begyndt at tænke "out of area", sandsynligvis inspireret af Olfert Fischers udsendelse til Den Persiske Golf i 1990-1991. For Flyvevåbnets vedkommende var der umiddelbart ingen problemer med kategori et og to, idet indsættelsen her ville foregå på flyvebaser tilhørende Danmarks NATO-allierede, hvorfor Flyvevåbnet kunne forvente relativt velfungerende baser med acceptable indkvarteringsforhold, sammenfald i materiel og velfungerende forsyningslinjer hjem til Danmark. En indsættelse i områder uden for Europa var mere besværlig, men ikke umulig. Flyvertaktisk Kommando anslog selv, at en indsættelse af en eskadrille F-16-fly på en flyvestation uden for Europa ville kræve et støtteelement på 175 mand, hvilket ikke var en uoverstigelig forhindring. Rapporten fra Forsvarskommandoen konkluderede, at indsættelse af en F-16-eskadrille og/eller en Hawkeskadrille var inden for det mulige, og dette virker realistisk set i lyset af erfaringerne fra de første år af det 21. århundrede.¹³²

Aftale om Forsvarets ordning 1993-1994

Det tidligere nævnte "Tillæg til aftale af 14. marts 1989 om Forsvarets ordning 1989-91" fik en relativ kort levetid og blev den 13. november 1992 erstattet af et nyt forsvarsforlig gældende for perioden 1993-1994. Den relativt korte periode, som "Aftale af 13. november 1992 om Forsvarets ordning 1993-1994" dækkede, skyldtes den fortsatte usikkerhed om, hvordan udviklingen i Østeuropa og Rusland ville gå. Usikkerheden var dog ikke større, end at forliget kunne konkludere, at "[d]et er aftaleparternes opfattelse, at dansk område ikke længere står over for en veldefineret trussel, at varslingstiden for et eventuelt angreb på Danmark er væsentligt forøget, og at risikoen for en umiddelbar invasion af dansk område i tilfælde af en europæisk storkonflikt nærmest er forsvundet."¹³³ Denne konklusion åbnede op for den første større besparelse på forsvarsbudgettet, der blev skåret ned med 630 mio. kr. i 1993 og 1.090 mio. kr. i 1994. Det bragte forsvarsbudgettet ned på ca. 17 mia. kr. om året, svarende til 1,8 % af BNP.

296 mio. kr. af de 630 mio. kr., der blev skåret på forsvarsbudgettet, skulle indhentes via tilpasninger i Flyvevåbnets struktur, hvor besparelsen bl.a. kom i hus ved at bortskære ca. 1.050 årsværk (ud af i alt ca. 9.400 årsværk).¹³⁴ Dette ramte især Flyvestation Karup, der blev nedlagt som operativ flyvestation. I stedet fik den status som deployeringsflyveplads, hvilket muliggjorde en nedlæggelse af ca. 700 stillinger. Lukningen af Karup var blevet mulig efter udfasningen af Drakenflyene, og det er værd at bemærke, at selv om beslutningen om at udfase Drakenflyene blev taget i april 1991, blev den organisatoriske konsekvens – nedlæggelsen af Flyvestation Karup –

¹³¹ Ringsmose 2007, s. 29-30.

¹³² Lyng, arkivkasse 78, "Betragtninger vedrørende mulige danske styrkeindsættelser i international ramme", 17. januar 1992.

¹³³ "Aftale om forsvarrets ordning 1993-1994", s. 1.

¹³⁴ Tal fra Fakta om Forsvaret 1991. I "Seksårsplan 1991-1996" angives tallet som 9.638. Tallet er inkl. civil ansatte. Forsvarskommandoen: C. Kopibog (1975-1998). 1106.

først taget i november 1992. En del af forsinkelsen i processen omkring flyvestationens lukning skyldtes, at Forsvarets ledelse ønskede at undersøge mulighederne for at minimere lukningens påvirkning af Karup Kommune. Som et lille plaster på såret over for lokalsamfundet blev Flyvevåbnets Flyveskole og Hærens Operative Kommando overflyttet til Karup fra hhv. Avnø og Aarhus.¹³⁵

Som nævnt i tidligere afsnit besluttede NATO i november 1991 at oprette Immediate Reaction Forces og Rapid Reaction Forces, og NATO's medlemslande skulle efterfølgende beslutte, hvilke styrker de ville tilmelde disse to nye styrker. En beslutning om at tilmelde styrker til NATO bliver ikke taget af Forsvarets ledelse, men af de partier, som deltager i de flerårige forsvarsforlig. Forsvarets ledelse har imidlertid stor indflydelse på beslutningerne, idet de kan påvirke, hvilke oplysninger politikerne tager deres beslutninger ud fra. Det var således efter indstilling fra Flyvertaktisk Kommando via Forsvarskommandoen, at politikerne i forbindelse med forsvarsforlig 1993-1994 besluttede at bede Flyvevåbnet stille Eskadrille 730 fra Flyvestation Skrydstrup til rådighed (gældende fra udgangen af 1995) for NATO's Immediate Reaction Forces. Resten af Flyvevåbnets enheder blev tilmeldt Main Defence Forces.¹³⁶

Tilmeldingen markerede et skift for Flyvevåbnet, idet værnet gik fra under Den Kolde Krig at være modtager af assistance til nu at blive bidragsyder til andres sikkerhed. Betydningen af tilmeldingen af styrker til NATO's Immediate Reaction Forces for Forsvarets udvikling i perioden efter Berlinmurens fald kan ikke overvurderes.¹³⁷ Ifølge den senere chef for Flyvertaktisk Kommando, generalmajor Kurt Ebbe Rosgaard, der i denne periode var hhv. sektionschef for Planlægningsstabens Planlægningssektion (CH PLA1) i Forsvarskommandoen (1990-1993) og chef for Planlægningsstabens Udviklingsafdeling (CH PLU) sammesteds (1993-1995), medførte opstillingen af det internationale bidrag, at Flyvevåbnet internt begyndte en proces, hvor Flyvertaktisk Kommando satte sig ned og dimensionerede Flyvevåbnet efter det internationale engagement. Ifølge generalmajor Rosgaard kiggede Flyvevåbnet her på stort set alt fra uddannelse og uniformering til øvelsesmønstre og er et eksempel på, hvordan Flyvevåbnets doktriner, organisation og teknologiske niveau påvirkes af det internationale niveau, jf. krigsførelsens kredsløb.¹³⁸

Sideløbende med ovenstående opstillede Hæren fra november 1993 og frem til 1997 Den Danske Internationale Brigade, der var værnets enhed til deltagelse i bl.a. internationale fredsbevarende operationer (men som også kunne deltage i et evt. forsvar af Danmark). Organisatorisk viser opstillingen af Den Danske Internationale Brigade forskellen på Hæren og Flyvevåbnet. Mens Hæren valgte at opstille en ny enhed specifikt opbygget til udsendelse, valgte

135 "Aftale om forsvarrets ordning 1993-1994", s. 10 og Lyng, arkivkasse 80, "Notat vedrørende visse økonomiske og personelmæssige forhold i forbindelse med Plan for tilpasning af Flyvevåbnets struktur", 20. februar 1992 og "Need to know. Notat vedrørende privatisering af Hovedværksted Karup", 18. juni 1990. Lyng, arkivkasse 54. De mange nedlagte jobs skal ses i lyset af, at Karup Kommune i 1991 havde 6.700 indbyggere. For at reducere følgerne af lukningen af Flyvestation Karup oprettedes den 1. oktober 1992 det civile firma Danish Aerotech A/S. Der var tale om et samarbejde mellem FLS Industries, der fik 51 % af aktierne i firmaet, Forsvarsministeriet (15 %), General Dynamics (25 %) og Per Udsen Co. Aircraft Industry (9 %), og firmaet fik indledningsvis ca. 200-250 ansatte. "Danish Aerotech A/S". Flyv 8/92, "Startskud for Danish Aerotech A/S." Flyv 12/92, Lyng 2008, s. 109 og "Karup vil beholde sine Draken-fly." JP 27/3 1991.

136 "Ved Forenede Kræfter", s. 234, Hækkerup, H., "Flyvevåbnets rolle – i dag og i fremtiden." Flynyt 2/1993, "Aftale med Norge om støtte til F-16 kampfly", Flynyt 4/1994, og Schaiffel-Nielsen, M.N., "Flyvestation Skrydstrup. Eskadrille 730 og NATOs udrykningsstyrke". Flynyt 3/1995 og interview T.Ø. Jørgensen 11. oktober 2017, 24 min.

137 Petersen 2004, s. 471 og interview med Helsø, FORNYHIST, bånd III, 38 min.

138 Rosgaard, FORNYHIST, bånd 1, 26 min.

Flyvevåbnet at gennemføre omstillingen mod øget internationalt engagement inden for den eksisterende organisation.¹³⁹

Selve den organisatoriske og taktiske udvikling af Eskadrille 730 i IRF-konceptet fandt sted på niveauet under Flyvertaktisk Kommando, nærmere bestemt i et samarbejde mellem Eskadrille 730 og Flyvestation Skrydstrup. Dette gav god mening, idet det var herfra, flyene skulle udsendes. Arbejdet mundede ud i rapporten ”Operation Instruction No. 16. Air Station Skrydstrup Participation In NATO IRF/RRF And Other International Operations”, i daglig tale OPINS16. Denne 253 sider lange rapport var grundig og omfatter alle aspekter, som kan tænkes at komme i spil i forbindelse med en udsendelse af eskadrillen – fra de overordnede tanker til de enkelte personelgruppers materielgenstande, og hvilke personelgrupper som skulle med.¹⁴⁰

Et A- og et B-hold

Ifølge flere af FORNYHIST-interviewene gav opstilling af både Hærens Den Danske Internationale Brigade og Flyvevåbnets Eskadrille 730 i Immediate Reaction Forces-konceptet en frygt i Forsvarskommando for, at man var ved at lave et Forsvarets A- og B-hold. Forstået på den måde, at der i Flyvevåbnet ville opstå en forskel i kompetencerne i hhv. Eskadrille 730 og resten af værnets F-16-eskadriller, ligesom Eskadrille 730 ville blive hovedmodtager af nyt materiel, mens resten af Flyvevåbnet ville blive forfordelt. Frygten var reel nok, idet der ikke er tvivl om, at Eskadrille 730 med tilmeldingen til NATO’s Immediate Reaction Forces blev Flyvevåbnets centrale kampflyeskadrille, og de andre eskadriller fik den ekstra opgave at levere piloter og anden støtte til Eskadrille 730, når det var nødvendigt.¹⁴¹ At dette skete med støtte fra chefen for Flyvertaktisk Kommando, ses bl.a. af følgende citat af generalmajor Ebbe Rosgaard: ”Det har været af afgørende betydning for mig, at vi fortsat opretholder et tilfredsstillende professionelt niveau i den del af Flyvevåbnet, der har et internationalt engagement, uagtet at prisen herfor kan blive, at der bliver et lavere aktivitetsniveau i den resterende del af Flyvevåbnet.”¹⁴² Ifølge generalmajor Rosgaard blev udviklingen forstærket af Flyvevåbnets trængte økonomi, der nødvendiggjorde en hård prioritering af værnets aktiviteter. Her valgte Flyvertaktisk Kommando at fokusere på evnen til at deltage i internationale operationer, også selv om det betød, at det hjemlige beredskab blev prioriteret lavere.¹⁴³

Forsvarskommandoen og Flyvertaktisk Kommando søgte at modvirke opsplitningen i et A- og B-hold, ved at de piloter, der havde været på internationale operationer, blev roteret ud i resten af Flyvevåbnet, hvor det så var håbet, at deres erfaringer kunne virke til at hæve niveauet generelt i værnet. Dette blev dog hæmmet af det begrænsede antal operative F-16-piloter, som Flyvevåbnet rådede over i denne periode, og der er således ingen tvivl om, at Eskadrille 730 fra slutningen af 1990’erne og frem blev Flyvevåbnets A-hold.¹⁴⁴

139 Interview med Michael Svejgaard 2. december 2015, Jyske Vestkysten 28. januar 1994 og ”Eskadrille 730 gør klar til international indsats”, CS-bladet 2/1994. At vælge at opstille det internationale bidrag inden for den eksisterende struktur viste sig at være en god løsning, idet Forsvarskommandoen under Kosovokrisen i 1999 opdagede, at mens Flyvevåbnets bidrag til NATO’s Immediate Reaction Forces var klar til udsendelse med kort varsel, så var Den Internationale Brigade reelt ikke udsendelsesklar og krævede, ifølge admiral Tim Sloth Jørgensen, op til 12 måneders forberedelse, før den kunne indsættes. Interview med Tim Sloth Jørgensen, FORNYHIST, bånd III, 30 min.

140 ”Operation Instruction No. 16. Air Station Skrydstrup Participation In NATO IRF/RRF And Other International Operations.” (OPINS16). December 1995. TTJ.

141 Petersen 2010, s. 144, Lyng, FORNYHIST, bånd IV, 2-4 min. og interview med Helsø, FORNYHIST, bånd IV, 6 min. og ”Hammerkasterne. Historien om Eskadrille 727 gennem 50 År.”, Skrydstrup 2005, s. 159.

142 Rosgaard, K.E., ”Forsvarskommissionen af 1997 og Flyvevåbnet i 1999.” Flynyt 1/1999.

143 Rosgaard, K.E., ”Forsvarskommissionen af 1997 og Flyvevåbnet i 1999.” Flynyt 1/1999.

144 Interview med Helsø, FORNYHIST, bånd IV, 6 min.

En anden og mere synlig organisatorisk konsekvens af opstillingen af Eskadrille 730 som Danmarks bidrag til NATO's Immediate Reaction Forces var, at antallet af fly i Flyvevåbnets fire F-16-eskadriller blev ændret. Hidtil havde de danske jagerflyeskadriller hver bestået af 15 jagerfly, men i forbindelse med opstillingen blev Eskadrille 730 organisatorisk ændret, så antallet af F-16-fly blev sænket til 12. Flyvevåbnets tre andre F-16-eskadriller blev samtidig øget fra 15 til 16 fly, så det samlede antal operative jagerfly forblev uændret. Årsagen til, at Forsvaret valgte kun at tilmelde 12 F-16-fly, er, ifølge general Lyngs erindringer, at Flyvevåbnet ønskede at have penge til også at tilmelde en Hawkeskadrille. Sidstnævnte viser, at idéen om "war of choice" var slået igennem i Forsvarskommandoens top, idet antallet af fly nu var mindre vigtigt end det politiske signal i at være med, og at man fra Forsvarskommandoens side havde indset betydningen af, at få alle Forsvarets kapaciteter gjort i stand til internationale deployeringer.¹⁴⁵

Dansk-norsk samarbejde

I forbindelse med opstillingen af Eskadrille 730 til NATO's Immediate Reaction Forces undersøgte Flyvevåbnet muligheden for at finde en eller flere internationale samarbejdspartnere. Baggrunden for dette var et ønske om at få mest muligt for forsvarsbudgettet, og idéen var, at hvis to eller flere lande samarbejdede, så kunne de opnå mere "smæk for skillingerne", end hvis de stod alene. Forsvarskommandoen gav i foråret 1992 Flyvertaktisk Kommando grønt lys til at indlede forhandlinger med Norge om tilmelding af en fælles dansk-norsk eskadrille (to gange otte fly) eller en hel wing (to eskadriller a 12-16 fly) til Immediate Reaction Forces. Idéen opstod på baggrund af det succesfulde samarbejde, som Søværnet havde med den norske flåde i forbindelse med Olfert Fischers deployering til Golfen i 1990-1991. Her havde den norske flåde deployeret kystvagtfartøjet Andenes som støttefartøj for den danske korvet.¹⁴⁶

Der blev i 1992 nedsat en dansk-norsk arbejdsgruppe, der skulle se på, om og i så fald hvordan et evt. fælles nordisk flybidrag kunne skrues sammen, men trods mange møder blev den fælles eskadrille ikke til noget i denne omgang. Årsagen var, at det norske forsvar ønskede en ad hoc-organisation uden permanent tilknyttede enheder eller stabe, mens man fra dansk side netop ønskede en fast struktureret organisation. Officielt var årsagen til det norske forsvars modstand mod et tæt samarbejde økonomiske forhold, men ifølge daværende major Per J. Larsen og daværende kaptajn Steen Hartov, der begge deltog i møderne, skyldtes modstanden, at Norges forsvar, trods Berlinmurens fald, stadig havde øjnene rettet mod Nordnorge og den her liggende grænse mod Rusland og ikke ønskede at tage skridt, som kunne fjerne forsvarets fokus herfra. Altså en modstand, der bundede i det norske forsvars doktrin for forsvaret af Norge. Norge opgav således først omkring år 2000 dets koldkrigsbaserede antiinvasionsforsvar og begyndte en omstilling mod et mindre men internationalt deployerbart forsvar.¹⁴⁷ For det danske Flyvevåben medførte den manglende evne til at ændre det norske forsvars doktrin altså en fastfrysning af krigsførelsens kredsløbs organisatoriske og teknologiske elementer.¹⁴⁸

145 Lyng, arkivkasse 118. Udateret referat af FCKL-møde (medio maj 1994) og Lyng 2008, bind II, s. 470.

146 E-mail fra P. J. Larsen 3. oktober 2016 og Nørby m.fl. 2015, s. 176-221.

147 Saxi 2010, s. 32 og Bogen m.fl. 2015, s. 86. Først i 1999 blev det ved lov slået fast, at ansatte i det norske forsvar skulle kunne lade sig udsende – og det gjaldt frem til 2004 kun for personel ansat efter 1999.

148 Lyng, arkivkasse 108, "FCKL-møde 28 OKT 1993", s. 22-23, Lyng, arkivkasse 110, "NOTAT vedrørende dansk-norsk F-16 samarbejde", 3. december 1993, Lyng, arkivkasse 115, "Referat af afdelingsmøde 2/94" og Lyng, arkivkasse 108, "FCKL-møde 28 OKT 1993", s. 22-23 og "Dansk-norsk F-16 samarbejde". Forsvarskommandoens: C. Kopibog (1975-1998). 1500. E-mail fra Steen Hartov 27. september 2016, Lyng, arkivkasse 94, dagbogsnotat, 10. december 1992, Lyng, arkivkasse 107, dagbogsnotat, 20. oktober 1993, Lyng, arkivkasse 108, "FCKL-møde 28 OKT 1993", s. 22-23 og Bogen m.fl. 2015, s. 21-84.

Sagen endte med et ”letter of intent” underskrevet den 13. december 1993 om udveksling af reservedele og værkstedsydelser – et resultat langt fra, hvad man fra dansk side havde ønsket, og i januar 1994 fik Flyvertaktisk Kommando af Forsvarskommandoen ordre på at indlede opstillingen af et rent dansk F-16-bidrag til NATO’s Immediate Reaction Forces.¹⁴⁹

Fjendebilledet ændres

Den ændrede sikkerhedspolitiske situation i Danmarks nærområde kom naturligvis til at påvirke Forsvarets hverdag og værnets trusselsbillede. Med Warszawapagten sammenbrud forsvandt den fjende, som Forsvaret havde fokuseret næsten udelukkende på i over 40 år. Det gav både plads til og behov for ændringer i Forsvarets doktriner. Forsvaret reagerer imidlertid generelt forsigtigt på ændringer. Dette skyldes især, at det tager lang tid at anskaffe nye eller modificere eksisterende materielssystemer til forsvar mod en ny trussel og derpå at gennemføre de nødvendige og mulige ændringer af Forsvarets doktriner. Det kan derfor ikke overraske, at bortfaldet af Warszawapagten ikke straks slog igennem i Forsvaret. Dette ses bl.a. af de øvelser, som Forsvaret gennemførte i de første år efter Berlinmurens fald. Øvelserne er en god måde at klarlægge, hvem Forsvaret selv så som den potentielle modstander. Forsvarets øvelser planlægges i god tid, for de store øvelsers vedkommende ofte år i forvejen, og det er derfor ikke overraskende, at ændringerne af trusselsbilledet ikke slog igennem med det samme. På trods af at Warszawapagten officielt var blevet nedlagt den 1. juli 1991, afholdt Forsvaret i september 1991 øvelsen Action Express, der fandt sted på Sjælland. Her øvede Forsvaret et mobiliseringsbaseret forsvar af Sjælland mod en østfrakommende, amfibisk landsætning af fjendtlige styrker – præcis det trusselsscenario, som Forsvaret havde taget afsæt i under Den Kolde Krig, men som med Warszawapagten bortfald var stærkt reduceret, hvis ikke ligefrem helt bortfaldet.¹⁵⁰

Forsvaret fik efterfølgende en del kritik i pressen for øvelsens grundlag, men Forsvarskommandoen pegede her på, at det kupforsøg, som i dagene den 19.-22. august 1991 ramte Sovjetunionen, retfærdiggjorde øvelsen. Det mislykkede kupforsøg viste, at den frygt for ustabilitet eller direkte modrevolution hos den tidligere fjende, som Forsvarets ledelse flere gange havde givet udtryk for, ikke var så langt fra den virkelige verden. Det var derfor vigtigt for Forsvarskommandoen, at det danske forsvar fastholdt evnerne til at reagere på en evt. genopblusning af truslen fra Sovjetunionen.¹⁵¹

Om det var som konsekvens af kritikken af Action Express, vides ikke, men under øvelsen Bold Grouse i 1992 gennemførte Forsvaret en afprøvning af NATO’s nye multinationale doktrin.¹⁵² Året efter blev Action Express gentaget, dog i mindre omfang, men igen skete dette samtidig med voldsomme begivenheder i Rusland – med bl.a. et militært angreb på det russiske parlament i Moskva – hvilket var med til at afværge kritik af øvelsen.¹⁵³ 1993 var også året, hvor NATO for

149 Lyng, arkivkasse 112, ”Notat vedrørende tilføjelser til forligsteksten ved en eventuel videreførelse af nuværende forsvarsaftale”, 25. januar 1994.

150 Hoff 2002, s. 119 og 121, og ”Orientering af Forsvarschefens forbindelsesgruppe til Regeringen.” 28. feb. 1990, Forsvarskommandoen: C. Kopibog (1975-1998). 1137

Essemann, J.C., ”Øvelse Action Express 1991.” Militært Tidsskrift, 3/92 og Lyng, arkivkasse 54, div. presseklip september 1991 og 1991.

151 Dobbs 2016, s. 375-480, interview med K. H. Winther, FORNYHIST, bånd I, 34 min. og ”Øvelsen viste styrken i mobiliseringsforsvaret.” Officersbladet 11/1991.

152 ”6000 soldater i krig på Sjælland.” Berlingske Tidende 23/9 1992.

153 Ifølge dagspressen deltog Flyvevåbnet i disse øvelser, men det har ikke via arkiverne været muligt at klarlægge, hvilke opgaver som værn øvede. I omtalen af øvelsen Bold Guard i 1990 er Flyvevåbnets opgaver således kun omtalt som: ”Indøvelse af samarbejdet mellem Hærens våbenarter samt Hærens samarbejde med Flyvevåbnet.” ”Supplerende tekst til Notifikationsteksten om BOLD GUARD 90”, 20. juli 1990, Forsvarskommandoen: C. Kopibog (1975-1998). 1181 og Kreiner, J., ”Forsvarschefen: Udvikling i Østeuropa nye tegn på ustabilitet.” Officersbladet 10/1993.

sidste gang afholdt en af de store REFORGER-forstærkningsøvelser, hvor alliancen øvede overflytningen af amerikanske og canadiske styrker fra de to lande til Europa.¹⁵⁴

Ud over øvelserne kan fjenden også udledes af de udtalelser, som forsvarschef general Jørgen Lyng kom med i pressen og på diverse konferencer. General Lyng lagde her op til, at Forsvaret efter Berlinmurens fald både skulle kunne forsvare det danske territorium mod enhver militær trussel og omstille sig til at blive mere deployerbart, så det passede ind i NATO's nye koncept.¹⁵⁵ I forbindelse med kritikken af Action Express kom forsvarschef Lyng med Forsvarskommandoens definition på Danmarks fjende. Det lød her, at Forsvaret som sådan ikke længere havde et egentligt fjendebillede. I stedet fokuserede Forsvaret på evnen til at forhindre krig. Forsvarschefen formulerede det i 1992 således i Officersbladet: "Ved blot at eksistere forhindrer forsvarret ikke alene aggression, men også overvejelser om aggression. For at forebygge krig må forsvarret imidlertid være synligt. Ved blandt andet at afholde øvelser må forsvarret demonstrere, at det både eksisterer og er effektivt. Forsvarets evne til i givet fald at kunne kæmpe må altså vises. Som jeg i anden forbindelse har nævnt, identificerer vort forsvar sig derfor ikke med dem, vi eventuelt skal kæmpe imod, men med de værdier – hjemme og ude – vi eventuelt skal kæmpe for, og det alliancefællesskab vi tilhører." Med andre ord var øvelsernes indhold mindre vigtigt end det signal – at Forsvaret virkede – som øvelserne sendte.¹⁵⁶

Nedprioritering af Close Air Support-rollen

I Flyvevåbnet betød udfasningen af Drakenflyene, at man ikke kunne fortsætte med at øve det samme, som man havde øvet under Den Kolde Krig. Beslutningen om udfasning af Drakenflyene blev taget den 3. april 1991 og betød, at Flyvevåbnets to Drakeneskadriller blev nedlagt hhv. den 1. januar 1992 (Eskadrille 725) og den 31. december 1993 (Eskadrille 729). Drakenflyene blev udfaset uden erstatning. Ifølge general Lyngs dagbog tilbød det amerikanske forsvar Danmark et antal amerikanske ildstøttefly af typen A-10 som erstatning for Drakenflyene, men Forsvarets ledelse var ikke interesseret i en sådan handel, både fordi man så skulle have udfaset et antal F-16 for at leve op til CFE-aftalen, og fordi de forventede besparelser ved at udfase Draken så ikke ville kunne opnås. Dertil kom, at bortfaldet af fjenden betød, at der ikke længere var behov for den opgave omkring Close Air Support, som Drakenflyene havde fokuseret på, og som A-10-flyet var specifikt designet til at varetage.¹⁵⁷ Udfasningen betød således en ændring af Flyvevåbnets doktrin. Hidtil havde opgavefordelingen været, at F-16-flyene hovedsageligt varetog luftforsvarsrollen, mens Draken hovedsageligt stod for fotorekognoscering og Close Air Support (støtte til egne eller venligsindede enheder på slagmarken) eller Battlefield Interdiction (angreb på fjendens forsyningslinjer til og fra/tæt på slagmarken) for Hæren og Tactical Air Support for Maritime Operations (TASMO) for Søværnet samt angreb på bl.a. fjendtlige flybaser i Østtyskland. I 1980'erne brugte F-16-piloterne 70-80 % af deres træningstid på at øve luftforsvar, mens kun 20-30 % af tiden blev brugt på at øve Close Air Support. For Drakenpiloterne var tallene stort set omvendt.¹⁵⁸ Ved udfasningen af Drakenflyene overgik flyenes opgaver til Flyvevåbnets fire tilbageværende jagerflyeskadriller og

¹⁵⁴ Gregory 2015, s. 134.

¹⁵⁵ Mange af generalens taler er bevaret i hans arkiv, og det er her relevant at bemærke, at der er en høj grad af overensstemmelse mellem de udtalelser om Danmarks sikkerhedspolitiske situation og Forsvarets ditto, som generalen kommer med eksternt i pressen og så de tilsvarende udtalelser internt på lukkede møder i Forsvarskommandoen. Se f.eks. Lyng, arkivkasse 81, "Forsvaret i de nærmest kommende år", tale, 24. marts 1992.

¹⁵⁶ Lyng, J., "Der er intet behov for fjendebillede." Officersbladet 11/1991.

¹⁵⁷ Lyng, arkivkasse 49, dagbogsnotat, 26. januar 1990.

¹⁵⁸ Schaub 2015, s. 8.

deres F-16-fly.¹⁵⁹ I denne forbindelse anbefalede chefen for Flyvertaktisk Kommando i april 1992, at Flyvevåbnet specialiserede de fire F-16-eskadriller, så to koncentrerede sig om air defence og to om rekognoscering og luft til jord-angreb. Forsvarschefen støttede imidlertid ikke denne løsning, og han konkluderede i stedet, at Forsvarskommandoen ”generelt må [...] acceptere en vis reduktion i flystøtten [til Søværnet og Hæren].”¹⁶⁰

Reduktionen i flystøtte til Søværnet og Hæren var mulig, idet det allerede ved forligets indgåelse stod klart, at Drakenflyenes opgave med Close Air Support skulle gentænkes. Fjenden var væk – Tyskland var blevet genforenet i oktober 1990, Warszawapagten var blevet opløst i februar 1991, og Sovjetunionen/Rusland var i gang med at trække landets militære styrker tilbage mod øst. Mens opgaven med fotorekognoscering i løbet af 1990’erne blev overtaget af F-16-flyene, endte Close Air Support/TASMO-rollen derfor med at glide mere i baggrunden til fordel for luftforsvarsopgaven, der forblev F-16-flyenes hovedopgave.¹⁶¹

Ifølge daværende chef for Flyvertaktisk Kommando, generalmajor Ole Fogh, betød udfasningen og den deri liggende reduktion af antallet af jagerfly på 33 %, at Flyvevåbnet ”ikke fremover kan deltage i øvelser mv. med de to andre værn i samme omfang som hidtil.”¹⁶² Ifølge generalmajor Fogh var dette emne dog blevet adresseret i forbindelse med udvalgsarbejdet til det indgåede forsvarsforlig: ”I løbet af de mange måneders arbejde der har ført frem til den foreløbige tillægsaftale er det spørgsmål ofte dukket op: vil Flyvevåbnet være i stand til at løse sine opgaver når/hvis 1/3 af kampflyene udfases uden erstatning. Hvis alle opgaver, som de er formuleret i udvalgsrapporten skulle kunne løses samtidig, så er svaret nej, men udvalget siger jo netop, at nok skal samtlige opgaver kunne løses, men med prioritet på imødegåelse af en aggression mod dansk område. 60 fly er en minimumsløsning.”¹⁶³ Citatet viser, at Flyvevåbnets opgaver var ændret siden Berlinmurens fald, og at selv Flyvevåbnets top ikke længere regnede med, at værnet ville komme i en situation, hvor det skulle kunne løse alle de opgaver samtidig, som værnet havde skullet kunne under Den Kolde Krig. Warszawapagten var opløst, og dermed var behovet for en evne til at angribe fjendtlige styrker og baser blevet mindre.

I det hele taget betød udviklingen i øst en ændring af Flyvevåbnets daglige opgaver. Under Den Kolde Krig var to af Flyvevåbnets centrale fredstidsopgaver at stå for afvisningsberedskabet over for fremmede fly i dansk luftrum samt at holde øje med og fotografere fremmede orlogsskibe på vej igennem danske farvande. Begge dele var centrale både for suverænitets håndhævelsen af det danske område og for Flyvevåbnets beredskab, hvor især afvisningsberedskabet krævede et højt beredskab. Udviklingen i øst kom til at påvirke Flyvevåbnets håndtering af begge opgaver. I løbet af perioden 1991-1992 blev hovedparten af de sovjetiske/russiske fly, der var stationeret i Polen, Østtyskland og Baltikum, trukket hjem til selve Rusland. Derved var der færre fly at holde øje med for det danske flyvevåben. Dette blev kun forstærket af den markante nedgang i flyvetimer, som det sovjetiske/russiske luftvåben oplevede i samme periode. På grund af mangel på penge til brændstof, personel og vedligeholdelse opnåede de russiske piloter i 1991 ifølge Forsvarets

159 Lyng 2008, s. 109 og Schaub 2015, s. 8.

160 Lyng, arkivkasse 83, referat fra møde i Forsvarskommandoen, april 1992, s. 12.

161 Schaub 2015, s. 8. I sin dagbog har forsvarschef general Lyng den 15. juli 1993 følgende post, der bekræfter dette: ”Samtale med CH/FTK om de bemærkninger, vi i morgen ca. 1100 skal afgive til FMN vedr. fly til ex-Jugoslavien. Jeg nævner, at vore F-16 fly måske kan erstatte andre fly i luftforsvarsrollen, idet de danske flyer gode i den rolle, men ikke så gode til close air support, fordi vi ikke har øvet det meget og henset til, at vi mangler laserudstyr. Også på grund af de tab, som let vil kunne opstå blandt civilbefolkningen, synes det mindre hensigtsmæssigt at sende fly til Close Air Support.” Lyng, arkivkasse 102, dagbogsnotat, 15. juni 1993. Se også Fogh, O., ”Et flyvevåben, der er trimmet til 90’ernes opgaver.” Officeren 6/7 1992.

162 Lyng, arkivkasse 91, FCKL-møde, 26. november 1992, s. 35.

163 Lyng, arkivkasse 83, ”CH FTK taleseddel ved ROID Sikkerhedspolitiske seminar på Antvorskov Kaserne 9 maj 1992.”

Efterretningstjeneste kun mellem 20 og 25 timer i luften pr. år. Tallet for russernes flyvetimer steg gradvist de følgende år, men lå i 1993 stadig lavt på blot 40 timer for jagerpiloter, 80 for bombefly og 150 for transportfly. Til sammenligning var danske F-16-piloter i 1992 i luften ca. 180 timer.¹⁶⁴

Behovet for flyrekognoscering blev i denne periode også mindre, idet antallet af operative enheder i den sovjetiske/russiske østersøflåde faldt, samtidig med at de tilbageværende skibe fik færre sejldage og i mindre grad opererede uden for Østersøen, hvorved de ikke passerede danske farvande på vej gennem Storebælt og Øresund.¹⁶⁵

Nedskaleringen af russisk aktivitet i det danske luftrum og de danske farvande medførte således, at Flyvevåbnets opgaver i denne forbindelse reduceredes, hvilket lettede det pres, som den udbredte pilotmangel lagde på værnets organisation.

Den organisatoriske udvikling 1989-1993

De i forrige afsnit beskrevne ændringer i Forsvarets doktriner nødvendiggjorde en række ændringer i Flyvevåbnets organisation. De to spor, der blev beskrevet i doktrin afsnittet – indhøstningen af fredsdividenden og det nye internationale engagement – skabte i løbet af perioden et krydspres, hvor Forsvaret for færre økonomiske midler skulle løse flere opgaver. Den eneste måde at frigøre midler til at dække dette på var ved at beskære organisationen.

Udviklingen kom til at påvirke hele Forsvaret og ramte både store og små områder. I toppen blev der ved periodens begyndelse, på baggrund af en anbefaling fra Forsvarskommissionen af 1988, gennemført en strømlining af Forsvarskommandoen. Den betød en forenkling af Forsvarets øverste ledelse gennem nedlæggelse af posterne Inspektør for Flyvevåbnet, Inspektør for Søværnet og Inspektør for Hæren med deres tilhørende værnstabe. Beslutningen betød en beskæring af Forsvarsstaben på ca. 170 årsværk. Gennem en decentraliseringsproces skulle en række opgaver og stillinger overføres fra Forsvarsstaben til de tre operative værnskommandoer, der bl.a. nu fik til opgave at inspicere/kontrollere deres respektive værn. Flyvertaktisk Kommando fik samtidig til opgave at varetage driften af Flyvevåbnets fem skoler, værnets økonomi og budgetstyring, personaleadministrationen samt kontrollen med underlagte myndigheder. Alt sammen i bestræbelser på at frigøre lønmidler, der kunne bruges til enten besparelser eller til de øgede krav til drift og materielindløb. Omlægningen blev ført ud i livet allerede med lovforslag L189 af 8. februar 1990. Herefter var den daglige leder af Flyvevåbnet chefen for Flyvertaktisk Kommando, der med rang af generalmajor var direkte underlagt Forsvarschefen.¹⁶⁶

”Masterplan vedrørende Flyvevåbnets fremtidige forhold”

I den her behandlede periode blev et forsvarsforlig normalt til på den måde, at forsvarsministeren ved processens begyndelse udstak en økonomisk ramme til Forsvarskommandoen, som den så skulle lave et forsvarsforlig inden for. Politikerne besad ikke den nødvendige knowhow til i detaljer selv at udpege, hvor der kunne gennemføres besparelser, og hvad provenuet fra disse ville blive. I stedet blev Forsvarskommandoen bedt om at fremkomme med forslag til besparelser, der kunne give det ønskede provenu, og politikerne kunne så fra dette idékatalog vælge, hvad de ville

164 Forsvarets Efterretningstjeneste, efterretningsoversigt 3/1993, Borck, K., ”Flåden i 90-erne. Foredrag for Rådighedsofficersseminar 26 jan 1991. Marinestation LYNÆS”, s. 6-8, Lyng, arkivkasse 135, ”De russiske væbnede styrkers tilstand. Februar 1995”, 7. marts 1995 og ”Seksårsplan 1991-1996”, Forsvarskommandoen: C. Kopibog (1975-1998). 1106.

165 Forsvarets Efterretningstjeneste, efterretningsoversigt 7/1993.

166 Tophøj, L., ”Flyvevåbnets fremtid?” Flynyt 2/1992 og ”Oplæg til fremtidig organisation for Flyvertaktisk Kommando.” April 1990. Forsvarskommandoen: C. Kopibog (1975-1998). 1150 og Lyng, arkivkasse 61, ”Udkast Forsvarschefens Direktiv Til Chefen For Flyvertaktisk Kommando”, 1. januar 1991 og interview med V. D. Nielsen 24. maj 2016.

gennemføre. Normalt var Forsvarskommandoen den reaktive part i dette, men ikke altid, og den 17. september 1990 fremlagde Forsvarskommandoen på eget initiativ et forslag til en ”Masterplan vedrørende Flyvevåbnets fremtidige forhold”. Planen blev opdelt i, hvad det var muligt at gennemføre her og nu, og hvad der skulle afvente CFE-aftalen, og indeholdt et forsøg på at lave en langsigtet plan for Flyvevåbnets udvikling gældende frem til årtusindskiftet.¹⁶⁷

Der er flere interessante elementer ved denne plan. Den viser for det første, at Forsvarskommandoen var proaktiv i forhold til de ændringer i Danmarks forsvars- og sikkerhedspolitiske situation, som var resultatet af Berlinmurens fald. Planens udarbejdelse var blevet igangsat af Forsvarskommandoen uden et politisk mandat og alene på baggrund af beretningen fra forsvarskommissionen, hvis resultat jo ikke havde ført til en egentlig forsvarslov. Meget tyder på, at dette skyldtes et ønske fra Forsvarskommandoen om at få fred til at lave et stykke stabsarbejde baseret på militærfaglige betragtninger og ikke på politiske diktater. Dette ”fait accompli” kunne Forsvarskommandoen så præsentere som et færdigt resultat for politikerne. At dette var planen, støttes af følgende passus i forsvarschef general Lyngs dagbog fra den 5. oktober 1990: ”Samtale med CH/FTK om behovet for at undgå inddragelse af personelorganisationerne og derved politikerne på et for tidligt tidspunkt i rationaliseringen/justeringen i Flyvevåbnet. CH/FTK lover ikke at tage sagen op i sit samarbejdsudvalg.”¹⁶⁸ Dette kan kun læses som et ønske fra forsvarschefen om, at Forsvarskommandoen kunne arbejde uforstyrret og fremlægge et færdigt produkt til politikerne. Altså at Forsvarskommandoen ville påvirke det samfundsmæssige niveau.

Som tidligere nævnt støttede Forsvarskommandoen forsvarskommissionens anbefaling om at udfase Flyvevåbnets Drakenfly. Flyvevåbnets ledelse havde gerne set, at Folketinget som kompensation havde øget antallet af F-16-fly til 90, så værnene kunne varetage de hidtidige opgaver i samme grad som hidtil, men det ville ifølge Forsvarskommandoens egne beregninger have kostet 4,92 mia. kr., svarende til ca. 33 % af forsvarsbudgettet for 1990. En så stor ekstrabevilling var det ikke muligt at få politisk opbakning til, og udfasningen betød derfor en markant beskæring af Flyvevåbnet.¹⁶⁹

En nedlæggelse af de to Drakeneskadriller muliggjorde en organisatorisk ændring, idet Flyvevåbnet ikke længere havde behov for fire operative flyvestationer. Eskadrille 725 og 729 var begge stationeret på Flyvestation Karup, og valget var enten at lukke denne flyvestation eller flytte Eskadrille 723 og 726 fra Aalborg til Karup og så lukke Flyvestation Aalborg. Det er tydeligt, at en af årsagerne til, at Forsvarskommandoen ønskede at holde ”personelorganisationerne og derved politikerne” ude af diskussionen om Flyvevåbnets fremtid så længe som muligt, var en frygt for, at hele debatten om masterplanen ellers ville ende med en (lokal)politisk diskussion for og imod nedlæggelse af en af de to flyvestationer.¹⁷⁰

167 Lyng, arkivkasse 58, ”Masterplan vedrørende Flyvevåbnets fremtidige forhold”, udkast, 17. september 1990.

168 Lyng, arkivkasse 59, dagbogsnotat, 5. oktober 1990.

169 Lyng, arkivkasse 51, ”Materielanskaffelser efter 1989”, n.d.

170 Lyng, arkivkasse 59, ”Referat af 1. møde i FKO Styringsgruppe FLV”, 9. oktober 1990. Citatet er fra Lyng, arkivkasse 59, dagbogsnotat, 5. oktober 1990.

41 danske F-35 Draken opstillet for sidste gang vinge ved vinge på Flyvestation Karup den 23. januar 1992. (FLV Foto)

Masterplanen blev fra Forsvarskommandoen sendt til detailplanlægning i et nyt udvalg ved navn Forsvarskommandoens Styringsgruppe Flyvevåbnet, der holdt sit første møde den 26. september 1990 og skulle være færdig med sit arbejde i foråret 1991. Hvor ”Masterplan vedrørende Flyvevåbnets fremtidige forhold” var udarbejdet af Forsvarskommandoen, skulle selve detailplanlægningen udføres af Flyvevåbnet selv, og medlemmerne af Forsvarskommandoens Styringsgruppe Flyvevåbnet var cheferne for Flyvertaktisk Kommando, Flyvematerielkommandoen, stabschefen i Flyvertaktisk Kommando, cheferne for Flyvestation Aalborg og Flyvestation Karup og cheferne for Luftværnsgruppen og Kontrol- og Varslingsgruppen. En bemanning, der må siges at være absolut kvalificeret til at kigge på værnets struktur, men som samtidig ikke var et sted, hvor der ville blive stillet grundlæggende spørgsmål ved planen. Det var heller ikke opgaven for Forsvarskommandoens Styringsgruppe Flyvevåbnet, idet det militære hierarkiske system sørger for, at det er Forsvarskommandoen, der udstikker retningen, mens i dette tilfælde Flyvertaktisk Kommando så sørger for at implementere Forsvarskommandoens beslutninger.

Styringsgruppen fik i opdrag at tage udgangspunkt i et fremtidigt flyvevåben med kun én kampflytype og skulle i den forbindelse komme med oplæg til en række ændringer af Flyvevåbnet, hvor de centrale var, om det var Flyvestation Karup eller Flyvestation Aalborg, der skulle ændres til deployeringsflyvestation. Derudover skulle gruppen fremkomme med forslag til rationaliseringer og effektiviseringer inden for Luftværnsgruppens struktur. Målet her var at skabe en økonomisk

besparelse ved at reducere fredstidsbemandingen fra ca. 1.190 til ca. 800 mand, hvilket skulle give en årlig besparelse på ca. 100 mio. kr.¹⁷¹

Ud fra referaterne af udvalgsarbejdet ses det, at den største knast var diskussionen om, hvorvidt man skulle anbefale lukning af Flyvestation Karup eller Flyvestation Aalborg. Den økonomisk mest fornuftige beslutning var at lukke Flyvestation Karup. Lukkede Flyvevåbnet Flyvestation Aalborg og flyttede dens to eskadriller F-16-fly til Flyvestation Karup, skulle Flyvestation Aalborgs hovedværksted også flyttes med, og her spillede erfaringerne fra Søværnets lukning af Flådestation Holmen i perioden 1989-1993 ind. Her havde Søværnet flyttet flådens enheder og værksteder til Korsør og Frederikshavn, og Søværnet oplevede her, at størstedelen af de civil ansatte håndværkere og mange af de militært ansatte officerer og specialister valgte ikke at flytte med. Af 189 håndværkere og 20 værk mestre ved Holmen valgte eksempelvis kun fem håndværkere og en værk mester at flytte med til Korsør og Frederikshavn. Der er i referaterne fra møderne i Forsvarskommandoens Styringsgruppe Flyvevåbnet adskillige henvisninger til erfaringerne fra lukningen af Flådestation Holmen, og konklusionen er, at Flyvevåbnet så vidt muligt bør undgå ændringer, der medfører flytning af større grupper af personel, idet det er dyrt at rekruttere og uddanne nyt personel, hvis de nuværende ansatte vælger ikke at flytte med. Helt at undgå lukning af arbejdssteder viste sig dog ikke muligt.¹⁷²

Beredskabet sænkes

I den ”Tillægsaftale til aftalen af 14. marts 1989”, som Folketingets partier vedtog den 3. april 1991, tog politikerne konsekvensen af den sikkerhedspolitiske udvikling i Danmarks nærområde, hvilket muliggjorde det første større organisatoriske skridt væk fra koldkrigsforsvaret. På grund af den reducerede militære trussel mod Danmark kunne Forsvaret sænke det høje – og dyre – beredskab, som havde været dagligdag i Forsvaret under Den Kolde Krig. I Flyvevåbnet kom dette især til at påvirke Hawkeskadrillerne, hvor man reducerede fredstidsbemandingen fra 62 mand til først 55 og siden 50 (en fuldt bemanded Hawkeskadrille krævede 346 mand). Derudover overgik Forsvaret nu til et mobiliseringsberedskab på op til to-tre måneder. Det betød, at Forsvaret kunne reducere hovedparten af de værnepligtiges tjenestetid med ca. en måned, hvilket gav en mindre økonomisk besparelse.¹⁷³

Implementeringen af forsvarsforliget skete gennem nedsættelsen af en Styringsgruppe vedr. Flyvevåbnet. Gruppen, der lader til at være en videreførelse af førnævnte Forsvarskommandoens Styringsgruppe Flyvevåbnet, skulle forestå en nærmere undersøgelse af værnet. Hovedfokus skulle her være på de omorganiseringer, som ville kunne gennemføres, når Flyvevåbnet overgik til kun at operere med én type kampfly af typen F-16, der samtidig skulle levetidsforlænges, så flyene kunne forblive i tjeneste frem til mindst 2010. Det stod allerede da klart, at levetidsforlængelsen af F-16-flyene ville blive dyr, og det var således ikke længere nok ”blot” at finde besparelser til de pålagte

171 Lyng, arkivkasse 59, ”Referat af 1. møde i FKO Styringsgruppe FLV.”, 9. oktober 1990 og interview med Tim Sloth Jørgensen, FORNYHIST, bånd II.

172 Lyng, arkivkasse 73, dagbogsnotat, 26. september 1991. En række af de ansatte ved Flyvestation Karup blev overflyttet til Skrydstrup, Aalborg og Værløse, og Forsvarskommandoen regnede med, at ca. 60 % af det ramte personel ville flytte med fra Karup, hvilket baseret på erfaringerne fra Søværnets udflytning fra Holmen må siges at være meget optimistisk. Det har dog ikke været muligt i arkiverne at finde tal for, hvor mange procent af de ansatte der flyttede med. Lyng, arkivkasse 48, ”Baggrundsnotat vedr. FSN ÅLB eller FSN KAR overgang til deployeringsstatus,” n.d., ca. december 1989, ”Udkast”, 10. december 1989 og Lyng, arkivkasse 59, ”Referat af 1. møde i FKO Styringsgruppe FLV”, 9. oktober 1990.

173 ”Ved Forenede Kræfter”, s. 246ff og Anrig 2011, s. 5ff og 50ff, Hækkerup, H., ”Flyvevåbnets rolle – i dag og i fremtiden.” Flynyt 2/1993, ”HAWK – Altid rede.” Fly 2/1992, Volden 2006, III, s. 11, Forsvarsministeriets Rådgivnings- og Analysegruppe 1995, s. 10, Fogh, O., ”Et flyvevåben, der er trimmet til 90’ernes opgaver.” Officeren 6/7 1992, Larsen 2011, s. 161ff og interview med Enevold 13. august 2015.

beskæringer af forsvarsbudgettet. Nu skulle der skabes yderligere luft i budgettet til at finansiere levetidsforlængelsen. Der var derfor behov for at kaste et friskt blik på Flyvevåbnets eskadrillestruktur og geografiske placering for at se, hvilke besparelser der kunne findes her.¹⁷⁴

Styringsgruppen arbejdede i regi af Forsvarsministeriet og havde dette ministeriums departementschef, Michael Christiansen, som formand. Derudover deltog repræsentanter for Forsvarsministeriets departement og for Forsvarskommandoen, cheferne for Flyvertaktisk Kommando, Flyvematerielkommandoen og flyvestationerne Aalborg og Karup samt direktøren for Forsvarets Bygningstjeneste og repræsentanter for organisationerne Statsansattes Kartel, Statstjenestemændenes Centralorganisation II, Akademikernes Centralorganisation samt Tjenestemænds- og Overenskomstansattes Kartel. Styringsgruppen skulle samarbejde med det Udvalg vedr. Forsvarets Udvikling, som samtidig blev nedsat med det mål at analysere hele Forsvarets struktur og størrelse. Styringsgruppen blev inddelt i tre underarbejdsgrupper, der skulle kigge på hhv. Flyvertaktisk Kommandos område, på Flyvematerielkommandoens ditto samt på fordele og ulemper ved at flytte Hærens Operative Kommando fra Aarhus til Karup. Sidstnævnte var foranlediget af et politisk ønske om at afbøde det tab af arbejdspladser i Karup, som ville blive en realitet, hvis flyvestationen overgik til deployeringsflyvestationsstatus.¹⁷⁵

Styringsgruppens rapport lå klar den 31. januar 1992. Her var anbefalingerne som forventet en udfasning af samtlige Drakenfly. Eskadrille 725 var blevet nedlagt pr. 1. januar 1992, og styringsgruppen anbefalede, at Eskadrille 729 blev nedlagt den 31. december 1993, hvor Flyvertaktisk Kommando forventede, at Eskadrille 726 med sine F-16-fly var klar til at overtage opgaven med fotorekognoscering. Det er værd at bemærke, at Drakeneskadrillernes andre opgaver omkring Close Air Support m.v. ikke nævnes som en opgave, F-16-flyene skulle overtage.

Derudover var de centrale anbefalinger, at Flyvestation Karup skulle overgå til status som deployeringsflyvestation, samt at Flyvevåbnets F-16-fly skulle samles på Flyvestation Aalborg og Flyvestation Skrydstrup med to eskadriller hvert sted ved 60 operative kampfly og tre eskadriller i Aalborg og to eskadriller i Skrydstrup ved en kampflystruktur på 75-90 kampfly. Konklusionerne er ikke overraskende, idet de ligger på linje med konklusionerne i rapporterne fra både forsvarskommissionen og det efterfølgende stabsarbejde i Forsvarskommandoen og internt i Flyvevåbnet.¹⁷⁶

Planen blev accepteret politisk, og den 25. februar 1992 indgik forligspartierne aftalen ”Plan for tilpasning af Flyvevåbnets struktur”. Planen var foreløbig, idet den først skulle i høring hos landets amtsråd, inden den kunne endeligt vedtages. Der indkom ingen argumenter mod planen herfra, og den 14. maj 1992 kunne ”Tillæg til aftale af 14. marts 1989 og tillægsaftale af 3. april 1991 om Forsvarets ordning 1989-1992” endeligt konfirmeres, og implementeringen gå i gang. Planen skulle være gennemført senest den 1. juli 1995, og den må karakteriseres som det første forsøg på organisatorisk at omstille Flyvevåbnet til den nye sikkerhedspolitiske situation efter Den Kolde Krigs ophør. De centrale beslutninger i aftalen var nedlæggelsen af Eskadrille 729 og udfasningen af dens Drakenfly. Eskadrille 729’s opgave med at varetage Flyvevåbnets fotorekognoscering skulle overtages af Eskadrille 726 på Flyvestation Aalborg. Eskadrillens F-16-

174 ”Ved Forenede Kræfter”, s. 215-216, Hækkerup, H., ”Flyvevåbnets rolle – i dag og i fremtiden.” Flynyt 2/1993 og Fogh, O., ”Et flyvevåben, der er trimmet til 90’ernes opgaver.” Officeren 6/7 1992.

175 Lyng, arkivkasse 67, ”Notat vedrørende nedsættelse af ”styringsgruppen vedrørende Flyvevåbnet”, 11. april 1991, Lyng, arkivkasse 74, notat, n.d. Udvalget arbejdede med tre modeller for antallet af jagerfly – 60, 75 og 90 fly. Lyng, arkivkasse 75, ”Rationaliseringseffekt af Flyvevåbnets struktur opdelt på AG/FTK og AG/FMK”, oktober 1991.

176 Lyng, arkivkasse 78, ”Forslag til taleseddel vedr. Styringsgruppen vedr. Flyvevåbnet for GN/AM-møde JAN 1992”, 2. januar 1992 og Lyng, arkivkasse 79, ”Referat af ekstraordinært møde i forsvarskommandoens samarbejdsudvalg (FKO SU) 4 FEB 1992”.

fly havde imidlertid ikke umiddelbart teknologien til at påtage sig opgaven, og det var nødvendigt at afvente udviklingen af en ny fotopod (til at hænge under flyets bug), før F-16-flyene kunne varetage opgaven. Det betød, at Eskadrille 729 forblev operativ frem til den 31. december 1993, hvor F-16-flyene stod klar til at overtage opgaven med fotorekognoscering.¹⁷⁷

Udfasningen af Drakenflyene betød også en nedlæggelse af det hovedværksted og depot i Karup, som servicede flyene, og gav alt i alt Flyvevåbnet en årlig besparelse på ca. 55 mio. kr.

Ændringerne af Flyvevåbnets struktur som følge af "Plan for tilpasning af Flyvevåbnets struktur". I Lyngs arkiv ses det, at der blev brugt mange ressourcer fra Forsvarskommandoens side på at få flyttet eksisterende arbejdspladser til Karup eller skabt nye her som erstatning for de stillinger, som forsvandt med lukningen af de to eskadriller og det tilhørende hovedværksted.¹⁷⁸

Udsendelse af personel til internationale operationer

Det politiske ønske om et internationalt engageret dansk forsvar løb i de første år af 1990'erne ind i et problem, der udsprang direkte af skiftet fra "war of necessity" til "war of choice". For den almene danske flyvevåbensansatte betød den nye sikkerhedspolitiske situation med FN-operationen

177 Tophøj, L., "Flyvevåbnets fremtid?" Flynyt 2/1992, Schaiffel-Nielsen, N.M., "Dansk udviklet recognosceringsplatform operationsklar." Flynyt 2/1996 og "Saab F-35 Draken. T.O.1F/RF/TF-35-1½" (Næstved 1998). Der var indledningsvis en række problemer med det nye udstyr til fotorekognosceringen, og det danske forsvar modtog kritik fra NATO for ikke at afsætte de nødvendige ressourcer til at få problemet løst. "Notat vedr. internationale forpligtelser og forventninger." Forsvarskommandoens 21. oktober 1997. FTK Arkiv, s. 6.

178 Illustration fra Lyng, arkivkasse 128.

i Jugoslavien, at Forsvarets indsatsområde flyttede hundredvis af kilometer væk fra Danmark. Det betød, at de teknikere og piloter, som oprindeligt havde meldt sig til at forsvare Danmark, nu befandt sig i en situation, hvor de kunne blive bedt om at lade sig udsende til operationer langt fra de hjemlige himmelstrøg.

Den gældende forsvarslov indeholdt imidlertid ikke hjemmel til at beordre Forsvarets ansatte til tjeneste uden for Danmarks nærområde, og alle udsendte skulle derfor melde sig frivilligt til udsendelserne. Det viste sig problematisk, da Flyvevåbnet i foråret 1993 blev bedt om at stille seks piloter til rådighed for den nordiske FN-styrke NORDBAT, der var indsat i FN's operation i Jugoslavien. Forsvaret havde brug for piloterne til bemanding af et såkaldt Tactical Air Control Party, der skulle deltage i planlægning af flystøtteoperationer, fungere som forbindelsesofficerer mellem land- og flystyrker samt i tilfælde af kamphandlinger også fungere som Forward Air Controllere, der kunne måludpege for venligsindede fly. Det sidste element kunne indebære en fare for den udsendte pilot, idet måludpegeren ofte skulle relativt tæt på det fjendtlige mål for med et lasersigte at guide bomberne frem.¹⁷⁹

Det viste sig mildt sagt problematisk for Flyvevåbnet at finde personel, der var villige til at lade sig udsende til denne opgave. Oprindeligt var opgaven tænkt udført af reserveofficerer, men af Flyvevåbnets 350 reserveofficerer svarede samtlige 350 nej til tilbuddet om at lade sig udsende. Da reserveofficerere kun kan beordres til en opgave i forbindelse med en mobilisering (dvs. når Danmark er i krig), måtte Flyvertaktisk Kommando i stedet søge at finde de seks mand blandt sine fastansatte piloter. Det var også frivilligt, om de ville lade sig udsende, og piloterne meldte som samlet gruppe, at de ikke ønskede at lade sig udsende. Ifølge et samtidigt referat fra et møde i Forsvarskommandoen var afvisningerne begrundet i bl.a. forklaringer som: ”Jeg gik i Flyvevåbnet for at flyve,” og: ”Jeg vil ikke udsætte mig for en sådan risiko.”¹⁸⁰ Daværende chef for Flyvertaktisk Kommando, generalmajor Ole Fogh, er i samme referat citeret for at sige: ”Det har været en smertelig oplevelse for mig at se denne holdning komme til udtryk,” og han mente, at det skyldtes ”flyver-storhedsvanvid.”¹⁸¹

Generalmajor Fogh måtte til sidst indkalde Flyvevåbnets piloter til et stormøde den 23. september 1993 på Flyvestation Karup. Han beskrev i 2015 mødet med ordene ”rabaldermøde” og: ”Det gik hedt til,” og generalmajor Fogh måtte med egne ord ”skrue bissen på” og indskærpe piloterne, ”at de ikke var ansat til at flyve” – underforstået, at hvis de ikke ville udføre de ordrer, som Folketinget via Flyvertaktisk Kommando gav dem, og altså ikke ville lade sig udsende, så ville de blive forflyttet til stabstjeneste, hvilket ikke var lige så attraktivt som jobbet som operativ pilot. Generalmajor Fogh husker, at det lykkedes af finde seks mand til opgaven, men ifølge dagspressen var kun én af de seks frivillig.¹⁸²

Det var ikke kun Flyvevåbnet, der oplevede problemer med at få de ansatte til frivilligt at deltage i de internationale operationer. Sideløbende med udsendelsen af de seks piloter skulle Hæren opstille en kampvogneskadron med 115 mand til Tuzlaområdet i det borgerkrigshærgede Jugoslavien. Her var der også et antal af de til udsendelsen udpegede, der takkede nej, og da Hæren efterfølgende arbejdede med opstillingen af Den Danske Internationale Brigade (vedtaget af

179 Sannom, J., ”Flyvevåbnets aktiviteter omfatter nu også FN.” *Flynyt* 2/1994, Petersen 2012, s. 192-193, 204ff og interview med O. Fogh 11. juni 2015.

180 Information 19. august 1993 (Lyng, arkivkasse 104). General Lyng citerer en pilot for udtalelsen: ”Jeg gik i forsvaret for at forsvare Danmark – Ikke for at operere i Langtbortistan.” Lyng, FORNYHIST, bånd IV, 1-2 min.

181 Forevist dette citat i 2017 mener Ole Fogh, at han i referatet var fejl citeret og i stedet for ”smertelig” må have brugt ordet ”vanskelig”. Ligeledes mener han ikke, at han har brugt ordet ”flyver-storhedsvanvid”. E-mail fra Ole Fogh 7. november 2017.

182 ”De danske specialstyrker: Aktionen er for farlig”, B.T. 16. august 1993 og ”Piloter fik lynkursus i landkrig” og ”Ekspertes går modvilligt med i krig”, Berlingske Tidende 16. august 1993 samt Information 19. og 22. august 1993 (Lyng, arkivkasse 104).

Folketinget den 25. november 1993 og officielt oprettet den 1. juli 1994), løb man også ind i problemer med at rekruttere det nødvendige mandskab.¹⁸³

Problemerne blev en sag i pressen og endte efterfølgende med en række §20-spørgsmål på forsvarsminister Hans Hækkerups bord og førte til, at Folketinget den 2. december 1993 gennemførte den største ændring af Forsvaret i den her behandlede periode.¹⁸⁴ Her blev der tilføjet en paragraf §4,11 til Forsvarets personellov fra 1982. Den lød: ”Personellet har efter forsvarsministerens nærmere bestemmelse pligt til at forrette tjeneste uden for landets grænser, herunder tjeneste i forbindelse med opgaver, der udføres efter anmodning fra internationale organisationer m.v.”¹⁸⁵

Lovændringen indeholdt en overgangsperiode, hvor ansatte i Forsvaret frem til den 1. februar 1994 kunne melde fra til fremtidig tjeneste i internationale operationer. Et sådant skridt ville ikke direkte medføre fyring, men ville ”begrænse vedkommendes anvendelighed, jf. Forsvarets formål og opgaver.” 4,8 % (1.200 af 22.000) af Forsvarets personel benyttede sig af muligheden for at sige nej. For Flyvevåbnets vedkommende var der 12 officerer, 37 sergenter og 93 konstabler, der meldte fra, svarende til 2,7 %, hvilket altså var under gennemsnittet. De tilsvarende tal for Hæren og Søværnet var hhv. 6,4 og 2,4 %. Generalmajor Fogh mindes i 2015, at to af de 12 officerer var piloter, der som konsekvens af, at de ikke ville udsendes, blev overflyttet til anden ikkeflyvende tjeneste.¹⁸⁶

Lovændringen var nødvendig for at muliggøre det internationalt engagerede forsvar, som de danske politikere så tydeligt ønskede. At dette var Forsvarets nye hovedopgave, blev understreget samme dag, da Folketinget også vedtog en ny personellov for Forsvaret. Denne ”Lov nr. 909 af 8. december 1993 om Forsvarets formål, opgaver og organisation mv.” er yderst interessant for denne afhandling, idet den indeholder den første politisk opstillede formålsparagraf for det danske forsvar. Hidtil havde Forsvarets formål og opgaver været anført i bemærkningerne til de respektive lovforslag, men nu blev de skrevet direkte ind i loven.

Formålsparagraffen lød således:

§1. Det militære forsvar skal bidrage til at fremme fred og sikkerhed.

§2. Forsvaret udgør et væsentligt sikkerhedspolitisk middel og har til formål

- 1) at forebygge konflikter og krig,
- 2) at hævde Danmarks suverænitet og sikre landets fortsatte eksistens og integritet og
- 3) at fremme en fredelig udvikling i verden med respekt for menneskerettighederne.

183 Folketingsbeslutning B 1 af 25. november 1993 og Petersen 2012, s. 134-165.

184 Et § 20-spørgsmål er et spørgsmål om et offentligt anliggende stillet af et Folketingsmedlem til en minister. Navnet refererer til § 20 i Folketingets forretningsorden, hvor reglerne for disse spørgsmål er fastlagt. Spørgsmålene tillader, at partier uden for regeringen og dermed uden direkte adgang til embedsmandsapparatet i ministerierne kan få oplysninger til brug i deres parlamentariske arbejde. Derudover – og måske hyppigst – kan de bruges politisk til at skabe opmærksomhed omkring en konkret sag eller en generel problemstilling inden for ministerens ressortområde. Lyng, arkivkasse 104, presseklip, 16. og 19. august 1993 og Lyng, arkivkasse 105, referat fra møde i FKO, n.d. (medio september 1993). Lyng 2008, s. 406 og Hækkerup 2002, s.107ff og 180ff og Petersen 2012, s. 152. Loven trådte i kraft den 1. januar 1994. Se også ”Dansk Forsvars Internationale Engagement” af H. J. Garde i Lyng, arkivkasse 113.

185 <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=42437> og interview med K. J. Møller, FORNYHIST, bånd I, 13 min.

186 Lyng, arkivkasse 128, ”Forsvarschefens foredrag for Søværnets chefer den 5. december 1994” og ”Ved Forenede Kræfter”, s. 220-221. Lyng, arkivkasse 113, ”Samlet oversigt over frameldinger”, 8. februar 1994 og ”NYT fra Forsvarskommandoen” 10. februar 1994. Interview med K. H. Winther, FORNYHIST, bånd I. Lyng, arkivkasse 119, PowerPoint. Det forekommer åbenlyst, at ændringen af personelloven også havde betydning for Forsvarets evne til at rekruttere nye ansatte, men jeg er ikke i arkiverne stødt på tal, der kan understøtte dette. Se evt. Berl. Tid., 10. februar 1995. Interview med O. Fogh 11. juni 2015, 16 min., Information 20. august 1993 og Fyens Stift 21. august 1993. Da jeg ikke har haft adgang til personelfilerne for Flyvevåbnets piloter, har jeg ikke kunnet af- eller bekræfte denne oplysning.

Væk var idéen om, at Forsvaret kun skulle bruges i yderste konsekvens. I stedet var det nu et ”væsentligt sikkerhedspolitisk middel,” der ikke kun skulle indsættes i Danmarks nærområde, men skulle ”fremme en fredelig udvikling i verden med respekt for menneskerettighederne.” Dette skulle ske i regi af FN eller CSCE, enten direkte eller gennem NATO, som fortsat skulle være grundstenen i det danske forsvars udvikling.¹⁸⁷

I bemærkningerne til lovforslaget blev det slået fast, at den militære trussel mod Danmark var faldet bort. Det betød, at forsvarret af Danmark kunne gives mindre betydning til fordel for et øget dansk internationalt engagement. Forsvaret skulle stadig kunne forsvare det danske territorium, og det var derfor nødvendigt fortsat at opretholde en grundstruktur, der kunne sikre et forsvar i stand til at forsvare Danmark, men danske militære styrker skulle fremover også kunne bidrage til NATO’s reaktionsstyrker.¹⁸⁸

Med vedtagelsen af de to love i december 1993 var kursen for det danske forsvars omstilling efter Berlinmurens fald udstukket, og man kunne begynde at ane målsætningen om et forsvar med et mere globalt end lokalt fokus, men samtidig også et forsvar, der skulle koste mindre end hidtil.¹⁸⁹

Den teknologiske udvikling 1989-1993

De doktrinære valg, som blev taget i perioden 1989-1993, kom også til at påvirke Flyvevåbnets teknologiske niveau. De beskrevne besparelser på forsvarsbudgettet blev ikke kun gennemført for at indhøste fredsdividenden, men også for at skabe luft i budgettet til en række materielanskaffelser og moderniseringer. Centralt her er levetidsforlængelsen af Flyvevåbnets F-16-fly. Projektet havde indledningsvis som mål at gøre flyene i stand til bedre at forsvare det danske nærområde, men senere blev projektet udvidet til også at indeholde elementer, der gjorde flyene bedre egnede til at varetage opgaver i forbindelse med deltagelse i internationale operationer.

Den centrale internationale begivenhed, der kom til at påvirke den teknologiske udvikling i denne periode, var Golfkrigen 1990-1991. Her viste det amerikanske flyvevåben, hvor effektivt et moderne luftvåben kan være. Tv-billederne af alliansens højteknologiske, laserstyrede bomber, der traf deres mål med stor præcision, blev for mange billedet på en ”revolution in military affairs” og en ny tids krige, hvor vestlige styrkers tab blev minimale sammenlignet med tidligere tider.

Forsvarskommandoen nedsatte i 1991 en arbejdsgruppe, der skulle se, om – og i så fald hvad – det danske forsvar kunne lære af Golfkrigen. Arbejdsgruppens resultater blev samlet i rapporten ”Erfaringer fra Golf-krigen”, der imidlertid ikke har kunnet genfindes i hverken Forsvarskommandoens eller Flyvertaktisk Kommandos arkiv. Dens hovedpunkter er dog gengivet i et referat fra et møde i Forsvarskommandoen den 18. februar 1993. Heraf ses det, at arbejdsgruppen kiggede på tre områder:

- 1) Erfaringer fra egentlige krigshandlinger.
- 2) NATO-erfaringer med relation til krisestyring.
- 3) Nationale erfaringer.

¹⁸⁷ Lyng, arkivkasse 122, ”FC indlæg for Venstres sikkerheds- og forsvarspolitiske udvalg i Nymindesdag 6.-7. august 1994 over emnet Danmarks internationale engagement”.

¹⁸⁸ Lyng, arkivkasse 128, ”Forsvarschefens foredrag for Søværnets chefer den 5. december 1994”, ”Ved Forenede Kræfter”, s. 223-224 og interview med Trøjborg, FORNYHIST, bånd I.

¹⁸⁹ Loven blev opdateret ved Lov nr. 122 af 27. februar 2001 om forsvarrets formål, opgaver og organisation samt igen via en ændringslov (Lov nr. 568) af 9. juni 2006. Ingen af de to love ændrede dog ved Forsvarets grundlæggende opgaver eller prioriteringen heraf.

Sidstnævnte gik mest på Søværnets erfaringer med udsendelsen af korvetten Olfert Fischer, men ellers lød den for Flyvevåbnet vigtigste konklusion, at ”luftstyrkernes betydelige indflydelse på krigens gang må tillægges meget stor betydning.”¹⁹⁰ Rapportens anbefaling for det danske flyvevåben lød, at skulle Flyvevåbnet blive i stand til at deltage i lignende internationale operationer, så skulle værnet øge sin mobilitet. Det betød bl.a., at F-16-flyene skulle bruge flere ressourcer på uddannelse i lufttankning, samt at det såkaldte ”mobil logistik-koncept”, der bestod af en nedpakket og mobil flyvestation, udviklet under Den Kolde Krig, burde fastholdes og videreudvikles. Dette kan tages som et tegn på, at Flyvevåbnet allerede på dette tidspunkt arbejdede med en idé om, at Flyvevåbnet fly kunne blive indsat ”out of area”, hvor der ikke var en venligsindet NATO-base at operere fra.

Derudover bekræftede krigens erfaringer, at ”på det taktiske niveau må betydningen af et effektivt områdeluftforsvar tillægges stor vægt i relation til F-16 Mid-Life Update (MLU), anskaffelse af AMRAAM [langtrækkende luftforsvarsmissiler], opdatering af HAWK, anskaffelse af attrition-fly¹⁹¹ og endelig tilgang af luftforsvarsduelige forstærkningsfly.”¹⁹²

Levetidsforlængelsen af F-16

Forberedelserne til den i ovenstående citat nævnte levetidsforlængelse (Mid-Life Update) af F-16-flyene var blevet påbegyndt i slutningen af 1980'erne og blev for Forsvaret en af periodens absolut største materielinvesteringer. Bl.a. som følge af beslutningen om at udfase Drakenflyene havde Flyvevåbnet i forbindelse med ”Tillægsaftale til aftalen af 14. marts 1989” den 3. april 1991 fået bevilliget 299 mio. kr. til en levetidsforlængelse af F-16-flyene. De 299 mio. kr. dækkede kun den danske deltagelse i projektets udviklingsfase, og den samlede danske udgift til projektet blev i 1991 anslået til 1.131 mio. kr. frem til 2003. Beslutningen om at deltage i levetidsforlængelsesprojektet er den absolut vigtigste beslutning omkring Flyvevåbnet fremtid, som blev taget i perioden fra Berlinmurens fald i 1989 og frem til beslutningen om anskaffelse af F-35 Joint Strike Fighters i 2016. Levetidsforlængelsesprojektet er ydermere interessant for denne afhandling, idet de elementer, som Flyvevåbnet i forbindelse med projektet har ønsket at få installeret i flyene, er tydelige tegn på Flyvevåbnet doktrin på de pågældende tidspunkter. Projektet vil derfor blive behandlet grundigt i det følgende.¹⁹³

På grund af materiellets generelt høje anskaffelsespris er det ofte nemmere at få politisk opbakning og penge til opgraderinger af allerede anskaffet udstyr end til at anskaffe nyt udstyr. Allerede ved indgåelsen af kontrakten om anskaffelsen af 58 F-16-fly til Flyvevåbnet i 1975 var der inkluderet en ”fremtidssikring i form af en mulighed for samlet i det multinationale samarbejde at opdatere flyene med ny teknologi.” Hvad denne opdatering skulle indeholde, var dog på dette

190 Lyng, arkivkasse 97, ”FCKL-MØDE 18 FEB 1993”.

191 Flyvevåbnet regnede selv med at miste 0,55 fly pr. 10.000 flyvetimer. Det var derfor nødvendigt enten løbende at indkøbe nye fly eller have et antal ”på lager” for at kunne opretholde målet om at have 60 operative F-16-fly. Der blev i forsvarsforliget 1993-1994 afsat penge til at indkøbe tre ekstra (såkaldte attritionfly) F-16 i USA. Prisen for de brugte fly var 161 mio. kr., inkl. en 54 mio. kr. dyr opdatering, inden de kunne indgå i Flyvevåbnet. ”Tre brugte F-16 til Flyvevåbnet.” Flynyt 3/94, ”Ny struktur i Flyvevåbnet”, Flyv 4/1992, Jørgensen, J., ”Tre extra F-16 til Flyvevåbnet.” Flyv 11/1994, Lyng, arkivkasse 50, ”Notat vedrørende F-16”, 21. februar 1990 og Lyng, arkivkasse 83, ”CH FTK taleseddel ved ROID Sikkerhedspolitiske seminar på Antvorskov Kaserne 9 maj 1992” og ”Fremtidens forsvar”, 1998. Hovedbind, s. 301.

192 Lyng, arkivkasse 97, ”FCKL-MØDE 18 FEB 1993”. Se også Tscherning, P., ”Lessons learned i Golfkrigen.” Militært tidsskrift 7/8 1991.

193 ”Kampfly med evigt vokseværk”, ”Flight test af F-16 Mid Life Update”, ”F-16 Mid Life Update: Fra vision til virkelighed”, ”Flyvevåbnet”, 17/2006, ”Portræt. Kai Poulsen følger F-16 jagerne til dørs”, ”Flyvevåbnet”, 1/2007, Jensen 2003, s. 61, Andersen, B.O., ”Modifikationsprogrammet Falcon Up.” Flynyt 4/1994, Lyng, arkivkasse 53, notat, 17. maj 1990, Lyng, arkivkasse 64, ”Indstilling vedrørende opdatering af F-16 fly, udviklingsfasen”, 11. februar 1991 og ”Hammerkasterne. Historien om Eskadrille 727 gennem 50 År”, Skrydstrup 2005, s. 156-158.

tidspunkt ikke lagt fast, og de deltagende lande havde derfor stor indflydelse på flyets videreudvikling.¹⁹⁴

Levetidsforlængelsesprojektet, der blev påbegyndt i 1988, kørte indledningsvis uden om det gældende forsvarsforlig som en række sonderinger i regi af det såkaldte F-16 Multinational Fighter Program, hvor Danmark var repræsenteret sammen med Belgien, Norge, Holland og USA. Sondringerne gik på, om det ville være muligt at etablere et samarbejde om levetidsforlængelsen, og det viste sig muligt. Målet med levetidsforlængelsen var at gøre F-16-flyet i stand til at forblive tidssvarende frem til 2010-2015. F-16-flyet, der fløj første gang i 1974, var oprindeligt bygget som en "daylight, clear weather, low cost fighter", hvis opgave var at nedkæmpe angribende bombefly fra Warszawapagten. I løbet af 1980'erne havde den teknologiske udvikling imidlertid gjort det muligt at udstyre flyet med ny elektronik, der øgede dets evne til at operere i mørke og under ugunstige vejrforhold. Fra Flyvematerielkommandoen hævdede man, at modificeringen ville "forhøje [flyets] luftforsvarevnen med 34 %."¹⁹⁵ Levetidsforlængelsen skulle også øge driftssikkerheden samt forenkle vedligeholdelsen, hvilket på længere sigt ville betyde en reducere af flyets driftsomkostninger. Dette sidste element passede som hånd i handske med det da gældende politiske krav til det danske forsvar om at opnå økonomiske besparelser.¹⁹⁶

Det ses af referaterne fra møderne i F-16 Steering Committee, der styrede udviklingen i F-16 Multinational Fighter Program, at der i foråret 1991 blev lagt pres på Danmark og Belgien for at skrive under på aftalen, for uden de to landes deltagelse ville hele levetidsforlængelsesprojektet falde. Presset gik dog begge veje, og et rygte om, at USA ville trække sig ud af projektet, fik den danske forsvarsminister Knud Enggaard til at skrive direkte til den amerikanske forsvarsminister Richard (Dick) Cheney med en opfordring til, at USA forblev i projektet.¹⁹⁷

F-16-levetidsforlængelsesprogrammet skulle oprindeligt have omfattet i alt 530 fly, men på grund af de nedskæringer, som ramte de deltagende landes flyvevåben efter Den Kolde Krigs afslutning, kom det "kun" til at omfatte i alt ca. 400 fly, heriblandt 63 fra det danske flyvevåben.¹⁹⁸ Levetidsforlængelsesprojektet var inddelt i tre faser:

Fase 1: 1989-1990: Fastsættelse af de deltagende landes operative krav til flyet.

Fase 2: 1991-1995: Udviklingsfasen, jf. kravene fra fase 1.

Fase 3: 1994-2000: Produktions-/modifikationsfasen.

Som det ses, var levetidsforlængelsesprojektet oprindeligt tiltænkt at stoppe omkring år 2000, men det skulle vise sig formålstjenligt at fortsætte projektet ud over dette år.¹⁹⁹

Selve opdateringen var inddelt i forskellige faser kaldet M1-M6 og var opbygget, som var den inspireret af krigsførelsens kredsløb. Der var således indlagt pauser i opdateringerne, der skulle tillade "det operative miljø – altså piloter, missionsplanlæggere, kontrol og varsling, doktrin- og

¹⁹⁴ Falk-Portved, S., "Udviklingen af Flyvevåbnets kampflykapacitet." Militært Tidsskrift 2/2005.

¹⁹⁵ Det har ikke været muligt i kilderne at finde beregningen bag tallet 34 %. Lyng 2008, s. 185 og Lyng, arkivkasse 48, dagbogsnotat, 15. december 1989.

¹⁹⁶ Interview med Claus Cidric, 16. september 2015 samt Lyng, arkivkasse 64, "CH/MA indlæg ved orientering for det socialdemokratiske forsvarsudvalg. FKO 20 FEB 1991. Materielanskaffelsesområdet". Gruppen af lande involveret i levetidsforlængelsesprojektet blev i 2004 udvidet med Portugal. "Verdens bedste F-16." Flyv 3/2002, Zapka, B., "F-16 Mid Life Update - Fra vision til virkelighed." Flyv 7/2006 og Krog 2015, afsnit om F-16.

¹⁹⁷ Lyng, arkivkasse 63, "F-16 Steering Committee møde nr. 52", referat, 3. januar 1991 og Lyng, arkivkasse 80., brev fra Knud Enggaard til Cheney, marts 1992.

¹⁹⁸ Woersaa, H., "Danske F-16 skal have nyt liv gennem MLU (Mid-Life Update)." Flyv 12/ 1992Flyv 1/1993 og Lyng, arkivkasse 99, "Referat af F-16 Executive Steering Committee Meeting, Fort Worth, 5 apr 1993". I løbet af de år, som levetidsforlængelsesprojektet kørte, indkøbte Flyvevåbnet yderligere seks F-16, der også blev levetidsforlænget, hvorfor det endelige tal for, hvor mange danske F-16 der har været igennem projektet, er 69.

¹⁹⁹ Lyng, arkivkasse 58, "F-16 Mid life update program". Flyvematerielkommandoen, september 1990. PowerPoint-slides og Lyng, arkivkasse 59, "Besparelse ved nærluftforsvarsanskaffelsen", 17. oktober 1990 og Zapka, B., "F-16 Mid Life Update - Fra vision til virkelighed." Flyv 7/ 2006.

konceptbeskrivere og mange flere – at absorbere, udvikle og indarbejde de nye features og systemer i Flyvevåbnets doktrinære planer og operative rutiner.”²⁰⁰ Den teknologiske udvikling påvirkede således doktrinen og organisationen, der begge skulle have tid til at følge med, før man kunne implementere mere ny teknologi.

Den samlede pris for levetidsforlængelsen af Flyvevåbnets F-16-fly blev i januar 1990 anslået til 1.430 mio. kr. fordelt over perioden 1991-2000. Prisen var dog usikker, da en række af komponenterne til bl.a. flyenes computere på dette tidspunkt stadig var under udvikling. Det viste sig efterfølgende, at disse komponenter blev dyrere end først antaget. Det betød en overskridelse af budgettet på ca. 176 mio. kr. Det var ikke muligt at genåbne forsvarsforliget og derigennem få øget forsvarsbudgettet, og pengene måtte derfor findes internt på Forsvarets budget.

Forsvarskommandoen overvejede, om Forsvaret kunne opnå en besparelse ved kun at levetidsforlænge en del af de danske F-16-fly, men det viste sig økonomisk u hensigtsmæssigt, da Flyvevåbnet i så fald skulle have to ”spor” til uddannelse af piloter, vedligeholdelse og anskaffelse af udstyr til flyene. I stedet valgte Forsvarskommandoen, at budgetoverskridelse måtte indhentes på anden vis, og fik politisk opbakning til en løsning, hvor man udskød bl.a. anskaffelsen af luftværnsmissiler til Hæren og indkøbet af 10 Leopardkampvogne, også til Hæren.²⁰¹

Pengene til anden fase af projektet blev afsat i forbindelse med indgåelsen af ”Aftale af 13. november 1992 om Forsvarets ordning 1993-1994”. Der blev her afsat i alt 1.528 mio. kr. til Flyvevåbnets materielindkøb i forligsperioden, svarende til 45 % af forligets materielkitse, der lød på i alt 2.948 mio. kr. 81 % af dette beløb (1.250 mio. kr.) gik til levetidsforlængelsen af F-16-flyene. Det viser tydeligt, hvor højt både de danske politikere og Forsvarskommandoen prioriterede levetidsforlængelsen af Flyvevåbnets jagerfly.²⁰²

Nye våben, men til den gamle doktrin

Sideløbende med levetidsforlængelsesprojektet havde Flyvevåbnet i forsvarsforliget af 14. marts 1989 fået 590 mio. kr. til indkøb af nye længererækkende luft til luft-missiler af typen AMRAAM (Advanced Medium Range Air to Air Missile) som supplement til de kortrækkende Sidewindermisiler, som Flyvevåbnet da rådede over. Doktrinmæssigt var AMRAAM-missilerne vigtige i trusselssceneriet, som det så ud i foråret 1989. Her forventede Flyvevåbnet at skulle op imod en talmæssigt overlegen fjende i luftrummet over Danmark og den vestlige del af Østersøen, hvor NATO’s overlegne teknologi skulle opveje alliancens talmæssige underlegenhed. Der er i kilderne ingen tegn på, at Berlinmurens fald medførte overvejelser om behovet for AMRAAM-missilerne, hvilket skyldes, at Flyvevåbnet fortsat skulle være i stand til at forsvare Danmarks luftrum.²⁰³

Budgetoverskridelsen i forbindelse med levetidsforlængelsen af F-16-flyene blev imidlertid større end først forventet, og da pengene stadig skulle findes inden for det allerede udstukne forsvarsbudget, valgte Flyvertaktisk Kommando at anbefale de danske politikere, at

200 ”F-16 Mid Life Update: Fra vision til virkelighed” og ”Opdateringerne. Kort fortalt”, ”Flyvevåbnet”, 17/2006.

201 Lyng, arkivkasse 64, ”Indstilling vedrørende opdatering af F-16 fly, udviklingsfasen”, 11. februar 1991. Schaiffel-Nielsen, N.M., ”F-16 Fighting Falcon. En levetidsforlængelse, der vil noget.” Flynyt 6/1999, Lyng, arkivkasse 48, ”Notat vedr. F-16 midlife update,” 13. december 1989, Lyng, arkivkasse 50, notat, 16. februar 1990 og ”Notat vedrørende F-16”, 21. februar 1990, Lyng, arkivkasse 59, ”F-16 steering committee møde no. 51”, 12. oktober 1990 og Lyng, arkivkasse 50, notat, 16. februar 1990 og ”Notat vedrørende materielanskaffelser”, 21. februar 1990.

202 ”F-16-fly i forbedret udgave.” Jyllands-Posten 19. oktober 1999.

203 590 mio. kr. rakte til ca. 150 missiler med tilhørende test-, støtte- og uddannelsesudstyr. AMRAAM-missilet ses også omtalt som BVR/Beyond Visual Range-missiler. Missilet havde vist sit værd under Golfkrigen, hvor 50 % af de 33 irakiske fly, der blev nedskudt af amerikanske fly, blev nedskudt med et AMRAAM-missil. Olsen 2010, s. 185.

Forsvaret enten udskød anskaffelsen af AMRAAM-missiler eller splittede indkøbet op i mindre bidder. Dette selv om det ville betyde en forsinkelse af det løft af F-16-flyenes kampkraft, som Flyvertaktisk Kommando mente, var nødvendigt, og at Forsvaret ikke kunne udnytte det fordelagtige købstilbud, som Danmark fik i 1990.

Forligspartierne valgte i november 1990 at udskyde anskaffelsen af AMRAAM-missilerne til 1996, hvor levetidsforlængelsesprojektet efter planen lagt i 1990 ville være så fremskredent, at Flyvevåbnet ville kunne få det fulde udbytte af de nye missiler.²⁰⁴ Udskydelsen betød imidlertid, at Flyvevåbnet i 1994 – for at få råd til AMRAAM-missilerne – måtte udskyde anskaffelsen af for 450 mio. kr. nye våben til brug for Close Air Support-opgaver. Denne beslutning fik betydning for Flyvevåbnets omstilling frem til luftkampagnen mod Jugoslavien i 1999. Således påvirkede udviklingen på teknologiområdet udviklingen på doktrinområdet, og anskaffelsen af AMRAAM-missilerne viser tydeligt udfordringen med langtidspanlægning i Forsvaret i den her behandlede periode. I de år, der gik fra beslutningen om anskaffelsen af AMRAAM-missilerne, til de blev indkøbt, nåede trusselssceneriet at ændre sig så markant, at der reelt var mere brug for våben til Close Air Support end for nye luftforsvarsmissiler – men samtidig betød det politiske krav om besparelser på forsvarsbudgettet, at anskaffelsen af AMRAAM-missilerne kom til at forsinke anskaffelsen af de Close Air Support-våben, som skulle øge Flyvevåbnets evne til at deltage i de internationale operationer, som politikerne også ønskede, at Flyvevåbnet kunne påtage sig.²⁰⁵

”Sarajevoekspresen”

Omstillingen til nye internationale operationer fik også betydning for Flyvevåbnets Eskadrille 721. Eskadrillen var med sine Hercules- og Gulfstreamfly under Den Kolde Krig tiltænkt en rolle som transportfly langt bag fronten, men allerede i 1991 begyndte eskadrillen at omstille sig til en situation, hvor dens Herculesfly kunne tænkes at skulle udføre nye opgaver i farligere omgivelser end hidtil.

Det betød bl.a. en forbedring af de danske Herculesflys selvforsvarsevne. Denne proces blev igangsat efter pres internt i Eskadrille 721, nærmere bestemt fra piloten Palle Krag. Han havde fulgt med i Golfkrigen og havde herefter begyndt et internt lobbyarbejde i eskadrillen for at få penge til nyt selvforsvarsudstyr. Ifølge Palle Krag blev arbejdet støttet af chefen for Flyvestation Værløse, oberst Bent Bundesen, men foregik uden om Flyvertaktisk Kommando, der først blev involveret, da der skulle bevilliges penge til det nye udstyr. Dette skete i 1991, hvor der blev afsat penge til forbedret beskyttelse af flyene og især af cockpittet, hvor nye kevlarplader skulle beskytte flyets besætning mod granatsplinter og skud fra håndvåben. Herculesflyene blev også udstyret med radar warning receivers, der advarer om fjendtlige radarer og missiler, og chaff og flares, der kan beskytte flyet mod radar- og varmestyrede missiler. Forbedringerne – og herunder især introduktionen af kevlarpanser – er et tydeligt tegn på den ændring af doktrinen for brugen af Herculesflyene, som slog igennem i de første år efter Berlinmurens fald.²⁰⁶

At man i Eskadrille 721 havde udvist ”rettidig omhu”, stod klart, da eskadrillen i forsommeren 1992 af Forsvarsministeriet fik ordre på at stille et dansk Herculesfly til rådighed for

204 Lyng, arkivkasse 59, ”F-16 MLU/AMRAAM”, 15. oktober 1990 og Lyng, arkivkasse 60, brev fra Lyng til V. D. Nielsen, 5. november 1990. Lyng, arkivkasse 62, ”MA-stabens orientering ved Generals- og Admiralsmødet 04 JAN 1991”. Sagen blev i efteråret 1994 yderligere forsinket, da Radikale Venstre ønskede at undersøge muligheden for at indkøbe fransk producerede missiler i stedet for amerikanske. Politiken 1. sep. 1994 og Lyng, arkivkasse 127, ”Notits om Forsvarsministerens møde om BVR-missiler og HAWK-køb”.

205 Lyng, arkivkasse 128, ”Notat om yderligere besparelser på materielanskaffelser”, 4. november 1994.

206 Interview med Palle Krag 30. juli 2017, Lyng, arkivkasse 90, ”Notits. C-130 egenbeskyttelse”, 23. september 1992 og ”Rapport fra Udvalget vedrørende forsvarets materiel”, 1998, s. 164.

den luftbro med forsyninger til den belejrede by Sarajevo i det tidligere Jugoslavien, som FN igangsatte den 28. juni 1992. Et dansk C-130 Hercules fløj i perioden den 6.-16. juli 1992 10 ture med i alt 342 tons nødhjælp til byen. Missionen fik i Flyvevåbnet tilnavnet ”Sarajevoekspressen” og betød, at Eskadrille 721 frem til 1999 var den eneste af Flyvevåbnets eskadriller, der havde opereret i et krigsområde.²⁰⁷ At missionen ikke var uden farer, stod klart, da et italiensk transportfly den 3. september 1992 blev skudt ned under landing i Sarajevo. Da var det danske bidrag returneret til Danmark, men nedskydningen fik alligevel betydning for Flyvevåbnet, idet det accelererede installationen af det førnævnte selvbeskyttelsesudstyr. Flyvertaktisk Kommando prioriterede her opgraderingen af C-130’erne så højt, at kommandoen tillod, at arbejdet foregik i toholdsskift alle ugens syv dage, hvilket gav en dyr pukkel af overarbejde, som efterfølgende skulle afspadseres eller udbetales. Det kan kun skyldes, at Flyvertaktisk Kommando forventede, at et Herculesfly måske igen skulle udsendes til Sarajevo, og i så fald ville være klar.²⁰⁸

Erfaringerne fra ”Sarajevoekspressen” var også, at Herculesflyene skulle have nyt radio- og navigationsudstyr, hvilket umiddelbart blev bevilliget af Flyvertaktisk Kommando.

Ud over det nye udstyr til kommunikation og forbedret sikring af Herculeserne var erfaringerne fra ”Sarajevoekspressen” også med til at accelerere indførelsen af taktisk flyvning i Eskadrille 721. Taktisk flyvning indebærer bl.a. korte, hurtige starter og landinger, kort tid på jorden for lastning eller losning samt flyvning i lavere højder, end piloterne i Eskadrille 721 hidtil havde været vant til. Eskadrillen havde allerede i 1970’erne stiftet bekendtskab med taktisk flyvning i forbindelse med øvelser med Jægerkorpset og Frømandskorpset, men hidtil havde disse flyvninger kun spillet en meget lille rolle i eskadrillens øvelser. Det ændrede sig efter ”Sarajevoekspressen”, hvor netop evnen til hurtige landinger og starter fra lufthavnen i Sarajevo havde vist sin værdi.

Både ændringen af Herculesflyenes udstyr og det nye fokus på taktisk flyvning blev igangsat uden politisk mandat, hvilket dog ikke er overraskende, idet de danske politikere ikke på dette tidspunkt ses at være interesserede i at blande sig i Forsvarets dispositioner på det taktiske niveau.²⁰⁹

Delkonklusion 1

I denne første periode betød ændringerne på det internationale niveau, at Danmarks sikkerhedspolitiske situation blev ændret. Den altdominerende militære trussel fra Warszawapagten forsvandt, og dermed forsvandt den fjende, som det danske forsvar siden 1949 havde fokuseret på. I årene umiddelbart efter Berlinmurens fald var der dog usikkerhed omkring udviklingen i øst, og derfor blev de ændringer af Forsvaret, som de danske politikere igangsatte i periode et, indledningsvis kun af mindre omfang. Grundstrukturen i det danske forsvar blev ikke ændret. Fra det internationale niveau blev Forsvaret og Flyvevåbnet udsat for et pres omkring nedrustning, hvor især CFE-traktaten kom til at påvirke Flyvevåbnet, da den var medvirkende til at fremrykke datoen for udfasningen af værnets Drakenfly.

207 Jørgensen, B. (red.), ”1. Luftflotille. Eskadrille 721. 70 år jubilæumsskrift.” Værløse 1996, Bayer, B., ”Med flyvevåbnets C-130 til Sarajevo.” Flynyt 3/1992, Jørgensen, B., ”Fra træskoflyver til VIP jet.” Ballerup 2001, s. 242-243 og ”Flytransportstøtte til FN med et C-130 luftfartøj.” 26. januar 1994. Lyng, arkivkasse 112.

208 Ripley 2001, s. 11-14, interview med Bjørn Bayer 16. december 2015, Nicolaisen, O., ”Hercules er blevet en bedre overlever!” Flynyt 2/1995 og ”Sarajevo Approach – This is Danish Air force 679.” Flynyt 8/1995, Schaiffel-Nielsen, N.M., ”Nedskydningen af det italienske nødhjælpsfly.” Flynyt 3/1992, Anrig 2011, s. 34 og Bayer i Kristensen 2015. En lignende forbedring skete også med det svenske luftvåbens transportfly. ”Hercules transportfly sikrere af flyve med.” Flynyt 1/95, Schaiffel-Nielsen, M.N., ”Cooperative Jaguar. Beskudt med morterer i Sarajevo.” Flynyt 4/1995, Anrig 2011, s. 319, Kristensen 2015, s. 169, ”Ved Forenede Kræfter”, s. 214, interview med Bjørn Bayer 16. december 2015 og Lyng, arkivkasse 100, referat af møde primo maj 1993.

209 Interview med Palle Krag 30. juli 2017, Schaiffel-Nielsen, M.N., ”Fliegerhorst Hohn. ”Sarajevo landing” på Fliegerhorst Kiel.” Flynyt 4/1995 og Jørgensen, J., ”Taktisk flyvning med C-130.” Flynyt 1/1998.

Sideløbende med udviklingen i Østeuropa og Sovjetunionen/Rusland viste udsendelsen af en korvet til Golfkrigen i 1990-1991 de danske politikere værdien af, at danske militære enheder deltog i internationale operationer. Udsendelsen af korvetten blev fra 1992 og frem fulgt op af udsendelsen af en – efter danske forhold – stor hærstyrke til den fredsbevarende FN-styrke i Jugoslavien, og for Flyvevåbnet var udsendelsen af et C-130 Herculesfly til Sarajevo i 1992 med til at accelerere en allerede indledt udvikling omkring nye doktriner og ny teknologi. Organisatorisk løb Forsvaret dog ind i problemer med at få sine ansatte til at gå med til at lade sig udsende, og Flyvevåbnets negative oplevelse, da man i 1992 skulle udsende seks flyverofficerer til FN-operationen i Jugoslavien, var medvirkende til den ændring af Forsvarets personellov, som politisk blev vedtaget i december 1993, og som blev en hjørnesten i omstillingen af det danske forsvar fra et garnisonsforsvar centreret omkring Danmarks nærområde til et internationalt engageret forsvar.

Forsvarskommandoen søgte i denne periode at fastholde så mange af Forsvarets kapaciteter som muligt. Bortfaldet af fjenden betød dog, at Forsvaret kunne sænke beredskabet, hvilket især påvirkede Flyvevåbnets force protection-del. Samtidig blev værnets struktur forenklet gennem en udfasning af Drakenflyene, hvilket også gav mulighed for en ændring af Flyvestation Karups status. Teknologisk betød udfasningen af Drakenflyene, at Flyvevåbnet fik en mere enkel organisation med kun én type kampfly, samtidig med at det gav det nødvendige økonomiske råderum til en meget omfattende og vigtig levetidsforlængelse af F-16-flyene. Udfasningen af Drakenflyene betød imidlertid også en nedgang i Flyvevåbnets evne til at yde Close Air Support, hvilket blev et problem, da det i denne afhandlings periode to kom på tale at udsende danske fly til støtte for FN-operationen i Jugoslavien, hvilket vil blive behandlet nærmere i det følgende kapitel om perioden 1994-1999.

Flyvevåbnets udvikling 1989-1993 i tal

Forsvarsforlig	Aftale af 14. marts 1989 om Forsvarets ordning 1989-1991	Tillægsaftaler af 3. april 1991 og 14. maj 1992	Aftale af 13. november 1992 om Forsvarets ordning 1993-1994
Personel, krigsstyrke	22.500	19.000	18.600
Personel, fredsstyrke	9.400 (inkl. civilt ansatte) ²¹⁰	6.570 (ekskl. civilt ansatte) ²¹¹	5.900 (ekskl. civilt ansatte)
Kampflyeskadriller	6	6	5
Operative kampfly	95	72	60
Hawkeskadriller	8	8	8
Helikoptereskadriller	1	1	1
Flyvestationer	6	6	6
Hovedforsyningsdepoter	5	5	3

210 I "Seksårsplan 1991-1996" angives tallet som 9.638. Forsvarskommandoen: C. Kopibog (1975-1998). 1106.

211 Fordelt med 800 værnepligtige, 4.800 stampersonel og 970 officerer. Dertil kom 2.650 civile. Lyng, arkivkasse 78., "Notat vedrørende forsvarrets fremtidige struktur og størrelse i fred", 20. januar 1992.

Kapitel 5. Flyvevåbnets organisatoriske, doktrinære og teknologiske udvikling 1994-1999

Med udgangspunkt i den bearbejdede version af krigsførelsens kredsløb gennemgås i dette kapitel udviklingen i det danske flyvevåben 1994-1999. Som foregående kapitel indledes med en redegørelse for periodens overordnede udenrigspolitiske udvikling, der sætter rammen for Forsvarets udvikling i den behandlede periode. Herefter beskrives udviklingen inden for Forsvarets og Flyvevåbnets doktrin, organisation og teknologiske niveau. I denne gennemgang afspejler rækkefølgen den vægtning, som elementerne har i forhold til hinanden – med det vigtigste element først.

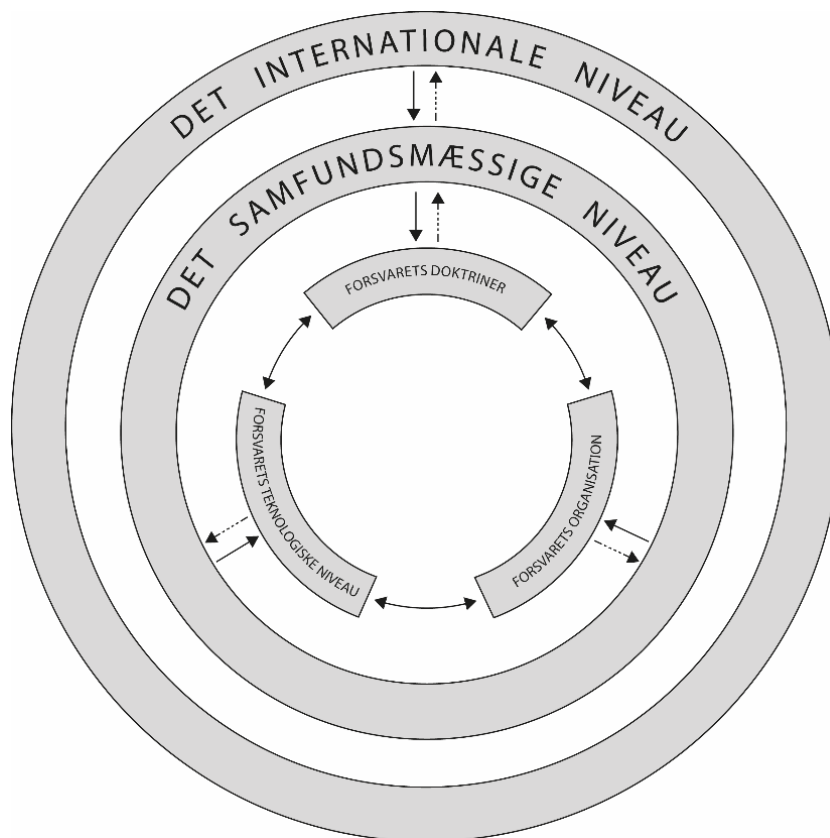
Periodens udenrigspolitiske udvikling

For både NATO og det danske forsvar blev Balkan i denne periode et centralt operationsområde. Borgerkrigen i Jugoslavien fortsatte, og verden var her vidne til etniske udrensninger, som man ikke havde set i Europa siden 2. Verdenskrig. Det skabte et internationalt pres, der bl.a. medførte, at NATO fra 1993 og frem i stadig stigende grad blev involveret i det internationale samfunds forsøg på at stoppe borgerkrigen.

Sideløbende med dette fortsatte afspændingen i Østersøområdet. Nedskæringerne i det russiske militær fortsatte, og den 1. januar 1995 var de russiske hærstyrker reduceret til 1,5 mio. mand (fra 4,2 mio. mand i 1989), mens de russiske luftstyrker året efter var nede på 60 % i forhold til styrketallene i 1989. Der skete også en nedsikring på NATO's side, og i 1993 vurderede NATO, at antallet af operative fly hos alliancens medlemslande ville falde ca. 25 % i perioden 1990-1997. Den russiske tilbagetrækning fra de tidligere Warszawapagtlande var gennemført i 1995, og forholdet til den tidligere fjende i øst blev så afspændt, at russiske styrker i midten af 1990'erne deltog i NATO-øvelser i Østersøområdet. Danmark indgik også i september 1994 en militær samarbejdsaftale med Rusland, men pga. det samtidige hårdhændede russiske angreb på oprørsprovinserne Tjetjenien blev dette samarbejde kort efter sat i bero, og i sidste halvdel af 1990'erne ses igen en stigende spænding mellem Rusland og NATO.²¹²

Samtidig satte en række af de tidligere østbloklande kurs mod medlemskab af EU og NATO. Her gik den danske regering og Forsvaret aktivt ind og støttede den proces, der endte med, at Polen og de baltiske lande i hhv. 1997 og 2004 blev optaget i NATO-alliancen. Optagelsen af især Polen betød en cementering af Danmarks skift fra frontlinjestat til bagland i NATO, et skift, der øgede den danske regerings manøvrerum og gav plads til en fortsættelse og udvidelse af den aktivistiske udenrigspolitik, som var blevet grundlagt i 1990.

²¹² Lyng. Arkivkasse 98. Dagbog 4 MAR 1992, Hækkerup 2002, s. 75 og "Notat vedrørende udviklingen i Østsamarbejdet, Pfp, CFE, M.V." Forsvarskommandoen, den 3. juli 1997.

Krigsførelsens kredsløb. I denne periode to var udviklingen inden for Forsvarets organisation det indre kredsløbs centrale element.

Den organisatoriske udvikling 1994-1999

Det centrale i Forsvarets og Flyvevåbnets udvikling i denne periode var implementeringen af de politisk bestemte (men for hovedpartens vedkommende af Forsvarskommandoen anbefalede) organisatoriske ændringer, som var nødvendige for, at Forsvaret kunne gennemføre de ændringer, som de danske politikere havde besluttet i årene umiddelbart efter Berlinmurens fald.

Fra politisk side var der skepsis over for, om Forsvaret selv kunne gennemføre de ønskede ændringer – en holdning italesat af den socialdemokratiske politiker Jan Trøjborg, der i forbindelse med FORNYHIST-interviewene udtalte, at et forsvar som det danske er ude af stand til at reformere sig selv. Han mente, at ændringer af Forsvaret derfor krævede politisk involvering. De danske politikere besad imidlertid ikke den nødvendige viden til at detailstyre denne proces, hvorfor de i forbindelse med forsvarsforliget i november 1992 havde bedt Forsvarsministerens Rådgivnings- og Analysegruppe om at analysere og vurdere prioriteringen af Forsvarets opgaver og komme med konkrete forslag til omstrukturering af Forsvaret.²¹³

Forsvarsministerens Rådgivnings- og Analysegruppes arbejde blev samlet i rapporten ”Fremtidige konflikttyper og konsekvenser for Forsvaret”, der udkom den 4. maj 1994. De sikkerhedspolitiske konklusioner i rapporten lød, at nedgangen i truslen fra Rusland blev fulgt af en samtidig stigning i truslen fra mindre, hidtil fastfrosede konflikter af religiøs, etnisk eller lignende art. Der var således fortsat brug for et dansk forsvar, men de nye trusler betød, at de tre værn skulle fokusere mere på indsatser uden for Danmarks nærområde. Rapporten slog dog samtidig fast, at

²¹³ Trøjborg. FORNYHIST, bånd I. 28 min. og Lyng. Arkivkasse 118. Pressemeddelelse fra Forsvarsministeriet. 4. maj 1994.

Forsvaret skulle bibeholde evnen til at forsvare selve Danmark, og lagde således op til, at Forsvaret skulle oparbejde både et nationalt og et internationalt spor.

Rapportens anbefalinger for så vidt Flyvevåbnet var relativt kortfattede og lød: ”Der foreslås overvejet tilmelding af en Hawk-eskadrille til NATO's Hurtige Reaktionsstyrker. 40 mm kanonluftværn L/60 foreslås udfaset, da våbensystemet er teknisk forældet, og det samlede nærluftforsvarssystem må ses i sammenhæng med HAWK-systemets fremtidige anvendelsesmuligheder.”²¹⁴ Citatet viser, at det også var Forsvarsministerens Rådgivnings- og Analysegruppens vurdering, at den militære trussel mod det danske territorium var, om ikke forsvundet, så væsentlig formindsket. Truslen om luftangreb på flyvestationerne blev ikke længere anset for stor, og samtidig havde den teknologiske udvikling gjort kanonnærluftforsvaret forældet i forhold til datidens hurtige og manøvreedygtige fly. Derfor kunne og burde L/60-systemet ifølge Forsvarsministerens Rådgivnings- og Analysegruppe nu nedlægges. Forsvarskommandoen anbefalede selv i sit forsøg på at fastholde så mange af Forsvarets kapaciteter som muligt, at kanonforsvaret, i stedet for en direkte udfasning, skulle lægges i ”mølpose” (deaktiveres i fredstid). ”Mølposeløsningen” ville gøre det muligt at reetablere kapaciteten inden for en tidshorisont på to-tre år, hvis det skulle vise sig nødvendigt, men ville samtidig koste et mindre millionbeløb i årlig vedligeholdelse.

Anbefalingen vedrørende Hawksystemet krævede åbenbart en separat undersøgelse, for i juni 1994 fik Forsvarsministerens Rådgivnings- og Analysegruppe i opdrag at vurdere, om og i så fald hvordan Forsvaret kunne gøre Hawksystemet egnet til internationale operationer via tilmelding til NATO's Rapid Reaction Forces. Analysegruppen skulle samtidig undersøge muligheden for at opnå rationaliseringer (besparelser) og skulle således forsøge at få begge spor i de politiske krav til Forsvaret til at mødes.²¹⁵

Analysegruppens rapport ”Fremtidige opgaver og anvendelse af HAWK-systemet mv.” lå klar i januar 1995 og konkluderede, at det var muligt at gøre Hawksystemet i stand til at deltage i luftforsvarsoperationer og kontrol- og varslingsopgaver uden for Danmarks nærområde. Forsvarsministerens Rådgivnings- og Analysegruppe anbefalede derfor, at Danmark tilmeldte en Hawkeskadrille til NATO's Rapid Reaction Forces. En tilmelding krævede dog, at Flyvevåbnet anskaffede nyt udstyr, der skulle gøre Hawksystemet mere mobilt. Samtidig ønskede Forsvarskommandoen penge til indkøb af de fire af USA lejede batterier, så de blev dansk ejendom.²¹⁶ Pengene til begge dele skulle ifølge anbefalingen fra Forsvarsministerens Rådgivnings- og Analysegruppe bl.a. findes ved at sænke Hawkberedskabet, så to af de otte eskadriller fik en 30-dages mobiliseringsstatus. Der var således tale om to modsatrettede udviklinger, hvor Flyvevåbnet øgede Hawkeskadrillernes evner, samtidig med at man sænkede deres beredskab, hvilket sat på spidsen betød, at Hawksystemet kunne mere, men krævede længere varsel, før det kunne det.²¹⁷ En udvikling, der passede godt med det ændrede trusselsscenarie, hvor fjenden (Rusland) bl.a. takket være CFE-traktaten havde udfaset sit umoderne materiel (der kunne nedkæmpes med kanonnærluftforsvar), samtidig med at landet havde mistet sin evne til overraskelsesangreb.

Med hensyn til den pålagte opgave med at rationalisere anbefalede analysegruppen igen, at Flyvevåbnets jordbaserede kanonnærluftforsvar blev udfaset. Det skulle erstattes af såkaldte ”man-portable air-defense systems” (MANPADS eller skulderbårne antiluftmissiler). Et sådant system

²¹⁴ Citeret fra FKO Information Uge 18/94.

²¹⁵ Forsvarsministeriets Rådgivnings- og Analysegruppe 1995, s. 4.

²¹⁶ Dette blev gennemført pr. 28. juli 1996, hvor Hawkeskadrille 541, 542, 543 og 544 blev overdraget til luftværnsgruppen.

²¹⁷ Lyng. Erindringer, Bind I, s. 139, Lyng. Arkivkasse 122. ”Kort beskrivelse af besparelsesmuligheder i forbindelse med kommende forsvarsforlig.” Dateret 16 AUG 1994 og Lyng. Arkivkasse 123. ”Notat om køb af 4 lejede Hawk Eskadriller.” 16 SEP 1994.

ville øge evnen til forsvar mod lavtflyvende fly – et område, hvor Hawksystemet ikke var så effektivt. Det nye missilsystem skulle indledningsvis kun omfatte én eskadrille, og nedlæggelsen af kanonnærluftforsvaret ville derfor give Flyvevåbnet årlige besparelser på drift og lønninger på ca. 25 mio. kr.

Endelig anbefalede analysegruppe en organisatorisk sammenlægning af Flyvevåbnets jordbaserede luftforsvarssystemer under Luftværnsgruppen. Målet med dette var en slankning af organisationen, hvilket skulle give en økonomisk besparelse, der igen passede med det politiske krav til Forsvaret.²¹⁸

Stingersystemet blev introduceret i Søværnet i 1990 i forbindelse med Olfert Fischers togt til Golfen. Her lånte Søværnet et antal missiler af det hollandske forsvar.

”Fremtidige konflikttyper og konsekvenser for Forsvaret” anbefalede også, at Flyvevåbnet skulle øge F-16-flyenes evne til præcisionsangreb på mål på jorden, til indhentning af informationer ved luftrekognoscering samt Flyvevåbnets evne til at gennemføre lufttransport og -evakuering under vanskelige forhold.²¹⁹ Disse opgaver var børn af de nye internationale opgaver (bl.a. Sarajevoekspresen og deployeringen af danske tropper til Jugoslavien) og et eksempel på, hvordan ændringer i den politiske brug af Forsvaret påvirkede både Flyvevåbnets organisation og værnets teknologiske niveau.

²¹⁸ Forsvarsministeriet. Pressemeddelelse. Den 13. januar 1995.

²¹⁹ Forsvarsministeriets Rådgivnings- og Analysegruppe 1994, s. 16.

Den sidste anbefaling i ”Fremtidige konflikttyper og konsekvenser for Forsvaret”, for så vidt angår Flyvevåbnet, var: ”Deployeringsflyvestationernes fremtidige anvendelsesmuligheder og antal bør overvejes.”²²⁰ Dette element skyldtes ændringerne i NATO-alliancens doktrin, der havde betydet, at aftalerne om forstærkningseskadriller til det danske flyvevåben var blevet opsagt i perioden 1992-1994. Det var sket som led i ændringen af NATO’s forsvarskoncept, hvor alliancen overgik fra at have flyeskadriller dedikeret til et specifikt område/kommando (f.eks. BALTAP) til at have et antal eskadriller, som kunne indsættes, hvor der var behov. Dette skift skyldtes både, at antallet af forstærkningseskadriller i NATO generelt blev reduceret, men var også et led i NATO’s omstilling til en mere fleksibel og hurtigtreagerende organisation. Opsigelsen af forstærkningsaftalerne er et tegn på, at NATO i denne periode mistede interessen for Danmarks nærområde. Der var ingen militær trussel mod Danmark eller den vestlige Østersø. I stedet blev det især borgerkrigen i Jugoslavien, som optog NATO’s politiske og militære fokus.

Forsvarskommandoen havde proaktivt forsøgt at argumentere for en fastholdelse af deployeringsflyvestationerne ved i oktober 1991 at udgive en rapport, der beskrev, hvordan ændringen i Danmarks nærområde havde betydet, at Danmarks rolle var skiftet fra frontlinjestat til et muligt ”staging area” – et sted, hvor NATO under sikre forhold kunne foretage opmarch og basere sine styrker i tilfælde af en krig/krise med Sovjetunionen/Rusland, der stadig var den forventede fjende. I rapporten fremhævede Forsvarskommandoen de ”seks store og veludrustede flyvestationer” i Danmark, der muliggjorde opmarch af og støtte til mere end tre gange Danmarks egen flystyrke. Forsvarskommandoens bestræbelser havde dog ikke båret frugt, og bortfaldet af de dedikerede luftforstærkninger fjernede, sammen med Flyvestation Karups samtidige overgang til deployeringsflyvestation, grundlaget for at opretholde Tirstrup og Vandel som deployeringsflyvestationer. Forsvarskommandoen mente stadig, at der var behov for mindst seks forstærkningseskadriller, hvis Danmark skulle forsvares, men de kunne fremover huses på de fire tilbageværende flyvestationer i Skrydstrup, Karup, Aalborg og Værløse.²²¹

For at få et overblik over konsekvenserne af en nedlæggelse af Vandel og Tirstrup bad Folketingets Forsvarsudvalg den 9. juni 1994 Forsvarsministeriets Rådgivnings- og Analysegruppe om at udarbejde en rapport om den fremtidige anvendelse af de danske deployeringsflyvestationer. Rapporten var klar den 30. november 1994. I den oplistede Forsvarsministeriets Rådgivnings- og Analysegruppe indledningsvis Flyvevåbnets opgaver, der blev defineret således:

- ”Flyvevåbnet skal kunne deltage i løsning af konfliktforebyggende, fredsbevarende, fredsskabende, humanitære og andre lignende operationer på mandat af FN eller OSCE.
- Flyvevåbnet skal endvidere kunne bidrage til konfliktforebyggelse og krisehåndtering gennem deltagelse i NATO’s reaktionsstyrker.
- Flyvevåbnet skal kunne bidrage til gennemførelse af tillids- og sikkerhedsskabende foranstaltninger.
- Flyvevåbnet skal udføre konstant overvågning af dansk luftrum med henblik på at hævde dansk suverænitet.
- Flyvevåbnet skal bidrage ved indhentning af efterretningsinformationer samt løse rekognoscerings- og fotodækningsopgaver.
- Flyvevåbnet skal kunne imødegå et angreb mod dansk område ved udførelse af såvel offensive som defensive operationer i samarbejde med det øvrige forsvar og allierede styrker. Endvidere skal Flyvevåbnet rettidigt kunne modtage, støtte og gennemføre

220 ”FKO Information” 18/94.

221 Forsvarsministeriets Rådgivnings- og Analysegruppe 1994, s. 11.

operationer med allierede styrker indsat i forstærkningsøjemed samt bidrage til forsvaret af allierede lande.

- Flyvevåbnet skal medvirke til løsning af en række civilorienterede opgaver i form af bl.a. eftersøgnings- og redningstjeneste, katastrofehjælp, ambulanceflyvning, fiskeriinspektion og forureningsovervågning.
- Flyvevåbnet skal opstille og opbygge Flyvevåbnets krigsstyrke.”²²²

Sammenligner man denne oversigt med en næsten tilsvarende oversigt i den af Forsvarskommandoen i 1987 udgivne publikation ”Forsvaret Rolle”, er det tydeligt, at det internationale engagement var kommet mere i centrum.²²³ ”Forsvarets Rolle” fokuserede udelukkende på opgaver i Danmarks nærområde, mens det internationale i 1994 havde fået så central en plads, at opgaverne i det danske nærområde først er nævnt som punkt 4. Listen fra Forsvarsministeriets Rådgivnings- og Analysegruppe viser ydermere, at (luft)forsvaret af Danmark i 1994 stadig var delvist afhængigt af forstærkninger fra Danmarks NATO-allierede. Aftalerne med briterne og amerikanerne om dedikerede forstærkningseskadriller var som nævnt på dette tidspunkt opsagt, men Forsvarskommandoen forventede altså stadig, at Danmark i tilfælde af krig i Danmarks nærområde ville få tildelt en eller flere af NATO’s generiske forstærkningseskadriller. Forstærkningselementet havde tilmed fået øget betydning efter udfasningen af Drakenflyene. Med F-16-flyenes fokusering på luftforsvar skulle de tildelte forstærkningseskadriller varetage angreb på fjendens land- og flådestyrker. Dette passer med fordelingen af de frem til 1994 tildelte forstærkningsfly, hvor kun 24 af 185 fly var tiltænkt luftforsvarsrollen, mens resten skulle fokusere på luft til jord-angreb.²²⁴

Forsvarsministeriets Rådgivnings- og Analysegruppe konkluderede som Forsvarskommandoen, at Flyvevåbnet kunne undvære de to deployeringsflyvestationer Tirstrup og Vandel, idet de forstærkningseskadriller, som forventedes overført til Danmark i tilfælde af krig eller krise, kunne støttes via Flyvestation Aalborg, Karup, Værløse og Skrydstrup. Analysegruppen anbefalede samtidig, at Hærens Flyvetjeneste, som var baseret på Flyvestation Vandel, skulle flyttes til Flyvestation Karup, hvorved Forsvaret helt kunne lukke og afhænde Flyvestation Vandel og derved opnå en økonomisk besparelse.

En beslutning som lukning af en eller flere flyvestationer kunne kun tages i forbindelse med et forsvarsforlig. Imidlertid udløb forsvarsforliget af 13. november 1992 den 1. januar 1995, uden at der var opnået enighed om et nyt forsvarsforlig. Uenigheden skyldtes, at partierne bag forsvarsforliget ikke kunne blive enige om størrelsen af forsvarsbudgettet. Fra den socialdemokratisk ledede regering var kursen klar. Indhøstningen af fredsdividenden skulle fortsætte, og allerede inden forhandlingerne gik i gang, havde finansminister Mogens Lykketoft pålagt forsvarsminister Hans Hækkerup, at det kommende forsvarsforlig skulle indeholde en besparelse på 2 % på forsvarsbudgettet, som i 1994 lød på 17.293 mia. kr. (svarende til 1,8 % af BNP). De 2 % svarede til 300 mio. kr., og samtidig skulle udgifterne til internationale operationer fremover betales af Forsvaret selv, hvilket betød, at der i alt skulle findes besparelser på i alt 690 mio. kr. på forsvarsbudgettet. Regeringspartiet Radikale Venstre ønskede imidlertid en større besparelse på forsvarsbudgettet, mens de mere forsvarspositive partier på Folketingets højre side

222 Forsvarsministeriets Rådgivnings- og Analysegruppe 1994, s. 14-15.

223 ”Forsvarets rolle”, 1987, s. 63ff.

224 Lyng. Arkivkasse 80. ”Notat vedrørende forsvarets fremtidige struktur og størrelse i krig.” 22. FEB 1992 og ”Notat vedrørende forstærkninger til Danmark.” Forsvarskommandoen, den 16. september 1997. FTK arkiv.

ønskede en mindre besparelse, og det var denne knast, som politikerne ikke kunne blive enige om.²²⁵

De danske politikere var ikke i stand til selv at pege på, hvad Forsvaret specifikt skulle spare på for at opnå de ønskede besparelser. I stedet fik Forsvarskommandoen besked på at fremkomme med et idékatalog med forslag til besparelser. Forsvarskommandoen udarbejdede en række forslag og beskrev her, hvad de forskellige forslag ville have af konsekvenser for Forsvarets virke. Idékataloget blev sendt til forsvarsministeren, der derpå – enten alene eller i samarbejde med de partier, der var inviteret med til forhandlingerne om det kommende forsvarsforlig – udvalgte, hvilke af scenarierne som Forsvarskommandoen skulle arbejde videre med. Dette var en længerevarende proces, hvor Forsvarskommandoens forslag cirkulerede frem og tilbage mellem Forsvarskommandoen, de tre værnskommandoer og Forsvarsministeriet/Folketinget, og i 1994 betød den politiske uenighed, at Forsvarskommandoen kom til at bruge det meste af året på at udarbejde et stort antal oplæg til besparelser af forskellige størrelser, og at Forsvaret i en længere periode arbejdede uden et forsvarsforlig.²²⁶

Forsvarskommandoen blev bl.a. bedt om at regne på, hvad det ville give af besparelser at nedlægge to Hawkeskadriller og én F-16 ditto. I Forsvarskommandoens svar på dette spørgsmål fokuseredes udelukkende på de økonomiske konsekvenser af beslutningen, og betydningen af nedlæggelsen for beredskabet og Forsvarets evne til at virke i eller uden for Danmark var ikke nævnt med et eneste ord. Det viser, at det økonomiske aspekt var det eneste, der havde politikernes interesse. Den mulige besparelse ved en nedlæggelse af de tre eskadriller blev anslået til ca. 55,4 mio. kr., og den blev ikke gennemført, sandsynligvis fordi den var for lille sammenlignet med, hvor stor betydning den ville få for Flyvevåbnet.²²⁷

Forhandlingerne om et nyt forsvarsforlig varede næsten et år, og først den 8. december 1995 vedtog Folketinget et nyt forsvarsforlig gældende frem til udgangen af 1999. Forliget blev indgået i forbindelse med finanslovsforhandlingerne, mens forsvarsministeren var på udlandsrejse, hvilket viser, at det var økonomien, der styrede Forsvarets udvikling. Forsvarsforliget fortsatte den økonomiske reduktion af Forsvaret, idet finansminister Lykketofts beslutning om en 2 % reduktion af forsvarsbudgettet blev gennemført. Derved faldt forsvarsbudgettet til 1,7 % af Danmarks BNP.²²⁸

Aftale om Forsvarets ordning 1995-1999

For Flyvevåbnet betød forsvarsforliget af 8. december 1995 den endelige beslutning om at nedlægge deployeringsflyvestationerne Tirstrup og Vandel. Flyvevåbnet forlod Vandel, men basen blev fastholdt som base for Hærens Flyvetjeneste frem til juli 2003. Dette sidste element viser, at der blandt de danske politikere ikke var enighed om doktrinen for Forsvaret, og at politiske hensyn til f.eks. lokale beskæftigelsesmæssige forhold omkring Vandel også havde indflydelse på Forsvarets udvikling.

Derudover indeholdt forsvarsforliget beslutningen om at nedlægge kanonnærluftforsvar L/60, mens det mere moderne kanonnærluftforsvar L/70 blev lagt i ”mølpose”, indtil et nyt missilbaseret nærluftforsvarssystem var indfaset, hvorefter L/70 så endeligt skulle udgå. I alt ville dette give Flyvevåbnet en årlig besparelse på 135 årsværk og ca. 25 mio. kr. Derudover blev en række materielprojekter udskudt eller udstrakt over flere år. Det gav på kort sigt besparelser, men

225 Pressemeddelelse fra Forsvarskommandoen, dateret 4. maj 1994. Lyng. Arkivkasse 118.

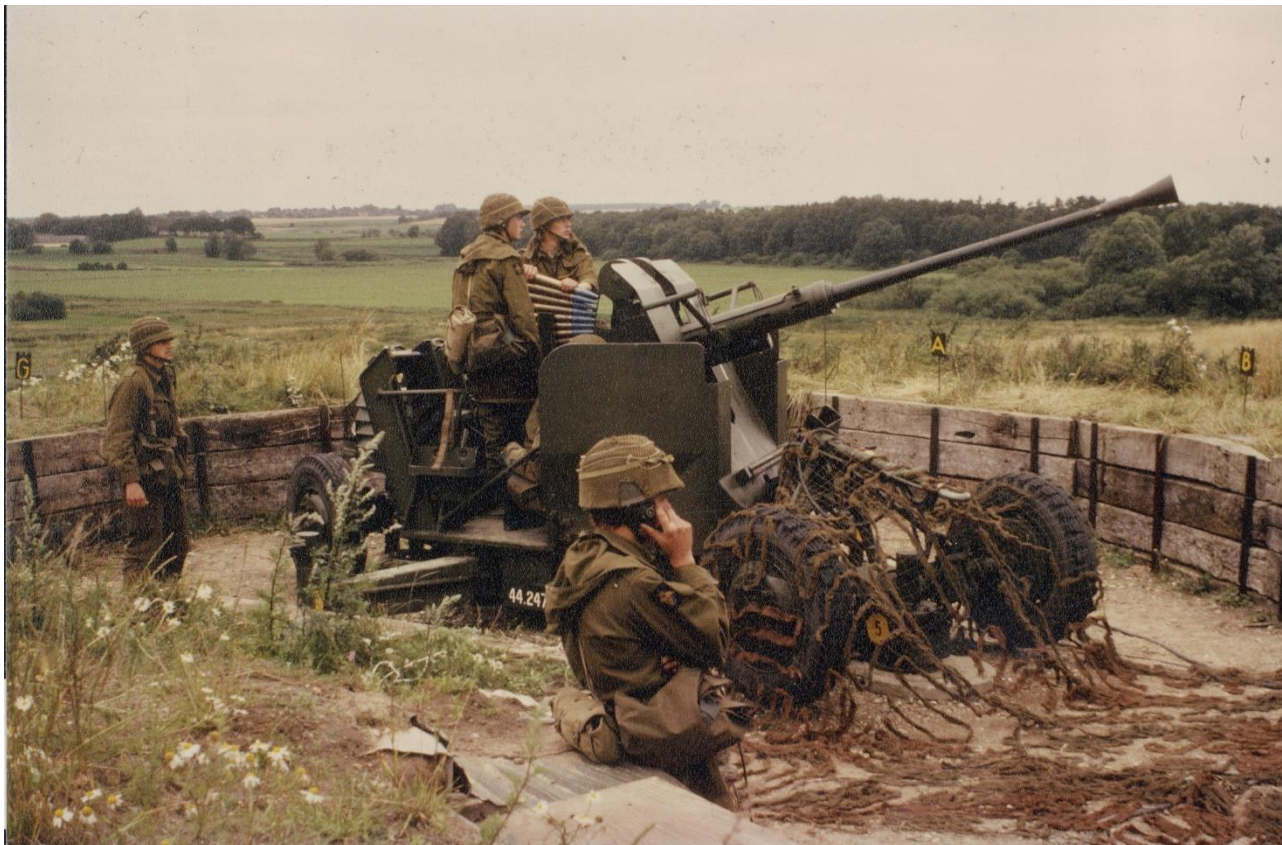
226 Lyng. Arkivkasse 114. ”Kort beskrivelse af besparelsestiltag for 1995 og konsekvenserne af disse.” 4. marts 1994, Hækkerup 2002, s. 182ff, Lyng. Arkivmappe 134.

”Notat om yderligere besparelsesmuligheder.” 22. marts 1995 og ”Politikere lover nye mål for forsvar.” Jyllands-Posten 17. januar 1995.

227 Lyng. Arkivkasse 114. ”Notits vedrørende eventuel nedlæggelse af to Hawk eskadriller og en f-16 eskadrille.” 3. marts 1994.

228 Brøndum, Chr. & Larsen, J., ”Omstridt forsvarsrapport uden overraskelser.” Berlingske Tidende, 25. november 1998.

betød, at Forsvaret ikke kunne udnytte fordelagtige tilbud, og projekterne blev derfor samlet set dyrere. Dette var dog i tråd med Forsvarskommandoens ønske om at opretholde så mange kapaciteter som muligt, og det er derfor ikke usandsynligt, at idéen om at vælge denne løsning kom fra Forsvarskommandoen selv. Dette kan dog ikke bekræftes ud fra de gennemgåede arkiver eller interviews.²²⁹

40-millimeterkanon L/70. (FLV Foto)

For Flyvevåbnets vedkommende medførte ovennævnte beslutning en udskydelse af anskaffelsen af et antal F-16-attributionfly og ligeledes en udskydelse af den planlagte opdatering af Hawksystemet. Der blev dog samtidig afsat 241 mio. kr. til anskaffelse af ny luft til jord-ammunition til F-16-flyene. Konklusion på denne udvikling er, at der skete en nedprioritering af luftforsvaret af Danmark sideløbende med en opprioritering af F-16-flyenes evne til Close Air Support, der skulle gøre flyene bedre i stand til at deltage i internationale operationer.²³⁰

Daværende chef for Flyvertaktisk Kommando, generalmajor Laurits Tophøj, udtalte loyalt og positivt om forsvarsforliget: ”[H]vis man glemmer alt det sure: Lukning af flyvestationer, nedskæring i antallet af attritionfly mv, så forbliver de tre hovedvåbensystemer, som vi bygger alt andet op omkring, intakte.”²³¹ De tre hovedvåbensystemer var F-16-flyet, Hawkmissilsystemet og kontrol- og varslingen af luftrummet over Danmark. Både Hawkmissilsystemet og kontrol- og varslingen blev dog beskåret for at skaffe midler til en fortsættelse af opdateringerne af F-16-flyene

229 Hækkerup 2002, s. 182, Forsvarsministeriets Rådgivnings- og Analysegruppe 1994 og ”Forsvarsforliget og Flyvevåbnet.” Flyv 2/96.

230 Lyng. Arkivkasse 114. ”Kort beskrivelse af besparelsesforliget for 1995 og konsekvenserne af disse.” 4. marts 1994.

231 Schaiffel-Nielsen, N.M., ”Forsvarsforliget. Flere fly og færre ansatte.” Flynyt 1/96.

og af Hawksystemet. For at gøre F-16-flyene bedre egnet til internationale operationer og de opgaver, som dette forventedes at indebære omkring især Close Air Support, blev der anskaffet nyt kommunikations- og navigationsudstyr, nye missiler til F-16 og opdateret missilvarslingsudstyr til både F-16 og Gulfstream (Herculeserne havde allerede fået). Det sidste element viser, at Flyvevåbnet også ønskede, at Gulfstreamflyene skulle blive i stand til at operere på internationale missioner, hvor der kunne være fare for missilangreb.²³²

Eskadrille 730 og dens 12 F-16-fly blev stillet til rådighed for NATO's Immediate Reaction Forces, og derudover blev én Gulfstream og ét Hercules stillet til rådighed for transportopgaver i NATO. Flyvevåbnet gik derudover i gang med at planlægge en levetidsforlængelse af de tre Gulfstreamfly, anskaffelse af yderligere fire F-16-attributionfly samt en opdatering af Kontrol- og Varslingsgruppen med bl.a. nye radarer.²³³

Som det nye nærluftforsvarsmissilsystem valgte de danske politikere det amerikanske Stingersystem. Valget af dette er interessant, idet det blev Forsvarets første værnsmæssige missilsystem. Hidtil havde det materielmæssige samarbejde mellem de tre værn været minimalt, og hvert værn havde haft sit eget system med tilhørende doktrin og organisation. Den danske hær havde allerede i 1992 valgt at anskaffe et antal Stingersystemer, og "Aftale Om Forsvarets Ordning 1995-1999" indeholdt beslutningen om, at Flyvevåbnet og Søværnet skulle anskaffe samme system. Det betød et samarbejde om uddannelse, hvor de første officerer og befalingsmænd til Flyvevåbnets Stingerseskadrille blev uddannet ved Hærens Artilleriskole. De tre værn skulle også samarbejde om Stingersystemets uddannelsesfaciliteter, der blev placeret på hhv. Hærens kaserne i Varde og på Søværnets Artilleriskole på Gniben.

Det var usædvanligt, at Flyvevåbnets personel blev uddannet ved Hæren, og det var et tegn på nye og mere værnsmæssige tider i det danske forsvar. Ifølge daværende kaptajn Lars Hoffmann, der var første chef for Flyvevåbnets Stingerseskadrille, forløb samarbejdet dog uden problemer.²³⁴ Daværende premierløjtnant Lasse Sand, der var en af de to første officerer fra Flyvevåbnet, der gennemgik uddannelsen ved Hærens Artilleriskole, fortæller, at vidensdelingen ikke kun gik fra Hæren til Flyvevåbnet, men også den modsatte vej. Hærens doktrin for brugen af Stinger var næsten diametralt modsat Flyvevåbnets. Sidstnævnte forventede at benytte systemet fra faste positioner, hvor Stingersystemet enten selv skulle engagere lavtflyvende fly eller i kraft af sin blotte tilstedeværelse tvinge de fjendtlige fly op i en højde, hvor Hawksystemet kunne engagere dem. Modsat dette skulle Hæren bruge Stinger til at beskytte en hærstyrke, der bevægede sig gennem terrænet. Det stillede helt andre krav til reaktionstid og til det materiel, som skulle transportere Stingerskytten. Ifølge Lasse Sand var vidensniveauet omkring fly og bekæmpelsen af disse i Hæren meget lavt, så der foregik en vidensudveksling, hvor Hæren groft sagt bidrog med materiellet, mens de to officerer fra Flyvevåbnet bidrog med de militære doktriner, taktikker og teknikker for bekæmpelse af trusler fra luften.²³⁵

Den samtidige deaktivering af L/70 betød en mindskning af evnen til nærluftforsvar af bl.a. flyvestationerne, da L/70 kunne fungere i alt vejr, mens Stinger kun virkede optimalt i klart vejr. At man alligevel gennemførte besparelsen, er et tegn på, at Forsvaret ikke længere regnede

232 Hvidt, Chr., "Flyvevåbnet godt på vej mod år 2000." Flynyt 4/1996.

233 Levetidsforlængelsen af Gulfstreamflyene blev sat i bero efter flyulykken på Færøerne den 6. august 1996, hvor et af Flyvevåbnets Gulfstreamfly forulykkede med tabet af samtlige otte om bord, heriblandt daværende forsvarschef, admiral H. J. Garde. Schaiffel-Nielsen, N.M., "Flyveulykken på Færøerne. Der var sorte striber på vandet." Flyv 10/97 og "Forsvarsforliget og Flyvevåbnet." Flyv 2/96.

234 Hækkerup 2002, s. 162, Hoffmann 1997, Lyng 2008, s. 110, Berlingske Tid. 29/12 1994, Hvidt, Chr., "Flyvevåbnet godt på vej mod år 2000." Flynyt 4/1996, Larsen 2011, s. 186-188, Hoffmann 1997, s. 51 og E-mail fra Lars Hoffmann, 20170423.

235 Interview Lasse Sand, 20170427, 16 min.

med, at de danske flyvestationer var truet af angreb fra fjendtlige fly. Udfasningen af kanonnærluftforsvaret var således grundet en ændring af den militære doktrin for Flyvevåbnets jordbaseret luftforsvar, hvor Flyvevåbnet gik bort fra et fokus på forsvar af flyvestationer, og denne ændring af doktrinen medførte en ændring af Flyvevåbnets teknologiske niveau.

I stedet skulle luftforsvarshederne nu puljes og være mobile, så de kunne placeres der, hvor de gjorde mest nytte. Dette kunne være omkring en flyvestation, men også omkring vigtig infrastruktur som f.eks. Lillebæltsbroen – eller et sted uden for Danmark. At doktrinændringen bl.a. udsprang af et bortfald af truslen mod de danske flyvestationer, understreges af, at kanonnærluftforsvaret blev nedlagt i foråret og sommeren 1996. Samme år begyndte Flyvevåbnet at uddanne personel til Stingersystemet, men systemet blev først erklæret operativt i 1999.²³⁶

Der var planlagt opstillet seks eskadriller med Stinger (hvoraf kun én skulle være aktiv i fredstid), og pengene til anskaffelsen af det nye udstyr blev taget fra de midler, der allerede var afsat til opgradering af Hawkmissilsystemet. Stingereskadrillen, Eskadrille 574, blev på linje med Flyvevåbnets andre eskadriller også opstillet deployeringsklar og blev mindst én gang afprøvet deployeret udenlands (til Grækenland). Eskadrillen fik imidlertid en kort levetid og blev i 2000 inkorporeret i Hawkeskadrillerne.²³⁷

Stingersystemet blev helt nedlagt igen i forbindelse med forsvarsforliget i 2004, og Flyvevåbnet nåede ikke inden da at få sin egen beholdning af Stingermissiler. I hele perioden måtte Flyvevåbnet derfor låne missiler og andet udstyr hos Hæren og/eller Søværnet, når nye folk skulle uddannes i systemet, eller Eskadrille 574 skulle på øvelser, hvilket igen tvang de tre værn til at samarbejde.²³⁸

Pilotmangel

Organisatorisk kæmpede Flyvevåbnet også med andre udfordringer end de rent økonomiske, og især manglen på piloter var et konstant problem.

Forsvarskommandoen og NATO havde en målsætning om, at et flyvevåben som det danske skulle råde over minimum 1,2 og helst 1,5 operativ pilot pr. operativt fly, og for at holde 89 kampfly på vingerne skulle Flyvevåbnet således i 1989 råde over 129 operative piloter. Selv om Flyvevåbnet allerede i løbet af 1980'erne havde igangsat et øget optag på pilotuddannelserne, var prognosen i 1990, at Flyvevåbnet i 1993 ville råde over blot 77 operative piloter. Pilotmanglen ramte især F-16-eskadrillerne og kom til at presse både Flyvevåbnets øvelsesmønster og dets evne til at løse de pålagte opgaver både hjemme i Danmark og på den internationale scene.²³⁹

Hovedårsagen til problemet med pilotmanglen var økonomisk, idet Flyvevåbnets piloter kunne få en markant højere løn som civile piloter hos f.eks. flyselskabet SAS. Flyvevåbnet ønskede ikke at hæve piloternes løn og tillæg tilstrækkeligt til at blive konkurrencedygtig med de civile luftfartsselskaber. I stedet valgte Flyvertaktisk Kommando at øge optaget på Flyveskolen, som uddannede værnets piloter, og satse på hjælp fra det amerikanske luftvåben, med hvem

²³⁶ Hoffmann 1997, s. 19 og interview Lasse Sand, 20170427, 08 min.

²³⁷ Larsen 2011, s. 186-187.

²³⁸ Samme år blev L/70-systemet foræret som våbenhjælp til de baltiske landes forsvar. Hækkerup 2002, s. 70 og Hoffmann 1997, s. 19-20.

²³⁹ Der var 18 piloter under uddannelse, hvor Flyvevåbnet regnede med, at ca. 10 % ikke ville komme igennem uddannelsen. Ud over de 129 operative piloter skulle Flyvevåbnet også have ca. 122 piloter til at varetage "øvrige pilotfunktioner" i værnets stabe og i NATO. Lyng. Arkivkasse 144. "Summarisk referat fra FC besøg ved øvelse Tactical Fighter Weaponry (TWF) 04 sep 1995" og Flyvertaktisk Kommando, "Fordeling af notat til brug for arbejdet i Forsvarskommissionen af 1997." Dateret 21. maj 1997. S. 32, Lyng 2008, s. 109, Lyng. Arkivkasse 50. "Notat vedrørende F-16". 21/2 1990 og Lyng. Arkivkasse 53, "referat fra Forsvarschefens koncernledelsesmøde/FLV 25 MAJ 1990" og Lyng. Arkivkasse 53, "referat fra Forsvarschefens koncernledelsesmøde/FLV 25 MAJ 1990."

Flyvertaktisk Kommando allerede i 1988 havde indgået en aftale om, at det skulle stille et antal amerikanske piloter til rådighed som instruktører for Flyvevåbnet.²⁴⁰

Pilotmanglen var ingen hemmelighed, og både tjenestestedsblade og aviser nævner flere gange i løbet af 1990'erne problemerne med at fastholde piloterne.²⁴¹ Manglen på piloter var så udtalt i begyndelsen af 1990'erne, at to-tre F-16-eskadriller ikke kunne opretholde det ønskede beredskab, og i 1993 opnåede F-16-flyene f.eks. 20 % færre flyvetimer end planlagt. Dette skyldtes dog ikke kun pilotmangel, men også at en række F-16-fly skulle igennem levetidsforlængelsesprojektet og derfor ikke var operative. Det var heldigt, at denne udvikling skete samtidig med det førnævnte fald i Warszawapagtens sejl- og flymønster, der mindskede behovet for et højt dansk beredskab.²⁴²

Pilotmanglen gjorde det svært for Flyvevåbnet at nå de fastsatte mål med hensyn til antallet af flyvetimer, og det påvirkede piloternes træningniveau, idet Flyvevåbnet bl.a. fik problemer med at stille det nødvendige antal piloter til at gennemføre større øvelser. Det havde betydning for piloternes træningsniveau, idet Flyvevåbnet f.eks. skulle bruge mindst otte F-16-fly på vingerne samtidig, når F-16-eskadrillerne skulle øve to "firskibsformationer" (to gange fire F-16) i luftkamp mod hinanden. Dertil kom, at det især var de ældre og erfarne piloter, der forlod Flyvevåbnet. Frafaldet af denne gruppe af piloter betød, at visse typer af missioner ikke kunne øves, idet de tilbageværende piloter ikke var erfarne nok. Dette problem blev bl.a. italesat af daværende stabschef i Flyvertaktisk Kommando, oberst Laurits Tophøj, i 1992 i en avisartikel om, at en krise i SAS havde fået seks forhenværende F-16-piloter til at søge tilbage i Flyvevåbnet. Det øgede antal erfarne piloter, som Flyvevåbnet hermed fik ind, betød, ifølge Tophøj: "Vi er begyndt at genindføre visse typer missioner, som vi i 80'erne måtte opgive, fordi piloterne var for uerfarne, [...]. Flyvevåbnet måtte blandt andet opgive bestemte formationsflyvninger på grund af det massive udslip af piloter til det civile."²⁴³ Dette kan umiddelbart lyde, som om man i Flyvevåbnet øvede samme scenarier som under Den Kolde Krig, men det er mere sandsynligt, at Tophøj taler om f.eks. øvelser i luftkamp. Her øves jo ikke mod en specifik fjende, men mere et specifikt håndslag, der skal være trænet tilstrækkeligt for at opnå den størst mulige chance for succes.²⁴⁴

Hvis man skal se noget positivt i den store afgang af piloter, så havde dette dog en positiv indvirkning på Flyvevåbnets tilbageværende piloter, idet det skabte gode muligheder for hurtigt advancement.²⁴⁵

Krisen i SAS i 1992 var kun midlertidig og løste ikke problemet med pilotmanglen. I stedet måtte Flyvevåbnet igangsætte en markant forøgelse af optaget på Flyveskolen. I 1990 forventede Forsvarskommandoen, at Flyvevåbnet via øget optag og uddannelse af piloter ville have løst problemet med pilotmanglen i 1996, men det mål nåede man imidlertid ikke. I 1995 måtte Flyvertaktisk Kommando således erkende over for forsvarschef general Lyng, at "gennemsnitsalderen og dermed erfaringsniveauet hos danske piloter er lavt," og en lignende konklusion blev to år senere videregivet til Forsvarskommissionen af 1997.²⁴⁶ Pilotmanglen betød

240 "Forlængelse af aftale om amerikansk instruktørassistance til operativ uddannelse af F-16 piloter." 20. november 1989. Forsvarskommandoen: C. Kopibog (1975-1998) 1105.

241 Se f.eks. "Pilotmangel" i "Flyv" 10/1998, "Flyvevåbnet mangler over 170 officerer." Officersbladet 9/1991 og Jyllands-Posten 4. august 1998. Flyvertaktisk Kommando prioriterede piloter til F-16-flyene højest, hvorfor pilotmanglen også kom til at ramme transportflyene i Eskadrille 721. Lyng, Arkivkasse 49. "Kommandochefsmøde 04 JAN 1990."

242 Lyng. Erindringer, Bind I, s. 139 og 211 og Lyng. Arkivkasse 105. "Referat af afdelingschefsmøde 6/93."

243 "Pilotflugt stoppet." Det Fri Aktuelt 12/5 1992.

244 Interview Claus Cidric 20150916.

245 Aalborg Stiftstidende, 7. august 1994.

246 "Danmarks dyreste drenge." Ekstrabladet 28. maj 1993.

sammen med opstillingen af Eskadrille 730 i Immediate Reaction Forces-konfigurationen, at der blev lagt så stort pres på Flyvevåbnet, at Flyvertaktisk Kommando i perioden 1996-2004 følte sig tvunget til ikke at afsætte ressourcerne til en dansk deltagelse i Red Flag-øvelser.²⁴⁷ I 1998 måtte Flyvertaktisk Kommando ændre taktik og hæve piloternes løn til nær samme niveau som civile piloter. Samtidig blev den periode, som piloterne var kontraktligt forpligtet til at tjene Flyvevåbnet, øget fra otte til 12 år. Dette mindskede problemet, men løst blev det ikke. Generalmajor Leif Simonsen, der var chef for Flyvertaktisk Kommando 2000-2005, mener, at hovedårsagen til, at man ikke løste problemet ved at give piloterne en tilstrækkelig høj løn, var misundelse, idet en pilotløn så kom på niveau med departementschefen i Forsvarsministeriet.²⁴⁸

Den konstante mangel på piloter og en om end mindre mangel på teknikere påvirkede Flyvevåbnets opstilling af Eskadrille 730 som Danmarks bidrag til NATO's Immediate Reaction Forces.²⁴⁹ Hullerne i rækkerne betød, at der hverken var piloter eller teknikere nok i Eskadrille 730 til, at eskadrillen alene kunne leve op til kravene til, hvor hurtigt den skulle kunne deployere, og i hvor lang tid den skulle kunne forblive i et missionsområde. Flyvertaktisk Kommando opererede i udgangspunktet med et udsendelsesvarsel på tre måneder, og kommandoen mente selv, at Flyvevåbnet ville være i stand til at udsende op til otte F-16-fly med kortere varsel – ned til fem dage inden for NATO's område og ni dage uden for – men i så fald ville eskadrillen være "begrænset i sine operationsmuligheder indtil støtteelementet når frem."²⁵⁰ For at leve op til dette beredskab blev der etableret et tæt samarbejde mellem Eskadrille 730 og Eskadrille 727 på Flyvestation Skrydstrup. Samarbejdet kom til at fungere godt, og da Flyvevåbnet i 1999 udsendte dele af Eskadrille 730 til Operation Allied Force, bestod bemanningen på pilotsiden således indledningsvis af ca. 50/50 fra de to eskadriller. I løbet af den 78 dage lange luftkampagne var det også nødvendigt at udsende piloter fra Eskadrille 726 på Flyvestation Aalborg. Engagementet i Jugoslavien trak således store veksler på Flyvevåbnet og det hjemlige beredskab og øvelsesmønster,

247 E-mail fra Jens Friis Autzen, 20171023. Red Flag var og er en af de største flyvøvelser i verden. Den finder sted i Nevada i USA i et område ca. tre gange Sjællands størrelse og varer normalt tre gange 14 dage. Danmark deltog første gang i 1984. På grund af pilotmangel ingen deltagelse i perioden 1985-1989. Efter 1991 deltagelse hvert andet år, dog ingen dansk deltagelse fra 1996 til 2004. Danmark deltager normalt med ca. tre F-16-fly og et C130 Hercules. Generalmajor Ole Fogh, chef for Flyvertaktisk Kommando 1990-1993, beskrev i 1992 Red Flag som "de mest realistiske træningsmuligheder, der findes nogetsteds." Fogh, O., "Resultatet ikke opmuntrende." Flynyt 4/92, Sørensen, A.S., "Red Flag – Desert Flag", FLYV 7/91, Fleischer, M., "Red Flag 95-4 Nellis Air Force Base Nevada. Detachment Commander RDAF Red Flag." Flynyt 4/95, Larsen, N.H., "Eskadrille 730. 40 år med "Birdsong." Vojens 1994, s. 71-73, Frøkjær, O., "Red Flag 2004." Flyv 4/2005 og Kristensen 2017, s. 270ff.

248 Lyng. Arkivkasse 50. "Notat vedrørende F-16". 21/2 1990, "Ved Forenede Kræfter", s. 161, Hækkerup 2002, s. 206, Schaub 2015, s. 16-18, "Årlig Redegørelse 2000, s. 51-52, Jørgensen 1996 og "Flugten er stoppet - men stadig mangel på F-16 piloter." Berlingske Tidende. 7. maj 1999. Pilotmanglen blev dog ikke så kritisk, at Flyvertaktisk Kommando eller Forsvarskommandoen ville gå med til at løfte det forbud mod kvindelige F-16-piloter, som var i funktion på dette tidspunkt. Forbuddet var grundet en frygt for, at g-påvirkningerne i jagerflyene kunne have negativ indvirkning på kvindernes forplantningsevne. Det faldt i efteråret 1992 eller foråret 1993 pga. pres fra Ligestillingsrådet, og Flyvevåbnet fik sin første kvindelige fartøjschef i 1999. Lyng. Arkivkasse 95. Dagbogsnotat 21. dec 1992, Leif Simonsen. Brev til forsvarsminister Søren Gade af 25/6 2005 og interview Kresten D. Andersen 20170223, Sløk-Andersen, B., "Kvindernes trinvis adgang til det danske forsvar." Forsvarsakademiet 2014 og "Kvinder må flyve F-16", Jyllands-Posten 30. april 1993.

249 Ud over pilotmanglen fik Flyvevåbnet fra 1995 og frem også problemer med at fastholde flymekanikere. De kunne, ligesom Flyvevåbnets piloter, få højere løn i det civile, og situationen var på et tidspunkt så alvorlig, at de to F-16-eskadriller på Flyvestation Skrydstrup ikke kunne opretholde det ønskede antal flyvetimer, idet flyene ikke kunne vedligeholdes som planlagt. "Flymekanikere vil i civil." Jy. Vestky. 10. november 1995.

250 Lyng. Arkivkasse 75. "1. udkast til foreløbige betragtninger vedrørende mulige danske styrkeindsættelser i internationalt ramme." Forsvarskommandoen. 28. okt. 1991. Schaiffel-Nielsen "Eskadrille 730 gør klar til udrykning for FN". Flynyt 1/1994, Sannom, J., "Flyvevåbnets aktiviteter omfatter nu også FN." Flynyt 2/1994, Jyllands-Posten 24. februar og 3. juni 1992 og Berl. Tid. 4. juli 1992.

men samtidig skabte det en følelse i værnet af, at det var hele Flyvevåbnet og ikke kun Eskadrille 730, der var engageret i den internationale luftkampagne mod Jugoslavien.²⁵¹

Søværnets Helikoptertjeneste havde også tomme pilotsæder, og manglen på kvalificeret personel var ikke kun et problem på pilotområdet. Ifølge Forsvarskommandoen havde Flyvevåbnet i september 1990 således 250 ubesatte officersstillinger, og da Hawkeskadrillerne 531 og 533 i november 1992 og april 1993 fik karakteren ”ikke-tilfredsstillende” under en NATO-TACEVAL, skyldtes dette ifølge Flyvertaktisk Kommando mangel på ”erfarent personel i nøglestillinger.”²⁵² Flyvevåbnet kom aldrig til at udsende en Hawkeskadrille i internationalt regi, men det stod allerede fra begyndelsen klart, at skulle det ske, ville det være nødvendigt også at ”kannibalisere” de andre Hawkeskadriller for at få den udsendte eskadrille fuldt bemanded, både i forbindelse med selve udsendelsen og med hensyn til bemanning af de hold, der efter tre måneder skulle afløse de udsendte.²⁵³

Den doktrinære udvikling 1994-1999

Sideløbende med det politiske pres om at spare på forsvarsbudgettet blev Forsvaret i stigende grad påvirket af det internationale niveaus ønske om, at også det danske forsvar blev bedre i stand til at håndtere det nye og mere fragmenterede trusselsbillede, som opstod efter Warszawapagtens sammenbrud. Udviklingen her var især drevet af begivenhederne i Jugoslavien, hvor over FN den 9. oktober 1992 havde etableret en flyveforbudzone. Idet FN ikke selv råder over militære styrker, påtog NATO sig opgaven med at håndhæve flyveforbudszonen, der blev gennemført under navnet Operation Deny Flight. I april og maj 1993 blev FN's og NATO's involvering yderligere udvidet, da FN oprettede seks såkaldte sikre zoner i Jugoslavien. Her skulle krigens mange flygtninge kunne søge tilflugt, beskyttet af militære styrker fra FN's medlemslande. De indsatte FN-styrker kunne i tilfælde af kamphandlinger påkalde assistance fra NATO's fly i området. At få grønt lys til at indsætte flyene og angribe mål på jorden var dog en meget omstændelig proces, idet det kun var FN's generalsekretær, der kunne give tilladelse til et angreb. Han sad i New York, og tidsforskellen mellem USA's østkyst og Jugoslavien gjorde, at generalsekretæren uddelegerede sin autoritet til en særlig repræsentant placeret i Geneve. Det var ham, FN-styrkerne skulle bede om tilladelse, og fik de denne, skulle de derpå kontakte NATO's sydlige hovedkvarter på Aviano Air Base i Italien og bede NATO sende fly. At komme igennem hele denne lange beslutningsproces kunne selv under optimale forhold tage timer, og hele opsætningen viser, hvor uforberedt til egentlige krigshandlinger FN's system var.²⁵⁴

Det var flere gange på tale, at Danmark skulle bidrage med fly til Operation Deny Flight, og selv om det aldrig blev til noget, kom operationen til at påvirke det danske flyvevåbens

251 Lyng. Arkivkasse 91. ”Underbilag 4 til bilag 1 til Forsvarskommandoens notat af 22 OKT 1992 vedrørende tiltag og besparelsesmuligheder i perioden 1993-94” og ”Hammerkasterne. Historien om Eskadrille 727 gennem 50 År.”, Skrydstrup 2005, s. 163ff.

252 Lyng. Erindringer. Bind I, s. 214 og ”Manglende mulighed for udstationering af helikopter på Færøerne i perioden 2 JUL - 20 DEC 1990.” 15. januar 1990. Forsvarskommandoen: C. Kopibog (1975-1998).1121 og Lyng. Arkivkasse 102. ”FCKL-MØDE 10 JUN 1993.” Begge eskadriller bestod deres TACEVAL i tredje forsøg i efteråret 1993. Lyng. Arkivkasse 107. Dagbogsnotat 5 OKT 1993 og Lyng. Arkivkasse 58, ”Referat af planlægningskoordineringsmøde 6/1990.” Dateret 14. september 1990.

253 Lyng. Arkivkasse 75. ”1. udkast til foreløbige betragtninger vedrørende mulige danske styrkeindsættelser i internationalt ramme.” Forsvarskommandoen. 28. okt. 1991 og interview Enevold 20150813. Modsat Hæren, der normalt har soldater udsendt i seks måneder ad gangen, har Flyvevåbnet, ligesom Søværnet, i perioden frem til 2011 arbejdet med en generel udsendelseslængde på tre måneder. Dette blev af Flyvertaktisk Kommando begrundet med, at teknikerne ikke kunne undværes hjemme, og at de udsendte piloter ikke kunne opretholde deres færdigheder under udsendelserne. Interview S.Ø. Nielsen. 20171102. 29 min.

254 Andersen, I.N., ”Flystøtte til NORDBAT 2.” Flynyt 1/1995, Lyng. Arkivkasse 102. ”Briefing af statsministeren. 18 JUN 1993” og Olsen 2013, s. 351ff.

udvikling. Den 18. juni 1993 var spørgsmålet, om danske fly skulle tilmeldes Operation Deny Flight, emnet for en briefing af statsminister Poul Nyrup Rasmussen af forsvarschef general Jørgen Lyng. Flyvevåbnet var interesseret i at komme af sted, men Forsvarskommandoen måtte meddele statsministeren, at Flyvevåbnet ikke var klar til den påtænkte opgave. Et citat fra forsvarschef general Lyngs briefing er centralt. På spørgsmålet, om danske fly kunne yde støtte til venligsindede tropper på landjorden, lød det ifølge general Lyngs manuskript: ”En sådan opgave er ikke i snæver overensstemmelse med gældende kampflykoncept for det danske flyvevåben, men vil kunne løses gennem en ekstraordinær træningsindsats.”²⁵⁵ Citatet illustrerer, at det danske flyvevåben ifølge Forsvarskommandoen på dette tidspunkt ikke havde formået at overføre den evne til Close Air Support, som Drakenflyene havde varetaget, til den nye struktur med udelukkende F-16-fly. Valgte regeringen at tilmelde danske F-16-fly i Close Air Support-rollen, ville det ifølge Lyngs taleseddel til statsministeren kræve mindst seks ugers forberedelse, før piloterne kunne være i stand til at udføre de forventede opgaver.²⁵⁶ Forsvarskommandoen anbefalede derfor, at ”Flyvevåbnets F-16 ressourcer udnyttes i stedet lettest, billigst og mest effektivt til diverse former for luftforsvarsrelaterede opgaver,” og den danske regering skulle derfor tilbyde NATO et antal danske F-16-fly i luftforsvarsrollen. Citatet viser, at Forsvarskommandoen også havde indset, at den politiske signalværdi – at danske fly deltog i operationen – var vigtigere end flyenes militære værdi. Det står ikke klart, om Forsvarskommandoens holdning også var påvirket af det faktum, at opgaven med luftforsvar både indebar mindre risiko for de udsendte danske piloter og for at komme til at lave såkaldt ”collateral damage”. Søofficeren Torben Ørting Jørgensen, der i denne periode sad i Forsvarsministeriets 1. Kontor, hvor han bl.a. arbejdede med denne sag, husker, at Flyvevåbnets udmelding blev modtaget meget negativt hos daværende forsvarsminister Hans Hækkerup. Torben Ørting Jørgensen går så vidt som til at kalde Flyvevåbnets udmelding for et ”fejlskøn”, der gav værnet et meget dårligt forhold til forsvarsministeren. Om situationen har været så alvorlig, at man her har kunnet tale om en brændende platform, jf. Kotters teori, står ikke klart, men ifølge Torben Ørting Jørgensen betød forsvarsministerens negative reaktion, at Flyvevåbnet hurtigt indså fejlen og ændrede holdning.²⁵⁷

I juni 1993 endte sagen med, at den danske regering, trods pres fra NATO’s Supreme Allied Commander Europe (SACEUR), den amerikanske general George A. Joulwan, valgte ikke at stille danske F-16 til rådighed for førnævnte styrke.²⁵⁸ Dette skyldtes både ovenstående, samt at Danmark allerede havde et, Danmarks størrelse taget i betragtning, stort hærkontingent i Jugoslavien. I forbindelse med sidstnævnte spillede det ind, at et luftbombardement, ifølge forsvarsminister Hækkerup, ”kunne bringe UNPROFOR-styrkerne (FN’s styrker i Kroatien og Bosnien-Hercegovina) [hvoriblandt de ca. 940 danske soldater skulle tælles] på landjorden i en uholdbar situation,”²⁵⁹ hvor de enten kunne blive involveret i kampene eller taget som gidsler af krigens parter.

255 Lyng. Arkivkasse 102. ”Briefing af statsministeren. 18 JUN 1993.”

256 Ifølge talesedlen ville det koste 16,5 mio. kr. at få flyene af sted plus løbende udgifter på 6,2 mio. kr. pr. måned for de første tre måneder. Dette beløb blev den 21. juni 1993 meldt noget lavere ud, men det økonomiske aspekt lader ikke til at have påvirket beslutningen. Lyng. Arkivkasse 102. ”Notat om økonomiske konsekvenser af anvendelse af F-16 i luftforsvarsrollen under SCR 836.” 21 JUN 1993.

257 Interview Torben Ørting Jørgensen 20171011, 34 min.

258 Lyng. Arkivkasse 102. Brev til Departementschef Anders Trolborg af 16/6 1993, Dagbogsnotat 18 juni 1993 og Lyng. Arkivkasse 103. Dagbogsnotat 2 juli 1993 og brev fra general Lyng til SACEUR af 5/7 1993. Der deltog personel fra Flyvevåbnet i Deny Flight i forbindelse med de danskere, som gjorde tjeneste om bord i NATO’s AWACS-overvågningsfly.

259 Hækkerup 2002, s. 40.

Debatten om dansk deltagelse i Operation Deny Flight kom også til at påvirke Flyvevåbnets teknologiske niveau, idet Forsvarskommandoen i oktober 1993 bad Forsvarskommandoens Materielstab om at afsætte midler til indkøb af nye våben til Close Air Support. Dette ”fordi den internationale situation kan skabe behov for, at Danmark også yder støtte på Close Air Support området.”²⁶⁰ Som det blev nævnt i afsnittet om anskaffelse af AMRAAM-missiler, blev denne anskaffelse imidlertid forsinket på grund af det samtidige modsatrettede – og styrende – politiske krav om, at Forsvaret skulle spare penge.

Flyvertaktisk Kommando reagerede hurtigt, og i november 1993 vurderede kommandoen, at Flyvevåbnets F-16 havde opnået et tilstrækkeligt niveau til, at de også kunne operere i Close Air Support-rolle. Da det i februar 1994 igen kom på tale at udsende danske F-16-fly til Operation Deny Flight, svarede regeringen imidlertid igen nej til en udsendelse, sandsynligvis igen fordi den danske regering mente, at Danmark allerede tog sin del af tønnen i Jugoslavien ved at have så relativ stor en hærstyrke indsat. Flyvevåbnet fortsatte dog med at opprioritere evnen til at yde Close Air Support og deltog bl.a. i marts 1994 i en fælles dansk-svensk øvelse, hvor danske F-16 fra Eskadrille 730 øvede Close Air Support i et scenarie, som lignede det, de danske og svenske hærenheder var indsat i i FN-operationen i Jugoslavien.²⁶¹

Mens debatten om en eventuel udsendelse af danske F-16-fly pågik, blev en dansk kampvognsstyrke den 29. april 1994 nær Tuzla i Jugoslavien involveret i en kamphandling med serbiske styrker. Der var tale om ca. 45 minutters ildkamp, og episoden regnes som første gang siden 1943, at danske tropper var i kamp med en fjende. De danske styrker gik aktivt til modangreb på de serbiske styrker, og mens danskerne ikke led tab, anerkendte serberne efterfølgende, at de havde ni dræbte og 15 sårede.²⁶² Kampen, der i offentligheden kendes under navnet Operation Bøllebank, blev lige så vigtig for det danske forsvar som udsendelsen af korvetten Olfert Fischer fire år tidligere, idet den viste, at de udsendte danskere både var klar til at sætte militær magt bag det internationale engagement og i stand til at kæmpe. Operation Bøllebank viste også de ansatte i Forsvaret – i alle tre værn – at det var alvor at være udsendt, og at det i yderste konsekvens kunne ende med egentlige kamphandlinger. Sidst, men ikke mindst var Operation Bøllebank qua den politiske og folkelige opbakning, som efterfølgende viste sig i Danmark, med til at udvide Forsvarets manøvrerum i forbindelse med internationale operationer.²⁶³ Jf. krigsførelsens kredsløb var det her Hæren, der påvirkede det samfundsmæssige niveau og herfra tilbage på Forsvarets to andre værn.

I sommeren 1994 påvirkede det internationale niveau igen Flyvevåbnet, da den hollandske regering meddelte, at den af økonomiske årsager ønskede at trække en del af de hollandske F-16-fly ud af Operation Deny Flight. I den forbindelse blev Forsvarskommandoen i juli af regeringen bedt om en vurdering af omkostningerne samt risikoen ved en dansk deltagelse i operationen. De danske fly

²⁶⁰ Lyng. Arkivkasse 108. ”Forsvarschefens tale den 2. november 1993 på Flyvevåbnets chefkonference.”

²⁶¹ ”Anvendelse af kampfly i det tidligere Jugoslavien.” 18. november 1993. VFK arkiv, ”Notat vedrørende muligt dansk bidrag til luftstøtteoperationer under SCR 836.”

Bilag til FTK skr. FTR OPU 102.1-3/8307 af 28 OKT 1993. FTK arkiv. TTJ, og Lyng. Arkivkasse 113. ”FCKL-møde 17 FEB 1994”, ”Danske F-16 fly øver sig til Balkan,”

Jyllandsposten 17/3 1994, ”F-16 fly bliver”, Jyllandsposten 21/3 1994 og ”Chefen tegner de nye opgaver på Skrydstrup.” Jyske Vestk. 8. april 1994.

²⁶² Da danske granater under kampen bl.a. ramte et serbisk ammunitionsdepot med en kraftig eksplosion til følge, er der flere kilder, der mener, at de serbiske tab reelt må have været højere. ”Ved Forenede Kræfter”, s. 214 og Petersen 2010.

²⁶³ Møller 2008, s. 57, Petersen 2012, s. 207ff, Petersen 2010, Hækkerup 2002, s. 111, Jakobsen 2009, s. 9, Jakobsen 2016, s. 195, Kristensen 2013, s. 38, From, L., ”Da et kampvognsslæg ændrede danskernes syn på krig.” Jyllands-Posten 3. maj 2015, ”Balkan har reddet det danske forsvar,” FOV Nyhedsbrev 7/2002 og Uffe Ellemann-Jensen. FORNYHIST, bånd I, 03-07 min.

skulle her indgå i tæt samarbejde med hollandske F-16-fly og både virke i rollen som luftforsvarsfly og yde Close Air Support til både enheder på landjorden og Tactical Air Support for Maritime Operations-støtte til flådeenhederne i NATO's Sharp Guard-operation i Adriaterhavet.²⁶⁴

Forsvarskommandoen vurderede, at danske fly kunne varetage alle opgaverne tilfredsstillende, og at det tilmed kunne være en god måde at få afprøvet konceptet bag Eskadrille 730's kommende tilmelding til NATO's Immediate Reaction Forces: "[Forsvarskommandoens] konklusion er, at det er muligt, uden væsentlige konsekvenser for det nationale beredskab, at støtte operation Deny Flight med op til 12 F-16 fly (ca. 160 personer). En dansk deltagelse vil - udover internationalt at være et meget synligt signal om det danske engagement i det tidligere Jugoslavien - gøre det muligt at indhøste erfaringer med flyoperationer tilsvarende de erfaringer, som er indhøstet fra øvrige våbengrene. Sådanne erfaringer er essentielle for forsvaret for at kunne anvende ressourcer fra samtlige værn effektivt bl.a. i forbindelse med krisestyring."²⁶⁵ Citatet viser både, at truslen mod Danmark på dette tidspunkt blev vurderet så lav, at Flyvevåbnet uden konsekvenser kunne deployere fly uden for Danmarks grænser, samt at Forsvarskommandoen havde indset den politiske og militære værdi i at deltage i internationale operationer.

Ifølge general Lyngs arkiv var henvendelsen fortrolig, men under overskriften "Flyvevåbnet klar til krigsindsats" slap sagen alligevel ud i pressen i september 1994. Hvem der lækkede sagen, vides ikke, men lækken kan tages som et tegn på, at der her i 1990'erne var opstået et internt pres i Forsvarskommandoen og/eller Flyvevåbnet for at få Flyvevåbnet med som en del af Forsvarets internationale styrke, og at nogen i Forsvarskommandoen og/eller Flyvevåbnet så pressen som den eneste eller mest effektive måde at påvirke det samfundsmæssige niveau på.²⁶⁶ Avissskriverierne var, som det fremgår af general Lyngs dagbog for den 10. september 1994, ikke populære hverken i Forsvarets top eller hos forsvarsminister Hans Hækkerup: "[Chefen for Flyvertaktisk Kommando] ringer, fordi 'Jyllands-Posten' på forsiden og i øvrigt Danmarks Radio bringer udtalelser fra bl.a. flyverofficerer om F-16 eskadrillens evt. indsættelse i ex-Jugoslavien. Det er mod vor policy, og [forsvarsministeren] var da også mindre lykkelig herover, da vi mødtes i den russiske ambassade."²⁶⁷ Chefen for Flyvertaktisk Kommando, generalmajor Laurits Tophøj, måtte som konsekvens af dette dagen efter dementere i pressen, at Flyvevåbnet var ved at gøre sig klar til en udsendelse af F-16-fly til Operation Deny Flight.²⁶⁸

Arkiverne fortæller ikke, hvorfor udsendelsen af danske F-16 ikke blev aktuel i sommeren 1994, men general Lyng erindrede i 2016, at NATO's Supreme Allied Commander Europe, den amerikanske general George A. Joulwan, aldrig officielt bad om danske fly, idet han kunne klare de pålagte opgaver med det antal fly, som NATO allerede rådede over i området. Selv om danske fly ikke kom af sted, var diskussionerne omkring en potentiel udsendelse med til at understøtte og accelerere den udvikling mod et mere internationalt orienteret Flyvevåben i stand til også at varetage opgaven med Close Air Support, som på dette tidspunkt så småt var gået i gang.²⁶⁹

Evnen til Close Air Support kom igen på dagsordenen i slutningen af 1994 og foråret 1995 i forbindelse med FN's fredsbevarende operation i det tidligere Jugoslavien. Her opstod der

264 Nørby m.fl. 2015, s. 238-253.

265 Lyng. Arkivkasse 121. "Notat vedrørende støtte med danske F-16 fly til Operation Deny Flight." Dateret 27. juli 1994

266 "Flyvevåbnet klar til krigsindsats." Jyllands-Posten 10. september 1994.

267 Lyng. Arkivkasse 123. Dagbogsnotat 10-11 SEP 1994.

268 "Generalmajor afviser flyindsats i Bosnien." Jyske Vestkysten 11. september 1994.

269 Lyng. Arkivkasse 121. "Notat vedrørende støtte med danske F-16 fly til Operation Deny Flight." Dateret 27. juli 1994 og Lyng. Arkivkasse 122. "Generals- og admiralsmøde 9 aug 1994". Interview Jørgen Lyng 20161212.

usikkerhed om, hvorvidt FN ville ende i en situation, hvor verdensorganisationens mandat, der udløb den 1. maj 1995, ikke blev forlænget. Det kunne medføre behovet for en hurtig hjemtrækning af UNPROFOR's styrker i landet. Der var frygt for, at UNPROFOR's soldater blev involveret i kamphandlinger, og NATO var derfor klar til at udsende militære styrker, der skulle kunne støtte og forsvare UNPROFOR-styrkerne under deres tilbagetrækning. Fra Forsvarskommandoens side blev bl.a. Eskadrille 730 tilbudt som et dansk bidrag, og Flyvevåbnet var i foråret 1995 klar til at udsende en styrke bestående af 120-160 mand (heraf 17 F-16-piloter) og 12 F-16 med 14 dages varsel.²⁷⁰

I forbindelse med tilmeldingen til denne operation udtrykte Forsvarskommandoen, at de danske F-16-fly var klar til at varetage følgende opgaver:

- ”Defensive operationer (Defensive Counter Air) ved anvendelse af 20 mm kanon og korttrækkende varmesøgende missiler (AIM9N/L) [Sidewinder] til engagement af fly og helikoptere.
- Offensive luftoperationer (Close Air Support (CAS) og Offensive Counter Air (OCA)) ved anvendelse af ustyrede MK 82/84 bomber, Rockeye klyngebomber og raketter. Herudover kan AGM/65G²⁷¹ anvendes. [...]
- Offensiv taktisk flystøtte til maritime operationer (Tactical Air support of Maritime Operations (TASMO)) ved anvendelse af AGM/65G og raketter.”²⁷²

Oversigtens andet punkt, ”Offensive luftoperationer”, er interessant, idet Forsvarskommandoen blot få måneder tidligere havde informeret regeringen om, at Flyvevåbnet ikke kunne yde Close Air Support i forbindelse med Operation Deny Flight. I mellemtiden havde Flyvevåbnet opprioriteret øvelser i Close Air Support, og derudover spillede det ind, at scenariet i en situation, hvor danske tropper var i kamp i Jugoslavien, ville skifte fra ”war of choice” til ”war of necessity”, og i den situation ville den danske offentlighed bedre kunne acceptere ”collateral damage” som f.eks. utilsigtede bombninger af civile.

Det blev imidlertid ikke nødvendigt at trække UNPROFOR-styrkerne ud af Jugoslavien, hvorfor der heller ikke blev behov for de danske fly i denne forbindelse. I stedet fortsatte opbygningen af Eskadrille 730 som Flyvevåbnets bidrag til NATO's Immediate Reaction Forces, og den 1. januar 1996 kunne det danske bidrag erklæres operativt efter en succesfuld afprøvning af eskadrillen under øvelsen Strong Resolve i Norge. Det blev samme år afprøvet ved deployeringer til Tyrkiet og igen året efter i Italien.²⁷³

270 Olsen 2013, s. 351ff og Lyng. Arkivkasse 138. ”Briefing vedrørende situationen i ex-Jugoslavien, OPLAN 40104, ”Determined Effort” og danske styrkebidrag.” Dateret 31. maj 1995” og ”Danske piloter klar til indsats i Bosnien.” Jyske Vestkysten 19. april 1995, ”Forsvaret klar til lynindsats i Bosnien” og ”F16-piloterne tager det roligt”, Jyllands-Posten, 20. april 1995. Hærens Flyvetjeneste var også klar til at bidrage med et reduceret panserværnshelikopterkompagni med seks panserværnshelikoptere, to observationshelikoptere og støtteenheder (i alt 121 mand). ”Notat vedrørende dansk styrkebidrag til støtte for NATO sikring af UNPROFOR eventuelle tilbagetrækning fra det tidligere Jugoslavien.” 4. maj 1995. Lyng. Arkivkasse 137.

271 AGM/65 var det såkaldte Maverick-missiler, et luft-til-jord-missil, der er i stand til på op til 20 km's afstand at engagere mål på jorden.

272 ”Notat vedrørende dansk styrkebidrag til støtte for NATO sikring af UNPROFOR eventuelle tilbagetrækning fra det tidligere Jugoslavien.” 4. maj 1995. Lyng.

Arkivkasse 137. At der var et behov for også TASMO-operationer ses bl.a. af den såkaldte LIDO II-affære i 1994, hvor et maltesisk indregistreret tankskib forsøgte at bryde embargoen af Jugoslavien. Jugoslaviske flådefartøjer blandede sig, og det så en overgang ud til, at de involverede skibe ville komme i kamp. Nørby m.fl. 2015, s. 241-242.

273 Schaiffel-Nielsen, N.M., ”Strong Resolve. International reaktionseskadrille i Norge”. Flynyt 2/1995 samt Vendsyssel Tid., 12/8 1995. Den 18. september 1995 blev den danske FN-lejr ved Dvor i Kroatien angrebet af kroatisk styrker. De danske styrker bad om flystøtte, men FN imødekom ikke dette ønske. Efterfølgende blev dette begrundet med, at der var tåge i området, hvilket generede måludpegningen. FN var bange for, at et angreb ville ramme de forkerte (”collateral damage”). De serbiske angreb på den danske lejr ved Dvor blev derfor ikke stoppet, før to danske soldater var dræbt, og 14 sårede. Der er intet i arkiverne, der tyder på, at dette medførte et dansk ønske om selv at stille fly til rådighed for FN's fredsbevarende operation i Jugoslavien. Dette sandsynligvis, fordi danske fly ville have samme problemer med at yde

Inden da havde den internationale udvikling i Jugoslavien også påvirket Flyvevåbnets Eskadrille 721, der den 3. august 1995 af Forsvarskommandoen var blevet pålagt at opstille et dansk MEDEVAC-beredskab ("medical evacuation"), hvor et C-130-fly med to ambulancer om bord skulle være på 12 timers varsel, mens endnu et C-130-fly udstyret med 15-20 bårer skulle kunne udsendes inden for 24 timer. Behovet for et sådant beredskab blev klart allerede dagen efter, hvor den danske sergent Claus Gamborg blev dræbt af kroatiske styrker nær byen Sisak i Kroatien. Da var Eskadrille 721's MEDEVAC-bidrag ikke overraskende endnu ikke operativt. Det skete først i februar 1996. Opstillingen af MEDEVAC-bidraget er som Operation Bøllebank endnu et eksempel på, at Forsvarets værn også var i stand til at påvirke hinanden.²⁷⁴

Partnerskab for Fred

Sideløbende med indsatsen i Jugoslavien etablerede NATO i januar 1994 det såkaldte Partnerskab for Fred-program (PfP), der tjente NATO's doktrin om at modgå truslen om "kaos" i de tidligere østbloklende. De danske politikere så PfP-samarbejdet som en måde at fastholde afspændingen i Østersøområdet på, og i 1993 og 1994 indgik det danske forsvar derfor samarbejdsaftaler med Polen, Letland, Litauen og Estland – aftaler, der i deres og den danske regerings optik skulle ende med, at landene blev medlem af NATO. Den amerikanske senator Richard Lagers udtalelse om "out of area" endte således med at blive forstået tofoldigt, hvor "out of area" både var steder, hvor NATO skulle kunne indsættes, og steder, hvor alliancen skulle finde nye medlemmer.²⁷⁵

PfP-aftalerne med Polen og de baltiske lande kom stort set udelukkende til at involvere den danske hær og Søværnet og indbefattede bl.a. uddannelse af lettiske, estiske og litauiske officerer samt en række besøg af højtstående officerer hos hinandens militære etableringer.²⁷⁶ For Flyvevåbnets vedkommende blev "samarbejdsaktiviteterne begrænset af klassifikationen af informationer. Således omfatter aktiviteterne i 1995 alene gensidige besøg med henblik på drøftelse af forhold vedr. luftrumskontrol og flyvesikkerhed, herunder etablering af venskabsforbindelser."²⁷⁷ Flyvevåbnet blev via PfP-samarbejdet fra ultimo 1994 og frem involveret i etableringen af civil luftrumsovervågning i de tre baltiske lande. Efter den russiske tilbagetrækning fra Baltikum rådede hverken Estland, Letland eller Litauen over egne flyvevåben eller materiel eller personel, der kunne varetage opgaven med at håndhæve suveræniteten over landenes luftrum. Det danske forsvar kom til at støtte dem med både uddannelse af personel og finansiering af materiel – det sidste betalt gennem den såkaldte Øststøttepulje, hvorved det ikke direkte kom til at påvirke forsvarsbudgettet. Repræsentanter for Flyvertaktisk Kommando og Flyvematerielkommandoen bistod også balterne med rådgivning om placeringen af deres radaranlæg m.v.²⁷⁸

støtte, som NATO's fly havde. "FN nægter fly-støtte", Ekstra Bladet og "Styrken evakueret i dristig operation," BT. Begge 20. september 1995 og "Kamphandlinger i Danbat område 18 SEP." og "Redegørelse vedrørende evakuering fra lejre m.v. samt manglende flystøtte til Danbat [...]" Lyng. Arkivkasse 145.

274 "Direktiv for forstærkning af national MEDEVAC kapacitet." 3. august 1995. Lyng. Arkivkasse 142, "OPERATIONS INSTRUKTION NO 4. Luftevakuering (AIREVAC) af syge og særede i forbindelse med danske enheders indsættelse uden for Danmark." Februar 1996. TTI og Schaiffel-Nielsen, N.M., "Forsvarskommissionen på besøg hos flyvevåbnet." Flynyt 5/1998.

275 "Ved Forenede Kræfter", s. 228ff, NATO 2001, s. 67ff, Petersen 2004, s. 469-471 og Rynning 2004, s. 35ff, "Notat vedrørende udviklingen i Øst-samarbejdet, PfP, CFE, M.V." Forsvarskommandoen, den 3. juli 1997, Medcalf 2008, s. 67 og Lange, G., "Partnerskab for Fred." Militært Tidsskrift, 2/1998.

276 Lyng. Arkivkasse 132. "FC besøg i Letland og Litauen. Baggrundsnotat vedrørende NATO's udvidelse." Dateret 9. februar 1995.

277 Lyng. Arkivkasse 126. "Notits om samarbejde med de central og østeuropæiske lande 1995." 24 OKT 1994. Derudover blev en del ældre materiel såsom sneplove og fejmaskiner overdraget til Letland. Lyng. Arkivkasse 132. "Forsvarsstabens tilbagemelding på forhold, fremført ..." 29 marts 1995. Se også Hoff 2003, s. 157-160.

278 "Notat om Bistand til Baltikum vedrørende etablering af luftrumsovervågning." Lyng. Arkivkasse 146. Den økonomiske støtte fortsatte frem til 2004, hvor de baltiske landes økonomier var blevet så robuste, at de selv kunne finansiere den videre udvikling. "Flyvevåbnet." 4/2004. S. 6-7 og "En hjælpende hånd til Estland." "Flyvevåbnet." 1/2007.

For de danske politikere var signalværdien af deltagelsen i Pfp-samarbejdet det vigtigste, men for Flyvevåbnet fik det kun mindre betydning i denne periode fra 1994 til 1999.

Ny NATO-struktur

Ændringerne i NATO kom også til at påvirke alliansens kommandostruktur, herunder også Enhedskommandoen, der siden 1962 havde stået for den overordnede planlægning af forsvaret af Danmarks nærområde. NATO ønskede en mindre, mere strømlinet og mere mobil kommandostruktur, og i løbet af 1993 blev NAVBALTAP og AIRBALTAP nedlagt som selvstændige myndigheder. AIRBALTAP blev erstattet af en ny kommando ved navn Interim Combined Air Operations Centre No. One (ICAOC) underlagt BALTAP. Ved nedlæggelserne opnåedes en personelreduktion i hovedkvarteret på over 25 %, hvilket passede godt til det herskende politiske krav om besparelser på forsvarsbudgettet.²⁷⁹ Ændringer i BALTAP blev den 1. januar 1994 fulgt af en overflytning af BALTAP fra det hidtidige hovedkvarter Allied Forces Northern Europe (AFNORTH) i Kolsås i Norge til Allied Forces Central Europe (AFCENT) i Holland. At BALTAP således blev underlagt AFCENT, betød, at det danske flyvevåbens fokus blev tvunget mere mod syd, end det havde været under AFNORTH's virke.²⁸⁰

I december 1997 besluttede NATO at gennemføre endnu en stor ændring af sin kommandostruktur. Målet var, at ”bringe den i bedre overensstemmelse med den nye sikkerhedspolitiske situation, at gøre den mere fleksibel og strømlinet samt at gøre den bedre egnet til at løse NATO's nye opgaver med øget vægt på bl.a. fredsstøttende og stabilitetsfremmende opgaver.”²⁸¹ Dette viser igen, hvordan NATO's opgaver havde ændret sig, og at nye opgaver var kommet til, så kerneopgaven med det rent militære forsvar af Europa og Nordamerika nu var gledet i baggrunden til fordel for andre ikke direkte militære opgaver, der også skulle kunne løses uden for NATO's hidtidige område. Som led i denne omstilling etablerede NATO i 1997 også de såkaldte Combined Joint Task Forces (på dansk: multinationale værnsfælles indsatsstyrker), der skulle øge alliansens evne til med kort varsel at deltage i krisestyrings- og fredsstøttende operationer uden for alliansens hidtidige indsatsområde i Europa. Styrkerne underlagt disse Task Forces skulle være multinationale, hvilket igen øgede kravene til NATO-landenes forsvar omkring evnen til at samarbejde med resten af NATO. De organisatoriske ændringer var gennemført i 1999, og samme år fremlagde NATO et nyt strategisk koncept for alliansen, der bekræftede alliansens forskydning i fokus fra krig til krisestyring.²⁸²

Flyvevåbnets operative doktrin

Ifølge generalmajor K. E. Rosgaard, der var stabschef i Flyvertaktisk Kommando 1995-1997 og derpå chef sammesteds 1997-2000, betød udviklingen i 1990'erne, hvor Flyvevåbnet var det eneste af Forsvarets tre værn, som endnu ikke havde været engageret i Danmarks internationale og aktivistiske udenrigspolitik, at værnet ledte efter sin plads i Forsvaret efter Berlinmurens fald. Et vigtigt led i Flyvevåbnets søgning efter denne plads var værnets udvikling af sin egen danske operative doktrin for, hvordan luftmagten kunne og skulle bruges i de nye internationale og multinationale operationer. Doktrinen og udviklingen af den fortæller så meget om Flyvevåbnets udvikling i 1990'erne, at begge dele vil blive beskrevet grundigt i det følgende.

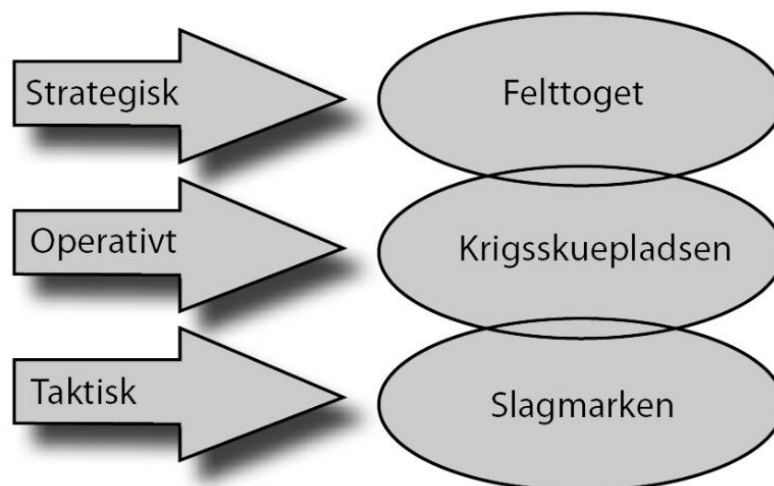
²⁷⁹ Clemmesen, Michael H., "Present and future command structure: A Danish view" i Thomas-Durell Young (red.) "Command in NATO After the Cold War: Alliance, National, and Multinational Consideration." Darby 1999, Høegh-Guldberg Hoff 2002, s. 107-110. I'et for "Interim" blev fjernet i år 2000, hvor oprettelsen af de fire CAOC'er blev endeligt godkendt. "CAOC 1 - 10-årig fødselar er optimist." Flyvevåbnet 6/2004.

²⁸⁰ Hansen, M.V., "NATO, BALTAP og Danmark i et Europa i opbrud." Flynyt 4/1992 og interview Scharling. FORNYHIST, bånd I, 10 min.

²⁸¹ Volden 2006, III, s. 21.

²⁸² Volden 2006, III, s. 21-22, Ringsmose 2007, s. 12, Hoff 2003, s. 142-144 og 182-183 samt Rynning 2004, s. 16ff.

Grundlaget for den operative doktrin blev lagt, da Flyvevåbnet i midten af 1990'erne indledte et samarbejde med det amerikanske flyvevåben, der åbnede op for, at et mindre antal danske flyverofficerer kunne komme på uddannelsesophold på det amerikanske Air Command and Staff College på det amerikanske luftvåbens Air University på Maxwell Air Force Base i Alabama i USA. I forbindelse med deres uddannelse her stiftede flyverofficererne som pensum bekendtskab med oberst i det amerikanske luftvåben John A. Wardens bog "The Air Campaign. Planning for Combat" udgivet i 1988. Bogens teorier om luftmagt blev videreudviklet i artiklen "The Enemy as a System" i Airpower Journal i foråret 1995 og gjorde Warden til en af de (hvis ikke den) vigtigste moderne luftmagteteorikere. Wardens teorier var et brud med de to skoler, som under Den Kolde Krig havde præget doktrinerne for brug af luftmagt. Her havde doktrinudviklerne enten beskæftiget sig med strategisk (atom)krig eller med luftkamp på taktisk niveau på/over selve slagmarken. Warden viste en tredje vej til luftkampagne på det operative niveau, der ligger mellem det strategiske og det taktiske niveau. De tre niveauer er bedst illustreret med nedenfor indsatte illustration. Set oppefra fastsættes krigens overordnede mål på det strategiske niveau. På det operative niveau fastsættes målene for de enkelte krigsskuepladser, mens det taktiske niveau er selve slagmarken. Set nedefra skaber de taktiske resultater på slagmarken mulighed for at nå de operative mål, der igen gør det muligt at nå de strategiske mål. De overlappende ringe skal illustrere, at overgangen mellem de forskellige niveauer er glidende.²⁸³

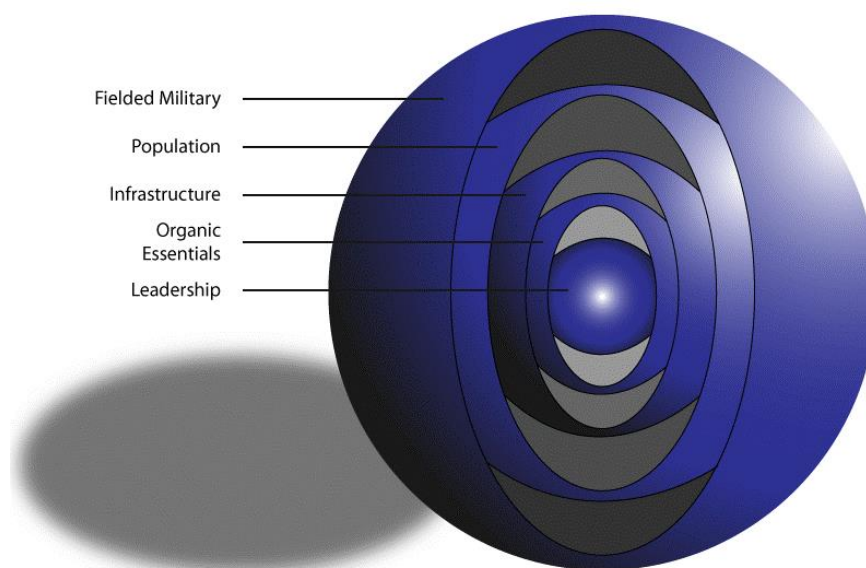
Hovedtesen i "The Air Campaign" og "The Enemy as a System" var et opgør med det amerikanske forsvars daværende doktrin AirLand Battle, hvis grundtanke var, at luftstyrkernes rolle var at støtte hærens indsats. AirLand Battle fokuserede derfor på det taktiske niveau og fjendens militære styrker. I stedet argumenterede Warden for, at målet med krigen er at få fjenden til at agere, som man ønsker. Dette kunne kræve, at man nedkæmpede fjendens militære styrker, men takket være luftmagt kunne man ifølge Warden, ved at fokusere på det operative niveau, ofte nå sine mål i krig uden at skulle igennem en kostbar og langvarig ødelæggelse af fjendens militære styrker.²⁸⁴

I "The Air Campaign" og "The Enemy as a System" introducerede Warden de tre begreber: "de fem strategiske ringe", "parallel krigsførelse" og "strategisk lammelse". De tre

283 Nørby, S., "Udviklingen og afviklingen af Flyvevåbnets Operative Doktrin 1997-2010." www.krigsvidenskab.dk, interview Svejgaard 20151202, Warden, J., "The Enemy as a System" i "Airpower Journal", spring 1995 og Nødskov, K., "Systematizing Effect Based Air Operations." *Chronicles Online Journal*, May 24, 2000.

284 Warden 1988.

elementer, der alle fokuserer på kampen på det operative niveau, vil blive gennemgået i det følgende.

De fem strategiske ringe var Wardens opbygning af fjendens samfund som en femringet struktur, hvor de militære styrker (Fielded Military) var yderst fulgt af fjendens befolkning (Population), centrale infrastruktur (Infrastructure) og (krigs)industri/produktionsmidler (Organic Essentials), og i den inderste ring fandtes landets politiske og militære ledelse (Leadership).²⁸⁵ I en todimensionel, symmetrisk landkrig ville man skulle kæmpe sig igennem den yderste ring, før man kunne ramme de andre ringe, men Wardens grundtanke var, at luftmagt, idet den opererer i den tredje dimension, er i stand til at angribe de fem ringe efter forgodtbefindende. Derved bliver man i stand til at nå krigens mål – at fjerne fjendens vilje til at kæmpe – både hurtigere og med mindre fare for egne styrker. Eksempler på angreb på de forskellige ringe kunne være, at angreb på infrastrukturen kan nedsætte fjendens mobilitet ved f.eks. at ødelægge broer og derved forhindre, at fjenden flytter sine tropper eller genforsyner dem. Angribes krigsindustri og produktionsmidler, hindres fjenden i at forsyne sine tropper og i at producere nyt krigsmateriel. Luftmagten kan også fokusere på at overtale fjendens civilbefolkning til at kræve, at deres regering eller leder ændrer politik. Det kan f.eks. foregå gennem en strategisk informationskampagne – elektronisk såvel som i form af flyveblade – i kombination med angreb på strategiske knudepunkter, der lammer den fjendtlige ledelse. Tesen er, at hvis ledelsen ikke ændrer politik, kan det medføre, at befolkningen gør oprør, som man f.eks. så det i dele af Irak efter den første Golfkrig.

Ved parallel krigsførelse angribes flere af fjendens kritiske knudepunkter samtidigt. Det gøres eksempelvis ved at ramme alle fjendens luftforsvarsoperationscentre og radarer samtidigt frem for kun i én sektor eller ved at ramme strategisk kommunikationsudstyr, energiforsyning og militære hovedkvarterer samtidigt. Derved opnår man ifølge Warden en markant større effekt af sine angreb, fordi de mange simultane angreb lammer fjendens beslutningsprocesser.

Den strategiske lammelse opnås ifølge Warden, når det lykkes at sætte fjendens ledelse ud af spillet, og fjenden ikke længere er i stand til at kontrollere sit militær og bekæmpe ens tropper.

²⁸⁵ Flyvertaktisk Kommando 2000, Afsnit III.

Det grundlæggende krav for at kunne gennemføre Wardens koncept var, at man rådede over luftoverlegenhed eller luftherredømmet over det område, som skulle angribes.²⁸⁶ Luftoverlegenhed eller -herredømme er ikke et mål i sig selv, men uden det kan hverken hær, flåde eller flyvevåben få den nødvendige manøvre frihed i tid og rum til at angribe fjenden optimalt. Uden luftoverlegenhed ender man derfor nemt i en situation, hvor den eneste mulighed for sejr er ”the direct approach” direkte mod fjendens styrker, hvor han er stærkest, og hvor kampene bliver mest blodige. Gamle dyder som evnen til luftkamp skulle derfor fastholdes, og det betød også ifølge Warden, at hæren og søværnet burde indse vigtigheden af at prioritere evnen til at opnå og fastholde luftherredømmet. Sikringen af luftherredømmet burde således være det centrale mål for enhver styrkechef, ligegyldigt om denne var fra hæren, søværnet eller flyvevåbnet. Dette var især vigtigt, set i lyset af at både hæren og søværnet rådede over enheder og våbensystemer, der kunne bidrage til at erobre og fastholde luftherredømmet over et givent område.

Flyvevåbnet adskiller sig som værn fra hæren og søværnet ved at være karakteriseret af meget høj mobilitet og deraf følgende evne til hurtigt at komme frem til et specifikt punkt på eller over landkortet. Deres evne til at blive her er dog relativt kort, idet de er begrænset af brændstoffet om bord og/eller pilotens udholdenhed. De har således ikke samme mulighed for fysisk tilstedeværelse som enheder fra hæren og søværnet. Modsat hæren og søværnet besidder flyvevåbnets fly dog evnen til hurtigt at koncentrere sig om målet/målene – eller sprede sig ud, hvis det er nødvendigt for at modvirke et fjendtligt angreb. Nøgleordene er altså mobilitet og fleksibilitet. Denne store grad af mobilitet og fleksibilitet gør flyvevåbnet særdeles velegnet til parallel krigsførelse, og især den teknologiske udvikling, der tog fart i 1980’erne, skabte et teknologisk niveau, der gjorde parallelle angreb mulige. Den teknologiske udvikling var ved udbruddet af Golfkrigen i 1990 nået til et niveau, som betød, at hvor man under 2. Verdenskrig havde arbejdet ud fra et spørgsmål om, hvor mange togter et fly skulle flyve, før et givent mål var nedkæmpet, var spørgsmålet nu vendt om og løst, hvor mange mål et fly kunne angribe per togt. Samtidig havde bomber og missiler opnået en træfsikkerhed, som man kun kunne drømme om under tidligere konflikter. Ét fly kan i dag således ikke bare angribe flere mål på samme togt, men gøre det med en træfsikkerhed, som gør, at man ofte kun behøver at bruge én bombe eller ét missil pr. mål.²⁸⁷

Wardens grundtanke var offensiv og passede godt ind i den nye verdensorden efter Berlinmurens fald og Warszawapagtens sammenbrud. Væk var den altoverskyggende frygt for en altødelæggende tredje verdenskrig, hvor en talmæssigt overlegen Warszawapagt ville kunne presse NATO ud i en krig, der i sidste ende kunne inkludere brugen af atomvåben. Bortfaldet af truslen fra øst cementerede USA’s stormagtsstatus og gjorde det usandsynligt, at landet skulle i krig med en ligeværdig modstander.

²⁸⁶ Luftoverlegenhed (“air superiority”) defineres af NATO som “that degree of dominance in the air battle of one force over another which permits the conduct of operations by the former and its related land, sea and air forces at a given time and place without prohibitive interference by the opposing force” (NATO Glossary of Terms and Definitions (AAP 6)). Luftherredømme (“air supremacy”) defineres af NATO som “that degree of air superiority wherein the opposing air force is incapable of effective interference” (NATO Glossary of Terms and Definitions (AAP 6)).

²⁸⁷ Under 2. Verdenskrig ramte kun 18 % af de bomber, som det amerikanske luftvåben kastede, inden for 300 meter af det tiltænkte mål – vel at mærke under angreb i dagslys. Under Golfkrigen 1990-1991 havde laserstyrede bomber (“precision-guided bombs”) en succesrate, hvor 70-80 % af bomberne ramte inden for 10 meter af det tiltænkte mål, selv om natten, i overskyet eller dårligt vejr. Udviklingen fortsatte, og under luftkampagnen mod Jugoslavien i 1999 formåede et enkelt amerikansk B2-bombefly at engagere 16 mål på ét togt. Det er dog værd at bemærke, at det ene B2-fly havde 14 andre fly omkring sig til at passe på sig og yde støtte med bl.a. lufttankning. Lambeth 2000, s. 118 og kap. 5, Brookes 2000, s. 8-9.

Oberst Warden havde i 1990 fået afprøvet sine teorier i virkeligheden, da han i forbindelse med optakten til Golfkrigen uopfordret påtog sig opgaven at udarbejde et operationskoncept for en strategisk luftkampagne mod Irak. Hans operationskoncept (navngivet ”Instant Thunder”) blev sidenhen overdraget til US Central Command (CENTCOM), der havde ansvaret for krigen. CENTCOM’s luftchef forkastede navnet og sendte Warden hjem til Pentagon, men videreudviklede trods dette konceptet med støtte fra Warden og hans nærmeste medarbejdere.²⁸⁸ Den luftkrig, som den amerikanske ledede koalition indledte den 17. januar mod Irak, blev derfor udarbejdet efter Wardens principper om parallelle angreb, der skulle sikre, at det irakiske forsvar blev ramt af den ønskede strategiske lammelse. Luftkrigsplanen var opdelt i tre faser. I fase et skulle det irakiske flyvevåben og luftforsvar sættes ud af spillet, hvorved den amerikanske ledede koalition opnåede luftherredømmet over Irak og Kuwait. Når det mål var nået, skulle fase to ødelægge central infrastruktur (inkl. civil infrastruktur såsom elektricitetsværker og broer f.eks. over Tigrisfloden). Derved blev den irakiske hærs evne til både at kommunikere og flytte sine tropper mindsket. I fase tre skulle hele det irakiske militær angribes.

Saddam Husseins militære styrker i Kuwait var den amerikanske ledede koalition underlegne både talmæssigt og teknologisk, men det var Saddam Husseins strategi at tilføje de amerikanske tropper så store tab, at den folkelige opinion hjemme i USA ville fjerne støtten til krigen. Dette mål blev dog ikke nået. Bl.a. fordi koalitionen gennemførte en 38 dage lang luftkrig, der ødelagde store dele af den irakiske hær, inden koalitionen igangsatte landkrigen, mistede koalitionen kun 147 soldater i den efterfølgende ca. 100 timer lange landkrig (33 af de 147 blev tilmed dræbt af egne styrker). Det præcise irakiske militære tab er ukendt, men anslås til at ligge i rammen 10.000-35.000 dræbte og 86.000 tilfangetagne, ligesom store dele af den irakiske hærs materiel blev ødelagt.²⁸⁹

Golfkrigen viste værdien af parallelle angreb, og selv om det ikke lykkedes at ramme Saddam Hussein personligt, blev hans militære command and control-system ramt så hårdt, at det reelt lykkedes at påtvinge den irakiske hær operativ lammelse, og Golfkrigen blev af mange betragtet som en bekræftelse af Wardens tanker.²⁹⁰ Krigen fremstår dog i dag som en klar militær sejr, men også samtidig som en tabt fred, idet det ikke i denne omgang lykkedes at fjerne Saddam Hussein fra magten i Irak. På trods af dette fremstod Warden især i de første år af 1990’erne som den centrale luftmagtsteoretiker, og som følgende afsnit vil vise, fik hans tanker direkte indflydelse på det danske flyvevåben.

”Reglement for Flyvevåbnet 150. Flyvevåbnets Operative Doktrin”

Alle de personer, som er blevet interviewet i forbindelse med dette afsnit, fremhæver oberst i Flyvevåbnet Michael Svejgaard som den centrale person i udviklingen af Flyvevåbnets operative doktrin. Han beskriver sig selv som en jagerpilot med stor interesse for doktriner og luftkrigshistorie og fortæller, at da han i midten af 1990’erne via de hjemkomne elever fra Air University blev introduceret til Wardens tanker, viste det ham, at der var en måde at skabe den operative doktrin, som han mente, Flyvevåbnet manglede. Det var oberst Svejgaards opfattelse, at mange af delementerne i Flyvevåbnets plan for brugen af dets styrker i krig var på plads, men de operative principper for luftstyrkernes brug manglede.²⁹¹

288 Gregory 2015, s. 6-7.

289 Black 2016, s. 251, Pape 2004 og Olsen m.fl. 2010, s. 198.

290 Kühnel, P. ”Doktrinudvikling i Hæren.” Militært Tidsskrift 1/1998 og Kühnel, P. og Byrnak, J.K., ”Doktrinudvikling i Danmark, set fra en hærofficers side.” Militært Tidsskrift 1998.

291 Interview Svejgaard 20151202.

Startskuddet til udviklingen kom, da Forsvarsakademiet i midten af 1990'erne, ifølge oberst Svejgaard, udtrykte utilfredshed med niveauet blandt de studerende til Videreuddannelsestrin II (VUT II), som Flyvertaktisk Kommando sendte til uddannelsen i København.²⁹² Det var nødvendigt at hæve deres vidensniveau, og Flyvertaktisk Kommando besluttede at udvikle et forløb kaldet Flyvevåbnets Operative Kursus, som værnets VUT II-studerende skulle gennemgå, inden de begyndte deres uddannelse på Forsvarsakademiet. Som led i dette kursus udarbejdede oberst Svejgaard en briefing i luftkrigsdoktriner, der efterfølgende blev grundlaget for udviklingen af Flyvevåbnets egen operative doktrin. Arbejdet med doktrinen begyndte i 1996, hvor et udvalg benævnt FLYDOK blev formet under ledelse af oberst Svejgaard, der på dette tidspunkt var chef for Operationsdivisionen i Flyvertaktisk Kommando. Ud over obersten bestod udvalget af de tre majorer Max A. L. T. Nielsen, Kim Nødskov og Flemming Lentfer. Oberst Svejgaard beskriver selv gruppens tilblivelse således: ”Det viste sig, at vi havde en fælles interesse [for doktrinudvikling] og havde gået og snakket om det på gangene. [...] Og så begyndte vi at skrive og samledes til et 48 timers seminar [og] skrev færdig.”²⁹³

Den 68 sider (A5) lange ”Royal Danish Air Force. Air Operations Doctrine” blev godkendt af chef for Flyvertaktisk Kommando generalmajor Kurt E. Rosgaard og chef for Flyvematerielkommandoen generalmajor Viggo D. Nielsen den 4. september 1997 og blev officielt udsendt den 2. oktober 1997. Den fik den danske titel ”Reglement for Flyvevåbnet 150. Flyvevåbnets Operative Doktrin” (RFLV 150).

Hovedelementerne i doktrinen var:

- Den centrale betydning af luftoverlegenhed. For at beskytte både civilsamfundet og egne og venligsindede styrker mod luftangreb og for at skabe den nødvendige operationsfrihed for de militære styrker skulle enheder fra alle værn indledningsvis fokusere på at tilkæmpe og fastholde luftoverlegenhed.
- Den opnåede og fastholdte luftoverlegenhed udnyttes til opnåelse af ”the military objective”²⁹⁴ og om muligt ”the desired end state”²⁹⁵ på det strategiske niveau.
- Luftoperationer skulle gennemføres i tæt samvirke mellem fly og våbensystemer fra alle værn, ligesom mål skulle udpeges på baggrund af f.eks. efterretninger fra alle værn.
- Kampens ”center of gravity”²⁹⁶ skulle identificeres på både det strategiske og operative niveau, og begge skulle angribes.

I moderne krig er det tvivlsomt, om det vil være muligt at gennemføre en luftkampagne, hvis mål er en nedkæmpning/nedslidning af modstanderens militære styrker. Derfor skulle der i stedet sigtes mod at fratage fjenden evnen til at flytte sine styrker og dermed til at kæmpe.²⁹⁷

292 Lyng. Erindringer. Bind II, s. 308. VUT II er Forsvarets værnsvælles videreuddannelse, som officerer, der ønsker udnævnelse til major/orlogskaptajn, skal gennemgå.

Det foregår på Forsvarsakademiet i København.

293 E-mail fra Michael Svejgaard af 20151211.

294 ”The military objective” er den militære målsætning, hvor man med udgangspunkt i ”center of gravity” og ”desired end state” beskriver målet med den militære operation. Nødskov 2002, s. 334.

295 ”Desired end state” er den ønskede sluttetilstand, man som angriber eller forsvarer ønsker, når kamphandlingerne indstilles. Nødskov 2002, s. 334.

296 ”Center of gravity” (Schwerpunkt) er et udtryk udviklet af den preussiske militæreteoretiker Carl von Clausewitz og er ”kilden til modpartens styrke, handlefrihed og vilje til at kæmpe.” Nødskov 2002, s. 334.

297 Svejgaard, M., ”Ti år efter Golfkrigen – set i luftstridskræfters optik.” Militært Tidsskrift 4/2001.

Doktrinen var som udgangspunkt ikke tænkt offentliggjort i civile cirkler. Den indeholdt ikke klassificerede oplysninger, men var skrevet af og til Flyvevåbnets officerer, og der var ikke gjort noget forsøg på at gøre teksten nem at gå til for udenforstående. Et af målene med doktrinen var at skabe grobund for en debat internt i Flyvevåbnet om brugen af luftmagt. Ifølge doktrinen indledning er Flyvevåbnet udfordret på dette område, idet ”traditional airmen are not great conceptual thinkers,”²⁹⁸ en påstand, som forfatterne ikke lagde skjul på i doktrinen, der blev indledt med dette citat af Winston Churchill: ”Air power is the most difficult of all forms of military force to measure, or even to express in precise terms. The problem is compounded by the fact that aviation tends to attract adventurous souls, physically adept, mentally alert and pragmatically rather than philosophically inclined.” Det var imidlertid forfatternes håb, at doktrinen ville skabe ”food for thought”²⁹⁹ og frugtbare diskussioner blandt værnets piloter og andre officerer.

Doktrinen blev udsendt som en officiel Flyvevåbenspublikation til både samtlige myndigheder i Flyvevåbnet og Forsvarsministeriet, Hærens og Søværnets operative kommandoer og materielkommandoer, alle danske forsvarsattachéer og NATO-repræsentanter. Doktrinen blev skrevet på engelsk – det fælles operative sprog i NATO – og den blev efterfølgende også sendt til Pentagon og NATO’s hovedkvarter. Og RFLV 150 blev læst i USA. I 1998 fik Flyvevåbnet fint besøg fra USA, da Richard P. Hallion og David Deptula kom til Danmark og deltog i en chefkonference på Flyvevåbnets Officersskole for at drøfte den danske doktrin. Hallion var forfatter til bogen ”Storm over Iraq” og på dette tidspunkt ”executive historian” ved det amerikanske luftvåbens Air Force Systems Command, og Deptula havde under Golfkrigen været den centrale planlægger af luftkampagnen, efter at Warden var blevet sendt hjem til USA. Der kom ifølge Svejgaard ikke noget konkret ud af dette møde ud over yderligere tankevirksomhed i doktrinudvalget, hvis arbejde blev motiveret yderligere af, at både Hallion og Deptula syntes, med Svejgaards ord, at ”det var et strålende produkt, vi havde banket sammen.”³⁰⁰ Dette understøttes af generalmajor K. E. Rosgaard, der mener, at udviklingen af RFLV 150 passede perfekt ind i den udvikling, som værnets var i gang med på dette tidspunkt i 1990’erne.

Ifølge generalmajor Rosgaard blev den operative doktrin efterfølgende brugt som pejlemærke i Flyvevåbnets omstillingsproces, hvor de mange ændringer af værnets ofte blev holdt op mod doktrinen for at sikre, at Flyvevåbnet stadig kunne løse de pålagte opgaver.³⁰¹ Udarbejdelsen af doktrinen gjorde det muligt for Flyvevåbnet at skifte fra en reaktiv til en mere aktiv tilgang til værnets ændring, idet det gav en form for mål at arbejde hen imod, og ifølge generalmajoren var Flyvevåbnet sandsynligvis nok blevet tvunget til at lave arbejdet med doktrinen, hvis Svejgaard m.fl. ikke selv havde fået idéen.

Påvirkningen fra – og af – NATO

Flyvevåbnet havde indtil dette tidspunkt hovedsagelig været reaktivt med hensyn til de ændringer i NATO, som blev gennemført i perioden. Beslutninger vedrørende NATO’s udvikling tages af de danske politikere, mens Flyvevåbnet kun har lidt indflydelse og det via Forsvarskommandoen. Udviklingen af RFLV 150 gav imidlertid mulighed for at påvirke doktrinudviklingen i NATO direkte, idet Flyvevåbnets operative doktrin blev til, samtidig med at NATO udarbejdede den centrale ”Allied Joint Publication 01” (AJP-01), hvis første udkast lå klar i februar 1997. AJP-01 er

298 RADF150, s. I-2.

299 RDAF 150, ii.

300 E-mail fra Michael Svejgaard af 20151211. Svejgaard m.fl. 1998, s. 361, Svejgaard 1997 og interview Svejgaard 20151202. Der lader ikke til at eksistere et referat fra dette møde.

301 Interview Rosgaard 20160202. En lignende udvikling ses også i det norske forsvar, jf. Bjerga og Haaland 2010, s. 512.

NATO's værnssfælles doktrin og indeholder principperne for, hvorledes værnssfælles operationer planlægges og gennemføres.

Der er uenighed i FLYDOK-udvalget om, hvorvidt deltagerne havde adgang til tidlige udkast af AJP-01. Trods sammenfald i indholdet mener Svejgaard ikke, at doktringroupen havde adgang.³⁰² I stedet sammenligner han situationen med udviklingen af cyklen. Den blev ifølge Svejgaard opfundet i flere lande stort set samtidig og i stort set identiske modeller, og det samme gør sig gældende med doktriner for anvendelsen af luftmagt. Ansporet af Warden igangsatte en række lande og myndigheder sideløbende og tilsyneladende ukoordinerede doktrinudviklinger, som endte med stort set samme slutresultat, fordi det var den mest naturlige løsning. Modsat dette mener Kim Nødskov, at FLYDOK havde adgang til det første udkast af AJP-01.³⁰³ Hvor om alting er, var den danske udvikling af RFLV 150 en del af en international trend, og omkring år 2000 begyndte NATO at udarbejde en egentlig doktrin for luftmagt. Dette foregik med deltagelse fra de NATO-lande, der rådede over flystyrker, og det var naturligt, at FLYDOK blev den gruppe, som Flyvevåbnets ledelse pålagde at deltage i dette arbejde. Takket være forarbejdet med RFLV 150 var FLYDOK godt klædt på til arbejdet med NATO's doktrin, der fik titlen "Allied Joint Doctrine for Air and Space Operations" (AJP-3.3), og det danske flyvevåben endte med at få større indflydelse på udformningen af AJP-3.3, end et lille land som Danmark ellers kunne have forventet.³⁰⁴ Bl.a. omfattede de første udkast til AJP-3.3 kun luftoperationer på strategisk og taktisk niveau og ignorerede helt det operative niveau. Det var repræsentanterne fra det danske flyvevåben med til at rette op på. Ligeledes var grundtanken i den danske doktrin, at opnåelsen af de pålagte mål skulle ske "joint" i samarbejde med hær og flåde.³⁰⁵ Igen et element, som ifølge FLYDOK ikke havde fået samme placering i AJP-3.3, hvis det ikke havde været for de danske repræsentanter i udvalget.

Ændringerne i Flyvevåbnets øvelser

Den ændrede sikkerhedspolitiske situation kom også til at påvirke Flyvevåbnets øvelsesmønster i den her behandlede periode. Som nævnt tidligere betød udfasningen af Drakenflyene og Warszawapagtens sammenbrud i de første år af 1990'erne, at Flyvevåbnets evne til Close Air Support var blevet nedprioriteret. Den internationale udvikling omkring borgerkrigen i Jugoslavien og NATO's henvendelser til det danske forsvar i forbindelse med Operation Deny Flight betød som også tidligere nævnt, at det igen var blevet relevant at prioritere evnen til at støtte egne eller allierede styrker på landjorden. F-16-piloten Kresten D. Andersen beskriver tiden som en periode, hvor Flyvevåbnets opgaver blev todelt, idet værnet både som hidtil skulle holde øje med russerne og være klar, hvis de angreb, samtidig med at F-16-eskadrillerne oparbejdede en evne til at håndtere den nye opgave med deltagelse i internationale operationer.³⁰⁶

De nye opgaver betød også nye øvelser. Det har ikke været muligt i arkiverne at finde oplysninger, der kan belyse, hvornår Flyvevåbnets øvelsesmønster ændrede sig i årene efter Berlinmurens fald. Frits S. Rasmussen, der i perioden 1994-1996 som major og Section Chief Exercises (TACDEN) i Flyvertaktisk Kommando var ansvarlig for planlægningen af Flyvevåbnets øvelsesaktiviteter, daterer dog i det følgende citat ændringen til omkring år 1995: "Fra midten af halvfemserne og til årtusindeskiftet skete der store ændringer i Flyvevåbnets øvelsesaktivitet. Den årlige store danske flyveøvelse, som havde været legendarisk op gennem firserne Tactical Fighter Weaponry eller i daglig tale Oksbøl-øvelsen døde langsomt ud, og blev erstattet af en langt mindre

302 Interview Svejgaard 20151202.

303 E-mail fra Kim Nødskov 20160311. Da der eksisterer en PowerPoint-fil med en gennemgang af AJP-01, dateret maj 1998, lader det til, at Kim Nødskov har ret.

304 Møller 1998, s. 341-342 og interview Nødskov 20160317.

305 Svejgaard m.fl. 1998, s. 363.

306 Interview Kresten D. Andersen 20170223, 11 min.

øvelse med det hovedformål at opretholde forsvarrets samlede kapacitet til nærstøtte af Hærens operationer. Evnen til at gennemføre Offensive Counter Air døde stort set ud. Der blev forsøgt kompenseret ved at sende et antal F-16 fly på Red Flag-øvelserne i USA, hvor man indledningsvis tilmeldte sig som halvt offensiv og halvt defensiv, eller multirole som det blev kaldt dengang. Under disse øvelser som blev gennemført [...] i Nevada fløj danske F-16 den første uge defensive missioner og den følgende uge offensive. At Danmark deltog i disse øvelser redede vores evne til at indtræde i internationale operationer sammen med vore allierede.”³⁰⁷

Udviklingen i øvelsesmønsteret blev undermineret af det samtidige politiske krav om besparelser på forsvarsbudgettet og medførte, at Flyvertaktisk Kommando i 1994 og 1995 måtte gennemføre en række ”aktivitetsdæmpende tiltag”, der bl.a. betød, at et antal øvelser måtte aflyses. Det kom især til at gå ud over de internationale øvelser, som ofte er dyrere end hjemlige øvelser. Dette havde ikke overraskende negativ indflydelse på træningstilstanden ved både de flyvende enheder og Hawkenhederne, hvilket bl.a. kunne ses, da Flyvevåbnet i 1995 fik problemer med at leve op til kravene under NATO’s TACEVAL-inspektioner.³⁰⁸

I 1995 lykkedes det at skabe politisk flertal for at tilføre Forsvaret en mindre ekstrabevilling, der især skulle gå til øvelser. Flyvertaktisk Kommando benyttede disse penge til de mest presserende øvelsesområder, hvilket tydeligt var inden for det internationale engagements område: ”I Flyvevåbnet anses det for ønskeligt at intensivere uddannelsen i ’air-to-air-refueling’, således at eventuel deltagelse i operation DENY FLIGHT og lignende operationer kan gennemføres uden at blive hindret af manglende uddannelse på dette specifikke område. Ligeledes anses det for værdifuldt, i forbindelse med øvelse Tactical Fighter Weaponry, at gennemføre missilskydninger for at afprøve våbensystemet og højne den operative standard ved de to F-16 eskadriller, der har tildelt Maverick-missiler.”³⁰⁹ Flyvevåbnets tre store øvelser i 1995 blev således uddannelse i lufttankning, NATO-øvelsen Strong Resolve og den hjemlige Tactical Fighter Weaponry, der bl.a. omfattede øvelser i Close Air Support. Af Flyvevåbnets øvelsesbudget for 1995, der lød på i alt 20 mio. kr., gik 11,7 mio. kr. til disse tre øvelser.³¹⁰

Påvirkningen fra det internationale niveau: Fra NATO’s Operation Deny Flight til Operation Deliberate Force

Som nævnt var de ændrede øvelser bl.a. inspireret af verdenssamfundets forsøg på at løse eller i mindste fald inddæmme borgerkrigen i Jugoslavien. Trods en lang række FN-resolitioner fortsatte den blodige krig, og FN’s fredsbevarende styrker i området havde ikke megen fred at bevare. Politisk var der et stort pres på NATO for aktivt at gå ind og stoppe kampene i Jugoslavien, og i forbindelse med Operation Deny Flight nedskød amerikanske F-16-fly den 28. februar 1994 fire bosniske jagerfly, der bombede et mål nær Banja Luka i Bosnien. Det var første gang i alliancens historie, at enheder underlagt NATO’s kommando var i kamp. Dette blev fulgt op den 10. april 1994, hvor amerikanske F-16-fly under NATO’s kommando bombede serbiske styrker for at stoppe et serbisk angreb på en ”safe zone” ved byen Gorazde. Det var første gang i NATO-alliancens historie, at enheder underlagt alliancen bombede mål på jorden. Luftangrebene var dog ikke nok til

³⁰⁷ E-mail fra oberst Frits S. Rasmussen (SUM) af 20161118. Frits S. Rasmussens forgænger som Section Chief Exercises kan ikke huske nok om sin tid på denne post til, at han har villet besvare mine spørgsmål. E-mail fra Kurt Christensen (RIS) 20161212.

³⁰⁸ Lyng. Arkivkasse 118. Udateret referat af FCKL-møde (medio maj 1994) og Lyng. Arkivkasse 133. Referat af AC-møde. Februar 1995.

³⁰⁹ Hækkerup 2002, s. 183-184, Lyng. Arkivkasse 130. ”Notat vedrørende tilbageførelse af dele af den reducerede øvelsesvirksomhed i 1995.” 12. JAN 1995.

³¹⁰ Lyng. Arkivkasse 130. ”Bilag 1 til FKO notat af 5. JAN 1995.” Den første rent danske lufttankningsøvelse blev afholdt i november 1995. Det var dog ikke første gang, at danske F-16-fly prøvede lufttankning, men hidtil var det foregået på mere ad hoc-basis i forbindelse med øvelser med især det amerikanske luftvåben. Jyllands-Posten 24. november 1995. ”Hammerkasterne. Historien om Eskadrille 727 gennem 50 År.”, Skrydstrup 2005, s. 159.

at stoppe det serbiske angreb. Serbiske styrker tog ca. 150 FN-tropper til fange, og ved at true med at slå disse ihjel, hvis ikke NATO's angreb stoppede, lykkedes det dem at sætte NATO skakmat. Serberne formåede ydermere at nedskyde et britisk Harrierfly og beskadige et fransk Miragefly. I begge tilfælde overlevede piloterne, men episoderne viste, at missionen trods NATO's militære overlegenhed ikke var uden risiko for de deltagende enheder.³¹¹

I juli 1995 var verden vidne til den serbiske indtagelse af byen Srebrenica. På trods af at FN havde garanteret byen som sikker zone, blev den erobret, og efterfølgende blev mere end 8.000 muslimer henrettet af serbiske styrker. Massakren i Srebrenica står som FN's mest markante nederlag i forbindelse med borgerkrigen i Jugoslavien, og både FN og NATO mistede en stor grad af troværdighed. Omvendt viste massakren Europas befolkning, hvorfor det var nødvendigt at gribe ind i konflikten i Jugoslavien. Massakren skabte stor vrede rettet mod serberne, og fra både FN og NATO's side var der et klart mål om, at et nyt Srebrenica ikke måtte finde sted.³¹²

Sideløbende med angrebet på Srebrenica gennemførte bosniske serbere en langvarig belejring af byen Sarajevo. Her blev en markedsplads den 28. august 1995 ramt af et mortarangreb, og da krudtrøgen var drevet bort, taltes 38 dræbte. De bosniske serbere fik skylden for angrebet, og det blev dråben, der fik bægeret til at flyde over for det internationale samfund. Den 30. august igangsatte NATO luftoperationen Deliberate Force. Denne var et klart brud med NATO's hidtidige strategi i Jugoslavien, idet NATO nu gik aktivt ind i krigen for at ændre dens gang og opnå NATO's mål, som var, at serberne skulle indstille angrebene på de sikrede zoner ved Gorazde, Tuzla og Sarajevo. Ved Sarajevo skulle de ydermere trække alle tunge våben (f.eks. kampvogne og artilleri) mindst 20 km væk og tillade en genåbning af byens lufthavn. For at opnå dette gennemførte NATO en luftkampagne mod serbiske mål omkring Sarajevo og den nærliggende serbiske by Pale.³¹³

311 Ripley 2001, s. 89 og Beale 1997, s. 19-25.

312 Beale 1997, s. 33-34 & Anrig 2011, s. 32 og 179.

313 Juul, M. & Nielsen, S.W., "12 år på Balkan." København 2004, s. 46, Olsen 2013, s. 356ff og Beale 1997, s. 31ff.

Når fjenden forsvinder. Det danske flyvevåbens omstilling fra Berlinmurens fald 1989 til krigen over Libyen 2011.

Kort over Jugoslavien med markeringer visende Tuzla, Sarajevo, Pale, Gorazde og Srebrenica. (UN.org)

NATO valgte en Wardeninspireret strategi, hvor målet var at få parterne til forhandlingsbordet, og ikke en egentlig militær nedkæmpelse af de serbiske styrker. Det betød, at NATO efter de to første dages luftangreb indstillede angrebet i to dage, mens NATO's forhandlere forsøgte at opnå en forhandlingsløsning med den serbiske regering. Da dette mislykkedes, blev luftangrebene genoptaget. Først den 12. september gik de bosniske serbere med til en våbenhvile, og luftangrebene blev igen indstillet. I hvad der skulle blive kendetegnende for luftoperationer efter Den Kolde Krigs ophør, bidrog USA med hovedparten af de involverede fly, og af de 3.500 flytøtter, som blev gennemført under Deliberate Force, stod USA for 66 %. Under Deliberate Force havde NATO luftherredømmet over missionsområdet, men serberne formåede at nedskyde et fransk Miragefly, der blev ramt af et skulderbåret jord til luft-missil.³¹⁴

Da borgerkrigen i Jugoslavien den 14. december 1995 officielt blev afsluttet med en fredsaftale indgået på den amerikanske flybase Wright-Patterson i byen Dayton i staten Ohio, blev Operation Deliberate Force udråbt som en af de centrale årsager til, at det havde været muligt at få krigens parter til forhandlingsbordet. Den amerikanske forsvarsminister William Perry udtalte: "Deliberate Force was the absolutely crucial step in bringing the warring parties to the negotiation table at Dayton, leading to the peace agreement."³¹⁵ Det er stadig omdiskuteret, om luftkampagnen var altafgørende for fredsaftalens tilblivelse, men at den fik indflydelse på offentlighedens og

314 Beale 1997, s. 37.

315 Beale 1997, s. 32.

politikernes forventninger til, hvad luftmagt kan gøre, er indiskutabelt. Dette fik stor indflydelse på beslutningen om efterfølgende at bombe Jugoslavien igen i foråret 1999.

Daytonfredsaftalen førte til, at Operation Deny Flight blev indstillet den 20. december 1995. Da havde NATO vist, at alliancen var i stand til at operere uden for det område i Vesteuropa, hvor alliancen i 50 år havde ventet på et angreb fra Warszawapagten, og NATO havde vist, at alliancen var klar til at sætte hårdt mod hårdt for at gennemføre de pålagte opgaver.

Operation Deny Flights betydning for Flyvevåbnet

Begivenhederne i Jugoslavien påvirkede Flyvevåbnet direkte, idet erfaringerne fra Operation Allied Force gav inspiration til en opdatering af Flyvevåbnets operative doktrin. Processen omkring FLYDOK og RFLV 150 var, som beskrevet, i høj grad drevet af enkeltpersoner, og i slutningen af 1997 besluttede FLYDOK-gruppen således på eget initiativ, at der var behov for en opdatering af RFLV 150. Der var to årsager til, at FLYDOK mente, at der var behov for en opdatering. For det første erfaringerne fra Operation Deny Flight. Denne krig havde understreget, at danske flystyrker kun kunne forventes at bidrage til en krig på taktisk niveau og kun i samarbejde med Danmarks allierede. Det var således ikke sandsynligt, at et lille flyvevåben som det danske ville ende i en konflikt, hvor værnet fik selvstændig kontrol over den operative gennemførelse af en luftkampagne. Der var dog stadig behov for en dansk operativ doktrin. Både som den af generalmajor Kurt E. Rosgaard nævnte rettesnor for Flyvevåbnets udvikling, men også fordi det forventedes, at et lille antal officerer fra Flyvevåbnet ville blive udstationeret i allierede stabe, hvor de skulle medvirke til at planlægge og gennemføre sådanne operative luftkampagner.

Den anden årsag til, at der var grobund for en opdatering, var den kritik af John Wardens teorier, som den amerikanske politolog Robert Pape i 1996 kom med i sin bog ”Bombing to Win. Air Power and Coercion in War”. I bogen, hvor Pape tog udgangspunkt i krigshistorien og på baggrund af 38 konflikter lavede en kritisk analyse af Wardens tanker, anerkendte han luftmagts potentiale, men gjorde samtidig opmærksom på, at kun hærenheder kan erobre og fastholde kontrollen over et omstridt landområde. Idéen med at kunne angribe fjendens inderste ring – hvilket Pape kaldte ”decapitation” (halshugning) – var god, men ifølge Pape ikke realistisk, da den krævede efterretninger om ledelsens præcise placering, hvilket i krigshistorien har vist sig næsten umuligt at sikre. Præcisionsbomber kræver, at man ved præcist, hvor ens mål befinder sig, og trods mange forsøg er det eneste kendte succesfulde tilfælde af ”decapitation” det russiske drab på den daværende tjetjenske præsident/oprørsleder Dzhokhar Dudayev i april 1996. Han blev ramt af et russisk missil, efter at russerne havde sporet hans position via signaler fra hans satellittelefon. Papes udlægning af Wardens teori som ”decapitation” er dog diskutabel, idet Warden ønskede at opnå strategisk lammelse (”strategic paralysis”) af fjendens politiske ledelse, hvilket ikke nødvendigvis kræver ”decapitation”, altså at man slår fjendens leder(e) ihjel.

Ud over problemerne med at lokalisere målene i forbindelse med ”decapitation” så Pape yderligere det problem med Wardens teori, at krigshistorien ifølge Pape ikke giver nogen gode fingerpeg om, hvorvidt fjernelsen af en diktator som f.eks. Saddam Hussein vil skabe fred eller blot give plads til en ny diktator. Et kup eller en opstand mod den strategisk lammede ledelse er heller ikke en sikker vej til fred. Papes konklusion var, at luftmagt er mest effektivt, når det fokuserer på fjendens militære styrker gennem taktiske luftangreb (hvilket Pape kaldte ”theatre air power”) på slagmarken, for det er på slagmarken, at krigen afgøres. Hvor Warden nemt læses som fortæller for, at flyvevåbnet er det vigtigste af de tre værn, mente Pape, at nok kan luftmagt spille en meget central rolle, men det kan ikke erstatte hverken hær eller flåde. Pape medgav, at har man luftherredømmet, kan man forhindre fjenden i at manøvrere sine styrker, da de, i fald de viser sig i det åbne landskab, straks vil blive bombet. Det gør, at fjenden groft sagt har to lige dårlige muligheder – enten at lade sine tropper forblive spredt, hvor de ikke er lønnede mål for fly, men

nemt kan nedkæmpes af landstyrker, eller samle tropperne, så de kan bekæmpe en landstyrke samlet, men samtidig bliver lønnede mål for flyangreb.³¹⁶

Den centrale kritik af Papes bog er, at han har misforstået Wardens idé om angreb på ringen med ”population”. Pape læser Warden, som om han vil gennemføre terrorbombninger af civilbefolkningen i stil med det, man så under 2. Verdenskrig. Pape kalder dette element af Wardens plan for ”punishment” og kan ikke i krigshistorien finde eksempler på, at dette har virket – tværtimod viser f.eks. bombningerne af London og Berlin under 2. Verdenskrig, at angreb på civilbefolkningen kan øge opbakningen til regeringen/regimet. Dertil kommer det ikke uvæsentlige aspekt, at det pga. det 21. århundredes etik i den vestlige verden ikke er en option at lave ”punishment” i den form, som man så under 2. Verdenskrig. Imidlertid argumenterede Warden ikke for ”punishment”, men for at overtale fjendens civilbefolkning til at kræve, at deres regering eller leder ændrer politik, eller til at gøre oprør mod samme, som man f.eks. så det i dele af Irak efter den første Golfkrig.

Ligeledes mener Pape heller ikke, at angreb på Wardens tredje og fjerde ring vil have den ønskede effekt. Dette, som Pape kalder ”denial” på strategisk niveau, og hvis mål er at ødelægge fjendens våbenproduktion og strategiske forsynings- og kommunikationslinjer, skulle underminere fjendens evne til at føre krig, men igen kan Pape ikke i krigshistorien finde eksempler på, at denne strategi har virket. De fleste militære enheder har forsyninger nok til at føre krig i nogen tid, og det er derfor kun i krige af lang varighed, at angreb på krigsindustrien kan nå at få større betydning på slagmarken.³¹⁷

Ifølge Kim Nødskov fik ”Bombing to Win” doktringruppen til at ændre fokus væk fra Warden på to områder: ”Vi erkendte, at strategic paralysis ikke virkede og vi skiftede fokus fra fem rings Center of Gravity analysemodellen til at fokusere på opfyldelse af [the military] objectives.”³¹⁸ Papes kritik af Wardens teorier fik på den måde stor indflydelse på Flyvevåbnets operative doktrin, men Wardens teorier forblev dog centrale for doktrinen.

Belært af erfaringerne fra Jugoslavien var den nye udgave af doktrinen, der udkom i juni 1998, også blevet udvidet med et kapitel om fredsstøttende operationer, hvilket igen viser, hvordan det at føre krig havde ændret sig siden Berlinmurens fald i 1989. De fredsstøttende operationer – ”Peace Support Operations” eller ”little wars”, som de også omtales i RFLV 150 – stillede større krav til planlæggerens fleksibilitet, idet konflikten ofte var mere flydende og uoverskuelig end traditionelle interstatslige krige. I en fredsbevarende eller fredsskabende operation kunne konflikten ”center of gravity” være svært at identificere, og det kunne også ændre sig undervejs i konflikten. Det betød ifølge FLYDOK, at ”the military objective” og ”end state” ofte krævede mere fokus på den politiske end den militære løsning af konflikten. Blandt kravene til at operere i en sådan operation var, at de udsendte styrker besad viden om missionsområdets religiøse og etniske forhold, da sådan viden ofte var mindst lige så vigtig som evnen til militært at slå ting i stykker. Sidst, men ikke mindst var deltagelsen i fredsstøttende missioner næsten altid en ”war of choice”, hvor det var begrænset, hvor mange ressourcer den hjemlige regering ville afsætte til operationen, modsat ”war of necessity”, hvor f.eks. Danmarks overlevelse som suveræn stat var truet, og alle samfundets ressourcer derfor ville blive stillet til rådighed for landets forsvar. Medierne og kampen om deres dagsorden var også vigtig, idet den hjemlige befolknings accept af ”collateral damage” forventeligt var markant lavere i forbindelse med ”war of choice” sammenlignet med ”war of necessity”.³¹⁹

316 Pape 1997.

317 Pape 1997.

318 E-mail fra Kim Nødskov 20160311.

319 Interview Svejgaard 20151202 og Nødskov 20160317 samt ”Royal Danish Air Force Air Operations Doctrine,” 2000, s. 72ff.

Doktrinenes forfattere slog fast, at luftmagt var en meget synlig måde at deltage i fredsskabende eller fredsbevarende operationer på, men at landstyrker på jorden i konfliktområdet var det vigtigste element til at stoppe kampe og/eller tvinge konfliktens parter til at mødes for at løse problemerne. Luftmagten skulle støtte allierede styrker på jorden og samtidig sikre, at konfliktens parter ikke brugte egen luftmagt mod konfliktens andre parter, og kunne derudover forsyne egne styrker eller aflevere nødhjælp til folk i nød, uden at konfliktens parter nemt kunne forhindre dette. Ligeledes kunne luftmagt bruges til at evakuere egne tropper hurtigere, end man kunne gøre det over land. Sidst, men ikke mindst spillede luftmagt en vigtig rolle i evnen til at overvåge, om konfliktens parter overholdt de indgåede aftaler, og kunne bruges til hurtigt og relativt sikkert at straffe en af konfliktens parter, hvis denne brød indgåede aftaler.

Tankerne bag dette nye kapitel i Flyvevåbnets operative doktrin blev i det store hele bekræftet af den efterfølgende Operation Allied Force, som beskrives nærmere i et senere afsnit.

Forsvarskommissionen af 1997

Mens FLYDOK arbejdede med en ny udgave af Flyvevåbnets operative doktrin, havde et flertal af partierne i Folketinget besluttet at nedsætte en ny forsvarskommission. Den skulle se på, hvad de sikkerhedspolitiske ændringer i Danmarks nærområde siden Berlinmurens fald havde betydet for Forsvarets opgaver og opbygning, og om dette havde nødvendiggjort ændringer af Forsvaret. Kommissionens arbejde skulle efterfølgende danne grundlag for et forsvarsforlig for perioden efter 1999 og skulle derfor være færdigt senest ved udgangen af 1998.³²⁰

Kommissionen blev nedsat i januar 1997 og må betegnes som et forsøg på at løfte forsvarsdebatten op fra det økonomiske niveau, hvor stort set hele debatten drejede sig om, hvor mange penge Forsvaret skulle have, og i mindre grad hvad pengene skulle gå til.

Forsvarskommissionen fik netop til opgave ikke at kigge på Forsvarets økonomi og skulle i stedet ”med udgangspunkt i Lov af 8. december 1993 om Forsvarets formål, opgaver og organisation mv. overveje, hvilke ændringer heraf der måtte være nødvendige i lyset af den sikkerhedspolitiske udvikling.”³²¹

Kommissionen afgav beretningen ”Fremtidens Forsvar” i december 1998. Her opstillede den tre mulige scenarier for den internationale udvikling:

1. Øget globalt samarbejde og orden. Med USA som stabiliserende faktor ville man kun se mindre, lokale konflikter, og hovedudfordringerne ville være ting som miljøkatastrofer, flygtningestrømme og organiseret kriminalitet.
2. En multipolar sikkerhedspolitisk situation, hvor et svagt USA gav plads til mange regionale stormagter som f.eks. EU.
3. En opsplitning af EU med en deraf følgende tilbagevenden til situationen før 1. Verdenskrig, hvor der kunne opstå konflikter også internt mellem medlemmerne af EU.³²²

Forsvarskommissionens overordnede sikkerhedspolitiske konklusion var, at det første scenarie var den mest sandsynlige udvikling. Den ville fastholde USA som den dominerende globale supermagt i mindst 10-15 år frem og den magt, der tydeligst ville påvirke Danmarks udenrigs- og sikkerhedspolitik. Udviklingen betød samtidig, at risikoen for større krige var mindsket, men at

³²⁰ Volden 2006, s. 20.

³²¹ ”Fremtidens forsvar.” 1998. Hovedbind, s. 6.

³²² ”Ved Forenede Kræfter”, s. 242ff og Hvidt 2000.

risikoen for mindre lokale konflikter var øget.³²³ Disse forventedes dog ikke at bryde ud i Danmarks nærområde, og i den brede offentlighed er forsvarskommissionen nok bedst kendt (hvis overhovedet) for konklusionen: ”Det er Kommissionens opfattelse, at Danmark i dag nyder godt af en sikkerhedsgeografisk placering, der indebærer tryghed nærmest uden fortilfælde. Det er endvidere Kommissionens vurdering, at der ikke i de næste 10 år vil opstå en direkte konventionel militær trussel mod Danmarks sikkerhed.”³²⁴ En anden og mindre kendt konklusion var, at ”såfremt en fremmed magt beslutter sig til at ville opbygge konventionelle militære styrker tilstrækkelige til at kunne gennemføre en – i bedste fald – begrænset strategisk offensiv, vil dette tage mindst 24 måneder og sandsynligvis mere.”³²⁵ Konklusionen betød en fastholdelse af den allerede fastlagte politiske kurs for Forsvaret.

En af forsvarskommissionens anbefalinger var en styrkelse af Forsvarets evne til at deltage i internationale operationer. For Flyvevåbnets vedkommende skulle dette bl.a. ske gennem etablering af en ny permanent stab ved navn Flyvevåbnets Internationale Reaktionsstyrke (Royal Danish Air Force Reaction Component). Denne skulle samle værnets evne til at stille med bidrag til internationale operationer, der således blev løftet over i en separat struktur, som kunne varetage alle aspekter af en udsendelse af Flyvevåbnet til internationale operationer. Allerede inden den danske deltagelse i Operation Allied Force mod Jugoslavien i 1999 var det internationale element altså kommet så meget i centrum, at det krævede sin helt egen organisation internt i Flyvertaktisk Kommando.³²⁶

Ved vadestedet. Operation Allied Force 1999

De danske politikeres forbehold med hensyn til at udsende Flyvevåbnet til konflikten i Jugoslavien forsvandt i sidste halvdel af 1990'erne. Lysten til at bruge Forsvaret internationalt havde regeringen allerede vist, og da Daytonaftalen havde fastfrosset snarere end løst konflikten i Jugoslavien, var det fortsat nødvendigt at opretholde en stor international styrke i landet for at hindre en genopblusning af krigen. Den danske hær bidrog til denne styrke, ligesom Søværnet fra 1993 til 1996 deltog med korvetterne af Niels Juel-klassen i den NATO-styrede embargooperation Sharp Guard i Adriaterhavet. Forsvarskommandoen foreslog i 1995 også at stille enheder fra Flyvevåbnet til rådighed for denne styrke, men det blev ikke gennemført.³²⁷

I foråret 1998 stillede Folketinget et dansk C-130 Hercules-fly til rådighed for den amerikansk ledede Operation Desert Fox, hvor USA bombede mål i Irak som reaktion på landets brud på en række internationale aftaler, men af ukendte årsager valgte amerikanerne ikke at udnytte det danske tilbud.³²⁸ Adspurgt i 2016 kunne general Christian Hvidt, der var forsvarschef 1996-2002, intet huske om Operation Desert Fox, hvilket kan skyldes, at der samtidig med optakten til Desert Fox var mere fokus på Balkan. I 1998 brød en ny konflikt ud her, denne gang omkring den

323 Hillingsø, K.G.H., ”Det danske forsvar i omstilling.” Det Sikkerhedspolitiske bibliotek 2/2001, s. 4 og Boesgaard, N.E., ”Forsvarskommissionen af 1997.” Militært Tidsskrift 1997.

324 ”Fremtidens forsvar.” 1998. Hovedbind, p. 21.

325 ”Bidrag til Forsvarskommissionen af 1997. Den sikkerhedspolitiske udvikling - en risikovurdering.” Opdateret udgave. 25. august 1998. S. 1-1-1. FTK Arkiv.

326 Årlig redegørelse 1998, s. 12 og ”Fremtidens forsvar.” 1998. Hovedbind, s. 339ff.

327 Nørby, S., ”Søværnets deltagelse i Operation Maritime Monitor/Sharp Guard 1993 – 1996.” Tidsskrift for Søværnen, 2/2013. ”Ud fra et ønske om at lade et dansk bidrag omfatte elementer fra alle tre værn, bør muligheden for i perioder med særligt behov at stille et C-130 fly til rådighed fastholdes, [...]” Notat vedrørende dansk bidrag til NATO implementeringsstyrke i forbindelse med en fredsftale for det tidligere Jugoslavien.” Dateret 17. oktober 1995. Side 2. Lyng. Arkivkasse 146.

328 Interview Fynbo 20160418. 08 min., Petersen 2010, 456-457, Schaiffel-Nielsen, N.M., ”Golfkrisen, Dansk støtte til USA i Golfkrisen.” Flynyt 2/1998, Folketingsbeslutning B114/1998 og Olsen 2017, s. 134-138.

serbiske provins Kosovo. Denne kom til at spille en så stor rolle for udviklingen i det danske flyvevåben, at den vil blive behandlet i detaljer i det følgende.

For at beskrive Flyvevåbnets deltagelse i luftkampagnen i 1999 er det nødvendigt med lidt forhistorie. I Forbundsrepublikken Jugoslavien, der efter 1995 bestod af landene Serbien og Montenegro, var der et stort mindretal af albansksindede, der hovedsageligt boede i provinsen Kosovo. Uoverensstemmelserne mellem disse albansksindede kosovoere og den serbiske regering under præsident Slobodan Milosevic brød for alvor ud i 1998, og snart stod det klart for omverdenen, at man var vidne til (indledningen på) en etnisk udrensning af den albansksindede befolkning i Kosovo. I september 1998 var således ca. 300.000 kosovoere drevet på flugt i Kosovo.³²⁹

Det internationale samfund ville ikke stiltiende tillade dette, og i juni 1998 samlede NATO med kort varsel en styrke på ca. 80 kampfly fra 12 NATO-lande. Flyene skulle i en operation ved navn Operation Determined Falcon flyve langs den serbiske grænse og vise den serbiske ledelse, at NATO var parat til at indsætte magtmidler, hvis serberne ikke indstillede den etniske udrensning i Kosovo. Til denne operation stillede Danmark med blot to dages varsel tre F-16-fly (to plus et i reserve) fra Eskadrille 730. Med så kort varsel kunne Eskadrille 730 ikke stille 100 % personel, så kun ca. 70 % af de udsendte var fra Eskadrille 730. De resterende kom fra andre af Flyvevåbnets F-16-eskadriller, især fra Eskadrille 727. Kl. 1730 dagen efter den politiske beslutning om at igangsætte Operation Determined Falcon fløj de danske F-16-fly sammen med et C-130 Hercules med bl.a. ammunition til den italienske flybase Villafranca i Norditalien. De ankom samme aften, og næste morgen deltog to danske F-16-fly i flyoperationen langs den serbiske grænse. Efter en velgennemført operation returnerede de danske fly til Skrydstrup. Deltagelsen i Operation Determined Falcon viste, at Flyvevåbnet evnede en hurtig deployering af Eskadrille 730, om end det altså var nødvendigt at trække på personel fra de andre F-16-eskadriller for at få den personelmæssige del af kabalen til at gå op.³³⁰

Sideløbende med den danske deltagelse i Operation Determined Falcon igangsatte Flyvertaktisk Kommando et intensivt kursus i brugen af laserstyrede bomber til Close Air Support, og det lykkedes Flyvevåbnet på få dage at få certificeret et antal piloter til at benytte dette våben, så man var klar, hvis værnet skulle blive bedt om at bidrage med denne kapacitet.³³¹

Operation Determined Falcon gav ikke det ønskede resultat. Urolighederne i Kosovo fortsatte, og efter henvendelse fra NATO vedtog Folketinget den 8. oktober 1998 at stille seks F-16 (fire operative plus to reservefly) samt støttepersonel, i alt 120 mand, til rådighed for en ny operation ved navn Operation Allied Force. Denne skulle – med magt om nødvendigt – tvinge serberne til forhandlingsbordet og sørge for, at de serbiske styrker senest den 16. oktober havde forladt Kosovo.³³² Flyene og hovedparten af personellet kom naturligvis indledningsvis fra Eskadrille 730. Flyvevåbnet rådede imidlertid på dette tidspunkt over blot 36 piloter med operativ status på F-16-

329 Petersen 2010, s. 245, Jensen, P.H., "Dansk forsvar og Kosovokonflikten 1999-2005." København 2005, s. 9, Svejgaard & Nødskov 1999 og Årlig Redegørelse 1998, 1999.

330 Schaub 2015, s. 19ff, Vilhelmsen 2010, s. 2, "Rapport vedr. dansk flyvevåben deltagelse i Operation Allied Force." 12 NOV 1999, B2-B3, Årlig Redegørelse 1998, s. 33-36 og interview Kresten D. Andersen 20170223, 03 min. Konceptet bag deployeringen af Flyvevåbnets bidrag til NATO's Immediate Reaction Forces var blevet afprøvet under øvelse Dynamic Mix 1997, hvor Eskadrille 730 havde deployeret til den italienske base Amendola og her opstillet sig fuldt klar til operativ indsættelse. Vilhelmsen 2010, s. 2-3 og Schaiffel-Nielsen, M.N., "Dynamic Mix. Med Flyvevåbnet i Italien." Flyv 12/1997.

331 "Rapport vedr. dansk flyvevåben deltagelse i Operation Allied Force." 12 NOV 1999. TTJ.

332 Folketingsbeslutning B4/1998 og Schaiffel-Nielsen, N.M., "Balkankrigen. Den aften bomberne faldt." Flynyt 3/1999, "Danske jagerfly i væbnet konflikt for første gang." Flyv 9/1999, "Grazzanise dagbog." Flynyt 2/1999, 3/1999 & 4/1999 samt "Krigen er slut - og det er tid til eftertanke." Flyv 9/1999.

flyet (inkl. stabspiloter tjenestegørende ved Flyvertaktisk Kommando). Beredskabet i forbindelse med Operation Allied Force krævede seks piloter i Italien, seks på beredskab i Danmark og seks til anden tjeneste, herunder ferie hjemme i Danmark. Udsendelsen lagde dermed beslag på halvdelen af Flyvevåbnets F-16-piloter, et problem, der kun blev forværret af, at samtlige piloter skulle være certificeret til de våbensystemer m.v., som forventedes benyttet under operationen. Udsendelsen til Operation Allied Force lagde således så stort et pres på hele Flyvevåbnets kampflystruktur, at alle opgaver, der ikke relaterede sig direkte til det hjemlige afvisningsberedskab eller til Operation Allied Force, blev indstillet. Det betød bl.a., at Eskadrille 727 i de 78 dage, som operationen varede, indstillede uddannelsen af nye piloter, da hovedparten af eskadrillens piloter blev sendt til Italien, et element, der på sigt gav Flyvevåbnet problemer med at leve op til sit beredskab.³³³

De danske F-16-fly fik base på den italienske flyvebase Grazzanise nær Napoli i Italien, og kommandoen over flyene blev den 13. oktober overdraget til NATO's øverstbefalende Supreme Allied Commander Europe, den amerikanske general Wesley Clark.³³⁴ De danske fly skulle ikke foretage selvstændige operationer, men indgå i den samlede NATO-styrke på linje med f.eks. hollandske eller norske F-16. Det er værd at bemærke, at den folketingsbeslutning, der stillede de danske fly til rådighed for NATO, ikke indeholdt nogen restriktioner (såkaldte caveats) om, hvad de danske fly måtte bruges til. De danske fly var kun underlagt Den kongelige forholdsordre af 6. marts 1952 og kunne bruges "til såvel offensive som defensive opgaver."³³⁵ Ligeledes var det geografiske område, som flyene kunne indsættes i, formuleret som "det vestlige Balkan", hvilket var en tilpas løs geografisk ramme til, at det ikke gav behov for nye henvendelser til Folketinget i forbindelse med den efterfølgende luftkampagne. Luftkampagnen mod Jugoslavien viser således, at de danske politikere på dette tidspunkt gav Forsvaret en stor grad af handlefrihed med hensyn til den taktiske og operative brug af de danske styrker. Der var et politisk pres for at stille danske fly til rådighed for NATO, men de udsendte styrker fik et så bredt mandat, at det reelt var op til Forsvarskommandoen og NATO at afgøre, præcist hvad flyene skulle lave under operationen.³³⁶ Flyvevåbnet oprettede dog en position, som blev såkaldt "red card holder", hvor en af værnets officerer, der var placeret i NATO's AIRSOUTH-hovedkvarter på Aviano Air Base i det nordøstlige Italien, fik til opgave at godkende angreb, som potentielt kunne indebære "collateral damage" eller på anden måde stride imod retningslinjerne for brugen af danske fly.

NATO's deployering af de mange fly til Italien fik indledningsvis den serbiske præsident til forhandlingsbordet. I begyndelsen af november 1998 blev hovedparten af de serbiske enheder trukket ud af Kosovo, og i dagene omkring den 8. november blev de deltagende NATO-fly – inkl. de danske – igen trukket tilbage til deres respektive hjemlande. De danske F-16 forblev dog på 96 timers beredskab, og en del af det udsendte materiel forblev på Grazzanise, tilset af 12 mand fra Flyvevåbnet.³³⁷

333 "Hammerkasterne. Historien om Eskadrille 727 gennem 50 År.", Skrydstrup 2005, s. 162-163., "Flugten er stoppet - men stadig mangel på F-16 piloter." Berlingske Tidende. 7. maj 1999, "Rapport vedr. dansk flyvevåben deltagelse i Operation Allied Force." 12 NOV 1999, s. B-11 og D-10. TTJ og "F-16 planlægningsmøde vedr. evt. overgang til anvendelse af F-16 MLU i f.m. Flyvevåbnets deltagelse i Operation Allied Force." 8. marts 1999. TTJ.

334 Det var ikke første gang, at danske fly kom under NATO's direkte kontrol. I 1997 var en af Eskadrille 721's Herculesfly blevet tilmeldt NATO's On Call Airlift Pool, hvor Danmark forpligtede sig til at yde lufttransport for NATO "hvor som helst og når som helst NATO måtte ønske det." Første gang dette blev aktiveret, var i oktober 1998, hvor et dansk Hercules i én uge blev deployeret til Rimini i Italien i forbindelse med NATO's operationer i Jugoslavien. Forsvarsforlig 1995-99, bilag 2.

335 "Forslag til folketingsbeslutning om et dansk militært bidrag til en NATO-indsats på det vestlige Balkan." Folketinget 7. oktober 1998 og Flyvertaktisk Kommando 1999, s. B-6.

336 Petersen 2010, 276.

337 Årlig Redegørelse 1998, s. 37.

I de følgende måneder forsøgte det internationale samfund at finde en forhandlingsløsning. For at lægge pres på serberne besluttede NATO i januar 1999 at genetablere en større flystyrke tæt på Jugoslavien, og den 21. januar deployerede Eskadrille 730 fire danske F-16 fly til Grazzanise. Presset på Milosevic gav dog ikke det ønskede resultat, og den 18. marts brød forhandlingerne mellem serberne og kosovoalbanerne sammen. Samtidig satte serberne fart på de etniske udrensninger i Kosovo, og som følge heraf gav NATO's generalsekretær, Javier Solana, den 23. marts ordre til at igangsætte Operation Allied Force. Dagen efter indledte NATO en luftkampagne mod serbiske mål i Kosovo og Serbien.

De danske F-16 indgik allerede fra dag ét i Operation Allied Force, men for Flyvevåbnet kom Operation Allied Force rent materielmæssigt på et uheldigt tidspunkt. Flyvevåbnet stod midt i levetidsforlængelsen af F-16-flyene, og antallet af operative fly var på dette tidspunkt stærkt reduceret. Værnet rådede således indledningsvis kun over 14 F-16-fly, der var i stand til at deltage i luftkampagnen. Det gav problemer i løbet af den 74 dage lange luftkampagne, da de udsendte fly her oparbejdede så mange flyvetimer, at de egentlig skulle have været sendt hjem til Danmark for at blive eftersat og derfor i missionsområdet skulle have været erstattet af nye fly fra Danmark. For at løse dette problem måtte Flyvevåbnet dispensere fra en række regler, hvilket potentielt kunne have kompromiteret flysikkerheden.

Kort over Jugoslavien med markering af den 44. breddegrad.

Grundidéen i NATO's angrebsplan var den samme som under Operation Deny Flight fem år tidligere – at få dages luftbombardement ville få præsident Milosevic til at give efter og vende tilbage til forhandlingsbordet. Målet var således ikke en militær nedkæmpelse af det serbiske

militær. Planen var i stedet en gradvis eskalering i tre faser: Første fase sigtede mod at fjerne den jugoslaviske evne til luftforsvar, mens anden fase indebar angreb på tropper og central infrastruktur nedenfor 44. breddegrad, og tredje fase var ”all out air war”, inkl. angreb på den serbiske hovedstad Beograd.³³⁸

Den danske plan for deltagelse i Operation Allied Force forventede, at luftkampagnen ville vare ca. 14 dage. NATO’s plan tog dog hverken højde for de geografiske forhold i Jugoslavien (bjerge og skove, hvor fjenden kunne gemme sig) og vejrmæssige forskelle (i 20 af de første 35 dages luftkampagne måtte halvdelen af de respektive dages angreb aflyses på grund af vejret) eller for den politiske situation i Jugoslavien, hvor Milosevic havde alt at tabe ved at give efter for NATO’s angreb.³³⁹ Hvad der skulle vise sig at være et større problem, var, at Operation Allied Force ikke indeholdt en plan for en fjerde fase med indsættelse af landtropper. Den manglende fjerde fase skyldtes især en amerikansk modvilje mod indsættelse af landtropper – både fordi det ville være dyrt og omstændeligt, men også fordi den amerikanske regering under præsident Bill Clinton ikke regnede med, at den amerikanske befolkning var parat til at acceptere tab af egne soldater i en ”war of choice” – belært af erfaringerne fra Mogadishu i oktober 1993, hvor tabet af 18 amerikanske soldater havde undermineret den amerikanske mission i landet.³⁴⁰

Operation Allied Force blev til at begynde med planlagt som en ”Papesk denialkampagne”, hvor NATO’s ”center of gravity” var serbernes evne til at gennemføre militære operationer. Efter fire dages luftangreb stod det klart for NATO, at Milosevic ikke ville give efter så hurtigt som forventet. NATO gik derfor over til anden fase, i håbet om at øgede angreb ville få den serbiske præsident til at give efter. NATO’s strategi skiftede her over mod en Wardeninspireret kampagne, hvor Milosevic og hans evne til at kontrollere Jugoslavien blev NATO-kampagnens ”center of gravity”. Det betød bombing af det serbiske ledelsesapparat og den serbiske infrastruktur – de elementer af Wardens anden og tredje ring, som Milosevic (inderste ring) var afhængig af for at bevare magten – hvilket skulle øge det indenrigspolitiske pres på præsidenten. Der blev ikke gennemført ”punishment” af civile, men lagt pres på landets ledelse ved angreb på centrale knudepunkter.

Samtidig intensiverede serberne overgrebene på den kosovoalbanske befolkning, og snart var 1,8 mio. af Kosovos indbyggere fordrevet fra deres hjem. Et politisk pres på NATO for at stoppe dette betød, at NATO allerede på dag ni gik over til tredje fase.³⁴¹

Den ikkeindfriede forventning om en kort luftkampagne (bl.a. fordi der ikke lå et klart FN-mandat, var politikerne meget tilbageholdende med at kalde Operation Allied Force for en krig) gjorde, at NATO endte i en situation, hvor alliancen groft sagt måtte lægge strategien, mens flyene

338 Gregory 2015, s. 61.

339 Lambeth 2000, kap. 3. Den danske plan for deltagelse i Operation Allied Force forventede, at danske fly ville afskyde op til seks AIM-9L- (Sidewinder) og seks AIM-120-AMRAAM-luft til luft-missiler samt kaste op til 224 laserstyrede GBU-12-bomber. Sidstnævnte var flere end Flyvevåbnet rådede over, hvorfor Flyvevåbnet forventede at måtte låne af det hollandske luftvåben. ”Yderligere oplysninger vedr. udsendelse af flystyrker.” Dateret 25. september 1998. TTJ.

340 Under en militæroperation i Mogadishu i Somalia den 3.-4. oktober 1993 mistede den amerikanske hær 18 soldater. Selv om den amerikanske styrke under kampene slog et sted mellem 750 og 1.500 modstandere ihjel, underminerede tabet af de 18 mand og to helikoptere – og især tv-billederne af døde amerikanske helikopterpiloter, der blev slæbt gennem Mogadishus gader – opbakningen hjemme i USA til den amerikanske deltagelse i FN-operationen i Somalia, og de amerikanske styrker blev kort efter trukket ud af Somalia. Bowden, M., ”Black Hawk Down.” London 2000, Priest, D., ”United NATO Front was divided within.” Washington Post, september 21 1999, Gregory 2015, s. 9, ”Jugoslavien er en farlig modstander for NATO.” Ritzaus Bureau 24. marts 1999 og ”NATO-lande burde ikke have afvist landstyrker offentligt.” Ritzaus Bureau 7. august 1999.

341 Af de ca. 13.000 civile kosovoalbaniere, som blev slået ihjel af serbiske styrker i 1999, blev ca. 10.000 dræbt i perioden, efter at Operation Allied Force var gået i gang. Ifølge dagspressen modtog Danmark også en henvendelse fra NATO, om Flyvevåbnet ville stille to redningshelikoptere til rådighed for Operation Allied Force. Helikopterne skulle flyve nødhjælp til flygtninge ved grænsen mellem Albanien og Kosovo. Den danske regering valgte at svare nej til NATO’s henvendelse, idet det ville have medført huller i redningsberedskabet hjemme i Danmark. ”Danske helikoptere på vej til Albanien.” B.T. 23. april 1999 og Lambeth 2000, kap. 3.

var i luften over Jugoslavien. NATO havde således på forhånd kun udvalgt 90 mål for bombekampagnen, og det tog blot tre nætters angreb, før alle disse var ramt. Samtidig lagde serbernes intensivering af den etniske udrensning i Kosovo et politisk pres på NATO for at stoppe disse gennem luftangreb på serbiske enheder i selve Kosovo. Dette var imidlertid svært, da den manglende trussel fra (NATO's) landtropper gjorde, at de serbiske tropper kunne sprede sig og derved blev sværere at ramme. Den etniske udrensning kunne foretages af soldater uden kampvogne eller artilleri, og sådanne tropper til fods eller i personbiler viste sig, som Pape havde forudsagt, svære at bekæmpe fra luften. Der eksisterede en mindre kosovoalbansk oprørsstyrke i Kosovo, men denne besad ikke den militære slagkraft eller størrelse til at udgøre en stor nok trussel mod de serbiske enheder involveret i udrensningerne.³⁴²

Luftkampagnen blev yderligere besværliggjort af det faktum, at et af de centrale mål for NATO, ifølge Kresten D. Andersen, der på dette tidspunkt var chef for det danske detachment,³⁴³ var, at koalitionen ikke måtte miste fly eller piloter. Årsagen til dette var ikke kun et hensyn til piloternes ve og vel. Politisk var NATO-koalitionens opbakning til luftkampagnen skrøbelig. Det betød bl.a., at NATO's fly havde ordre til ikke at flyve lavere end 15.000 fod (4,5 km), idet de så ville blive udsat for risikoen for at blive ramt af skud fra håndvåben og skulderbårne missiler – våben, der under tidligere luftoperationer over Jugoslavien havde vist sig i stand til at nedskyde fly fra NATO-alliancen. Robert Petersen angiver det serbiske luftforsvars ineffektivitet som årsagen til, at ingen danske fly blev skudt ned under Operation Allied Force. Jeg er uenig heri og vil i stedet beskrive det serbiske luftforsvar som effektivt, idet det formåede at tvinge NATO's fly til at holde sig over 15.000 fod, hvorved deres evne til at identificere og engagere mål på jorden blev begrænset. Denne ordre viser, hvordan det samfundsmæssige niveau modvilje mod at lide tab styrede forsvaret, hvor de politiske restriktioner direkte påvirkede militærets evne til at føre kampen på det taktiske niveau.³⁴⁴

NATO's SACEUR, general Clark, havde ved luftkampagnens begyndelse 350 fly til sin rådighed. Efter overgangen til tredje fase bad han den 14. april NATO's medlemslande om yderligere 300 fly til luftkampagnen. Dette ønske blev modtaget positivt i Danmark, og den 22. april vedtog Folketinget at stille yderligere fire F-16 til rådighed for Allied Force. Dette bragte det danske bidrag op på otte fly plus et reservefly og i alt ca. 140 personer.³⁴⁵ Forøgelsen af det danske bidrag skete imod Forsvarskommandoens anbefaling, idet denne kun anbefalede, at det danske bidrag blev forøget med ét F-16-fly, samt at det ene reservefly, der allerede befandt sig i Italien, overgik til aktiv status. Forsvarskommandoens indstilling var grundet i et ønske om ikke at lægge for stort pres på det hjemlige beredskab, hvor Flyvevåbnet pga. levetidsforlængelsen af F-16-flyene simpelthen manglede flyveklare F-16-fly. Det militære niveau forsøgte her at styre det politiske, men blev underkendt, og det danske bidrag blev øget med fire F-16-fly.³⁴⁶

De danske F-16-fly opererede det meste af luftkampagnen i rollen som defensivt luftforsvar/eskorte. At dette var en nødvendig del af Operation Allied Force, ses bl.a. af, at

342 Olsen m.fl. 2017, s. 147ff, Olsen 2010, s. 230 og Brookes 2000, s. 5.

343 Skiftede på denne post med major Max Vilhelmsen, når han var hjemme på orlov i Danmark.

344 Interview Kresten D. Andersen 20170223, 08 min., Olsen 2017, s. 144 og Gregory 2015, s. 58 og Petersen 2010, s. 276.

345 Man nåede op på otte fly, ved at et af de allerede udsendte reservefly skiftede til operativ status, mens yderligere tre F-16-fly blev deployeret fra Danmark og til Italien. Derved havde Danmark otte operative fly samt et reservefly på Grazzanise.

346 Jensen, P.H., "Dansk forsvar og Kosovokonflikten 1999-2005." København 2005, s. 21. Folketingsbeslutning B128/1999, "Konsekvenser af dansk bidrag til OPLAN 10601 Allied Force." 21. maj 1999. TTJ. "F-16 planlægningsmøde vedr. evt. overgang til anvendelse af F-16 MLU fly i f.m. Flyvevåbnets deltagelse i Operation Allied Force." 8. marts 1999. TTJ. Ud over problemerne med F-16-flyene under levetidsforlængelsen var et af Flyvevåbnets C-130 også under opgradering og ude af drift. Dette var medvirkende til at øge presset på Flyvevåbnets hjemlige beredskab. "Rapport vedr. dansk flyvevåben deltagelse i Operation Allied Force." 12 NOV 1999., s. C-2 - C-3.

amerikanske F-15- og hollandske F-16-fly natten mellem den 24. og 25. marts nedskød et serbisk Mig 29-jagerfly. Ifølge den danske detachment commander, Max Vilhelmsen, havde danske F-16-fly haft vagt i den sektor, som de amerikanske F-15-fly kom fra, men var få timer før angrebet blevet afløst af netop de to amerikanske fly, der kom i kamp.³⁴⁷ Det jugoslaviske luftvåben rådede i 1999 over ca. 240 jagerfly, der – på trods af at hovedparten af dem ikke var helt moderne – kunne have udgjort en trussel mod NATO, såfremt det jugoslaviske luftvåben havde valgt aktivt at modgå alliancens angreb. Det serbiske luftvåben valgte imidlertid at holde hovedparten af sine fly på jorden, men den 26. marts blev yderligere to serbiske Mig 29'ere skudt ned af NATO-fly. Det politiske krav om, at NATO ikke måtte miste fly eller piloter, gjorde, at NATO under hele luftkampagnen afsatte ca. 33 % af sine fly til at flyve luftforsvar for at sikre sig mod angreb fra det jugoslaviske luftvåben.³⁴⁸

Den 11. maj blev tre af de danske F-16-fly på Grazzanise erstattet med F-16-fly, der havde været igennem levetidsforlængelse. De levetidsforlængede fly kunne med deres AMRAAM-missiler engagere fjendtlige fly på længere afstand og havde derudover en forbedret evne til at udveksle informationer med allierede styrker (f.eks. Forward Air Controllere på jorden). Derved var deres evne til Close Air Support markant forbedret.³⁴⁹

Flyvertaktisk Kommando havde i forbindelse med forberedelserne til udsendelsen af Eskadrille 730 forudset, at en evt. luftkampagne ville indbefatte brugen af laserstyrede bomber, og kommandoen havde derfor allerede inden deployeringen af de danske F-16 givet Eskadrille 730 ordre på at begynde at træne ”anvendelse af GBU-12 [en 500-pund laserstyret bombe] i Medium Level CAS.”³⁵⁰ Denne bombe kunne dog kun kastes fra F-16-fly, der havde været igennem levetidsforlængelsesprojektet, og krævede en laserpod, som Flyvevåbnet på dette tidspunkt endnu ikke havde operativ. Krigen kom således, før Flyvevåbnet var klar til den.

De danske F-16-fly opererede som nævnt det meste af Operation Allied Force i rollen som luftforsvar, men i luftkampagnens sidste dage gennemførte de danske fly også enkelte bombeangreb mod serbiske mål. Den første danske bombe blev kastet den 30. maj af chefen for Eskadrille 730, major Max Vilhelmsen. Han valgte her at benytte et antal ustyrede bomber af typen MK82. Denne beslutning skyldtes ifølge Max Vilhelmsen for det første, at det blev vurderet, at det ikke var nødvendigt at benytte en dyr laserstyret bombe mod det pågældende mål, og for det andet, at hvis flyene skulle have benyttet en laserstyret bombe, så skulle det være foregået med såkaldt ”buddy lasing”, hvor f.eks. et hollandsk F-16-fly havde belyst målet med laser og dermed styret den danske bombe ind mod målet. Der var usikkerhed om, hvem der i en sådan konstellation ejede bomben, mens den var i luften (og dermed havde ansvaret, hvis bomben skabte ”collateral damage”), og derfor valgte man fra dansk side at benytte ustyrede bomber, hvor der ikke var nogen tvivl om, at danske F-16-fly havde ansvaret for bomben, fra den blev kastet, til den ramte målområdet.³⁵¹

Målet den 30. maj var en sendemast (også omtalt som kommunikationsknudepunkt) på en bjergtop i Kosovo, og målområdet havde ifølge Vilhelmsen allerede synlige bombeskader inden det

347 Interview Max Vilhelmsen 20151117. Ikke kun de danske piloter over Serbien og Kosovo var i fare. Den 23. marts 1999 modtog Flyvestation Skrydstrup en telefonisk trussel fra en gruppe ved navn ”Group Serbian Front”. Denne lød, at et angreb på Serbien eller Kosovo fra danske fly ville medføre mord på danske officerer og piloternes familier hjemme i Danmark. Ekstra sikkerhedsforanstaltninger omkring flyvestationer og personel blev derpå indført. Schaiffel-Nielsen, N.M. ”Danske jagerfly i væbnet konflikt for første gang.” Flyv 9/1999.

348 Olsen 2010, s. 233.

349 Årlig Redegørelse 1999, s. 83.

350 Flyvertaktisk Kommando 1999, s. B-3.

351 Flere kilder skriver, at det første danske bombetogt blev gennemført den 26. maj, men ifølge Max Vilhelmsen skete dette først den 30. maj. Der var planlagt et angreb mod et serbisk depot den 26. maj, men det blev aflyst pga. dårligt vejr over målområdet. ”Rapport vedr. dansk flyvevåben deltagelse i Operation Allied Force.” 12 NOV 1999. TTJ samt E-mail fra major Max Vilhelmsen 20170221 & interview Kresten D. Andersen 20170223, 17 min.

danske bombeangreb. De danske bomber ramte tæt på målet, men i kraft af usikkerheden om målets tilstand før angrebet, er den militære værdi af angrebet usikker. Værnsidentitetsmæssigt var det imidlertid en markant udvikling, at danske fly her var i kamp for første gang siden 9. april 1940.³⁵²

For at forhindre beskyldninger om, at han begunstigede sin egen eskadrille (730), valgte Vilhelmsen, at hans wingman på denne for Flyvevåbnet historiske mission skulle være en pilot fra Eskadrille 727. Målet med dette var at skabe en fortælling om, at det var hele Flyvevåbnet og ikke kun Eskadrille 730, der var i kamp for første gang. Det lykkedes.³⁵³

Den 9. juni 1999 gik den serbiske præsident Milosevic ind på NATO's krav, og Operation Allied Force blev straks indstillet. Hvad der præcis fik Milosevic til at give efter, er omstridt. Militært set havde luftangrebene lille effekt på de serbiske styrkers operationer i Kosovo, og det var øjensynligt først, da NATO begyndte at tale alvorligt om at indsætte landtropper, hvilket skete samtidig med, at Rusland mistede tålmodigheden med Milosevic, at han fik lyst til at forhandle.³⁵⁴

Militært var den jugoslaviske hær ikke slået ud af NATO's luftangreb. Det viste sig, at de tabstal, som NATO havde offentliggjort at have påført de serbiske styrker, mens Operation Allied Force stod på, var endog væsentligt overvurderede. NATO havde således oplyst, at alliancens fly havde ødelagt 93 kampvogne, 155 pansrede mandskabsvogne, 389 artillerienheder samt 100 fly, men efter luftkampagnens afslutning fandt NATO kun vrage af 14 kampvogne, 18 pansrede mandskabsvogne og 20 artillerienheder i Kosovo. Ud over de rent militære tab ødelagde NATO 11 togbroer, 34 motorvejsbroer, 29 % af de serbiske ammunitionslagre, 57 % af landets olieforsyninger, alle olieraffinaderier samt 10 flybaser. Ca. 500 civile blev dræbt af NATO's styrker, og ifølge serbiske kilder mistede et lignende antal serbiske soldater livet.³⁵⁵

To af NATO's fly blev skudt ned af serberne, og et mindre antal fly fik skader fra serbisk beskydning med missiler eller luftværnsraketter. NATO mistede dog ingen piloter eller andet mandskab ved fjendtlige handlinger, hvilket muligvis er første gang i verdenshistorien, at en krig er blevet gennemført uden tab af egne tropper. Det lykkedes altså NATO at leve op til det politiske krav om ikke at lide tab.³⁵⁶

I alt blev de danske F-16-fly i forbindelse med Operation Allied Force tildelt 228 missioner, hvoraf de 195 blev gennemført. De danske fly gennemførte tre såkaldte "skarpe missioner", hvor der blev kastet i alt 24 bomber. NATO's fly kastede til sammenligning i alt ca. 28.000 bomber under de 78 dages luftkampagne. Den samlede pris for den danske deltagelse blev opgjort til 35 mio. kr., hvilket var en meget lille andel af Operation Allied Forces samlede udgift på ca. 3 mia. dollars. De direkte danske udgifter til deltagelsen i luftkampagnen kom fra en konto under Forsvarsministeriet og ikke fra Flyvevåbnets eget budget, men de indirekte udgifter til at dække det øgede antal flyvetimer og deraf følgende afspadsring for ansatte og eftersyn af fly betød alligevel, at Flyvevåbnets

352 Det har ikke været muligt i arkiverne at fastslå, om ønsket om at deltage i et bombeangreb kom efter initiativ fra dansk eller NATO's side. Hverken Max Vilhelmsen eller Kresten D. Andersen har følt sig i stand til at besvare dette spørgsmål. Schaub 2015, s. 10., Vilhelmsen 2010, s. 3-4 og "Danske jagere bomber Milosevic." Ekstra Bladet 28. maj 1999.

353 Interview Max Vilhelmsen 20151117. Vilhelmsen 2010, s. 3 og Kristensen 2017, s. 179-180.

354 Pape 2004.

355 Ripley 2001, s. 80, Gregory 2015, s. 113, "NATOs bomber ramte hårdt." Ritzaus Bureau 10. juni 1999 og "Clark: NATO ramte hårdt nok i Kosovo." Ritzaus Bureau 16. september 1999, Brooks 2000, s. 7. Til sammenligning mistede ca. 50.000 civile livet i forbindelse med luftkrigen mod Irak under Golfkrigen i 1991. Gregory 2015, s. 145.

356. De eneste tab af menneskeliv blandt NATO's styrker under Operation Allied Force var to amerikanske piloter, der blev dræbt, da deres Apachehelikopter styrtede ned under en øvelse.

øvelsesniveau i anden halvdel af 1999 måtte reduceres til ”jævnt tilfredsstillende niveau” for at holde budgettet.³⁵⁷

Flyvevåbnets F-16-fly fik hovedparten af medieomtalen i forbindelse med luftkampagnen, men det hører med til historien, at Eskadrille 721 ud over at støtte med transport af personel, reservedele og ammunition til og fra Grazzanise også fløj nødhjælp til Tirana i Albanien til de store flygtningestrømme, som på grund af de serbiske udrensninger i Kosovo kom til landet. Flyvningerne her foregik ved, at Flyvevåbnet uden beregning stillede et Herculesfly til rådighed for nødhjælpsorganisationerne.³⁵⁸

Efter Operation Allied Forces ophør stillede den danske hær med et troppekontingent til den NATO-styrke ved navn Kosovo Force (KFOR), som i Kosovo skulle overvåge og sikre den kosovoalbanske befolknings tilbagevenden, ligesom Søværnet deltog i uskadeliggørelsen af ueksploderede bomber droppet i Adriaterhavet.³⁵⁹ Flyvevåbnet stillede indledningsvis seks F-16-fly til rådighed for førstnævnte operation, der fik navnet Operation Joint Guardian. Her skulle de danske fly om nødvendigt støtte KFOR med Close Air Support, men dette blev ikke nødvendigt, da serberne ikke aktivt modgik KFOR's operationer i Kosovo.

De danske fly blev trukket hjem den 1. juli 2000. Den officielle grund til hjemtrækningen var ”Flyvevåbnets pilotsituation og behovet for at omskole piloterne til de opdaterede F-16 fly (F-16 MLU).” Interessant nok styrede det samfundsmæssige niveau i krigsførelsens kredsløb datoen for tilbagetrækningen, for selv om der var mangel på piloter i Danmark, udskød regeringen hjemtrækningen med ca. én måned, for at den ikke skulle falde sammen med en samtidig tilbagetrækning af danske kampvogne fra Kosovo. At undgå det politiske signal ved en samtidig tilbagetrækning af de to militære bidrag var altså vigtigere end det militære beredskab hjemme i Danmark. Det er tegn på, at i hvert fald den danske regering ikke mente, at der var en militær trussel, der nødvendiggjorde et højt beredskab hjemme i Danmark.³⁶⁰

“Lessons learned” fra Operation Allied Force

Den amerikanske forsvarsminister, William Cohen, kaldte efterfølgende Operation Allied Force for ”the most precise application of air power in history.”³⁶¹ Euforien blev imidlertid ikke delt af chefen for NATO's Allied Air Forces Southern Europe, general Michael Short, der havde stået for den operative udførelse af luftkampagnen. Han udtalte efterfølgende: “[A]s an airman, I'd have done

357 ”Rapport vedr. dansk flyvevåben deltagelse i Operation Allied Force.” 12 NOV 1999. TTJ, Hvidt, Chr., ”Forsvaret efter forsvarsaftalen af 25. maj 1999, forventninger og visioner.” Militært Tids-skrift, juni 2000, s. 11. Bl.a. betød deltagelsen i Allied Force, at Flyvevåbnets F-16 i 1999 loggede 9.625 flyvetimer mod forventede 8.500. Det betød både højere driftsomkostninger samt øget behov for eftersyn af flyene. Dertil kom, at den pris, som Flyvevåbnet skulle betale for brændstof i Italien, var over det dobbelte af, hvad Flyvevåbnet betalte for brændstof i Danmark. Denne prisforskel blev øjensynligt ikke dækket af kontoen i Forsvarsministeriet. ”Konsekvenser af dansk bidrag til OPLAN 10601 Allied Force.” Udkast. 23. maj 1999. TTJ og Schaub 2015, s. 10.

358 ”Danmark i krig.” Berlingske Tidende 25. april 1999. På trods af at mange af de deltagende enheder brugte samme slags fly (F-16) og ammunition, var der ingen samkøring af forsyninger, og fra dansk side blev alt på nær brændstof transporteret fra Danmark og til Italien. Ammunition blev fløjet ind, mens resten af materiellet blev kørt til Italien i lastvogne. Derudover stillede Danmark også rutinemæssigt en del af mandskabet til bemanding af NATO's AWACS-fly, der overvågede lufrummet over Jugoslavien og her dirigerede fly ind og ud af området. ”Ved Forenede Kræfter”, s. 254ff og Jensen, P.H., ”Dansk forsvar og Kosovokonflikten 1999-2005.” København 2005, s. 26-28.

359 Søværnet deltog med minelæggeren Lindormen og minerydningskibet Makrelen i NATO's minerydningsstyrke (MCMFORNORTH), der i Adriaterhavet ryddede ammunition, hvor NATO-fly af sikkerhedsmæssige årsager havde droppet ubrugt bombelast under Allied Force. Ingen danske fly droppede, ifølge Max Vilhelmsen, bomber i havet ud for Albanien.

360 ”F-16 flyene hjem fra Grazzanise.” Flynyt 4/2000, Årlig Redegørelse 2000, s. 25. ”Pilotmangel tvinger danske F-16 fly hjem.” Berlingske Tidende, 9. juni 2000, og ”Rapport vedr. dansk flyvevåben deltagelse i Operation Allied Force.” 12 NOV 1999. D-10. TTJ og

http://webarkiv.ft.dk/?/Samling/19981/beslutningsforslag_som_fremsat/B148.htm

361 Lambeth 2000, s. 219.

this a whole lot differently than I was allowed to do. We could have done this differently. We should have done this differently.”³⁶² General Shorts hovedkritik gik på de meget restriktive politiske krav om for enhver pris at undgå tab, som han mente, havde hæmmet en effektiv krigsførelse. Under luftkampagnen var der problemer i NATO med at opnå enighed om strategien bag angrebene, og flere kilder hævder sarkastisk, at NATO’s ”center of gravity” derfor ikke lå i Kosovo eller Serbien, men i NATO’s hovedkvarter i Bruxelles. Det var dog de politiske vilkår, som NATO opererede under. SACEUR, general Wesley Clark, blev således allerede ved luftkampagnens begyndelse af NATO-rådet pålagt en række restriktioner om, hvilke mål hans styrker måtte angribe. Restriktioner, som blev forøget efter fejlbombningen af den kinesiske ambassade den 7. maj 1999. Fejlbombningen, der kostede tre kinesiske statsborgere livet, skabte en international krise. NATO’s ambassadører skulle herefter godkende enhver udvidelse af de lister med godkendte mål, som man havde udarbejdet, og det tog tid, hvis det overhovedet kunne lade sig gøre at opnå enighed om dette.³⁶³

De politiske krav betød, at evnen til at udføre præcisionsangreb, var i højsæde under Operation Allied Force. Uenigheden betød, at der var en frygt i NATO’s ledelse for, at en fejlbombning med større tab af menneskeliv kunne underminere opbakningen til luftkampagnen i befolkningerne i NATO-landene og derigennem underminere den enighed, som er NATO-alliancens fundament. Mens der ikke var et centralt militært bombemål, hvis ødelæggelse kunne sikre NATO’s sejr, kunne bombningen af et forkert mål risikere at medføre NATO’s nederlag, en grundtanke formuleret af den amerikanske general Ronald E. Keys: ”[W]hile there was no single target whose elimination might have won the war, there was a profusion of targets that could potentially have lost the war had they been struck, either intentionally or inadvertently.”³⁶⁴ Den amerikanske general Charles A. Horner, der var ansvarlig for luftkampagnen mod Irak under Golfkrigen i 1990-1991, understøttede denne holdning med udtalelsen: ”[C]ollateral damage concerns became more important than mission succes. But then, in part, mission succes depended on avoiding collateral damage.”³⁶⁵ Evnen til at ramme de tiltænkte mål og kun disse kom derfor i højsæde.

Militært var læren af luftkampagnen, at nok kan man ikke vinde en krig (eller luftkampagne) uden luftherredømmet, men man kan heller ikke opnå de ønskede politiske mål udelukkende i kraft af luftherredømmet. NATO’s SACEUR, general Wesley Clark, udtalte selv efterfølgende: ”[One] cannot stop paramilitary murder on the ground with airplanes.”³⁶⁶ At præsident Clinton allerede ved Operation Allied Forces begyndelse meldte ud, at der ikke ville blive tale om at indsætte landtropper i Jugoslavien, svækkede markant NATO’s position over for serberne. Ligeledes var strategien med den gradvise optrapning af luftkampagnen problematisk, da NATO kun sigtede mod at nå det punkt, hvor Milosevic gav efter, og ikke det punkt, hvor han var nedkæmpet. Problemet var, at serberne viste sig i stand til at udholde langt flere bomber end forventet. Sidst, men ikke mindst skabte Operation Allied Force ikke en politisk løsning på konflikten, den tvang kun krigens

362 Olsen m.fl. 2017, s. 150.

363 Her spillede ikke kun militære og politiske hensyn ind. Den hollandske regering nægtede således at give tilladelse til, at NATO bombede det serbiske præsidentpalads, da der i bygningen hang et maleri af den hollandske maler Rembrandt. Lambeth 2000, s. 12.

364 Lambeth 2000, s. 234.

365 Olsen m.fl. 2010, s. 276 og ”Krigens svære dilemma.” ”Flyvevåbnet 6/2007.

366 Burkhalter, H., ”Humanitarian Intervention: A Forum.” The Nation, 8. maj 2000.

parter til at indstille angrebene på hinanden. Det var derfor nødvendigt at indsætte fredsbevarende tropper i Kosovo i mange år derefter.³⁶⁷

For det danske flyvevåben var deltagelsen i Operation Allied Force en testcase på, om Flyvevåbnet havde nået de mål i forbindelse med værnets omstilling, som Forsvarets og Flyvevåbnets ledelse havde ønsket. Det havde man ikke. Seniorforsker ved Center for Militære Studier ved Københavns Universitet, Gary Schaub, går så langt som til at kalde deltagelsen i Operation Allied Force for et "wake up call" og skriver, at Flyvevåbnet under Allied Force oplevede sig marginaliseret i forhold til de andre landes deltagere.³⁶⁸ Operation Allied Force viste Flyvevåbnet, at det ikke var nok, at værnets opererede med samme F-16-fly som mange af de andre deltagerlande. Flyvevåbnet måtte også råde over de samme elektroniske systemer, targeting pods og ammunition. Dette var ikke kun en dansk erfaring fra Operation Allied Force. Den britiske Air Vice Marshal, Tony Mason, kalder i bogen "A history of air warfare" dette element for "air power differential" – altså forskellen i evne mellem det amerikanske, britiske og franske luftvåben og alle andre luftvåben. Dette gav ifølge Tony Mason problemer i samarbejdet mellem USA og dets allierede, hvor det reelt kun var USA, England og Frankrig, der var i stand til at benytte "precision guided bombs".³⁶⁹

Deltagelsen i Operation Allied Force var Flyvevåbnets første skarpe mission, og Flyvertaktisk Kommando udarbejdede efterfølgende en grundig evaluering af missionen. Denne "Rapport vedr. dansk flyvevåben deltagelse i Operation Allied Force", der er dateret den 12. november 1999, gennemgår i detaljer missionen og – idet Flyvevåbnet tydeligvis regnede med, at det ikke blev sidste gang, at værnets ville blive indsat i internationale missioner – hvad Flyvertaktisk Kommando mener, at Flyvevåbnet burde gennemføre af ændringer på baggrund af de indhøstede erfaringer. Rapportens fokus var på det taktiske niveau, og et af de centrale punkter i rapporten var, at Flyvertaktisk Kommando ikke igen ønskede at havne i en situation, hvor piloterne ikke havde det ønskede træningsniveau. Et antal piloter skulle derfor "pilles ud" af det normale øvelsesmønster og opnå de ønskede færdigheder, så Flyvevåbnet som minimum havde piloter nok med det ønskede træningsniveau til at kunne udsende en "første bølge". Piloterne til en eventuel "anden bølge" kunne Flyvevåbnet så uddanne, inden de skulle af sted.³⁷⁰

For at spare på piloterne og materiellet ønskede Flyvertaktisk Kommando friere hænder til at kunne redeployere fly tilbage til Danmark i perioder, hvor der ikke var brug for dem i operationsområdet. Under Operation Allied Force havde dette krævet en folketingsgodkendelse hver gang, hvilket var meget omstændeligt, og Flyvevåbnet ville således have en mere smidig løsning, hvor kommandoen selv kunne foretage sådanne udskiftninger.³⁷¹

Forbruget af fly og flytimer var i det hele taget en af de centrale "lessons learned" fra den danske deltagelse i Operation Allied Force, idet hverken Flyvertaktisk Kommando eller Eskadrille 730 havde været i stand til at forudse, hvordan det daglige operationsmønster under en operation som luftkampagnen mod Kosovo ville være. Flyvevåbnet var stadig grundet i koldkrigs mønstret, som formuleret med følgende sætning i rapporten: "[Baseret på] en historisk ballast omkring det forudsete operationsmønster ved forsvaret af Danmark" forventede Flyvevåbnet, at der skulle flyves to kortere togter pr. dag a hver en-to timer. I stedet kom de udsendte fly til at flyve maks. et togt pr. dag, men ofte af længere varighed (normalt fire-seks timer, men i enkelte tilfælde op til otte timer).

367 Petersen 2010, s. 248 og 254.

368 Schaub 2015, s. 20 og Neal 2006, s. 76.

369 Olsen 2010, s. 245 og Falk-Portved, S., "Udviklingen af Flyvevåbnets kampflykapacitet." Militært Tidsskrift 2/2005.

370 "Rapport vedr. dansk flyvevåben deltagelse i Operation Allied Force." 12. november 1999. S. B-3.

371 "Rapport vedr. dansk flyvevåben deltagelse i Operation Allied Force." 12. november 1999. S. B-4.

Dette stillede nye krav til piloterne om bl.a. forplejning og ”toiletbesøg” under de mange timer i luften. Der var frygt hos Flyvertaktisk Kommando for, at det begrænsede antal piloter til rådighed, som medførte, at mange af piloterne havde arbejdsdage på over 14 timer, ville medføre uheld som følge af træthed. Det skete dog ikke, bl.a. fordi piloterne fik ”stand down-dage” hver fjerde uge, hvor de kunne slappe af og sove ud. Sidstnævnte var igen kun muligt, fordi der var tale om en ”war of choice”, hvor NATO enten kunne få fly fra et af de andre NATO-lande i koalitionen til at angribe et givent mål eller udskyde angrebet til et mere belejligt tidspunkt.³⁷²

Organisatorisk var en af erfaringerne, at Flyvertaktisk Kommando havde behov for et såkaldt ”situationsrum” (Sitrum), der var dedikeret til at varetage kontakten til de udsendte enheder. Søværnet havde etableret et lignende setup i forbindelse med korvetten Olfert Fischers udsendelse i 1990, men Flyvertaktisk Kommando havde altså ikke forudset, at Flyvevåbnet ville få brug for et lignende Sitrum i forbindelse med udsendelse af Eskadrille 730 eller lignende.³⁷³ Ud over etableringen af dette Sitrum var det også Flyvertaktisk Kommandos erfaring fra Operation Allied Force, at der var behov for en opprioritering af den danske repræsentation ved NATO’s hovedkvarterer. Flyvevåbnet ønskede således en permanent dansk repræsentant ved NATO’s hovedkvarter AIRSOUTH på Aviano Air Base, og hvis dette ikke kunne lade sig gøre, skulle Flyvevåbnet etablere en pulje af mulige forbindelsesofficerer, der med kort varsel kunne udsendes til NATO’s hovedkvarterer.³⁷⁴

Erfaringerne fra Operation Allied Force blev også startskuddet til oprettelsen af Flyvevåbnets Taktiske Stab, en udvikling, som vil blive behandlet nærmere i næste kapitel.

Flyvertaktisk Kommandos rapport indgik i rapporten ”Notat vedr. bearbejdning af erfaringer fra den danske deltagelse i Kosovo-konflikten”, som Forsvarsministeriet udsendte i efteråret 2000, men af ”lessons learned” med relevans for Flyvevåbnet var her kun nævnt, at Forsvaret generelt manglede løftekapacitet til flytning af materiel til indsatsområdet. De ting, som Flyvertaktisk Kommando havde påpeget i deres rapport fra november 1999, blev altså ikke bragt videre til det politiske niveau, hvilket dog ikke bør undre, idet Flyvertaktisk Kommandos rapport havde fokuseret på de operative og taktiske ”lessons learned”, mens Forsvarsministeriets rapport mere kiggede på ”lessons learned” på det strategiske niveau. Til forskel fra de større organisatoriske ændringer kunne de skitserede ændringer af Flyvevåbnets operationsmønster og lignende derfor gennemføres internt uden politisk involvering.³⁷⁵

Den overordnede konklusion i Forsvarsministeriets rapport for så vidt Flyvevåbnet lød: ”Samarbejdet mellem Forsvarskommandoen og Flyvertaktisk Kommando forløb smidigt. Deltagelsen i Operation Allied Force vurderes at have tilvejebragt et godt erfaringsgrundlag for fremtidige, internationale luftoperationer på alle niveauer i forsvaret.”³⁷⁶ En konklusion, som understøttes af ovenstående, men operationen havde altså også vist, at der skulle sættes ind for at hæve niveauet en række steder.

372 ”Rapport vedr. dansk flyvevåben deltagelse i Operation Allied Force.” 12. november 1999. TTJ. S. D-11 & E-4.

373 Nørby m.fl. 2015, s. 176-221, ”Rapport vedr. dansk flyvevåben deltagelse i Operation Allied Force.” 12. november 1999. TTJ. S. B-11ff. Der blev også opstillet et Sitrum i Forsvarskommandoen i forbindelse med udsendelsen af de danske styrker til Operation Allied Force. Petersen 2010, s. 255-258.

374 ”Rapport vedr. dansk flyvevåben deltagelse i Operation Allied Force.” 12. november 1999. TTJ. S. B-8 & B-9 og ”Notat vedr. bearbejdning af erfaringer fra den danske deltagelse i Kosovo-konflikten.” http://webarkiv.ft.dk/?samling/19991/udvtilag/fou/almdel_bilag226.htm

375 Petersen 2010, 273ff og ”Notat vedr. bearbejdning af erfaringer fra den danske deltagelse i Kosovo-konflikten.” http://webarkiv.ft.dk/?samling/19991/udvtilag/fou/almdel_bilag226.htm

376 ”Notat vedr. bearbejdning af erfaringer fra den danske deltagelse i Kosovo-konflikten.” http://webarkiv.ft.dk/?samling/19991/udvtilag/fou/almdel_bilag226.htm og E-mail fra K.E. Rosgaard 20171027.

I krig i fredstid

NATO's luftkampagne mod Jugoslavien blev gennemført, uden at Danmark eller NATO erklærede krig mod Jugoslavien. Det gav de danske piloter det problem, at når NATO og Danmark ikke var i krig, så kunne danske piloter, der evt. blev nedskudt over Jugoslavien, ikke påberåbe sig krigsfangestatus. I stedet skulle piloterne, i fald de blev taget til fange af serbiske styrker, påberåbe sig human behandling i henhold til Genevekonventionens artikel III. Fra dansk politisk side støttede man denne beslutning, men Flyvertaktisk Kommando valgte trods dette at instruere de danske piloter i at erklære sig som krigsfanger, i fald de blev fanget af serberne, for at opnå den bedste beskyttelse mod overgreb.³⁷⁷ Det står dog ikke klart, om de danske politikere blev bekendt med Flyvertaktisk Kommandos beslutning, før Operation Allied Force var overstået (sagen er ikke nævnt i det førnævnte "Notat vedr. bearbejdning af erfaringer fra den danske deltagelse i Kosovo-konflikten"), og ej heller om beslutningen fik nogen konsekvenser for Flyvertaktisk Kommando eller for Flyvevåbnets ledelse.³⁷⁸

Den manglende krigserklæring gav Flyvertaktisk Kommando endnu en udfordring, idet det betød, at Flyvevåbnet skulle operere i en situation, hvor staten Danmark ikke var i krig, mens Flyvevåbnets fly operativt og taktisk var. Det gav sig udtryk i, at piloterne, alt imens støttepersonellet i Italien opererede i fredstidsmode, overgik til krigsmode, når de krydsede midtpunktet i Adriaterhavet på vejen mod Jugoslavien.

Lavpraktisk kan Flyvevåbnet i krigstid dispensere fra en lang række regler, såsom arbejdstid og antallet af timer, før et F-16-fly skal efterses. Normalt skal et F-16-fly gennem et tre-fem uger langt eftersyn efter 300 timers flyvning. Bl.a. på grund af manglen på flystel måtte de udsendte detachment commanders søge dispensation fra førnævnte krav. Det skabte et stort papirarbejde, hvor der skulle søges dispensationer hjemme hos Flyvertaktisk Kommando. Normalt ville en chef for en flyvestation kunne give sådanne dispensationer, men da Eskadrille 730 var udsendt uden for Flyvestation Skrydstrups regi, skulle alle dispensationer søges og gives af Flyvertaktisk Kommando. Flyvertaktisk Kommandos arkiv om Operation Allied Force indeholder således en lang liste af dispensationsansøgninger. Alle dispensationerne er givet, men papirarbejdet må have været en yderligere belastning for det udsendte personel og for Flyvertaktisk Kommando.³⁷⁹

At Flyvevåbnet opererede i fredstid, betød også, at det udsendte personel optjente overtid og ferie under udsendelsen, og afviklingen af dette lagde efterfølgende et stort pres på hele Flyvevåbnets organisation.³⁸⁰

377 "Rapport vedr. dansk flyvevåben deltagelse i Operation Allied Force." 12. november 1999. TTJ. S. D-6 & D-7.

378 Baumann 2002, s. 43-55.

379 Interview Kresten D. Andersen 20170223, 34 min.

380 "Konsekvenser af dansk bidrag til OPLAN 10601 Allied Force." Udkast. Maj 1999. TTJ.

F-16-fly under eftersyn. (FLV Foto)

Ifølge Kresten D. Andersen, der var en af de to chefer for det danske detachement under Operation Allied Force, ledte deltagelsen i operationen til en interessant mentalitetsændring hos de danske piloter. Især de ældre piloter, der havde fået deres uddannelse under Den Kolde Krig, havde en mentalitet, der tilsigtede, at målet med en operation skulle nås for enhver pris. Denne mentalitet passede til en "war of necessity" som Den Kolde Krig, hvor et angreb på selve Danmark ville have betydet, at Flyvevåbnet kæmpede for konge, fædreland og kone og børn derhjemme. Operation Allied Force var imidlertid en "war of choice", hvor de danske styrker aktivt skulle ud og opsøge fjenden – og altså ikke skyde i selvforsvar, som Forsvarets personel hidtil havde været udsat for f.eks. i Jugoslavien. Under Operation Allied Force var et af de vigtigste elementer tilmed, at NATO ikke måtte lide tab, og det var derfor acceptabelt at afbryde et angreb, hvis det var for farligt. Ifølge Kresten D. Andersen var diskussionen om dette skifte begyndt allerede inden udsendelsen til Operation Allied Force, og efter hans mening var mentalitetsændringen allerede så småt begyndt at slå igennem, inden den danske deltagelse i luftkampagnen mod Jugoslavien, men blev under luftkampagnen cementeret hos piloterne. Dette element viser styrken ved at bruge oral history som metode til en afhandling som denne. En mentalitetsændring som den her beskrevne fremgår ikke af rapporterne fra krigen, idet en sådan ændring ofte først bliver tydelig efter nogen tid.³⁸¹

At deltagelsen i Operation Allied Force fik stor betydning for Flyvevåbnets professionelle udvikling, ses bl.a. af omtalen af luftkampagnen i Eskadrille 727's jubilæumsskrift

³⁸¹ "På farlig mission." Jyllands-Posten 10. oktober 1998 og interview Kresten D. Andersen 20170223. 06 og 29 min. Se også "Danske Kosovo-piloter taler ud om krigen." Flensborg Avis 30. juni 1999.

”Hammerkasterne”, hvor oplevelserne over Jugoslavien har fået følgende ord med på vejen: ”ESK727 deltagelse i krigen var en kæmpe oplevelse, som i høj grad gjorde os til bedre kamppiloten mere modne og med en dyrebar erfaring, som kun kan erhverves via deltagelse i ’the real thing.’”³⁸²

Af andre og mindre ting, som Flyvevåbnet lærte af Operation Allied Force, kan nævnes behovet for en ændring af Flyvevåbnets uniformer. I forbindelse med de afholdte øvelser omkring Combat Search and Rescue (redning af nedskudte piloter) blev Flyvertaktisk Kommando opmærksom på, at de lyse officersdistinktioner på Flyvevåbnets kampuniformer og flyvedragter var for iøjefaldende, og Flyvevåbnet måtte efterfølgende ændre disse til en mere afdæmpet farve.³⁸³

En af de ting, som alle interviewpersonerne, der var involveret i Operation Allied Force, nævner, er det udsendte personels underbringelsesforhold ved Grazzanise. Der var ikke indkvarteringsmuligheder på selve basen, hvorfor danskerne blev indkvarteret på lokale hoteller uden for basen. Det er min fornemmelse, at Flyvevåbnets personel siden er blevet skudt i skoene, at de levede det luksuriøse hotelliv, mens Hærens tropper boede spartansk i bivuakker i Jugoslavien. De interviewede er således alle defensive omkring hotelindkvarteringen og bruger mange ord på at forklare, enten at det ikke var deres beslutning, eller at hotellet var eneste mulighed. Kresten D. Andersen nævner dog en anden og mere interessant årsag til, at hotelindkvartering blev opgivet under efterfølgende operationer. Det var hans erfaring, at det gav for store psykiske udfordringer for piloterne at gå fra fuldt krigsberedskab over Jugoslavien til nogle timer senere at sidde ved poolen på et lokalt hotel sammen med intetanende turister. Flyvertaktisk Kommando indstillede derfor efterfølgende til Forsvarskommandoen, at Flyvevåbnet opbyggede mobile indkvarteringscontainere, som Flyvevåbnet kunne medbringe til operationsområdet.³⁸⁴

Kresten D. Andersen fortæller også, at Flyvevåbnet i forbindelse med Operation Allied Force oplevede de første tilfælde af piloter, der efterfølgende blev ramt af posttraumatisk stressyndrom (PTSD). Det har ikke været muligt at finde noget om dette i de gennemgåede arkiver (og jeg har ikke haft adgang til personelfilerne for de udsendte piloter), men dette kan skyldes, at der ofte går år fra begivenheden – i dette tilfælde deltagelsen i Operation Allied Force – til PTSD bryder ud. Under alle omstændigheder falder en nærmere undersøgelse af dette uden for denne afhandling.³⁸⁵

Aftale om Forsvarets ordning 2000-2004

Mens Operation Allied Force stod på, indgik et flertal af Folketingets partier den 25. maj 1999 et forsvarsforlig for perioden 2000-2004. Forliget blev forhandlet på plads på kun seks måneder, hovedsagelig takket være forarbejdet i Forsvarskommissionen af 1997. Der var tale om et forlig, der tog udgangspunkt i, at ”den ændrede sikkerhedspolitiske situation muliggør betydelige omstillinger af dansk forsvar.”³⁸⁶ Det gav plads til ændringer af det danske forsvar, hvilket passede godt til det centrale politiske ønske, der stadig var, at det danske forsvar skulle være mindre og billigere,

³⁸² ”Hammerkasterne. Historien om Eskadrille 727 gennem 50 År.”, Skrydstrup 2005, s. 168.

³⁸³ ”Rapport vedr. dansk flyvevåben deltagelse i Operation Allied Force.” 12. november 1999. TTJ. S. E-12.

³⁸⁴ ”Største danske flyoperation.” Jyllands-Posten 15. oktober 1998, ”Spørgsmål og svar vedrørende deltagelse i operation Allied Force.” 28/9 1998. TTJ og ”Rapport vedr. dansk flyvevåben deltagelse i Operation Allied Force.” 12. november 1999. D-7. TTJ.

³⁸⁵ Interview Kresten D. Andersen 20170223, 25 min.

³⁸⁶ ”Aftale om forsvarrets ordning 2000-2004”, København 1999, s. 1, pkt. 1.

samtidig med at det var i stand til at deltage i internationale fredsbevarende eller fredsskabende operationer.³⁸⁷

For Flyvevåbnet betød forliget endnu en nedskæring af værnets struktur. Forsvarsforliget bestemte, at F-16-eskadrillen 723 i Aalborg skulle nedlægges, og resterende F-16-fly samles i tre eskadriller med to eskadriller på Flyvestation Skrydstrup og én på Flyvestation Aalborg. Denne sammenlægning var gennemført i 2006. Dette skete samtidig med en beslutning om at opnå en økonomisk besparelse ved at beskære antallet af flyvetimer for F-16-flyene. Forsvaret tilmeldte 12 F-16-fly til NATO's Reaction Force, og som noget nyt blev de ikke kun tilmeldt i luftforsvarsrollen, men også i Close Air Support-rollen. Sidst, men ikke mindst blev antallet af operative Hawkeskadriller sænket fra otte til seks.³⁸⁸ Forsvarsforliget indeholdt også endnu en beskæring af Flyvevåbnets force protection-ben. Krigsstyrken blev reduceret med 22 % fra ca. 14.800 til ca. 11.600 mand, og det blev besluttet at lukke Flyvestation Værløse og flytte Eskadrille 721 til Flyvestation Aalborg og Eskadrille 722 til Flyvestation Karup. Lukningen af Flyvestation Værløse betød, at alle Flyvevåbnets fly blev samlet på baser i Jylland – med generalmajor K. E. Rosgaards ord en overgang til et jysk snarere end et dansk flyvevåben. Denne beslutning indebar på den korte bane en usikkerhed om, hvorvidt samlingen af alle F-16-fly vest for Lillebælt kunne medføre, at dårligt vejr lokalt i Jylland kunne hindre et dansk afvisningsberedskab. Det viste sig dog ikke at blive noget større problem.³⁸⁹

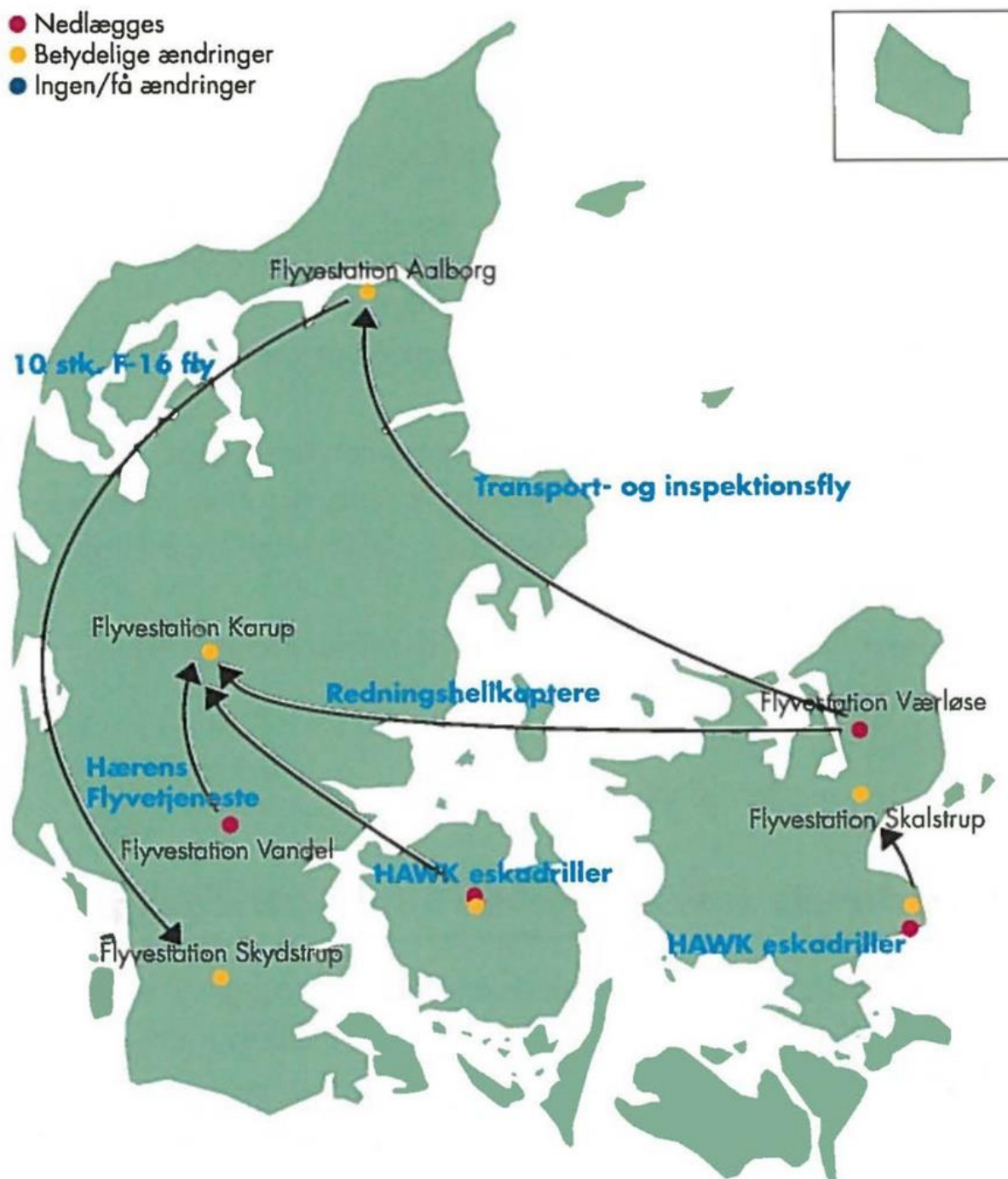
Politisk blev sagen omkring lukningen af Flyvestation Værløse en af hovedårsagerne til, at samarbejdet mellem forsvarschefen, general Christian Hvidt, og forsvarsminister Svend Aage Jensby blev så dårligt, at det endte med, at general Hvidt i maj 2002 afgik før tid fra posten som forsvarschef.³⁹⁰

387 Hækkerup, H., "Fremtidens Forsvar." *Officeren*, august 1999, s. 13.

388 Hillingsø, K.G.H., "Det danske forsvaret i omstilling." *Det Sikkerhedspolitiske bibliotek* 2/2001, s. 7 og Kofoed, H., "Forsvarsforliget og Flyvevåbnet." *Flyv* 7/1999. De nedlagte eskadriller var 531 og 541.

389 Møller, L., "Det danske Pearl Harbor. Forsvaret på randen af sammenbrud." København 2008, s. 81-82, Hillingsø, K.G.H., "Det danske forsvaret i omstilling." *Det Sikkerhedspolitiske bibliotek* 2/2001, s. 7., Hækkerup 2002, s. 202ff og interview Rosgaard, FORNYHIST, bånd I, 33min., interview Rosgaard 20160202 og "12 jagerfly blev hængende i luften." *Sydv.* 7. januar 1993.

390 Interview Hvidt 20160418. For en gennemgang af forløbet omkring general Hvidts afgang som forsvarschef, se Vistisen, N.K., "Danske Civil-Militære Relationer 1990-2006." *Speciale. Aarhus Universitet Historie* 2007, s.52-66 og Petersen 2012, 286ff.

Flyvevåbnets organisatoriske tilpasninger i forbindelse med forsvarsforliget af 25. maj 1999. Forsvarsforliget indeholdt også en bestemmelse om, at Flyvevåbnets Kontrol- og Varslingsgruppe og Luftværnsgruppen skulle sammenlægges til Kontrol- og Luftforsvarsgruppen med base på Flyvestation Skalstrup. Denne sammenlægning blev officielt gennemført den 1. maj 2001.³⁹¹

Sammen med Eskadrille 721's fly og Eskadrille 722's helikoptere skulle også ca. 460 medarbejdere overflyttes fra Flyvestation Værløse til Jylland. Det viste sig i denne forbindelse, at en række teknikere valgte at søge andet arbejde på Sjælland – enten i eller uden for Forsvarets rækker. Det

391 Illustration fra Årlig Redegørelse 1999, s. 15.

øgede de allerede eksisterende problemer med huller i rækkerne, både med hensyn til piloter og teknikere. Problemet blev i årene efter overflytningen så stort, at Eskadrille 721 ikke kunne opretholde det ønskede beredskab. Eskadrillen havde et mål om at have 11 besætninger til sine fly, men var i 2008 nede på blot fire besætninger. Flyvertaktisk Kommando forsøgte indledningsvis at løse problemet med de manglende teknikere ved at tillade et antal teknikere ved Flyvestation Aalborg at forblive i Flyvevåbnets tal efter den dag, hvor de reelt skulle have været pensioneret. Det var dog ikke nok, og Flyvertaktisk Kommando måtte i 2008 give Eskadrille 721's (der på dette tidspunkt havde skiftet navn til Air Transport Wing) C-130-fly en pause fra det internationale engagement for at give eskadrillen tid til at gennemføre den nødvendige uddannelse af nye besætninger, til indkøring af de nye Herculesfly samt til en presserende vedligeholdelse af flyene.³⁹²

Lukningen af Flyvestation Værløse gav ud over problemerne med at fastholde det personel, som havde haft arbejdssted på Sjælland, også problemer med at rekruttere nyt mandskab til Flyvevåbnet. I januar 2009 var der således 600 ubesatte stillinger i Flyvevåbnet, et problem, som Flyvevåbnet i 2015, trods en række forsøg på at tiltrække nye ansatte, stadig kæmpede med at løse. Lukningen af Flyvestation Værløse er således et godt eksempel på en situation, hvor en politisk beslutning påvirkede Flyvevåbnets organisatoriske niveau negativt.³⁹³

Fennec. (Flyvevåbnets Fototjeneste/E. J. Nielsen-Ferreira)

Forsvarsforliget indeholdt også en beslutning om at overflytte Hærens Flyvetjeneste til Karup, hvor alle Forsvarets helikopterne blev samlet under navnet Helicopter Wing Karup. Det betød den endelige lukning af Flyvestation Vandel, samt at Hærens Flyvetjeneste med sine

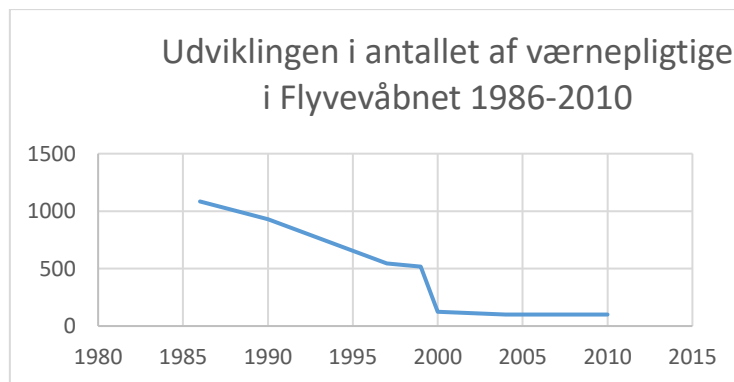
³⁹² "Slut med Værløse som operativ flyvestation." "Flyvevåbnet", 2/2004, s. 8-9, "Flyvevåbnet holder på ressourcerne." "Flyvevåbnet." 16/2006, s. 26 og Hillingsø, K.G.H., "Det danske forsvar i omstilling." Det Sikkerhedspolitiske bibliotek 2/2001, s. 10, "Flyvevåbnet har brug for folk." "Flyvevåbnet." 15/2006, s. 16, "Missioner hindrer taktisk træning" og "Velviljen er spændt til bristepunktet." "Flyvevåbnet." 1/2008, "Hercules kapaciteten bliver opbygget." "Flyvevåbnet." 6/2008, "Vi gør en forskel - men kan vi gøre det bedre?" "Flyvevåbnet" 4/2008 og interview Karsten Schultz 20160616.

³⁹³ "Flyvevåbnet" 2/2009, s. 4, Brøndum, Chr., "Slid truer dansk F16F-16-indsats i Irak." Berlingske Tidende, 24. juli 2015 og "Uddannelsen af flymekanikere - fremtid med Fennec eller jumbojet." "Flyvevåbnet." 9/2005.

Fennehelikoptere pr. 1. juli 2003 blev underlagt Flyvevåbnet som Eskadrille 724. Samtidig med den administrative overflytning til Flyvevåbnet blev det besluttet at udfase Hærens ubevæbnede observationshelikoptere af typen Hughes H-500M Cayuse. Da det var gennemført i september 2005, overgik opgaven med at yde støtte til bl.a. det danske politi samt Jægerkorpset og Frømandskorpset til Flyvevåbnets Fennehelikoptere. Antallet af operative Fennehelikoptere blev samtidig skåret fra 12 til otte, og deres opgave blev ændret fra panserværnshelikoptere til ubevæbnede lettransport- og observationshelikoptere, hvilket igen er et tegn på bortfaldet af den militære trussel mod Danmarks nærområde.

Overflytningen af helikopterne til Karup betød, at flyvestationen tilnærmelsesvis vendte tilbage til samme bemanning og aktivitetsniveau som før udfasningen af Drakenflyene i 1993.³⁹⁴

Som nævnt i kapitel 4 består et flyvevåben ifølge NATO af de tre elementer operationer, logistik og force protection. I Flyvevåbnet blev det sidste element hovedsagelig varetaget af værnepligtige og bortfaldt stort set i forbindelse med forsvarsforliget af 25. maj 1999. Som det ses af nedenstående graf indebar dette forlig et markant fald i antallet af værnepligtige i Flyvevåbnet – fra 516 i 1999 til blot 125 året efter.³⁹⁵ Sammen med force protection betød dette også bortfaldet af størstedelen af Flyvevåbnets evne til f.eks. RAOS (Repair of Aircraft Operating Surfaces) og kan ses som et tydeligt tegn på, at Folketingets politikere ikke anså det for sandsynligt, at Flyvevåbnet inden for en overskuelig fremtid igen skulle i egentlig krig.

Beskæringerne af strukturen blev gennemført for at frigøre midler til indkøb af nyt materiel, og forsvarsforliget afsatte 5,1 mia. kr. over fire år til materielinvesteringer til Flyvevåbnet. Dette store beløb skulle gå til anskaffelse af nye transportfly til erstatning for Flyvevåbnets tre C-130 Hercules, til nye helikoptere til erstatning for S-61 Sikorsky samt tre Challengerfly til erstatning for de to tilbageværende Gulfstreamfly.³⁹⁶ Der blev i alt afsat 2,4 mia. kr. pr. år i de fire år til materielanskaffelser til de tre værn, hvilket bl.a. gik til to (efter danske forhold) store fleksible støtteskibe til Søværnet og i Hæren til en opdatering af værnets kampvogne og nye køretøjer og kommunikationsudstyr.³⁹⁷

394 "Slut med Værløse som operativ flyvestation." "Flyvevåbnet", 2/2004, s. 8-9, Hansen, M., "Fremtidens flyvevåben." Flyv, 11/2003 og Jørgensen, J., "Exit H-500." FLYV, november 2005.

395 Fakta om Forsvaret for hhv. 1986, 1990, 1997, 1999, 2000, 2004 og 2010.

396 Valget af Challengerflyet som erstatning for Gulfstreamflyene blev bl.a. begrundet i, at flytypen anvender halvt så meget brændstof som Gulfstream. Flyet er derudover billigere at vedligeholde og overholder de miljøkrav, som mange store lufthavne stiller til motorernes støjniveau. "Challenger parat til G-III's opgaver." "Flyvevåbnet", 6/2004.

397 Hækkerup 2002, s. 204-205, Årlig Redegørelse 2000, s. 101ff. og Fynbo 2000, s. 1-4.

Den teknologiske udvikling 1994-1999

I perioden 1994-1999 fortsatte Flyvevåbnet den teknologiske opdatering af en række af værnets centrale systemer, som var blevet sat i gang i årene umiddelbart efter Berlinmurens fald, og de første frugter af dette arbejde blev høstet i denne periode. Det centrale og største projekt var det i foregående kapitel nævnte levetidsforlængelsesprojekt, hvor det første danske F-16 var levetidsforlænget den 11. maj 1995. Ændringerne af flyet var så omfattende, at det krævede en ni måneder lang omskoling af piloterne – en omskoling, som Flyvevåbnet stadig var i gang med, da værnet i januar 1999 skulle udsende danske F-16-fly til Operation Allied Force.³⁹⁸

Levetidsforlængelsen af Hawksystemet

Som daværende chef for Flyvertaktisk Kommando, generalmajor Laurits Tophøj, i 1996 havde påpeget, bestod Flyvevåbnet af tre hovedvåbensystemer: F-16-flyet, Hawkmissilsystemet og kontrol- og varslingen af luftrummet over Danmark. Med levetidsforlængelsen af F-16-flyene i god gænge blev det nu tid til også at kigge på Hawkmissilsystemet, som nu også blev påvirket af det politiske ønske om at gøre alle Forsvarets kapaciteter (bedre) i stand til at deltage i internationale operationer. Som nævnt havde Forsvarsministerens Rådgivnings- og Analysegruppe i januar 1995 konkluderet, at det var muligt at gøre Hawksystemet deployerbart, og forsvarsforliget af 8. december 1995 afsatte penge til en levetidsforlængelse/modernisering af Hawksystemet, der både skulle gøre systemet bedre i stand til at engagere hurtigtflyvende mål og forbedre dets deployeringsevne.

I NATO rådede Tyskland, Holland, Grækenland, Italien og Norge også over Hawkmissilsystemer, og frem til dette tidspunkt havde Danmark samarbejdet med disse lande om moderniseringer af systemet. De førnævnte samarbejdslande var imidlertid på dette tidspunkt i gang med en udvikling væk fra Hawksystemet og over til mere moderne og alsidige systemer. Det hollandske og amerikanske forsvar var således i færd med at indfase det amerikanske Patriotsystem, mens det norske forsvar udviklede sit eget Norwegian Advanced Surface to Air Missile System (NASAMS). Det danske forsvar stod derfor med valget om enten at udfase Hawk (med eller uden erstatning) eller at gennemføre opdateringen som et rent dansk projekt. De danske politikere valgte sidstnævnte løsning, der resulterede i det såkaldte Danish Enhanced Hawk-system (Dehawk). Flyverofficer Lasse Sand, der som ansat i Flyvematerielkommandoen var meget involveret i dette projekt, mener, at beslutningen om at bruge penge på en opgradering grundede i, at man fra politisk side mente, at dette ville være en billigere løsning end at indkøbe et helt nyt missilsystem. Lasse Sand mener derudover, at det kan have spillet ind, at politikerne via Dehawkprojektet støttede dansk industri, hvilket heller ikke er usandsynligt.³⁹⁹

Opdateringen blev lagt i hænderne på det danske firma Terma Elektronik og blev gennemført i perioden 1995-1997 til en pris på 465 mio. kr. (af dette beløb blev en mindre del i løbet af projektet i stedet brugt til anskaffelsen af Stingermissiler til Flyvevåbnet).⁴⁰⁰

Ud over arbejdet med at gøre Hawksystemet deployeringsklar skulle Luftforsvarsgruppen samtidig finde en måde at håndtere en ny trussel mod Danmark. Denne trussel var fra ballistiske

³⁹⁸ Det første danske F-16 gennemgik i 1992-1993 levetidsforlængelsen (kaldt M1) hos General Dynamics i Fort Worth i Texas, men de resterende blev levetidsforlænget på Flyvevåbnets værksted ved Flyvestation Aalborg. Levetidsforlængelsen indebar ca. 7.000 arbejdstimer/80 dages arbejde pr. fly. Woersaa, H., "Danske F-16 skal have nyt liv gennem MLU (Mid-Life Update)." Flyv 12/92, Jensen, P.O. & Lykkenshede, B.T., "Falcon Update på AALFVK." Flyv, 10/1998, Schaffel-Nielsen, N.M., "Flyvevåbnets dyreste skud." Flynyt 2/1998 og "Det kniber med uddannede danske piloter." Jyllands-Posten 17. april 1999.

³⁹⁹ Interview Lasse Sand 20170427, 26 min, "Udkast til notat til FKOM97 vedr. status og udvikling af FLV JBL" af 3/9 1998. FTK Arkiv og E-mail fra Lasse Sand 20170810.

⁴⁰⁰ Lyng. Arkivkasse 109. "Notat om materielprojekter 1995-1997 [...]" 23. NOV 1993, Lyng. Arkivkasse 111. "Generals- og admiralsmøde i Kastellet den 4. januar 1994" og Forsvarsministeriets Rådgivnings- og Analysegruppe 1995, s. 10.

missiler og krævede, hvis den skulle modgås effektivt, både nye radarer og missiler til Hawksystemet. Det er uklart, hvad der satte denne trussel på dagsordenen, men den må være grundet i frygt for missilangreb fra Rusland. Truslen kom til at påvirke Dehawkprojektet, ligesom den åbnede op for en diskussion om, hvorvidt Flyvevåbnet også skulle anskaffe det amerikanske Patriotmissilsystem, der kunne engagere ballistiske missiler.⁴⁰¹

Sideløbende med den tekniske opgradering af Hawksystemet arbejdede Flyvevåbnet med at gøre en Hawkeskadrille klar til udsendelse. Skulle en Hawkeskadrille deployeres uden for Danmarks nærområde, krævede det både nyt udstyr og opnåelse af knowhow i, hvordan man rent lavpraktisk fik mandskab og materiel frem til missionsområdet. Der blev i slutningen af 1990'erne således anskaffet nyt materiel, og samtidig begyndte Hawkeskadrillerne at deltage i øvelser uden for Danmark, noget, som Hawkeskadrillerne kun havde prøvet få gange under Den Kolde Krig.

Eskadrille 543 blev udpeget til at være Flyvevåbnets internationale Hawkeskadrille. Som med opstillingen af Eskadrille 730 blev opstillingen af Eskadrille 543 i internationalt regi også i stor grad til gennem "kannibalisering" af de syv andre Hawkeskadriller. Som det formuleres i bogen om Luftværnsgruppens historie: "Selve Hawk materiellet blev også omhyggeligt udvalgt, hvis der var tvivl om en radar var 100 % i orden, blev den udskiftet med en fra nabo ESK, så man var sikker på at have det bedste materiel med ud."⁴⁰² Det samme gjorde sig gældende med hensyn til personel, hvor samtlige ansatte i de otte Hawkeskadriller blev placeret i en pulje, hvorfra Flyvevåbnet udsendte personel. En udsendt Hawkeskadrille krævede op mod 278 mand, hvilket var ca. 50 % af fredstidsbemanningen af samtlige Hawkeskadriller og mere end det dobbelte af Eskadrille 730. Opererede Eskadrille 543 i et område, hvor venligsindede styrker kunne støtte med f.eks. forplejning og force protection, kunne antallet dog skæres ned til 195. Prisen for en udsendelse af Eskadrille 543 blev i 1994 opgjort til ca. 3 mio. kr. om måneden alt afhængig af opgavens art og den deraf følgende konfiguration af eskadrillen. Dertil kom transportomkostninger på mellem 6 og 17 mio. kr., alt afhængig af hvor Hawkeskadrillen skulle indsættes. I lighed med Eskadrille 730 betød tilmeldingen til NATO's reaktionsstyrker, at Eskadrille 543 også skulle til at øve internationale opgaver, men dette skulle ske, uden at enhedens evne til at deltage i det danske beredskab blev mindsket. Dette sidste element virker dog ikke realistisk, set i lyset af hvor stort et pres en udsending ville lægge på det hjemlige beredskab.

Eskadrille 543 blev tilmeldt NATO's Rapid Reaction Forces med effekt fra 1. januar 1996, men Eskadrillen blev aldrig udsendt, før Hawksystemet blev nedlagt i 2004. Dette fordi NATO frem til 2005 ikke deltog i aktioner, hvor der var behov for defensiv egenbeskyttelse med Hawkmissiler som det danske system. Set i bagklogskabens lys var investeringerne i levetidsforlængelsen af Hawkmissilsystemet dermed på mange måder en fejl og en forkert politisk beslutning, idet det politiske forsøg på at lave en billig dansk løsning i sidste ende endte med at koste Forsvaret ca. 800 mio. kr.⁴⁰³

Nye våben

Ikke bare platformene blev i den her behandlede periode opdateret. Som nævnt i afsnittet om den doktrinære udvikling 1994-1999 havde Forsvarskommandoen i 1993 og 1994 måttet meddele regeringen, at de danske F-16-fly ikke umiddelbart var i stand til at yde Close Air Support i forbindelse med Operation Deny Flight. Dette havde fået Forsvarskommandoen til at bede

401 "Udkast til notat til FKOM97 vedr. status og udvikling af FLV JBL" af 3/9 1998. FTK Arkiv.

402 Larsen 2011, s. 163.

403 Larsen 2011, s. 161-180 og "Opstillingsgrundlag for HAWK og F-16 deltagelse i løsning af internationale opgaver under kommando af FN eller OSCE." Dateret 2. juli 1997. S. 3-4. TTJ.

Forsvarskommandoens Materielstab om at opprioritere anskaffelsen af nye våben og andet udstyr, der skulle gøre F-16-flyene bedre i stand til at løse denne opgave, som man forventede, kun ville blive vigtigere i fremtidige konflikter. Dette blev bekræftet af den tidligere nævnte Operation Deliberate Force i august-september 1995. Denne luftkampagne omfattede 750 angreb, hvorunder der blev kastet 1.026 bomber, af hvilke de 69 % var laser- eller GPS-styrede præcisionsbomber (mod ca. 8 % under Golfkrigen). Operation Deliberate Force var således verdens første egentlige præcisionsbombekampagne, hvilket forstærkede argumenterne for, at også det danske flyvevåben burde råde over evnen til at benytte denne type bombe.⁴⁰⁴

Anskaffelsen af de nye våben og den tilhørende teknologi blev efterfølgende koblet på den allerede igangsatte levetidsforlængelse af F-16-flyene. Det medførte, at Flyvevåbnet i foråret 1996 – som følge af en beslutning taget i forbindelse med forsvarsforliget for 1995-1999 – bestilte de første laserkits plus tilhørende træningsudstyr til F-16-flyene. Et laserkit øgede prisen for et bombekast fra ca. 5.000 kr. til over 100.000 kr., men betød, at bomberne fik en forventet præcision på ca. tre meter.⁴⁰⁵ I en indstillingsskrivelse vedr. materielanskaffelsesplanen (Forsvarskommandoens overordnede anskaffelsesplan for hele Forsvaret) for 1995-1999 skriver Forsvarskommandoen direkte, at årsagen til, at der skal anskaffes nye præcisionsbomber til Flyvevåbnet, er, at "[...] Forsvarsministeriet [har] anmodet Forsvarskommandoen om, at udarbejde justerede projektmuligheder inden for ammunitionsområdet, der vil kunne styrke dansk international indsats," og "det vurderes, at der i forbindelse med en fremtidig international indsats vil blive stillet stadig stigende krav til øget præcision under gennemførelse af våbenaflevering."⁴⁰⁶ Præcisionen skulle både sikre mod "collateral damage" og samtidig, i kraft af våbnetes øgede rækkevidde, sikre pilot og fly. Det politiske fokus på at undgå "collateral damage" var som nævnt andetsteds stigende og blev på mange måder kampafgørende.

Forsvarskommandoen anbefalede derudover, at der blev afsat 200 mio. kr. til hhv. et "helmet-mounted cueing-system"⁴⁰⁷ samt en opgradering af F-16-flyenes motorer. Opgraderingen af motorerne var en del af det oprindelige levetidsforlængelsesprojekt, men pga. pengemangel havde Flyvevåbnet indledningsvis måttet takke nej til dette element. De to elementer var også under anskaffelse hos de andre medlemmer af F-16-styregruppen (Holland, Belgien, Norge og USA), og ved at anskaffe dem ville de danske F-16 nemmere teknisk kunne indgå i operationer med de nævnte lande.⁴⁰⁸

At anskaffe nye typer våben eller ammunition til Flyvevåbnet (og Forsvaret generelt) er en omstændelig proces. Først skal Forsvaret finde ud af, hvad det skal bruge, hvem der producerer det, hvad Forsvaret skal betale osv. Hele anskaffelsen skal så godkendes, og pengene bevilliges, hvilket sker gennem Folketingets Finansudvalg. Når våbensystemet er ankommet til Danmark, udestår endnu en proces, hvor Forsvarets personel – for Flyvevåbnets vedkommende teknikere og piloter – skal certificeres i det nye våbensystem. Først når dette er på plads, kan våbnet erklæres for operativt. Derpå skal piloterne lære at bruge våbnet optimalt, og der skal udarbejdes doktriner til dets brug. Det var dette forløb, som Flyvevåbnet var midt i, da Operation Allied Force brød ud, så Flyvevåbnet måtte fremskynde en række øvelser, for at piloterne kunne opnå de krævede

404 Antig 2011, s. 33, Gregory 2015, s. 4 og Olsen m.fl. 2010, 202.

405 "Laserstyrede bomber til danske F-16 fly", Flynyt 2/1996. Et laserkit er en lille GPS- eller laserstyret genstand, der placeres på bomben og med stor præcision guider den frem til målet.

406 "Materielanskaffelsesskitse 1995 - 1999." 14 NOV 1995. Lyng. Arkivkasse 149.

407 System, der gjorde piloten i stand til at sigte på et mål via sin hjelm. Kristensen 2017, s. 260-261.

408 "Modernisering af kampfly kritiseres." Jyllands-Posten 1. oktober 1999.

certificeringer. Under Allied Force løb Flyvertaktisk Kommando også den kalkulerede risiko at dispensere fra nogle af certificeringskravene til det nys introducerede AMRAAM-missil for at sikre, at de udsendte F-16 kunne udrustes med dette missil.⁴⁰⁹

Udvalget vedrørende Forsvarets Materiel

Som led i aftalen om Forsvarets ordning 1995-1999 nedsatte Folketinget et udvalg, der skulle kigge på Forsvarets materiel og fremsætte forslag til større anskaffelser til brug for den forsvarskommission, som samtidig blev nedsat. Udvalget afsluttede sit arbejde i august 1997, og dets "Rapport fra Udvalget vedrørende Forsvarets Materiel" kom efterfølgende til at danne udgangspunkt for Forsvarskommissionens overvejelser om større materielanskaffelser.⁴¹⁰

For Flyvevåbnets vedkommende slog rapporten fast, at der allerede var en lang række materielanskaffelser på vej, der sigtede mod at gøre F-16-flyene mere alsidige og præcise i deres våbenaflevering samt ville sænke flyenes driftsomkostninger. F-16-flyene forventedes at tjene Flyvevåbnet frem til 2015. Noget lignende gjorde sig gældende for Flyvevåbnets tre Herculestransportfly, der forventedes at kunne tjene Flyvevåbnet frem til 2010, hvis en planlagt levetidsforlængelse blev gennemført. Gulfstreamflyene, hvoraf et af tre var gået tabt ved en tragisk ulykke på Færøerne i august 1996, var som udgangspunkt ikke forældede, men deres motorer støjede så meget, at det medførte begrænsninger i deres beflyvning af civile lufthavne, hvilket ikke var optimalt.⁴¹¹ Derudover havde det vist sig, at flyene ikke kunne udstyres med missilvarslingsudstyr, hvorfor deres brug i krigszoner var problematisk. De passede således ikke ind i Flyvevåbnets nye internationale profil, og konklusionen i rapporten var derfor, at "en erstatningsanskaffelse i forhold til en levetidsforlængelse vil være mere rentabel."⁴¹² Udvalget anbefalede også en erstatning af Flyvevåbnets otte helikoptere af Sikorsky S-61-typen, der også blev vurderet som teknisk forældede. Her var der dog allerede sat et udvalgsarbejde i gang, der skulle finde bud på mulige afløsere for de vigtige redningshelikoptere.⁴¹³

"Rapporten fra Udvalget vedrørende Forsvarets Materiel" og Forsvarskommissionens beretning lå begge til grund for det forsvarsforlig, som blev indgået den 25. maj 1999, gældende for perioden 2000-2004. Forligets materielskitse indeholdt disponeringer for mere end 12 mia. kr. (fordelt over hele forligsperioden), hvilket var det hidtil højeste niveau for et dansk forsvarsforlig.

For Flyvevåbnets vedkommende blev der afsat penge til to inspektionsfly (ca. 497 mio. kr.), nye transportfly (ca. 2.184 mio. kr.), otte redningshelikoptere (3.000 mio. kr.) samt ammunition, natsensorer og luft til jord-missiler til F-16-flyene. Det samlede beløb til disse anskaffelser lød på ca. 5,1 mia. kr. Til sammenligning blev der afsat hhv. 3,5 mia. kr. og 3,1 mia. kr. til nyt materiel til Hæren og Søværnet, hvilket igen viser både, at materiel til Flyvevåbnet generelt er dyrt, samt at værnet fortsat havde politikernes opbakning som et vigtigt element i det danske forsvar.⁴¹⁴

Nedenstående graf illustrerer, hvordan Flyvevåbnet, selv om det er det mindste af de tre værn, generelt har sat sig på mere end en tredjedel af Forsvarets materielanskaffelsesbudget.

409 "Rapport vedr. dansk flyvevåben deltagelse i Operation Allied Force." 12 NOV 1999. TTJ.

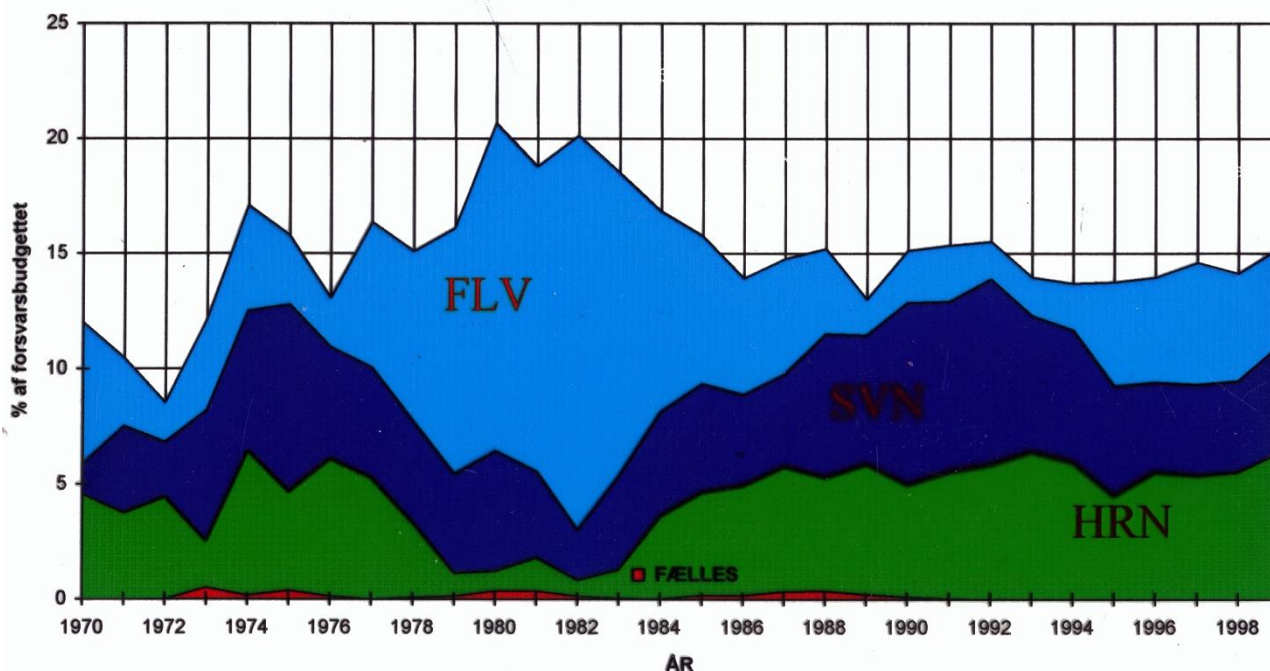
410 "Fremtidens forsvar." 1998. Hovedbind, s. 6.

411 "Rapport fra Udvalget vedrørende forsvarsmateriel." 1998, s. 161-164 og "En slider siger stop." "Flyvevåbnet", 6/2004.

412 "Rapport fra Udvalget vedrørende forsvarsmateriel." 1998, s. 165-167. Citat fra side 167.

413 Hvidt, Chr., "Kommentar." Flynyt 2/1996.

414 Årlig redegørelse 1995, s. 4. Herudover fortsat deltagelse i udviklingen af det amerikanske jagerfly Joint Strike Fighter (betalt af Erhvervsstyrelsen) samt mulighed for dansk deltagelse i et evt. fælles NATO-projekt vedr. Alliance Ground Surveillance. Årlig redegørelse 1999, s. 19.

Materielinvesteringer fordelt på de tre værn samt fælles i perioden 1970-1999. Udarbejdet 1994, hvorfor de sidste fire år er baseret på den da vedtagne materielplan. Det store indkøb til Flyvevåbnet i 1982 er anskaffelsen af F-16-flyene, og det store indkøb i 1995 er levetidsforlængelsen af samme. Det ses tydeligt, at Flyvevåbnets del af materielanskaffelsesbudgettet var betragtelig. I perioden 1979-1994 lå den del af forsvarsbudgettet, som gik til nyt materiel, på mellem 18,3 % (1980) og 13,1 % (1989). For hele perioden var gennemsnittet 16,5 %, mens NATO's gennemsnit lå på 16,9 %.⁴¹⁵ Konklusionen på ovenstående er, at Flyvevåbnet, værnets størrelse til trods, generelt har fået mere end en tredjedel af materielanskaffelsesbudgettet.

Beslutningen om at erstatte Flyvevåbnets tre Herculestransportfly med nye transportfly er interessant. Som nævnt havde Udvalget vedrørende Forsvarets Materiel anslået, at de tre Hercules, som Flyvevåbnet da rådede over, kunne holde helt frem til 2010. Alligevel indeholdt forsvarsforliget en beslutning om at erstatte dem med nye fly. Dette skyldtes, ifølge daværende stabschef ved Flyvertaktisk Kommando, oberst Søren Falk-Portved, en bevidst strategi fra Flyvertaktisk Kommandos side. Som Udvalget vedrørende Forsvarets Materiel skriver, forventedes Flyvevåbnet at skulle udskifte sine transportfly i 2010 og sine kampfly i 2015. To så store materieludskrivninger så tæt på hinanden indebar, ifølge Søren Falk-Portved, en risiko for, at partierne bag forsvarsforliget ikke ville kunne finde penge til begge dele. Flyvertaktisk Kommando mente, at kampflyene var den vigtigste/centrale våbenplatform, som formuleret af Søren Falk-Portved med ordene: "[E]t flyvevåben uden kampfly er ikke et flyvevåben."⁴¹⁶ Derfor var det vigtigt, at bevillingen til nye transportfly var på plads, inden Forsvaret skulle bede om penge til nye kampfly. Argumentationen er fornuftig og ses bl.a. bekræftet af situationen omkring nedlæggelsen af Søværnets ubådskapacitet i 2004. Her faldt anskaffelsen af nye ubåde sammen med diskussionen om, hvorvidt Søværnet skulle have to eller tre nye fregatter, og sagen endte med, at ubådene blev

415 Lyng. Arkivkasse 127. Spørgsmål nr. 14 til forsvarsministeren af 15. november 1994. Illustration fra Lyng, Arkivkasse 108.

416 Interview Søren Falk-Portved 20170120, 1t19m.

nedlagt for netop at få midler til den tredje fregat.⁴¹⁷ For Flyvevåbnet lykkedes strategien, og det blev sågar besluttet at anskaffe foreløbig tre Herculeser til erstatning for de tre eksisterende, og sagen er et eksempel på, at det også var muligt for Forsvarets ledelse at påvirke det samfundsmæssige niveau.⁴¹⁸

De nye Hercules var en markant forbedring. De havde større lastekapacitet, længere rækkevidde og kraftigere motorer, der bl.a. gjorde flyene i stand til at starte på kortere baner end de gamle Hercules. Samtidig indeholdt anskaffelsen en driftsmæssig besparelse, idet de nye fly kun krævede en tomandsbesætning i cockpittet i stedet for tre som hidtil. De var således i stand til at dække begge de politiske krav til Forsvaret om både at være billigere og mere velegnede til internationale operationer.⁴¹⁹

Ud over materielanskaffelserne i forsvarsforliget tiltrådte Folketingets Finansudvalg den 27. oktober 1999 anskaffelsen af præcisionsvåben samt dertil hørende støtteudstyr til Flyvevåbnets F-16-fly til et samlet beløb på ca. 215 mio. kr. Beslutningen blev taget uden for det da gældende forsvarsforlig, hvilket var usædvanligt. Om dette skyldes Flyvevåbnets deltagelse i Operation Allied Force, kan ikke klarlægges ud fra de gennemgåede kilder, men det virker umiddelbart sandsynligt, at det er tilfældet.⁴²⁰

Tårnfalken. Nye krav til Forsvaret

Som tidligere nævnt blev det samfundsmæssige niveauets krav til Forsvaret i løbet af 1990'erne udvidet med det element, at Forsvaret på alle måder skulle sikre sig imod tab af personel. Dette skal ikke forstås sådan, at politikerne og Forsvaret hidtil havde været ligeglade med, om danske styrker led tab, blot at dette element fik en mere central plads. Fokuset på at minimere risikoen for, at danske tropper led tab i forbindelse med deres indsættelse i de nye "war of choice", var årsagen til beslutningen om at indkøbe et antal "unmanned aerial vehicles" (UAV'er) til det danske forsvar. Beslutningen om at anskaffe disse førerløse fly (på dansk bl.a. også kaldet taktiske fjernopklaringsystemer) var blevet taget i forbindelse med forsvarsforliget i 1995, men blev først effektueret med forsvarsforliget af 25. maj 1999.

Systemet blev i forsvarsforliget 1995 lanceret som et system, der kunne indhente informationer om placeringen og omfanget af en modstanders enheder, kommandostationer og artilleri og dermed støtte eget artilleri i forbindelse med forsvarsopgaver i Europa. I 1999 havde udviklingen – her iblandt især erfaringerne fra Operation Deny Flight, Operation Deliberate Force og Operation Allied Force – betydet, at det nu var det internationale element, der blev fremført som årsagen til, at Forsvaret skulle anskaffe UAV'er, formuleret med følgende passus: "at behovet for informationshentning i forbindelse med internationale operationer nu er det primære sigte," og "UAV er en efterspurgt kapacitet til indsættelse i internationale operationer."⁴²¹

Projektet blev indledt i februar 1999, hvor Forsvaret indkøbte otte UAV'er hos det franske firma Sperwer, der leverede UAV'erne i oktober-november 2001.⁴²² I dansk tjeneste fik systemet navnet Tårnfalken. Valget af Sperwersystemet er interessant, for selv om det internationale

417 "Transportfly: Gådefuld milliardinvestering." Jyllands-Posten 28. februar 2000, Nørby 2004, s. 211-212 og Bjerg, H.C., "Fra sømiliter kapacitet til museumsgenstand. Ubåden i dansk forsvarspolitik gennem 100 år." København 2009.

418 På grund af et mindre provenu ved salget af de tre C-130H og en høj dollarkurs var der indledningsvis kun penge til tre fly. Mens de tre første Herculeser ankom i 2005, indgik det fjerde Hercules således først i 2007. "C-130 erstatning: C-130." Flyv 1/2001.

419 Schaiffel-Nielsen, N.M., "Nye Hercules til Flyvevåbnet." Flyv 3/2003.

420 Årlig redegørelse 1999, s. 93.

421 Brooks 2000, s. 8, Olsen 2010, s. 249, Rigsrevisionen 2006, s. 15 og Forsvarskommandoen 2005, s. 4, 10-13.

422 I 2001 blev yderligere to indkøbt, som skulle anvendes til reservedele.

engagement som nævnt blev fremført som årsagen til, at Forsvaret skulle anskaffe UAV'er, var det valgte system ikke specielt velegnet til internationale operationer, idet Tårnfalken ikke var velegnet til operationer i områder med høje temperaturer og ej heller til bjergrige områder. Hvorfor valget på trods af dette faldt på Sperwersystemet, står dog ikke klart.⁴²³

UAV'en Tårnfalken fotograferet i 2004. (A. Fridberg)

UAV-projektet var ligesom Stingersystemet et samarbejde mellem Hæren og Flyvevåbnet, hvor selve UAV'erne var Flyvermaterielkommandoens ansvar, mens den operative drift af systemet blev lagt ind under Hæren, nærmere bestemt Dronningens Artilleriregiment i Varde.⁴²⁴

Tårnfalkenprojektet kom aldrig til at fungere og blev, efter anbefaling fra Forsvarskommandoen og Forsvarsministeriet, indstillet den 14. december 2005 efter at have kostet Forsvaret anslået 470 mio. kr. Der blev efterfølgende nedsat både en intern undersøgelseskommission i regi af Forsvarskommandoen og en ekstern i regi af Rigsrevisionen. Begge konkluderede, at projektets problemer ikke skyldtes problemer med samarbejdet mellem Flyvematerielkommandoen og Hæren. I stedet var det et uheldigt sammenfald af omstændigheder, hvor især en mangel på reservedele (op til 18 måneders ventetid på visse dele) medførte manglende mulighed for øvelser og uddannelse (fordi Tårnfalken ikke fløj), hvilket havde fået personalet til at søge væk fra projektet.⁴²⁵

Med Tårnfalkenprojektets sammenbrud måtte Flyvevåbnet i stedet satse på en videreudvikling af sine tre Challengerfly, der efter indkøb af bl.a. radar- og radioudstyr opnåede evnen til at udføre såkaldte "intelligence, surveillance og reconnaissance-missioner". De nye

423 Forsvarskommandoen 2005, s. 11.

424 "UAV på vej mod sin første mission." "Flyvevåbnet." 9/2005.

425 Sagensystemet blev også anskaffet af bl.a. Sverige, Holland og Canada, og de tre lande oplevede også store problemer med at få systemet til at fungere. Rigsrevisionen 2005, s. 6 og Kofoed, H., "Opgives Hærens ubemandede fly-?" Flyv 7/2005.

missioner har bl.a. medført et øget samarbejde med Jægerkorpset og Frømandskorpset, samt at Challengerfly med succes har været udsendt som Danmarks bidrag til antipiraterioperationerne ved Afrikas Horn fra 2008 og frem.⁴²⁶

Delkonklusion 2

I perioden 1994-1999 begyndte kravene fra hhv. det internationale og det samfundsmæssige niveau at divergere. Det internationale niveau i form af især NATO ønskede, at det danske forsvar blev (bedre) i stand til at deltage i internationale operationer, men samtidig ønskede det samfundsmæssige niveau i form af de danske politikere, at det danske forsvar skulle blive billigere at drive. Overordnet var det samfundsmæssige niveau fortsat styrende, og målt i andel af Danmarks BNP indeholdt samtlige af periodens forsvarsforlig beskæringer af forsvarsbudgettet – fra 1,9 % i 1993 til 1,5 % i 2000. Beskæringen medførte en række ændringer af Flyvevåbnets organisation, og ved indgangen til det 21. århundrede var værnets, i forhold til situationen i 1989, blevet reduceret med følgende: flyvestationer 50 %, kampflyeskadriller 50 %, Hawkeskadriller 25 %, kampfly 35 % og personel 20 %. Disse omstruktureringer og nedskæringer betød, at Flyvevåbnets fredsstyrke blev reduceret fra ca. 9.500 til ca. 7.900 (- 17 %), mens Flyvevåbnets krigsstyrke blev reduceret fra ca. 20.000 til ca. 14.800 (- 26 %). Nedskæringerne ramte ikke kun Flyvevåbnet, og Forsvarets samlede fredsstyrke blev i perioden 1990-1997 reduceret fra ca. 39.000 til ca. 33.200 (- 15 %), mens krigsstyrken faldt fra ca. 103.000 til ca. 81.200 (- 21 %). Nedskæringerne ramte hårdere, idet Forsvarets opgaver i samme periode blev udvidet med det internationale engagement. Omstillingen til de nye opgaver var en stor opgave for Flyvevåbnet, men blev gennemført, da der sikkerhedspolitisk ikke var nogen direkte militære trusler mod Danmarks territorium, og behovet for både et afvisningsberedskab og opgaven med fotorekognoscering samtidig blev markant mindre som følge af det russiske forsvars tilbagetrækning fra de tidligere østlande. Den fortsatte nedgang i truslen fra Rusland betød i NATO-sammenhæng, at alliansens fokus flyttede sig væk fra Danmarks nærområde. "Fronten" til den potentielle fjende kom til at ligge i Baltikum, og via PfP-initiativet indledte NATO en proces, der skulle gøre de tidligere fjender i øst til venner og på sigt også til medlemmer af NATO. I sidstnævnte proces gik den danske regering aktivt ind i arbejdet for, at Letland, Estland og Litauen og Polen blev medlemmer af både EU og NATO, en proces, der dog kun i mindre grad kom til at involvere det danske flyvevåben.

På Balkan viste borgerkrigen, at fremtidens konflikter sandsynligvis blev af mere intrastatslig end mellemstatslig karakter. Fremtidens krige ville komme til at dreje sig mindst lige så meget om intern etnisk/religiøs funderet krig mod forskellige befolkningsgrupper som om erobring og fastholdelse af andre landes territorium. Det gav NATO og medlemslandene en udfordring, idet alliansens forsvar var opbygget til netop at håndtere mellemstatslige konflikter. Alliancen igangsatte derfor i denne periode en ændring af både sit forsvarskoncept og sin struktur. Dette kom til at påvirke det danske flyvevåben, hvor opstillingen af Eskadrille 730 som Danmarks bidrag til NATO's Immediate Reaction Forces blev et meget centralt element i værnets videre udvikling. Opstillingen af Eskadrille 730 betød for Flyvevåbnets vedkommende, at Danmark skiftede rolle fra modtager af sikkerhed til producent af sikkerhed, forstået på den måde, at mens det danske forsvar under Den Kolde Krig havde været afhængigt af bl.a. forstærkninger fra NATO, kunne Danmarks regering nu tilbyde Eskadrille 730 som Danmarks bidrag til alliansens sikkerhed. Opstillingen betød et øget fokus på det internationale engagement, og Flyvevåbnet begyndte i denne periode også at arbejde hen imod at gøre en Hawkeskadrille i stand til at deltage i internationale operationer. Udviklingen betød, at materiel, der ikke kunne bidrage til Forsvarets internationale profil, såsom det

⁴²⁶ "Specialstyrkernes øjne fra himlen." "Flyvevåbnet." 6/2010.

ældre og utidssvarende kanonnærluftforsvar, blev udfaset til fordel for nyt materiel, der svarede bedre til værnets nye opgaver uden for Danmarks nærområde.

I Jugoslavien viste Hærens Operation Bøllebank og andre episoder, hvor danske soldater kom i kamp, at bortfaldet af den altdominerende trussel fra Warszawapagten ikke havde gjort det mindre farligt at være ansat i det danske forsvar.

Selv om danske fly ikke deltog i NATO's militæroperationer over Jugoslavien i hhv. 1993 og 1995, kom operationerne til at påvirke Flyvevåbnet, hvor den evne til Close Air Support, som var blevet nedprioriteret ved udfasningen af Drakenflyene, fik øget betydning. Det betød både ændringer af Flyvevåbnets øvelsesmønster, samt at der blev afsat midler til indkøb af nye våben og teknologi til værnets F-16-fly. Omstillingen gik dog langsomt, bl.a. på grund af Forsvarets anstrengte økonomi, hvor det politiske ønske om besparelser spændte ben for anskaffelsen af nye våben og for afholdelse af de nødvendige øvelser. Derudover blev processen sinket af manglen på både erfarne piloter samt i mindre grad af teknikere, en udfordring, som Flyvevåbnet kæmpede med i stort set hele perioden 1989-2011.

At ildsjæle blandt Flyvevåbnets officerer i midten af 1990'erne på eget initiativ indledte arbejdet med at udarbejde en operativ doktrin for Flyvevåbnet, blev et centralt led i værnets doktrinære udvikling i denne periode. Ildsjælene blev her inspireret af den doktrinære udvikling i USA, hvor den amerikanske luftmagtsteoretiker John Warden præsenterede en ny teoretisk tilgang til brugen af luftmagt. Flyvevåbnets operative doktrin blev dog i periodens slutning tillempt som følge af politologen Robert Papes kritik af Wardens teorier.

Doktrinært satte NATO's luftkampagne over Jugoslavien i 1999, med sine højteknologiske præcisionsbomber med fokus på at undgå "collateral damage" og den høje grad af politisk styring, det teknologiske niveau i centrum for Flyvevåbnets videre udvikling. Selv om Flyvevåbnet under Operation Allied Force løste de pålagte opgaver, viste Flyvevåbnets deltagelse i operationen, at Flyvevåbnet især teknologisk ikke var der, hvor værnet skulle være, hvis man ville kunne samarbejde uproblematisk med Danmarks NATO-allierede, herunder især USA. Flyvevåbnets erfaringer fra Operation Allied Force var den "brændende platform", som den amerikanske ledelseskonsulent John P. Kotter arbejder med, hvilket efterfølgende var med til at anspore til en række ændringer af værnet. For det danske flyvevåben var de erfaringer, som værnet indhøstede over Jugoslavien, så centrale for den videre omstilling, at uden deltagelsen i Operation Allied Force ville det ikke have været muligt for Flyvevåbnet at deltage i Operation Enduring Freedom over Afghanistan fra 2002 og frem.

Flyvevåbnets udvikling 1994-1999 i tal

Forsvarsforlig	Aftale af 13. november 1992 om Forsvarets ordning 1993-1994	Aftale af 8. december 1995 om Forsvarets ordning 1995-1999
Personel, krigsstyrke	18.600	14.800
Personel, fredsstyrke	5.900 (ekskl. civilt ansatte)	5.440 (ekskl. civilt ansatte)
Kampflyeskadriller	5	4
Operative kampfly	60	60
Hawkeskadriller	8	8
Helikoptereskadriller	1	1
Flyvestationer	6	5
Hovedforsyningsdepoter	3	3

Kapitel 6. Flyvevåbnets teknologiske, organisatoriske og doktrinære udvikling 2000-2011

Med udgangspunkt i den bearbejdede version af krigsførelsens kredsløb gennemgås i dette kapitel udviklingen i det danske flyvevåben 2000-2011. Som foregående kapitler indledes med en redegørelse for periodens overordnede udenrigspolitiske udvikling, der sætter rammen for Forsvarets udvikling i den behandlede periode. Herefter beskrives udviklingen inden for Forsvarets og Flyvevåbnets doktrin, organisation og teknologiske niveau. I denne gennemgang afspejler rækkefølgen den vægtning, som elementerne har i forhold til hinanden – med det vigtigste element først.

Periodens udenrigspolitiske udvikling

I denne afhandlings tredje periode, der dækker årene 2000-2011, er den helt centrale udenrigspolitiske begivenhed terrorangrebene på New York og Pentagon den 11. september 2001. USA valgte en militær reaktion på angrebet, og den 12. september aktiverede NATO alliancetraktatens artikel 5, der slår fast, at et angreb på ét NATO-medlemsland er et angreb på hele alliancen. Den 7. oktober 2001 indledte USA et militært angreb på Afghanistan, og i december samme år vedtog det danske folketing at stille specialstyrker fra Jægerkorpset og Frømandskorpset samt et C-130 Hercules- og fire F-16-fly med tilhørende støttepersonel til rådighed for det amerikanske angreb. Det rent militære engagement i Afghanistan gav hurtigt resultater. Amerikanerne allierede sig med den lokale afghanske Nordlige Alliance, der takket være bistanden fra bl.a. det amerikanske luftvåben i november 2001 kunne indtage Afghanistans hovedstad Kabul og i december den sydlige hovedby Kandahar. Derved var Talibanstyret i Afghanistan for en periode sat ud af spillet. Efter at krigen indledningsvis var blevet varetaget af en amerikansk ledet ”koalition af villige”, overtog NATO i 2003 ansvaret for krigen i Afghanistan, og alliancen gik hermed for alvor ”out of area” med en indsats langt fra det hidtidige interesseområde i Europa. Skiftet var ikke kun geografisk, idet NATO i kampen mod international terrorisme skulle bekæmpe en ikkestatslig aktør. Her stod det hurtigt klart for NATO, at alliancens hidtidige strategi baseret på afskrækkelse ikke virkede.⁴²⁷

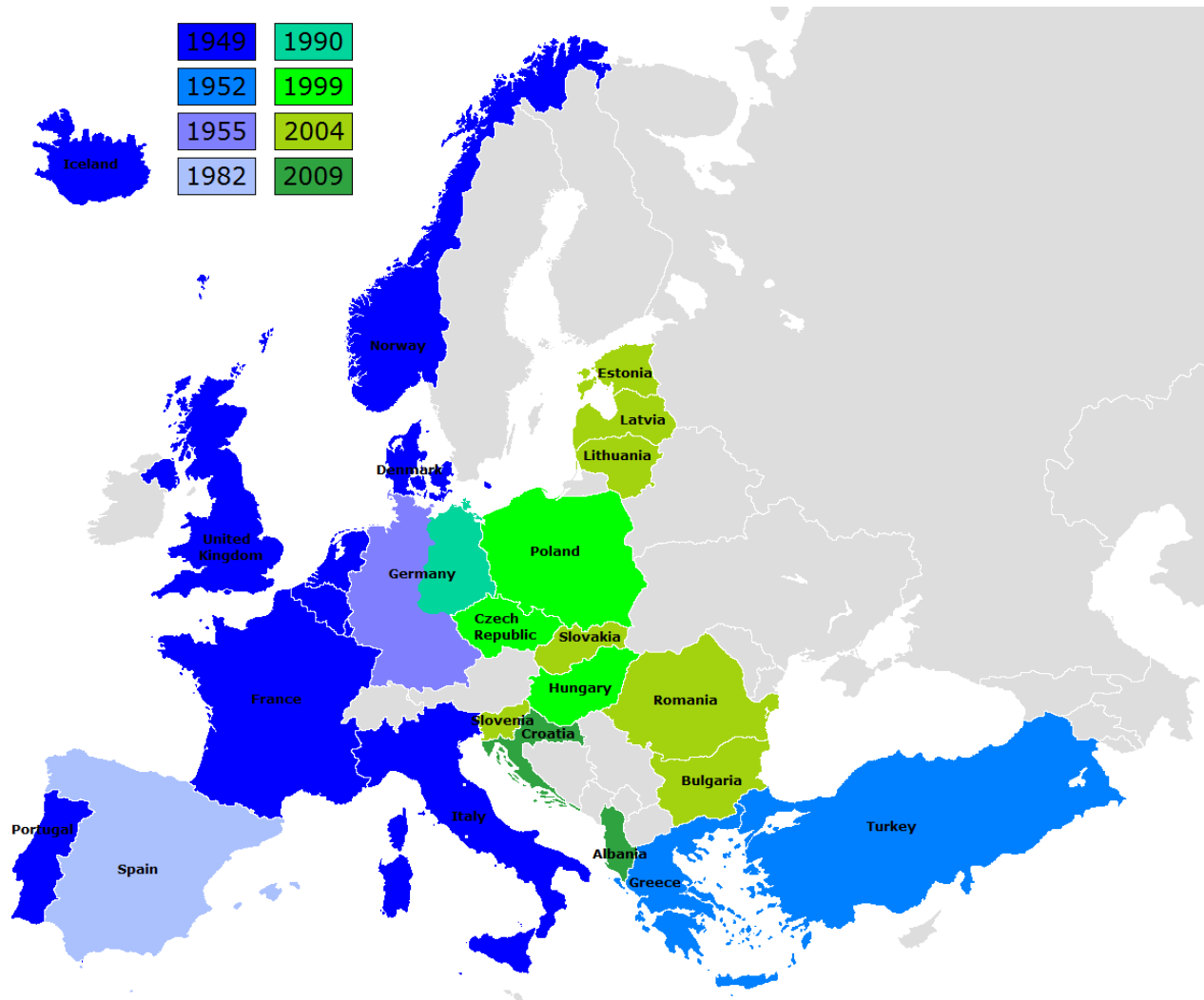
I marts 2003 kom endnu en krig til, da USA valgte at foretage et såkaldt forebyggende angreb på Irak for at afsætte landets diktator Saddam Hussein. Det danske forsvar blev kun i meget begrænset omfang involveret i denne krig, og Flyvevåbnet slet ikke. Krigen mod Irak blev også indledningsvis en overvældende militær sejr for den amerikansk ledede koalition og var med til at understrege det amerikanske luftvåbens teknologiske og kapacitetsmæssige overmagt, både over for fjenden og sammenlignet med resten af verdens luftmagter.⁴²⁸

I begge krige viste luftmagten sin værdi under selve krigen, hvor det lykkedes at ramme de militære mål uden tab af egne fly. Krigene viste imidlertid også, at luftmagt alene ikke var nok til at opnå de politiske mål med krigene, og både Irak og Afghanistan er i skrivende stund stadig plaget af en oprørskrig, som de vestlige militærmagter ikke har været i stand til at vinde.

427 Forsvarskommandoen, ”Forsvarskommandoens oplæg til regeringens beslutningsgrundlag for Forsvaret efter 2004.” Forsvarskommandoen 25. november 2003.

Uklassificeret, Petersen 2004, s. 467, Heurlin 2003, s. 34 og interview P.P. Olsen 20170531. 01 min.

428 Sannom, J., ”Anvendelse af Air Power under Operation Iraqi Freedom.” Militært Tidsskrift 2/2005 og Olsen m.fl. 2017, s. 164.

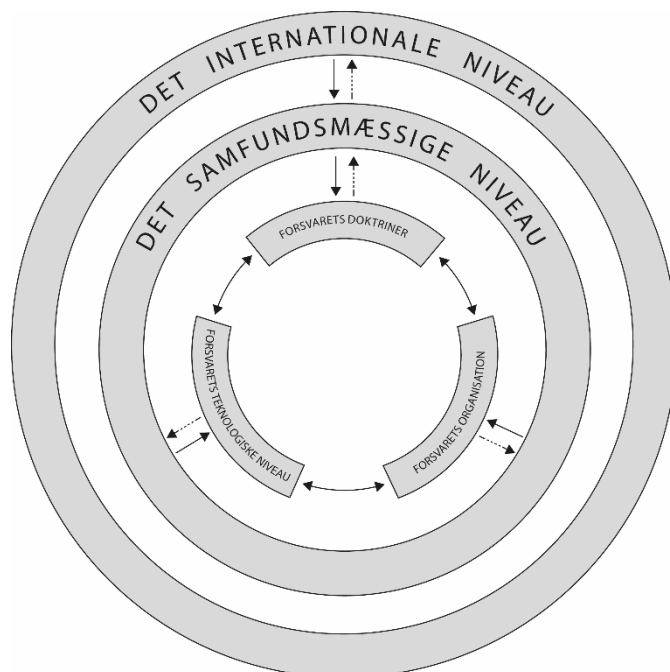
NATO's udvikling 1949-2009.

Sideløbende med ”krigen mod terror” og angrebet på Irak skete der en række ændringer i Danmarks nærområde, som også kom til at påvirke det danske forsvar. NATO blev udvidet fra 19 medlemslande i 1999 til 26 i 2004 og 28 i 2009. Geografisk cementerede NATO's optagelse af Polen og de baltiske lande i 2004 Danmarks status som ikkefrontlinjestat og gav det danske forsvar en række nye samarbejdspartnere i Østersøområdet.⁴²⁹

Samtidig med denne udvikling indledte Rusland omkring år 2000 en militær oprustning, der tog fart, i takt med at landets økonomi blev forbedret. Det medførte en gradvis forværring af forholdet til NATO, der især slog igennem, da Rusland i 2008 kom i krig med nabolandet Georgien, der efter få dages kamp måtte overgive sig. Udviklingen medførte imidlertid ikke en direkte militær trussel mod Danmark, og den betød derfor ikke et skift væk fra det internationalt orienterede forsvar tilbage til et mere Østersøorienteret forsvar.⁴³⁰

429 I 2006 indledte Danmark tilmed et samarbejde med det serbiske luftvåben – som man havde bekæmpet i 1999 – om at ”genopbygge og modernisere deres flyvevåben med NATO-standarder for øje.” ”Serbiske flyvevåben med internationale ambitioner.” ”Flyvevåbnet.” 5/2009.

430 ”Dansk Forsvar - Globalt engagement”. Beretning fra Forsvarskommissionen af 2008. Forsvarsministeriet 2009. Hovedbind. Side 47.

Krigsførelsens kredsløb. I denne periode tre var udviklingen inden for Forsvarets teknologiske niveau kredsløbets centrale element.

Den teknologiske udvikling 2000-2011

Teknologisk viste Operation Allied Force, hvilken vej udviklingen gik. Mens 9 % af bomberne kastet under Golfkrigen i 1991 havde været ”precision-guided bombs”, var dette tal steget til 29 % under Operation Allied Force i 1999 og 60 % under Operation Enduring Freedom, som Flyvevåbnet blev involveret i i Afghanistan fra 2002 og frem. Især dette element var med til at give øget vind i sejlene til den allerede nævnte teknologiske udvikling, der gjorde flyenes bomber stadig mere præcise og mindskede risikoen for de deltagende fly.⁴³¹

Samtidig kom det nye teknologiske begreb ”network-centric warfare” (på dansk netværksbaserede operationer) ind i forsvarsdiskussionen. Idéen bag ”network-centric warfare” var, at man teknologisk kunne binde alle de enheder, der deltog i et slag eller en kampagne, elektronisk sammen, så informationer uhindret kunne udveksles mellem dem. Hvis den øverstkommanderende konstant kunne se, hvor hans egne og andre venligsindede enheder befandt sig, deres status med hensyn til f.eks. brændstof og ammunition, samt om de var i kamp med fjendtlige styrker, kunne man fjerne den ”fog of war”, som Clausewitz havde italesat tilbage i 1800-tallet.

Konceptet blev introduceret af det amerikanske forsvar i slutningen af 1990’erne og øgede markant krigens hastighed, idet hurtig udveksling af informationer om fjendens enheder gjorde det muligt at engagere fjenden hurtigere end hidtil. Det betød, at beslutningsprocessen for, hvorvidt et ”target of opportunity” – et pludseligt opstået/identificeret mål – skulle engageres, blev kortere. Under Operation Allied Force havde det skabt frustrationer blandt NATO-alliancens piloter, at det samfundsmæssige niveaus krav om at undgå ”collateral damage” havde medført, at der ofte gik så lang tid fra et mål blev observeret, til at tilladelsen til at angribe kom gennem systemet, at målet var væk, når flyene nåede tilbage til det. Blev målet, f.eks. et serbisk missilbatteri, så lokaliseret nogle kilometer væk fra den gamle position, skulle hele beslutningsprocessen køres igennem igen, og dette kunne i luftkampagnens første fase tage op til 72 timer – hvilket var u hensigtsmæssigt, idet de serbiske missilbatterier normalt skiftede position hver 48. time. Dette ændrede sig i forbindelse med

431 Olsen m.fl. 2010, s. 270-271 og Gregory 2015, s. 103.

krigen i Afghanistan, hvor ”network-centric warfare” gjorde det muligt for flyene at operere så fleksibelt, at over 80 % af alle mål blev tildelt, mens flyene var i luften på vej mod deres operationsområde. Dette var muligt, fordi der var sket en lignende teknologisk udvikling inden for de systemer, der fra UAV’er, satellitter, ”forward air controllers” og andet overvågningsudstyr havde gjort det muligt at overvåge slagmarken i ”real time”.⁴³² Denne udvikling stillede store krav til våbenplatformenes fleksibilitet og piloternes evne til at reagere hurtigt. Samtidig skulle piloternes evne til at identificere målene, så man ikke bombede de forkerte, øges, hvilket igen krævede ny teknologi med bedre kameraer til observation af objekter på jorden. Allerede inden deltagelsen i Operation Allied Force havde Flyvevåbnet indledt anskaffelsen af 14 ”Low Altitude Navigation Targeting Infrared for Night laser targeting pods” (LANTIRN), der netop skulle gøre F-16-flyene i stand til bedre at identificere og engagere mål på jorden. Systemet var planlagt til at blive operativt i løbet af 2002, men på grund af den danske involvering i Operation Enduring Freedom blev anskaffelsen og certificeringen af LANTIRN-systemet fremskyndet, så det kunne erklæres operativt allerede i slutningen af 2001.⁴³³

Dansk F-16-fly fotograferet over Afghanistan i 2003. Bemærk LANTIRN-poden, der er den mørkegrå pod under flyets bug. (FLV Foto)

⁴³² Lemche 2003, interview Michael Svejgaard 20151202 og Brookes 2000, s. 8.

⁴³³ Olsen m.fl. 2010, s. 272ff, ”Dansk forsvar Globalt engagement”, Bilagsbind 1, s. 19, Falk-Portved, S., ”Udviklingen af Flyvevåbnets kampflykapacitet.” Militært Tidsskrift 2/2005 og ”F-16 flyets nye rolle i internationale missioner.” ”Flyvevåbnet.” 5/2010, ”Opdaterede fly giver bedre beskyttelse.” ”Flyvevåbnet” 4/2008, Simonsen, L., ”An expeditionary air force. A Danish view.” NATO’s Nations and Partners for Peace 3/2003, s. 4 og ”Dansk forsvar Globalt engagement”, Bilagsbind 1, s. 159.

”Network-centric warfare” øgede kravene til standardiseringen i NATO. Det centrale krav for, at danske enheder kunne deltage i ”network-centric warfare”, var, at de var i stand til at koble sig på det fælles netværk. Kunne flyene ikke det, ville deltagelsen i operationerne blive for farlig for både de danske fly og for de venligssindede styrker, som flyene skulle bistå.⁴³⁴ Den danske deltagelse i Operation Allied Force havde som nævnt vist, at Flyvevåbnets F-16-fly ikke kunne operere på samme niveau som fly fra USA, Storbritannien og Frankrig, og Flyvevåbnet havde derfor set sig sat ud på et sidespor. At danske F-16-fly i krigens sidste dage fik mulighed for at kaste bomber mod serbiske mål, betød meget rent værnsidentitetsmæssigt, men ændrede ikke på, at de danske fly ikke på nogen måde var kampafgørende for NATO’s luftkampagne. Det var utilfredsstillende for både Flyvevåbnet og for de danske politikere, og det skabte opbakning til finansieringen af en række teknologiske opdateringer, som var nødvendige for, at Flyvevåbnet kunne opnå evnen til at samarbejde med de førende luftmagter i NATO. Allerede i forbindelse med Operation Allied Force stod det f.eks. klart, at de danske F-16-fly måtte udrustes med det såkaldte Link 16-system, der var centralt for flyenes evne til at deltage i ”network-centric warfare”. Systemet, der kostede 308 mio. kr. i anskaffelse, blev bevilliget som et led i det fortsatte levetidsforlængelsesprojekt i forbindelse med forsvarsforliget i 2004 og var først operativt i 2007 – otte år efter at behovet for systemet blev åbenbart.⁴³⁵ Dette er et godt eksempel på den forsinkelse i Forsvarets udvikling, som blev nævnt i forbindelse med Geoffrey Tills doktrinshjul.

Transformationen af Forsvarets materiel er som udgangspunkt toledet. Mens man transformerer det materiel, som man allerede råder over, anskaffes nyt materiel, der måske bedre passer til transformationens endemål (såfremt dette kendes). Våbenteknisk betød erfaringerne fra Operation Allied Force også, at Flyvevåbnet i 2002 besluttede at anbefale Folketingets politikere, at Forsvaret anskaffede et antal såkaldte ”Joint Direct Attack Munition-bombeelementer” (JDAM). Det satellitstyrede JDAM-system kunne påsættes en række af Flyvevåbnets større bomber og kunne, modsat Flyvevåbnets hidtidige laserbaserede bombeelementer, også bruges om natten eller i usigtbart vejr. Det gav bomberne en længere rækkevidde, hvorved de mindskede risiciene for det angribende fly. Den øgede præcision gjorde det tilmed mindre nødvendigt at benytte store bomber, hvilket var med til at mindske risikoen for ”collateral damage”, hvis bombens mål f.eks. befandt sig i bymæssig bebyggelse. Det gav samtidig en økonomisk besparelse, idet mindre bomber er billigere end store bomber, ligesom mindre vægt under flyenes vinger betød mindre slid på flyene. I marts 2004 blev det danske flyvevåben det første europæiske luftvåben, der opnåede kapacitet til aflevering af JDAM’er i al salgs vejr, og den ovenfor beskrevne udvikling betød, at Danmark i 2005, ifølge Gary Schaub, var indehaver af den mest moderne F-16-flåde i NATO.⁴³⁶

Den danske udvikling var en del af en generel udviklingstendens, der bl.a. betød, at mens amerikanerne under Operation Allied Force kun havde haft én flytype, der kunne kaste JDAM-bomber, så kunne næsten samtlige deltagende fly under Operation Enduring Freedom to år senere benytte JDAM’er.⁴³⁷

Udviklingen gik dog ikke kun én vej, og Flyvevåbnet blev ammunitions-mæssigt også udsat for en modsatrettet påvirkning fra det internationale samfund, idet Danmark i maj 2008 sammen

434 Falk-Portved, S., ”Udviklingen af Flyvevåbnets kampflykapacitet.” Militært Tidsskrift 2/2005.

435 Paulli, M., ”Først på fremtidens netværk.” Flyvevåbnet, 2/2004, Zapka, B., ”F-16 Mid Life Update - Fra vision til virkelighed.” Flyv 7/2006 og ”Air Control Wing styrer Forsvarets Link 16 platform.” Flyvevåbnet.” 1/2011.

436 Neal 2006, 85-86, ”F-16 bliver gjort klar til fremtiden” og ”Bomber skal være som et kirurgisk indgreb.” Flyvevåbnet.” 6/2010, ”Ny bombetype klar.” Flyvevåbnet.” 6/2007 og ”Flyvevåbnet.” 4/2004. s. 24-25 og Schaub 2015, s. 21-24.

437 Olsen m.fl. 2010, s. 276 og Olsen m.fl. 2017, s. 160.

med 108 andre lande indgik en international aftale om forbud mod brug af klyngebomber, hvilket medførte, at denne ammunitionstype blev udfaset af Flyvevåbnet.⁴³⁸

Teknologisk gav deltagelsen i Enduring Freedom også nye udfordringer. Eksempelvis betød indstillingen af katapultsæderne i de danske F-16-fly, at faldskærmen, såfremt sædet blev aktiveret, ville udfolde sig i en bestemt højde, som passede til Danmarks flade terræn, men som i det bjergrige Kaukasus ville betyde, at sædet og piloten ville have ramt klipperne, inden faldskærmen blev aktiveret. Derudover kom de danske F-16-piloter til at operere på meget lange togter over Afghanistan. Rekordene var 12 timer og 5 minutter, og de fleste patruljer lå på omkring otte timer.⁴³⁹

Erfaringerne fra Operation Enduring Freedom medførte også introduktionen af "night vision goggles" i F-16-flyene, hvilket forbedrede piloternes evne til at operere om natten.⁴⁴⁰

Sideløbende med denne udvikling af F-16-flyene fortsatte Flyvevåbnet sit levetidsforlængelsesprojekt med F-16-flyene og indfasningen af både nye Hercules- og Challengerfly samt Merlinhelikoptere. Her medførte tekniske problemer med den radar, som de tre nye Challengerfly skulle benytte til havmiljøovervågning, at indfasningen af Challengerflyene blev forsinket, og det blev nødvendigt at holde Flyvevåbnets to Gulfstreamfly i tjeneste to år længere end forventet.⁴⁴¹

Ligeledes løb Flyvevåbnet ind i problemer, da man skulle indfase erstatningen for værnets otte Sikorskyhelikoptere. Som nævnt i foregående kapitel var Flyvevåbnet allerede i midten af 1990'erne gået i gang med at finde ud af, hvilken type helikopter der skulle afløse den i 1965 anskaffede Sikorsky S-61-helikopter, der ved årtusindskiftet var på vej til at blive både teknisk og materielmæssigt forældet. Den nye helikopter var fra starten tiltænkt en dobbeltrolle som redningshelikopter og taktisk troppetransport, sidstnævnte baseret på de danske erfaringer fra operationerne i Jugoslavien, hvor brugen af helikoptere til transport af personel og materiel var både hurtigere og mere sikkert end vejtransport i de ofte uvejsomme og/eller farlige områder.⁴⁴²

I årene omkring årtusindskiftet stod Finland, Norge og Sverige også over for at skulle anskaffe nye helikoptere. I et forsøg på at minimere den prisstigning, som fulgte af den teknologiske udvikling på det militært teknologiske område, indgik Danmark sammen med de tre skandinaviske lande i et Standard Nordic Helicopter Programme, hvor håbet var, at man kunne lave en fælles helikopterbestilling og derved opnå en økonomisk besparelse gennem mængderabat. Ved forsvarsforliget af 1999 besluttede et flertal i det danske folketing imidlertid, at Flyvevåbnet skulle anskaffe 14 helikoptere af typen EH101 Merlin, produceret af det britisk-italienske firma AgustaWestland, til en pris på ca. 3 mia. kr. Baggrunden for beslutningen var, at helikopteren passede bedre til danske behov, idet den havde højden til, at de læger, som fløj med på f.eks. redningsoperationerne, kunne stå op. Det interessante ved valget af Merlinhelikopteren er, at de tre andre lande i Nordic Standard Helicopter Programme valgte at bestille et antal helikoptere af typen NH90 hos virksomheden NHIndustries. Det danske forsvar opnåede således ikke den tiltænkte rabat. Det viser, at den teknologiske doktrin om at få den helikoptertype, der passede bedst til de

438 "109 lande forbyder klyngebomber." DR.DK 28. maj 2008, "Kritik af Danmarks holdning til klyngebomber" DR.DK 23. februar 2008 og "Danmark forsinker bombe-forbud." Politiken. 22. november, 2007.

439 "Missioner under Operation Enduring Freedom." Flyvertaktisk Kommando. Dateret 16. april 2003.

440 Årlig Redegørelsen 2003, s. 15-16 og Kristensen 2017, s. 258.

441 "Challenger parat til G-III's opgaver." Flyvevåbnet 6/2004.

442 "Krigshelikopteren kan det hele..." og "Helikopteren er på vej." "Flyvevåbnet." 2/2009.

danske behov, i dette tilfælde underkendte det politiske krav om at spare så mange penge som muligt på forsvarsbudgettet.⁴⁴³

Merlinhelikopter øver med Søværnets fregat Iver Huitfeldt. (S. Nørby)

Den første Merlinhelikopter blev leveret i 2005 og skulle have været operativ i 2006, men på grund af en række tekniske problemer blev den første Merlinhelikopter først erklæret operativ den 16. juni 2010. Problemerne skyldtes både AgustaWestlands manglende evne til at levere det forventede og nødvendige antal reservedele, men også at det danske flyvevåben oplevede en mangel på uddannet teknisk personel bl.a. som følge af flytningen af helikopterne til Karup. Flyvevåbnet havde forventet, at Merlinhelikopterne ville få en "availability" på ca. 80 %, men i 2008 lå dette tal på blot 30 %. Problemerne fik, ifølge dagspressen, politikerne i forsvarsforligskredsen til at overveje at lade handlen med AgustaWestland gå tilbage og finde en ny helikoptertype til Forsvaret. Truslen om at

⁴⁴³ Brøndum, Chr. & Lumby, E., "Politikere kræver erstatning for køb af helikoptere." Berl. Tid., 2/2 2008 og Larsen, K., "Danmark valgte EH101." Flyv 11/2001.

ophæve kontrakten var imidlertid med til at afhjælpe dele af problemerne med manglen på reservedele, og i 2010 var det lykkedes at øge helikopternes "availability" til 57,6%.⁴⁴⁴ De fire års forsinkelse betød, at Sikorsky S-61'erne måtte forblive operative to år længere end oprindeligt planlagt, hvilket gav Flyvevåbnet en ekstra udgift. Sammenlignet med Sikorsky S-61-helikopteren var Merlinhelikopteren et teknologisk spring for Flyvevåbnet, men et dyrt et af slagsen. Hvor en flyvetime for Sikorskyen i gennemsnit kostede 20.000-25.000 kr., var det tilsvarende beløb for Merlinen 45.000-50.000 kr. Det siger sig selv, at dette lagde et øget pres på Flyvevåbnets økonomi.⁴⁴⁵

Flyvevåbnets organisatoriske udvikling 2000-2011

I denne periode var det centrale i Forsvarets og Flyvevåbnets udvikling indledningsvis fortsat implementeringen af de organisatoriske ændringer, som forsvarsforliget af 25. maj 1999 havde udstukket. Ændringerne havde som mål, at Forsvaret skulle leve op til det politiske krav om fortsatte besparelser på forsvarsbudgettet og en forbedring af evnen til at udsende styrker til internationale operationer. Terrorangrebet på USA den 11. september 2001 ændrede ikke umiddelbart på dette, og implementeringen af forsvarsforliget fortsatte derfor. Årsagen til, at forliget ikke blev genåbnet, var, at Forsvaret allerede var i færd med at omstille sig til den nye form for konflikt, som "krigen mod terror" blev et eksempel på.

Ifølge generalmajor Leif Simonsen accelererede 11. september-angrebene den allerede igangsatte udvikling hen imod et dansk "expeditionary air force", idet Flyvevåbnet igen blev bedt om at føre krig for Danmark og Danmarks allierede langt fra det danske nærområde. At der stadig var et stykke vej, før Flyvevåbnet var i mål med denne omstilling, blev imidlertid åbenlyst for Flyvertaktisk Kommando, da man i december 2001 udsendte et C-130 Hercules til Afghanistan. Folketinget havde som nævnt i december 2001 vedtaget at stille specialstyrker fra Jæger- og Frømandskorpset samt et C-130 Hercules- og fire F-16-fly med tilhørende støttepersonel til rådighed for det amerikanske angreb på Afghanistan. Herculesflyet blev udsendt allerede i slutningen af december 2001, flere måneder før F-16-flyene, og det blev således Eskadrille 721, der indledningsvis blev Flyvevåbnets støtte til den amerikanske ledede koalition, der gik ind i Afghanistan. Herculesflyets mission var at flyve et hold danske jægersoldater til landet, hvorefter flyet blev stillet til rådighed for den amerikanske mission. Herculesflyet bistod her de amerikanske styrker med taktisk transport af personel og udstyr.⁴⁴⁶

Ifølge Leif Simonsen var missionen til Afghanistan et markant brud med Eskadrille 721's hidtidige opgaver, der havde været meget fredsprægede og hovedsageligt bestået i at transportere gods rundt mellem flyvestationerne i Danmark og f.eks. Grønland. Et eksempel på dette er, at ingen havde tænkt på, at besætningen på det udsendte Hercules skulle udstyres med faldskærme. Dette var for generalmajor Simonsen et tydeligt tegn på, at Eskadrille 721, som i begyndelsen af 1990'erne havde været en foregangs eskadrille med hensyn til det internationale engagement og overgangen til taktisk flyvning i krigszoner, igen havde mistet denne evne. Ifølge generalmajor Simonsen så eskadrillen på dette tidspunkt sig selv som et civilt transportfirma og ikke som en del af en

444 "Helikopterstation Karup." Flyv 1/2001, FKO 2008, Brøndum, Chr. & Lumby, E., "Politikere kræver erstatning for køb af helikoptere." Berl. Tid., 2/2 2008, Brøndum, Chr., "Nostalgisk farvel til en trofast redningshelikopter." Berl. Tid., 17. juni 2010. Det bør nævnes, at både det svenske, det norske og det finske luftvåben også har oplevet store problemer med at få deres nye NH90-helikoptere til at fungere som planlagt.

445 Brøndum, Chr., "Nostalgisk farvel til en trofast redningshelikopter." Berl. Tid., 17. juni 2010. Til sammenligning blev prisen for en times flyvning med et af Flyvevåbnets F-16 i 2015 opgjort til 101.744 kr. Svendsen, J., "Timeprisen for at bruge de nye jagerfly: op til 218.000 kroner." Politiken 19. december 2015.

446 Flyvevåbnet opererer med to begreber for lufttransport: strategisk lufttransport, der er f.eks. transport af gods fra en lufthavn i Danmark til en lufthavn i missionsområdet, og taktisk lufttransport, der f.eks. er transport af gods fra en lufthavn i et missionsområde til en landingsbane eller nedkastningszone i missionsområdet. Det siger sig selv, at kravene til materiel og mandskab er højere ved taktisk lufttransport end ved strategisk ditto.

krigsorganisation. At flyets besætning ikke var mentalt klar til at operere under de krigslignende vilkår, som det udsendte Hercules kom til at virke under, viste sig også ved flyets hjemkomst. Her gav den udsendte Herculesbesætning udtryk for, at de følte sig dårligt behandlet i forbindelse med missionen. Blandt kritikpunkterne var, at piloterne havde følt sig presset til at flyve, selv om det ikke var forsvarligt, idet de både havde måttet dispensere fra Flyvevåbnets hviletidsregler og flere gange havde været ude af stand til at få de nødvendige oplysninger om radiofrekvenser og landingsforhold fra de amerikanske myndigheder i området – oplysninger, som Flyvertaktisk Kommando ikke havde kunnet hjælpe med at fremskaffe. Dertil kom mangler i udrustningen såsom førnævnte faldskærme samt ”night vision goggles”, der kun øgede risikoen ved de mange natlige flyvninger. Flybesætningens frustrationer blev ikke mødt med forståelse i Flyvertaktisk Kommando, og sagen endte med, at Herculesflyets besætning afleverede en samlet opsigelse til stabschefen i Flyvertaktisk Kommando, oberst Søren Falk-Portved. Det lykkedes Falk-Portved at overtale folkene til at trække denne opsigelse tilbage, men bare det, at den blev afleveret, siger noget om frustrationsniveauet hos de udsendte. Hele sagen er et eksempel på den afstand fra ledelsen i Flyvertaktisk Kommando ned til de, der skal udføre de pålagte opgaver, som er til stede selv i et mindre forsvar som det danske.⁴⁴⁷ For chefen for Flyvertaktisk Kommando, generalmajor Leif Simonsen, var missionen imidlertid vigtig, idet den tvang Eskadrille 721 til at blive mere professionel – som han udtalte i 2017: ”Det var der, at Eskadrille 721 ’came back to soldering’. Det var der de fandt ud af [...] at de ikke bare sådan var en transportkutter. Vi er sgu soldater og kan komme i krig. Og nu er de jo virkelig professionelle ...”⁴⁴⁸

Et dansk C-130 Hercules øver taktisk landing på en vestjysk sandstrand. (FLV Foto)

447 Svendsen & Halskov 2003, s. 97-149, interview Leif Simonsen 20170224, 42-52 min., interview Søren Falk-Portved 20170120, 1t08m. og ”Chefen for Flyvertaktisk Kommando pensioneres – Flyvevåbnets omstilling en hjertesag for ’generalen’.” ”Flyvevåbnet” 11/2005

448 Interview Leif Simonsen 20170224, 49 min.

Manas – EPAF's ilddåb

Som nævnt vedtog Folketinget i december 2001 at stille fire F-16-fly (to operative plus to reservefly) til rådighed for USA's kamp i Afghanistan. Chefen for det danske bidrag, oberst Karsten Schultz, kalder dette "et symbolsk bidrag snarere end et kampafgørende bidrag",⁴⁴⁹ og tilbuddet viser med al tydelighed, at der var tale om en "war of choice" snarere end en "war of necessity", og at den danske regering ikke havde nogen illusioner om, at det danske forsvar skulle stille med et kampafgørende bidrag. Det vigtige var politisk at signalere, at Danmark støttede USA's indsats i Afghanistan.

Flyvertaktisk Kommando ønskede imidlertid at bidrage med mere end blot to fly, og det lykkedes i de første måneder af 2002 at skabe international opbakning til at stille med et dansk-norsk-hollandsk bidrag via det såkaldte European Partner Air Forces-samarbejde (EPAF). EPAF var resultatet af det internationale samarbejde omkring F-16-flyet, som havde eksisteret siden slutningen af 1980'erne. Der blev truffet aftale med amerikanerne om, at EPAF skulle stille med et bidrag på i alt 18 F-16-fly fra Danmark, Norge og Holland samt et hollandsk KDC-10-tankfly. Det betød, at det danske bidrag blev øget til seks fly og 138 mand, og den danske deltagelse i Operation Enduring Freedom blev derved mere end blot symbolsk, idet amerikanerne som følge af EPAF-bidraget kunne trække 12 af sine egne fly hjem, mens seks franske fly kunne trækkes hjem til Frankrig.⁴⁵⁰

EPAF-bidraget blev den 1. oktober 2002 deployeret til Peter J. Ganci Jr. Air Base ved Manas i Kirgisistan, og Afghanistanindsatsen blev i bogstavelig forstand EPAF-samarbejdets ilddåb. Det var Flyvevåbnets første krigsmæssige deployering til en base uden for NATO's område, og deployeringen blev forsinket fra foråret 2002 til efteråret 2002, da "flyvestationen" ved Manas var i så miserabel stand, at det indledningsvis var tvivlsomt, om landingsbanen overhovedet kunne bruges til de danske F-16-fly.⁴⁵¹

449 Schultz, K., "Forsvarets luftmilitære engagement i Afghanistan." Militært Tidsskrift 2/2003.

450 "Flyvevåbnet bidrager til stor F-16-slagstyrke." "Flyvevåbnet," 6/2004, Årlig Redegørelse 2002, s. 28 og "EPAF F-16/KDC-10", FLYV, Februar 2003. Sideløbende med F-16-bidraget til EPAF opererede et dansk C-130 Hercules også ud fra Manas i en EPAF-mission sammen med Norge og Holland. Simonsen, L., "Back to soldering." Flyvevåbnet 5/2004, s. 10 og Årlig Redegørelse 2002, s. 27-28.

451 Petersen 2012, s. 449ff og Meyer, C., "The Manas Playground." <http://www.g2mil.com/OBRAC.htm>

Manas ligger umiddelbart nord for Bishkek i Kirgisistan. Afstanden herfra til Kabul er ca. 2.000 km.⁴⁵²

De første fire måneder udførte de danske, norske og hollandske fly kun rekognoscering, men derefter kom de også til at yde Close Air Support til venligssindede tropper på jorden i Afghanistan, og i de første seks måneder fløj flyene mere end 1.360 sortier/8.050 flyvetimer.⁴⁵³ Danske F-16-fly kastede således bomber i Afghanistan første gang den 3. februar, hvilket var første gang, at danske fly ydede Close Air Support med ”precision-guided munition” i en rigtig krigssituation. Opgaven med Close Air Support passede godt med et samtidigt citat af daværende chef for Flyvertaktisk Kommando, generalmajor Leif Simonsen, der slog fast, at ”vi fokuserer nu mere på luft-til-jord delen for F-16 end på luftforsvarsrollen.”⁴⁵⁴

452 Bearbejdning af kort taget fra <http://www.g2mil.com/OBRAC.htm>

453 Årlig redegørelse 2002, s. 27-28.

454 Simonsen, L., ”An expeditionary air force. A Danish view.” ”NATO’s Nations and Partners for Peace” 3/2003, s. 2.

EPAF-bidraget skulle oprindeligt have været af sted i seks måneder, men blev i januar 2003 forlænget til 12 måneder, og det danske F-16-bidrag returnerede således til Danmark i oktober 2003.⁴⁵⁵

Erfaringerne fra Afghanistan viste, at EPAF-arrangementet fungerede, men der var visse udfordringer. En af de mindre ting var forplejningen, hvor det gik på omgang mellem de tre deltagerlande at stå for maden i den fælles kantine. Her husker Leif Simonsen, at både danskerne og nordmændene forlod messen, når hollænderne stod for at lave maden. Af mere seriøse problemer var, at der var stor forskel i størrelsen på støttepersonelgrupperne fra de tre lande, at der var stor forskel på aflønningen af de udsendte, og at nordmændene ikke ønskede at udlåne deres materiel til EPAF, da det norske kontingent tog hjem. Især det sidste gav frustrationer hos ledelsen af det danske flyvevåben.⁴⁵⁶

Problemerne var dog ikke større, end at de fire lande i EPAF-samarbejdet i 2003 indledte et arbejde med at konkretisere EPAF-kapacitetens behov med det formål at skabe det formelle grundlag for kapacitetens virke. Dette grundlag blev endeligt formaliseret ved forsvarsministerens underskrivelse af et ”memorandum of understanding” i Istanbul den 28. juni 2004. Ambitionsniveauet for denne European Expeditionary Air Wing (EEAW) var højt. Den skulle bestå af op til 30 F-16-fly, kampfly med tilhørende støtteudstyr, og skulle kunne gennemføre operationer døgnet rundt syv dage om ugen. Derudover skulle den kunne placeres på en base med minimal støtte, idet EEAW skulle være selvforsynende med hensyn til logistik, vedligeholdelse, operationsplanlægning og force protection. Et EEAW-bidrag med alle funktioner ville derfor bestå af op mod 1.200 personel.⁴⁵⁷

Det er værd at bemærke, at EPAF-/EEAW-samarbejdet ikke indebar en egentlig rolleinddeling blandt de deltagende flyvevåben, forstået på den måde, at f.eks. ét flyvevåben fokuserede på Close Air Support, mens et andet fokuserede på luftforsvar. EPAF-organisationen var stadig ad hoc-baseret, og alle de deltagende flyvevåben skulle stadig kunne ”det hele” selv og så blot byde ind med delelementer, når EPAF skulle udsendes.⁴⁵⁸

EPAF-samarbejdet består i skrivende stund (2018) stadig, men har ikke været aktiveret siden Operation Enduring Freedom.

”Back to soldering”

Ifølge både generalmajor Leif Simonsen og hans daværende stabschef, oberst Søren Falk-Portved, oplevede Flyvevåbnet i forbindelse med udsendelsen af personel til Manas en række gnidninger mellem ledelse og mandskab. Ifølge de to flyverofficerer var der en manglende forståelse hos de udsendte for, at de faktisk var i krig og derfor skulle være under militær kommando 24 timer i døgnet. Det gav startskuddet til en proces, hvor Flyvevåbnets ansatte fik genopfrisket deres soldatermæssige færdigheder om både kommandoforhold og mere basale militære færdigheder såsom evnen til at benytte skydevåben. En proces, som blev kendt som ”back to soldering”.⁴⁵⁹

Organisatorisk adskiller Flyvevåbnet sig fra Forsvarets to andre værn, idet det indtil 2002 kun var en meget lille del af værnet, der havde været i krig. I Søværnet involveres hele skibets

455 I efteråret 2002 deltog danske helikoptere for første gang i internationale missioner, da tre danske Fennec-helikoptere og i alt 25 mand fra Hærens Flyvetjeneste deltog i en international styrke, der overvågede parlamentsvalget i Makedonien i september 2002. Styrken var udsendt i perioden 10. august til 2. november og de tre helikoptere loggede i alt 292 flyvetimer i luften over Makedonien. *Jul 2005*, s. 113.

456 Interview Leif Simonsen 20170224, 1t20 min. og Leif Simonsen, Brev til Jens F. Autzen (FRI). Udateret (ca. 2004).

457 Sværdborg, N., ”EPAF Expeditionary Air Wing.” *Militært Tidsskrift* 2/2005.

458 Anrig 2011, s. 235ff og Kristensen 2017, s. 344.

459 ”Flyvevåbnet.” 3/2004, s. 1 og Simonsen, L., ”Back to soldering.” *Flyvevåbnet* 5/2004.

besætning (fra officerer til maskinfolk) i operationerne, i kraft af at de alle bogstavelig talt ofte er i samme båd, men i Flyvevåbnet var det frem til 2002 kun piloterne, der kom tæt på fjenden. Under luftkampagnen mod Jugoslavien i 1999 befandt støttepersonellet sig f.eks. på en italiensk flyvestation, hvor der var fred og ingen fare. Dette ændrede sig med udsendelsen af de seks danske F-16-fly til Kirgisistan i oktober 2002. Med denne deployering kom Flyvevåbnet for første gang i krig uden for Europa, hvilket bl.a. betød, at det ikke var en velkendt NATO-base, som de danske fly skulle operere fra.⁴⁶⁰ Her blev det et problem, at den sektor af Flyvevåbnet, som var blevet hårdest beskåret siden Berlinmurens fald, var force protection-delen. Flyvevåbnet havde ikke mange ressourcer til nærforsvar af baser i udlandet, og derfor skulle alle udsendte – fra piloter til teknikere – kunne forsvare sig. Samtidig fik de udsendte nye våben og andet udstyr, hvilket kun øgede behovet for uddannelse. At der var en reel risiko for at komme i kamp, sås f.eks. af det terrorangreb, som Taliban i september 2012 gennemførte mod den amerikanske militærbase ved Camp Bastion. Her lykkedes det 15 Talibankrigere at trænge ind på basen og ødelægge seks fly, dræbe to ISAF-soldater og såre ni, inden de blev nedkæmpet.⁴⁶¹

Udsendelsen til Manas stillede således nye krav til det udsendte personel, hvor ikke kun piloterne nu var i fare, og en af erfaringerne fra det første udsendelseshold til Manas var, at "[n]iveauet for de grundlæggende militære færdigheder er generelt for lavt."⁴⁶² For at rette op på dette måtte Flyvevåbnet gennemføre en række efteruddannelser inden for områderne våbenbetjening, håndtering af personlig udrustning, ABC (atomar, biologisk og kemisk krigsførelse) samt "generelle militære færdigheder" i missionsområdet, hvilket af Flyvertaktisk Kommando ikke blev vurderet som værende optimalt.⁴⁶³ Ifølge chefen for Flyvertaktisk Kommando, generalmajor Leif Simonsen, gik det op for Flyvertaktisk Kommando, at Flyvevåbnet i 1990'erne og de første år af det 21. århundrede havde fokuseret for meget på "management og ikke-militære chefsvirke",⁴⁶⁴ og det skulle der nu rettes op på. Derfor besluttede generalmajor Leif Simonsen, at alle værnets officerer, konstabler og teknikere skulle på et kursus i soldaterhåndværket, hvor de (gen)lærte, hvordan de skulle opføre sig som soldater. Samtidig var det også nødvendigt, ifølge Søren Falk-Portveds afløser som stabschef i Flyvertaktisk Kommando, senere generalmajor S. Ø. Nielsen, at lære de udsendte teknikere, at de skulle følge ordre fra deres overordnede og respektere de fastlagte kommandoveje. Især det sidste banede vejen for et projekt omhandlende et nyt værdigrundlag for Flyvevåbnet. Dette blev et centralt projekt for generalmajor S. Ø. Nielsen, da han i 2005 tiltrådte som chef for Flyvertaktisk Kommando, og beskrives nærmere i et senere afsnit.⁴⁶⁵

K-notatet

Som nævnt har Forsvarets ledelse i flere tilfælde forsøgt at påvirke det samfundsmæssige niveau. Det mest succesfulde eksempel på dette skete i starten af det nye årtusind, hvor det lykkedes Forsvarskommandoen at påvirke dagsordenen i forbindelse med forsvarsforliget for perioden efter 2004. Forarbejdet til et nyt forsvarsforlig gik i gang i efteråret 2002. Her anbefalede Forsvarets ledelse indledningsvis, at der blev nedsat en ny forsvarskommission. Med udgangspunkt i

460 Interview Leif Simonsen 20170224, 53 min.

461 Roggio, B., "6 Harrier jets destroyed, 2 damaged in Taliban assault on Camp Bastion." FDD's Long War, september 2012.

https://www.longwarjournal.org/archives/2012/09/6_harrier_jets_destr.php

462 "Rapporteringsskema til erfaringsindhentning." Januar 2004. FTK Arkiv.

463 "Rapporteringsskema til erfaringsindhentning." Januar 2004. FTK Arkiv.

464 Leif Simonsen, Brev til Jens F. Autzen (FRI). Udateret (ca. 2004).

465 Interview Leif Simonsen 20170224, 09 min. og "Ikke kun flyene skal være klar." "Flyvevåbnet." 6/2008 og "Fra isbjørne til Taleban-krigere." "Flyvevåbnet." 3/2010 og Interview S.Ø. Nielsen 20171102. 18 og 27 min.

erfaringerne fra Kosovo 1999 og frem samt de ændringer af det sikkerhedspolitiske billede, som terrorangrebene den 11. september 2001 havde medført, skulle denne klarlægge, om Danmarks forsvars- og sikkerhedspolitiske situation havde ændret sig siden forsvarsforliget i 1999. Der kunne imidlertid ikke samles politisk opbakning til en ny forsvarskommission, så få år efter at Forsvarskommissionen af 1997 havde afsluttet sit arbejde. Der kunne kun skabes politisk flertal for et udvalg, der under ledelse af Danmarks ambassadør i Paris, Hans Henrik Bruun, skulle klarlægge det sikkerhedspolitiske grundlag for det kommende forsvarsforlig. Dette udvalg fremlagde sin rapport, ”De sikkerhedspolitiske vilkår for dansk forsvarspolitik” (også kendt som Bruunrapporten), i august 2003. Rapportens konklusion var i tråd med de rådende politiske krav til Forsvaret: Det danske forsvars indsatsområde var fortsat og måske i endnu højere grad end hidtil internationalt, hvor truslerne mod Danmark og Danmarks interesser i overvejende grad ville komme fra ikkestatslige aktører, primært i form af radikaliserede grupper og/eller terrornetværk. Belært af terrorangrebet den 11. september 2001, som ingen jo havde forudset, krævede situationen et dansk forsvar, der besad en høj grad af omstillingsparathed. Samtidig skulle det danske forsvar fokusere på den såkaldte ”first in, first out-strategi”, hvor Danmark skulle være at finde blandt de lande, der gik først og forrest ind i konflikterne, mod så også at være blandt de første til at trække sig ud igen. At være i førstnævnte gruppe sikrede maksimal politisk gevinst ved deltagelsen i disse operationer. Sidst, men ikke mindst lagde Bruunrapporten ikke op til en ændring af Danmarks tilhørsforhold til NATO, EU eller FN og slog fast, at det var vigtigt for Danmark fortsat at deltage aktivt i NATO’s transformationsproces.⁴⁶⁶

Med afsæt i Bruunrapporten indledte Forsvarskommandoen i 2002 på eget initiativ et arbejde hen imod et såkaldt kapacitetsnotat (i daglig tale K-notatet), der var Forsvarskommandoens bud på Forsvarets omstilling i forbindelse med de kommende forsvarsforligsforhandlinger. Processen, der ledte til K-notatet, var et skift i Forsvarskommandoens tilgang til Forsvarets udvikling. Traditionelt har Forsvaret været reaktivt i forbindelse med det indledende arbejde med Folketingets forsvarsforlig, forstået på den måde, at Forsvarskommandoen har afventet et udspil fra forsvarsministeren, før Forsvarskommandoen og underlagte myndigheder har påbegyndt arbejdet hen imod et nyt forsvarsforlig. K-notatet var en mere proaktiv tilgang og grundede, ifølge senere general Per Ludvigsen, i et ønske i Forsvarskommandoen om at påvirke det samfundsmæssige niveau for selv at kunne sætte den forsvarspolitiske dagsorden.⁴⁶⁷ Udarbejdelsen af K-notatet foregik i de første mange måneder i hemmelighed, men da pressen i sommeren 2003 fik nys om projektet, valgte Forsvarskommandoen at opgive hemmelighedskrammeriet og inviterede en journalist til at følge arbejdet med notatet, hvilket ledte til tv-udsendelsen ”K-notatet ... Om Forsvaret i fremtiden”.⁴⁶⁸

Tanken bag K-notatet var et opgør med det ene spor af de politiske krav til Forsvaret, som de havde set ud siden Berlinmurens fald – indhøstning af fredsdividenden. Hidtil var besparelserne blevet indhøstet med den såkaldte ”salami-” eller ”grønthøstermetode”, hvor nedskæringer havde ramt alle dele af Forsvaret lige hårdt. Forsvarskommandoen mente i 2002 ikke længere, at dette var en farbar vej. Ifølge Forsvarskommandoen havde politikerne nu skåret så dybt, som de kunne, og skulle der spares mere, så var det nødvendigt at bortskære egentlige kapaciteter. Ellers ville man stå tilbage med en række kapaciteter, der reelt ikke virkede. Fortsatte besparelser ville derfor kræve, at

466 Interview Helsø. FORNYHIST, bånd IV. 27 min. og Bruun-rapporten 2003, s. 1, <https://olfi.dk/2017/08/15/husker-du-k-notatet-2003-gense-dokumentar-moed-nutidens-generaler/>, Bruun-rapporten 2003, s. 21, Petersen 2012, s. 291ff og interview Bisserup. FORNYHIST. Bånd II. 28 min, Interview P. Ludvigsen. FORNYHIST. Bånd II. 29 min. og Interview K.H. Winther. FORNYHIST. Bånd I. 46 min.

467 Interview P. Ludvigsen. FORNYHIST. Bånd II. 29 min.

468 <http://www.dr.dk/bonanza/serie/637/magtens-billeder/13674/magtens-billeder-k-notatet-om-forsvaret-i-fremtiden>

politikere gik klart ud og bortskar de dele af Forsvaret, som de ikke ønskede at finansiere.⁴⁶⁹ Dette ville betyde, at det danske forsvar ikke længere ville kunne operere i det fulde spektrum. I stedet måtte Forsvaret fokusere på en række kerneområder, som man så skulle være ekstra god til, og finde samarbejdspartnere, der kunne dække de områder, hvor det danske forsvar ikke længere selv rådede over kapaciteter. Det var derfor, ifølge K-notatet, centralt, at Forsvaret kunne stille styrker til NATO's operationer, for det var herigennem, at Danmark skulle finde de nævnte og nødvendige samarbejdspartnere.⁴⁷⁰

K-notatet blev offentliggjort den 2. september 2003. Dets hovedtræk var i sin overensstemmelse med Bruunrapportens rammer, men notatet forholdt sig naturligt nok i større grad til den egentlige omstilling af Forsvaret. Bruunrapportens dynamiske og uforudsigelige trusselsbillede betød, at Forsvaret både skulle være parat til at operere langt væk fra Danmarks grænser samt til at håndtere følgerne af et terrorangreb i selve Danmark. De opgaver betød, ifølge K-notatet, at det eksisterende danske mobiliseringsforsvar ikke længere var relevant. I stedet skulle Forsvaret opbygges med en lille ekspeditionsstyrke, der var klar til at blive indsat hvor som helst på kloden, samt et hjemligt såkaldt totalforsvar, der ikke var rettet mod en traditionel militær fjende, men mod terror og anden form for katastrofeberedskab, og som havde et lavere beredskab.⁴⁷¹ En gennemførelse af ændringen fra et mobiliseringsforsvar til et deployerbart forsvar betød bl.a. en ændring af værnepligten til en såkaldt "totalforsvarsværnepligt" af tre måneders varighed samt en vægtning af den operative del af Forsvaret på bekostning af støttestrukturen, som skulle "rationaliseres og effektiviseres."⁴⁷²

For Flyvevåbnets vedkommende anbefalede K-notatet, at værnet skulle råde over 48 operative F-16-fly samlet i to eskadriller. Heraf skulle to fly været på højt beredskab i Danmark til afvisningsberedskabet (med yderligere to på lavere beredskab), mens der skulle stilles seks fly på højt beredskab og seks på lavere beredskab til rådighed for NATO. Det var en halvering i forhold til de 12 fly, som Flyvevåbnet hidtil havde stillet til rådighed for alliancen. Flyvevåbnet skulle altså fremover samlet have i alt otte kampfly i højt beredskab og otte kampfly i lavere beredskab. Derudover skulle værnet have et Herculestransportfly i højt beredskab og yderligere to transportfly (et Hercules og et Challenger) i lavere beredskab, mens fire af de nye EH-101-helikoptere skulle være i højt beredskab. Transportflyene skulle både kunne flyve med forsyninger og personel, men også om nødvendigt udføre taktisk flyvning med specialoperationsstyrker. Derudover skulle Flyvevåbnet også være parat til at udsende seks transporthelikoptere på højt beredskab og en Dehawkeskadrigle, der var blevet moderniseret til også at kunne nedskyde angribende missiler såvel som fly. Med til det skulle være en mobil luftoperationsfacilitet med tilhørende kommando- og kontrolfaciliteter samt en mobil langtrækkende radar. Af øvrige bidrag kan nævnes, at Flyvevåbnet skulle kunne udsende en enhed til at visitere og evakuere sårede samt et stabselement, som skulle styrke Flyvevåbnets evne til at deltage i ledelsen af operationer i hovedkvarterer på internationale operationer.⁴⁷³ Organisatorisk skulle Flyvevåbnet have tre større flyvestationer i hhv. Skrydstrup (to eskadriller med kampfly), Aalborg (transport og inspektionsfly) samt Karup (transport- og redningshelikoptere). I alt skulle Flyvevåbnet omfatte 3.649 fastansatte, 250 på reaktionsstyrkekontrakt og 130 værnepligtige pr. år.

469 Thorbjørnsen, S., "Fra grønthøster til slagting af hellige køer." Militært Tidsskrift 4/2004 og "Flyvevåbnet." 5/2004, s. 29.

470 Simonsen, L., "An expeditionary air force. A Danish view." NATO's Nations and Partners for Peace 3/2003, s. 4.

471 Forsvarskommandoen, "Forsvarskommandoens oplæg til regeringens beslutningsgrundlag for Forsvaret efter 2004." Forsvarskommandoen 25. november 2003 og Heurlin 2003, s. 38

472 Bjerg, H.C., "K-notatet 2003. Leaner but meaner!"

473 Petersen 2012, s. 43 og 298-299.

Med hensyn til Flyvevåbnets teknologiske niveau slog K-notatet fast, at de danske fly skulle være på et niveau, hvor de kunne samarbejde med alliancens førende lande, idet det ville sikre en fortsat efterspørgsel på de danske fly. K-notatet anbefalede derfor en fortsat opgradering af Forsvarets materiel, og bl.a. derfor ville en gennemførelse af hele K-notatet kræve en forøgelse af forsvarsbudgettet på ca. 3 mia. kr. til i alt ca. 24 mia. kr.⁴⁷⁴

Forsvarskommandoens proaktive tilgang til forsvarsforligsforhandlingerne bar frugt, forstået på den måde, at K-notatet kom til at danne grundlag for politikernes forhandlinger om et nyt forsvarsforlig. Mens disse forhandlinger stod på, holdt statsminister Anders Fogh Rasmussen den 31. oktober 2003 en tale på Forsvarsakademiet, hvori han udlagde sit syn på Forsvaret og brugen af samme. Det centrale i statsministerens tale var, at truslen mod Danmark ikke kom fra fremmede stater, men fra international terrorisme. Forsvarets indsatsområde var derfor globalt, idet "[terrorismen] skal bekæmpes ved roden. Terroristerne skal stoppes, dér hvor de udklækkes."⁴⁷⁵ Det betød, at "Danmarks internationale militære engagement skal fremover være omdrejningspunktet i Forsvaret."⁴⁷⁶ Statsministeren ønskede at øge Forsvarets evne og kapacitet til internationale operationer, men dette skulle ske inden for det eksisterende forsvarsbudget.

Anders Fogh Rasmussens tale markerede et brud med de hidtidige politiske krav til Forsvaret, idet det nu ikke længere var et mål at spare penge på Forsvaret. I stedet fokuserede statsministeren – der om nogen satte den politiske kurs for Forsvaret – udelukkende på det internationale engagement, hvor Danmark skulle have så meget ud af forsvarsbudgettet som muligt. Den bagvedliggende tanke var, som tidligere nævnt, at et aktivt dansk forsvar gav indflydelse på den internationale scene og dermed steder, hvor et lille land som Danmark ellers ikke ville få indflydelse. Dette blev yderligere understreget af statsministeren, der i talen slog fast, at han ønskede at øge Forsvarets evne til at udsende soldater (fra alle tre værn), så Forsvaret blev i stand til at udsende op til 2.000 soldater samtidig (mod op til 1.500 i den eksisterende struktur). Målet om 2.000 deployerbare soldater ville betyde, at Danmark ikke bare levede op til NATO's ønske fra mødet i Rom i 1991 om, at mindst 40 % af et medlemslands styrker skulle være deployerbare – 2.000 mand svarede til, at 60 % af de danske soldater var deployerbare. At Danmark så stadig var langt fra at leve op til NATO's krav om at bruge mindst 2 % af BNP på Forsvaret, gled mere i baggrunden.⁴⁷⁷

K-notatet var Forsvarskommandoens projekt, og det lader til, at der ikke var fuld opbakning hos underlagte myndigheder, idet chefen for Flyvertaktisk Kommando, generalmajor Leif Simonsen, i februar 2004 følte behov for at skrive en kronik i Jyllands-Posten. Heri argumenterede han for værdien af et dansk flyvevåben med både et tilstrækkeligt antal F-16-fly og Dehawkmissilbatterier.⁴⁷⁸ At generalmajor Simonsen her forsøgte direkte at påvirke det samfundsmæssige niveau, indrømmer han selv i 2017: "Kronikken er [...] skrevet på mit eget

474 Forsvarskommando, "Forsvarskommandoens oplæg til regeringens beslutningsgrundlag for Forsvaret efter 2004." Forsvarskommando 25. november 2003. S. 6-7.

475 Rasmussen, A.F., "Statsminister Anders Fogh Rasmussens tale ved Forsvarsakademiets årsdag fredag den 31. oktober 2003." Statsministeriet 2003.

476 Rasmussen, A.F., "Statsminister Anders Fogh Rasmussens tale ved Forsvarsakademiets årsdag fredag den 31. oktober 2003." Statsministeriet 2003.

477 Sloan 2008, s. 85. Danmark snød lidt på vægten i dette regnestykke, idet bidrag fra Flyvevåbnet talte gange fire: "Når forsvarer opgør antallet af 'udsendte kapaciteter', ækvivalerer én udsendt fra Hæren eller Søværnet ganske vist med én 'udsendt kapacitet', men udsendte fra Flyvevåbnet regnes – såfremt de udsendes i sammenhæng med et F-16-, C-130 Herkules- eller helikopterbidrag – som fire 'udsendte kapaciteter'. De 55 fra Flyvevåbnet, der i anden halvdel af 2007 gør tjeneste i det sydlige Irak, svarer således til 220 'udsendte kapaciteter'." Ringsmose 2007, s. 32 og interview K.J. Møller. FORNYHIST. Bånd I, 34 min.

478 Simonsen, L., "Flyvevåbnet er tæt på fremtiden." Kronik. Jyllands-Posten 19. februar 2004.

initiativ, som et forsøg på at få både militære ledere og politikere til at forstå, at langt de fleste ændringer af hele forsvarrets grundlag, som K-notatet lagde op til, faktisk allerede var enten gennemført eller planlagt for [Flyvevåbnet] vekommende [sic]. Meget få og slet ikke [forsvarschefen] havde forstået dette. Der var f.eks. utrolig megen følelsesladet polemik om værnepligten. Faktisk havde [Flyvevåbnet] allerede på det tidspunkt fået tilladelse til at nedlægge alle mobiliseringsenheder.⁴⁷⁹ Generalmajoren havde i november 2003 forsøgt at komme i dialog med forsvarschefen om ovenstående, men følte ikke, at det var lykkedes. Kronikken kan og bør derfor læses som et forsøg på at gå uden om forsvarschefen for selv at komme i kontakt med det samfundsmæssige niveau. Der var en frygt i Flyvertaktisk Kommando for, at dele af Flyvevåbnets kapaciteter var i farezonen, og der var derfor behov for at modgå dette ved at gøre opmærksom på, hvad Forsvaret og derved regeringen ville miste, hvis man f.eks. nedlagde Flyvevåbnets jagerfly- eller missilforsvarskapacitet.⁴⁸⁰

Aftale om Forsvarets ordning 2005-2009

At generalmajorens frygt var velbegrundet, stod klart, da et flertal af Folketingets partier den 10. juni 2004 enedes om et nyt forsvarsforlig, der skulle gælde frem til 2009. Forliget medførte en række markante ændringer af det danske forsvar. Centralt i forliget var en opfyldelse af statsministerens ønske om, at hele Forsvaret skulle være deployerbart og i stand til kontinuerligt at have op til 2.000 soldater udsendt, når først det nye forsvarsforlig var fuldt implementeret. Af de 2.000 skulle 1.500 komme fra Hæren, mens resten skulle komme fra Søværnet og Flyvevåbnet.

Økonomisk markerer forliget et brud med det hidtidige politiske krav om indhøstning af fredsdividenden, som havde været centralt siden Berlinmurens fald. For første gang siden 1989 indeholdt forliget således ikke en direkte besparelse på forsvarsbudgettet, der lød på 21,441 mio. kr., hvilket svarede til 1,5 % af Danmarks BNP. I stedet indeholdt forliget en fastfrysning af forsvarsbudgettet, hvilket jf. K-notatet dog nødvendiggjorde nedlæggelsen af en eller flere af Forsvarets kapaciteter. Det resulterede i en politisk beslutning om at udfase Søværnets ubåde, Hærens MLRS-raketsystem samt Flyvevåbnets Dehawkmissilsystem.⁴⁸¹

Nedlæggelsen af de tre kapaciteter markerer et brud med den hidtidige grundtanke i det danske forsvar. Hidtil havde Forsvaret (i hvert fald på papiret) kunne deployere en samlet kampgruppe, der kunne operere over for en hvilken som helst trussel. Efter nedlæggelsen af de tre kapaciteter blev det fremover nødvendigt at finde en eller flere samarbejdspartnere, som kunne bidrage med de kapaciteter, f.eks. jordbaseret luftforsvar eller ubåde, som Forsvaret ikke længere råder over. Udviklingen var bevidst og illustreres bedst med følgende citat fra daværende forsvarsordfører fra Radikale Venstre, Jørgen Estrup: ”Derfor er det heller ikke nødvendigt, at dansk forsvar er indrettet som en miniudgave af et stormagtsforsvar, der kan det hele og har alle typer våben.”⁴⁸²

Dehawksystemet forventedes at have en levetid frem til 2015, men blev nu udfaset som en konsekvens af både Forsvarets anstrengte økonomi samt den manglende militære trussel mod

479 E-mail fra Leif Simonsen 20170823.

480 E-mail fra Leif Simonsen til forsvarschef general H. Jesper Helsø. 20031118.

481 Petersen 2012, s. 300 og Interview Søren Falk-Portved 20170120, 1t16m. Beslutningen om nedlæggelsen af Hawkssystemet betød også, at Flyvevåbnet aldrig nåede at anskaffe de planlagte Stingermissiler, idet hele missilnærforsvaret blev nedlagt inden. Hæren og Søværnet fortsatte med at benytte Stinger frem til den 1. januar 2005, hvor systemet blev udfaset af Forsvaret.

482 Rødsgaard, S., ”Kamp om forsvar.” Weekendavisen, 27. november 1998 og Estrup, J., ”Uden kompas.” København 2001.

Danmarks territorium og den deraf følgende manglende lufttrussel. Her var Hawksystemet det, som bedst kunne undværes.

Beslutningen kom som en overraskelse for Flyvevåbnets ledelse. Dehawk var som tidligere nævnt netop blevet levetidsforlænget, et projekt, der havde kostet over 800 mio. kr., og som blev erklæret gennemført den 1. november 2003. K-notatet havde ydermere ikke blot lagt op til en fastholdelse af Dehawksystemet, men foreslået en udbygning af det med en antiballistisk missilkapacitet ("theater ballistic missile defense"), der kunne indsættes globalt. Med det in mente havde Flyvertaktisk Kommando anset det for usandsynligt, at de danske politikere ville beslutte at nedlægge systemet, men det blev altså beslutningen.⁴⁸³ Udfasningen blev begrundet med, at systemet ikke havde vist sig deployerbart, og at det danske lufterum fremover kunne forsvares af Flyvevåbnets F-16-fly. Den besparelse, som blev opnået ved nedlæggelsen af Dehawk, ubådene og MLRS-systemet, sikrede penge til anskaffelse af nyt udstyr, for Flyvevåbnets vedkommende et fjerde Herculesfly.⁴⁸⁴

I Flyvertaktisk Kommandos oplæg til forsvarsforliget havde Flyvevåbnet selv sat antallet af operative F-16-fly til 60, fordelt med to eskadriller i Skrydstrup og en i Aalborg. I forsvarsforliget blev antallet af operative F-16-fly imidlertid sænket til 48, hvoraf otte skulle være på højt beredskab, og otte på lavt beredskab i forhold til international indsættelse. Reduceringen betød en lukning af Eskadrille 726 (pr. 31. december 2005), og at Flyvevåbnet fremover kun skulle operere med F-16-fly fra Flyvestation Skrydstrup, hvor Eskadrille 727 og 730 fik hver 22 F-16-fly. Dertil kom en omskolingsenhed med fire F-16-fly.

Forsvarsforliget af 10. juni 2004 er flere steder omtalt som "bar mark-forliget". Bag denne betegnelse ligger den tanke, at man fra Forsvarskommandoens side via K-notatet havde forsøgt at gentænke hele Forsvaret. Hidtil havde forsvarsforligene taget udgangspunkt i eksisterende struktur og materiel, men nu forsøgte man at skabe det mest optimale forsvar, der var opbygget, som skulle man begynde fra "bar mark" uden at tage hensyn til allerede eksisterende materielarv eller støttestruktur. Det var et brud med den hidtidige strategi for ændringen af Flyvevåbnet. Frem til 2004 var ændringerne mange, men også af begrænset omfang. Det ændrede sig med 2004-forliget, hvor nedlæggelsen af Dehawk skabte den følelse af en "brændende platform", som var nødvendig for at gennemføre de store og grundlæggende ændringer, som var indeholdt i forliget.⁴⁸⁵

"Bar mark-tilgangen" medførte i Flyvevåbnet en markant omlægning af værnets struktur. To af de tre ben, som ifølge NATO udgør et luftvåben, faldt bort, og Flyvevåbnet skulle fremover alene koncentrere sig om det operative – at føre krig – mens logistik og force protection skulle varetages af andre dele af Forsvaret.⁴⁸⁶ Forliget indeholdt således en beslutning om at slå Forsvarets tre værnsspecifikke materielkommandoer sammen til én samlet Forsvarets Materieltjeneste (FMT). Dette var et led i forsøget på at ændre forholdet mellem Forsvarets operative struktur og støttestrukturen fra 40/60 til 60/40 % af de samlede personaleomkostninger. Beskæringerne af Forsvarets struktur skulle finansiere det nye forsvar og samtidig bidrage til at gøre Forsvaret mere

483 Forsvarskommandoen, "Forsvarskommandoens oplæg til regeringens beslutningsgrundlag for Forsvaret efter 2004." Forsvarskommandoen 25. november 2003. S. 24 og Hansen 2003. En af Dehawksystemets radarer nåede dog at blive bevaret og udsendt til Kabul, hvor den ydede støtte til overvågning af lufterummet omkring byens lufthavn. "Dansk sikkerhed til Wild West lufthavn." "Flyvevåbnet." 12/2005 og "Dansk radar-succes fortsætter i Afghanistan." "Flyvevåbnet." 1/2007.

484 Interview P.P. Olsen 20170531, 22 min., Petersen 2012, s. 294ff og interview Tim Sloth Jørgensen. FORNYHIST, bånd III. 35 min. Der var også i pressen tale om, at Søværnets patruljeskibe (fregatter), der var under bygning, med deres tiltænkte luftforsvarsmissiler kunne dække hele Danmark fra f.eks. Kalø Vig. Missiler med en sådan rækkevidde er dog i skrivende stund (2017) endnu ikke anskaffet til Søværnet.

485 Heurlin 2004, s. 17ff.

486 "Store flyttetag i FTK stab – ny organisation afspejler opgaverne." "Flyvevåbnet" 10/2005 og "Afsæt til det nye flyvevåben." "Flyvevåbnet" 8/2005.

”joint” ved at bryde Forsvarets hidtidige siloagtige opbygning og arbejdsgang, hvor der kun var minimalt samarbejde på tværs af de tre værn.⁴⁸⁷

Grundtanken bag den nye organisation var, at Flyvevåbnet skulle opbygges og operere hjemme i Danmark, som det ville operere udsendt. Det betød, at Flyvevåbnet efter forliget af 10. juni 2004 alene omfattede Flyvertaktisk Kommando, fem operative ”wings” samt Flyvevåbnets skolestruktur, der fremover skulle fokusere på uddannelse og opstilling af Flyvevåbnets operative enheder. De fem wings var Fighter Wing Skrydstrup, Air Transport Wing Aalborg og Helicopter Wing, Air Control Wing og Combat Support Wing Karup. De engelske navne på de nye wings var et bevidst valg truffet af generalmajor Leif Simonsen, chef for Flyvertaktisk Kommando, som skulle medvirke til at lette overgangen fra ”garnisonsflyvevåben” til ”expeditionary air force” ved at gøre det nemmere at samarbejde med udenlandske luftvåben. De danske F-16-eskadriller skiftede ved samme lejlighed og af samme årsag navn til ”fighter squadrons”.⁴⁸⁸

Idéen bag de fem wings var, at Flyvevåbnet skulle have en fast organisation klar til udsendelse med kort varsel. Det var et brud med den hidtidige personelstrategi, hvor Flyvevåbnet havde trukket folk fra hele værnet for at få fyldt rækkerne, når en eskadrille eller lignende skulle udsendes. Erfaringerne havde vist, at det ikke var hensigtsmæssigt, både fordi det medførte en indkøringsperiode, før det udsendte bidrag kunne fungere optimalt, og fordi det lagde et pres på den hjemlige struktur, hvor de ansatte med kort varsel kunne blive udsendt. I stedet skulle der nu skabes en organisation, der allerede fra dag et i missionsområdet var i stand til at levere 100 %. For at give Flyvevåbnets wings mulighed for at fokusere udelukkende på de operative aspekter af deres virke, skulle de fremover kun bo på de respektive flyvestationer, men ikke have ansvaret for driften heraf. De funktioner, som daværende stabschef Søren Falk-Portved kalder ”viceværtsfunktioner” (administration, vedligeholdelse, rengøring osv.), skulle overtages af det værn sfælles Forsvarets Bygnings- og Etablisementstjeneste.

Som led i det øgede fokus på ”operations” indeholdt forsvarsforliget af 10. juni 2004 også beslutningen om at oprette Flyvevåbnets Taktiske Stab, der skulle være en stab specifikt designet til at varetage Flyvevåbnets internationale operationer. Grundidéen var, at Flyvevåbnet skulle have en stab, der i lighed med Søværnets Taktiske Stab og Hærens Danske Division kunne føre Flyvevåbnets enheder, når de var indsat operativt.⁴⁸⁹ Målet var en organisation, der med generalmajor S. Ø. Niensens ord ”kunne tænke store tanker.”⁴⁹⁰ For at skabe frihed til dette skulle staben udelukkende kigge på det operative, mens alt det administrative skulle varetages af Flyvertaktisk Kommando. Staben bestod til at begynde med af 19 årsværk, der uddannelsesmæssigt skulle være skræddersyet til at deltage i internationale stabe og operationer. Flyvevåbnets Taktiske Stab var dog indledningsvis udfordret af ”en mangelfuld bemanding med – hånden på hjertet – sporadiske kompetencer i forhold til visionen.”⁴⁹¹ Et problem, som først blev løst, da chefen for

487 Lyng, Arkivkasse 49, dagbogsnote 22/1 1990, Neal 2006, s. 90-91 og ”Farvel til Flyvematerielkommandoen.” ”Flyvevåbnet.” 1/2007. ”Deployering og redeployering af Flyvevåbnets enheder i internationale operationer.” 3. september 2001 og 18. september 2001. FTK arkiv. Som et led i dette blev Flyvevåbnets Rescue Coordination Center også slået sammen med Søværnets pendant i Aarhus til det værn sfælles Joint Rescue Coordination Center (JRCC).

488 Interview Leif Simonsen 20170224 og ”Flyvevåbnet.” 5/2004, s. 18-19. Af samme årsag skiftede Flyvevåbnets Førings- og Operationsstøtteskole (FFOS) i 2011 navn til ”det mere internationalt klingende ”Air Force Training Centre.” ”Nyt navn og ny organisation.” ”Flyvevåbnet” 1/2011.

489 ”Flyvevåbnets Expeditionary Air Staff – når luftoperationer er mere end en enkelt flyvning.” ”Flyvevåbnet” 5/2008, Interview P.P. Olsen 20170531, 27 min., Nørby, S. og Pilgaard, J., ”Doktrinudvikling i Søværnet og oprettelsen af Søværnets Taktiske Stab.” Brief. Forsvarsakademiet. 2017 og Lund, S., ”Udviklingen og anvendelsen af dansk forsvars landmilitære doktrin.” Krigsvidenskab.dk.

490 Interview S.Ø. Nielsen 20171102. 54 min.

491 ”Flyvevåbnets Expeditionary Air Staff – når luftoperationer er mere end en enkelt flyvning.” ”Flyvevåbnet 5/2008.

Flyvevåbnets Taktiske Stab fik mulighed for selv at håndplukke sine medarbejdere fra Flyvevåbnets forskellige stabe og eskadriller.⁴⁹²

Af forsvarsforligets andre ændringer, for så vidt angår Flyvevåbnet, bør nævnes, at Kontrol- og Varslingsgruppen skiftede navn til Air Control Wing og samtidig med navneændringen blev beskåret. Kontrol- og Varslingscenter Øst i Vedbæk blev lukket, og fremover skulle luftrummet over Danmark overvåges fra det hidtidige Kontrol- og Varslingscenter Vest på Flyvestation Karup. Grunden til, at Flyvevåbnet indtil da havde haft to kontrol- og varslingscentre, var, at man ønskede at have redundans, hvis det ene blev sat ud af spillet af fjenden, og beslutningen om at lukke det ene center var endnu et tegn på den forsvundne trussel mod Danmark, hvor Forsvaret nu kunne klare sig med et udvidet kontrol- og varslingscenter i Jylland. Beslutningen gav imidlertid en række problemer for Flyvevåbnet, da kun 20 % af det personel ved Kontrol- og Varslingscenter Øst, hvis arbejdspladser blev flyttet til Karup, flyttede med. Det lagde et stort pres på resten af organisationen, og der gik adskillige år, før problemet var løst.⁴⁹³

Forsvarsforliget indebar også oprettelsen af den såkaldte Combat Support Wing. Den var resultatet af erfaringerne fra Operation Allied Force og Operation Enduring Freedom. Her var en af erfaringerne, at Flyvevåbnet med det øgede fokus på ”out of area-operationer” skulle være klar til også at operere fra flyvestationer, der ikke levede op til, hvad Flyvevåbnet var vandt til med henblik på ”host nation support” fra NATO-allierede.⁴⁹⁴ Som stabschef i Flyvertaktisk Kommando Søren Falk-Portved formulerede det: ”I dag kommer vi ud til en base i Kirgisistan, hvor de snakker russisk i tårnet, og banen er i en standard, som man ikke troede mulig. Hvis vi skal kunne operere fra sådanne baser, skal vi kunne have nogle funktioner med selv – om vejrforhold, kontrol af flytrafikken, baneanlæg, lysanlæg, radioanlæg, bevogtning og alle de andre ting, som får en flyvestation til at virke.” Hidtil var sådanne opgaver blevet løst ad hoc, efterhånden som behovet for dem havde vist sig, men dette var ikke optimalt, idet det bl.a. lagde et stort pres på den hjemlige struktur, hvor personellet med kort varsel kunne blive udsendt. Det var forventningen, at opstillingen af en combat support wing ville udbedre disse problemer. Samtidig blev Flyvevåbnets Combat Support Wing opbygget i elementer, så det var nemt at udvælge, præcis hvilke dele som skulle udsendes. Dette var et tegn på, at man forventede, at et dansk bidrag blev udsendt sammen med andre lande, hvor disse så bidrog med f.eks. folk til bevogtning og nærforsvar af luftbasen, mens Danmark bidrog med f.eks. folk til losning og lastning af fly, lægetjeneste, kommunikation eller lignende. Oprettelsen af Combat Support Wing betød et skift, hvor Flyvevåbnet også blev i stand til at udsende mindre ikkeflybaserede bidrag til internationale operationer. Dette påvirkede også Flyvevåbnets teknologiske niveau, og da Forsvarets Materielkommando i 2005 indkøbte to nye radarer til erstatning for de teknisk forældede stationære radarer ved Radarhoved Skrydstrup og Radarhoved Multebjerg, valgte materielkommandoen at indkøbe to mobile radarer, der også kunne deployeres uden for Danmarks grænser. De blev leveret i hhv. december 2007 og marts 2008, og Flyvevåbnet kunne kort tid efter tilmelde den ene til NATO’s reaktionsstyrker.⁴⁹⁵

492 Interview Michael Schrøder, Niels Fensgaard og Klaus Nørskov 20170510 og interview S.Ø. Nielsen 20171102. 54 min. samt ”Flyvevåbnets Expeditionary Air Staff – fra tegnebord til virkelighed.” ”Flyvevåbnet.” 9/2005 og ”Expeditionary Air Staff – den lille enhed med den store betydning.” ”Flyvevåbnet.” 13/2005

493 Nielsen, A.B., ”Air Control Wing. Historien 2006-2014”. Scandinavian book, 2015, s. 9 og ”ACW mangler (også) medarbejdere.” ”Flyvevåbnet.” 1/2007.

494 ”Rapport vedr. dansk flyvevåben deltagelse i Operation Allied Force.” 12 NOV 1999. TTJ. E-10 & E-11.

495 Hansen, M., ”Fremtidens flyvevåben.” Flyv 11/2003 og interview Rosgaard. FORNYHIST, bånd III, 14min.

Flyvevåbnets organisatoriske opbygning efter forsvarsforliget af 10. juni 2004.

Nyt værdigrundlag

Flyvevåbnet udgav i 1998 en lille intern folder ved navn "Flyvevåbnets Værdigrundlag". Folderen kom til verden på initiativ fra chefen for Flyvertaktisk Kommando, generalmajor Laurits Tophøj, der følte, at Flyvevåbnet havde fået en identitetskrise efter bortfaldet af truslen fra øst. Det var derfor nødvendigt at skabe en ny fælles forståelse for arbejdet i Flyvevåbnet. Den 15 sider (A5) lange publikation skulle samtidig give værnets medarbejdere en fælles referenceramme. Dagligdagen i Flyvevåbnet var præget af stadig øget specialisering, og det medførte svagere fælles mål og fællesskabsfølelse. Det var derfor nødvendigt at formulere et fælles værdigrundlag til at modgå dette. Folderen havde også et opdragende sigte, idet der, ifølge Tophøj, var behov for at lære de unge i Flyvevåbnets rækker om god opførsel, moral og etik eller, med Tophøjs formulering, "pli".⁴⁹⁶

Folderen levede et stille liv de følgende år, og efter forsvarsforliget i 2004 følte Flyvevåbnets ledelse, at der igen var behov for at kigge på værnets interne organisatoriske identitet. Der var behov for en ny fælles identitet, og i jagten på denne nedsatte Flyvertaktisk Kommando et udvalg, der med involvering af samtlige ansatte i Flyvevåbnet skulle udarbejde forslag til en ny "Mission Vision Værdier".⁴⁹⁷

Forsvarskommandoen havde samtidig igangsat et arbejde hen imod et samlet værdigrundlag for hele Forsvaret. Flyvertaktisk Kommando ønskede imidlertid ikke at vente på, at denne blev færdig, og var, ifølge daværende chef for kommandoen, generalmajor S. Ø. Nielsen,

496 Interview Tophøj 20151007.

497 Interview P.P. Olsen 20170531, 12 min.

heller ikke overbevist om, at det værnssfælles værdigrundlag ville dække Flyvevåbnet ordentligt. Dette element viser, at der trods det øgede fokus på et mere "joint" dansk forsvar stadig var centrale værnssforskelle, samt at ledelsen i Flyvertaktisk Kommando så dette som et gode snarere end det modsatte.⁴⁹⁸

Flyvevåbnets "Mission, Vision og Værdier" blev til efter en intern proces, hvor samtlige ansatte bl.a. skulle besvare et antal spørgeskemaer, der skulle definere seks kerneværdier for Flyvevåbnet. Målet var at identificere og italesætte et fælles mål og sikre, at alle i organisationen vidste, hvor Flyvevåbnet var på vej hen. Vigtigheden af dette var øget efter ændringer af Flyvevåbnets struktur i forsvarsforliget i 1999. Lukningen af tjenestestederne på Sjælland og overgangen til et "jysk" flyvevåben medførte overflytningen af en gruppe medarbejdere fra bl.a. Eskadrille 721 til Aalborg fra Værløse, og det krævede en ensretning af værnskulturen og måden, man gjorde tingene på i Flyvevåbnet. Derudover skulle værdigrundlaget også eksternt gøre Flyvevåbnets profil skarpere og derved hjælpe med rekruttering i en tid, hvor små årgange øgede Flyvevåbnets udfordringer med hensyn til fastholdelse af eksisterende og tiltrækning af nyt personel.⁴⁹⁹

Udarbejdelsen af "Mission, Vision og Værdier" blev af Flyvertaktisk Kommando udlagt som en succes, men det er værd at bemærke, at kun 41 % af de adspurgte prioriterede at besvare de udsendte spørgeskemaer. De indkomne svar indeholdt også en hård kritik af Flyvevåbnets ledelse, hvor de adspurgte gav udtryk for, at de "føler ikke, at de bliver inddraget i beslutninger, der er stort set ingen kommunikation ned gennem Flyvevåbnet, og lederne får bundkarakterer."⁵⁰⁰ Dette understregede behovet for et nyt værdigrundlag, men om det var nok til at løse de nævnte problemer, står ikke klart.

Flyvevåbnets "Mission, Vision og Værdier" lå klar i 2006 og lød:

Flyvevåbnets Mission: Vi gennemfører og støtter Forsvarets luftoperationer overalt; hurtigt, præcist og effektivt.

Flyvevåbnets Vision: Vi er en respekteret koalitionspartner, som bidrager til at sikre verden gennem højteknologisk air power. Vores professionelle styrker løser omgående nationale og internationale opgaver overalt.

Flyvevåbnets Værdier:

- Professionalisme – respekt for det du kan
- Sammenhold – vi passer på hinanden
- Lederskab – føring og samarbejde
- Menneskelighed – medarbejderen i fokus
- Fleksibilitet – smidighed i opgaveløsningen
- Effektivitet – soldat og specialist på samme tid.⁵⁰¹

MVV'en viser, at Flyvevåbnets operationsområde var internationalt og i tæt samarbejde med Danmarks allierede, og den var således ikke et brud med de politiske krav, som havde været styrende siden Berlinmurens fald.

Flyvevåbnets Materielkommando kørte samtidig et lignende forløb og havde i foråret 2004 fremlagt sin "Mission, Vision og Værdier". Under det samlede motto "[Flyvevåbnets

498 Interview S.Ø. Nielsen 20171102. 22 min.

499 "Har du mødt Spørgejorgen? Ellers kommer du til det." "Flyvevåbnet." 10/2005. s. 16 og På vej med værdigrundlag for Flyvevåbnet." "Flyvevåbnet." 8/2004, "Flyvevåbnet." 2/2007, "Rekruttering er en kæmpe udfordring." "Flyvevåbnet." 15/2006 og "Det skæve flyvevåben." "Flyvevåbnet." 1/2009.

500 Brøndum, Chr., "Moralen i Flyvevåbnet er styrtedykket." Berlingske Tidende, 10. december 2005.

501 "Flyvevåbnet." 15/2006, s. 4-5.

Materielkommando] støtter luftoperationer effektivt” udpegede chefen for materieltjenesten, generalmajor Klaus G. Axelsen, følgende vision, mission og værdigrundlag:

Vision: Flyvematerielkommandoen anerkendes som en konkurrencedygtig og troværdig logistisk samarbejdspartner, der leverer aftalte ydelser til tiden og i tilstrækkelig kvalitet.
Mission: Flyvematerielkommandoen er en moderne logistisk virksomhed, der anskaffer og vedligeholder materiel og forsyninger til støtte for luftforsvarets luftoperationer.
Værdigrundlag: De tre grundlæggende værdier respekt, loyalitet og troværdighed er fundamentet for den indsats, der gennem udvikling, dialog og synlig ledelse skal løfte Flyvematerielkommandoens mission.

Det var med generalmajor Klaus G. Axelsens ord ”[...] værdier, som vi mener giver udtryk for, hvordan vi ønsker at være som chefer, ledere, medarbejdere og som virksomhed. Værdierne udtrykker nogle fælles grundholdninger, som vi mener, er karakteristiske for Flyvematerielkommandoen.”⁵⁰² Flyvematerielkommandoens værdigrundlag fik imidlertid kun kort levetid, inden materielkommandoen i 2006 blev en del af den værnshæls Forsvarets Materieltjeneste.

Forsvarskommissionen af 2008

I løbet af 2007 stod det i stigende grad klart, at Forsvaret var under massivt økonomisk pres. Der var på finansloven afsat 900 mio. kr. (prisniveau 2005) til Forsvarets internationale engagement, men det beløb var ikke nok til at dække alle udgifterne, hvor bl.a. forbruget af ammunition, køretøjer og reservedele i Irak og Afghanistan havde vist sig at være markant større end forventet. Derudover var en række materielanskaffelser blevet dyrere end planlagt, hvilket pressede Forsvarets økonomi yderligere. Samtidig led Forsvaret af et stort frafald blandt de ansatte, og i slutningen af 2009 var således 2.300 af Forsvarets 24.288 stillinger ubesatte. De ubesatte stillinger og de deraf følgende mindre lønudgifter mindskede i nogen grad det økonomiske pres, men øgede samtidig presset på organisationen og på de ansatte, hvor f.eks. kravet til, hvor mange måneder der skulle være mellem udsendelser, ikke kunne overholdes. En udvikling, der bidrog til, at stadig flere forlod Forsvaret. Den trængte økonomi var ifølge daværende chef for Flyvertaktisk Kommando, generalmajor S. Ø. Nielsen, hovedårsagen til, at ingen danske F-16-fly blev udsendt på internationale operationer i perioden 2005-2009, og udviklingen førte til, at det samfundsmæssige niveau igen igangsatte en omfattende undersøgelse af Forsvaret gennem en ny forsvarskommission.⁵⁰³ I regeringsgrundlaget for den Venstreledede regering, som tiltrådte i november 2007, stod der således, at der skulle nedsættes en forsvarskommission med henblik på ”forberedelse af et nyt forsvarsforlig for perioden efter 2009.”⁵⁰⁴ Kommissionen, der blev ledet af tidligere forsvarsminister Hans Hækkerup, fremlagde sin rapport ”Dansk forsvar – globalt engagement” den 26. marts 2009. Konklusionerne i kommissionsberetningen var ikke et brud med det hidtidige politiske krav til Forsvarets rolle. Antagelsen var fortsat, at der ikke var nogen militær trussel mod dansk territorium, og at der heller ikke ville opstå en sådan trussel frem til 2025. USA forventedes stadig at være verdens absolutte supermagt (men med en gradvis magtforskydning fra

502 ”Flyvevåbnet.” 2/2004. s. 24.

503 ”Dansk Forsvar - Globalt engagement”. Beretning fra Forsvarskommissionen af 2008. Forsvarsministeriet 2009. Hovedbind. s. 119, Fakta om Forsvaret 2010, s. 24, interview S.Ø. Nielsen 20171102 og Brøndum, Chr., ”Forsvar: F16 fly tømmer forsvars-kasse.” Berl. Tid., 23. februar 2003 og ”Dansk Forsvar - Globalt engagement”.

Beretning fra Forsvarskommissionen af 2008. Forsvarsministeriet 2009. Hovedbind. s. 10.

504 ”Mulighedernes samfund. Regeringsgrundlag.” Statsministeriet 2007, S. 66.

USA og Vesten mod Asien frem til 2025), og der ville fortsat være en række mindre internationale konflikter, hvor det danske forsvar kunne og burde indsættes for at sikre eller genskabe stabilitet og bistå med genopbygning efter konfliktens ophør. Forsvaret skulle således fortsat fokusere på det internationale engagement, og den vigtigste konklusion fra forsvarskommissionen var, at Folketinget burde tilføre Forsvaret flere penge – helt præcist 1,4 mia. kr. – der skulle sikre, at lagre af ammunition og reservedele blev genopfyldt.⁵⁰⁵

En del af forsvarskommissionens arbejde var nedsættelsen af ”Udvalget vedr. Forsvarets Materiel 2007”, der skulle ”foretage en vurdering af levetiden for Forsvarets materielsystemer og hovedmaterielgenstande med udgangspunkt i Forsvarets aktuelle materielsituation, materielanskaffelsesprojekter indeholdt i aftale om Forsvarets ordning 2005-2009, den teknologiske udvikling, samt det stigende, internationale engagement.”⁵⁰⁶ Ifølge dette udvalg var der kun én større materielanskaffelse til Flyvevåbnet på bedding, men denne var også af anseelig størrelse, idet det drejede sig om en erstatning af Flyvevåbnets 48 operative F-16-fly. Disse var påregnet en levetid frem til 2020, hvor de ville være både teknisk og operativt forældede. Flyvevåbnet var allerede i 1997 begyndt at kigge på, hvilket fly der skulle erstatte F-16-flyet, men først i 2005 havde processen nået det punkt, hvor Forsvaret kunne udsende en såkaldt ”request for information” til de potentielle kampflyleverandører. Ud fra de krav, som Flyvevåbnet her stillede, var det centrale, at flyet skulle være et ”NATO-kompatibelt multirollekampfly”.⁵⁰⁷ Flyet skulle passe til Danmarks strategiske forhold, hvilket betød, at det skulle være kompatibelt med Danmarks allierede, herunder især USA. Derudover skulle flyet være så fleksibelt som muligt og i stand til at være udsendt igennem længere tid.⁵⁰⁸ Kravene viser, at der fra Forsvarskommandoens og Flyvevåbnets side ikke var lagt op til en doktrinær ændring i forbindelse med anskaffelsen af det nye kampfly. Det skulle grundlæggende kunne det samme som F-16-flyet, bare bedre. Det eneste ekstra krav var, at flyet i en offensiv luftoperation skulle kunne gennemtrænge en fjendes luftforsvar relativt uset, hvilket krævede en form for ”stealthegenskaber”. Det var et trusselsscenario, som Flyvevåbnet ikke havde opereret i siden luftkrigen over Jugoslavien i 1999, men netop truslen fra serbiske missiler havde her spillet en stor og hæmmende rolle i luftkampagnen, hvorfor det gav god mening at satse på et fly, der ikke var så truet af fjendtlige missiler.⁵⁰⁹

Da Forsvarskommissionen af 2008 kiggede på anskaffelsen af nye kampfly, havde Forsvaret modtaget tilbud fra tre kampflyproducenter: amerikanske Boeing med flyet F-18 Super Hornet, svenske Saab med JAS 39 Gripen og amerikanske Lockheed-Martin med F-35 Joint Strike Fighter. Forsvarskommissionen kom imidlertid ikke med en anbefaling om, hvilket af de tre kandidater regeringen burde vælge. I stedet anbefalede kommissionen blot, at Flyvevåbnet fortsat skulle råde over en kampflykapacitet.

Af andre interessante elementer i førnævnte rapport er, at udvalget, modsat det lignende udvalg nedsat i forbindelse med Forsvarskommissionen af 1998, ikke kun kiggede på Flyvevåbnets flybaserede enheder. ”Udvalget vedr. Forsvarets Materiel 2007” gennemgik således også de nye radar- og bevogtningsbidrag, som Flyvevåbnet efter forsvarsforligene af 1999 og 2004 også kunne stille med til internationale operationer, og det viser, hvordan Flyvevåbnets palet var blevet udvidet i forhold til 1998.

505 Petersen 2012, s. 337, ”Dansk Forsvar - Globalt engagement”. Beretning fra Forsvarskommissionen af 2008. Forsvarsministeriet 2009. Hovedbind. Side 37 og 279-282.

506 ”Dansk Forsvar - Globalt engagement”. Beretning fra Forsvarskommissionen af 2008. Forsvarsministeriet 2009. Hovedbind. Side 164.

507 Boesen, J., ”Typevalg af kampfly i 1970'erne og i dag.” Krigsvidenskab.dk 2016.

508 ”Projekt Nyt Kampfly: Topchefer på research.” ”Flyvevåbnet.” 6/2008.

509 Krog 2015.

Aftale om Forsvarets ordning 2010-2014

På baggrund af forsvarskommissionens arbejde indgik et flertal af Folketingets partier den 24. juni 2009 et nyt forsvarsforlig, der skulle gælde frem til 2014. Centralt i forliget var et forsøg på at afhjælpe Forsvarets trængte økonomi. Forsvaret kørte i 2009 tre internationale missioner sideløbende i hhv. Kosovo, Irak og Afghanistan (med styrker fordelt på i alt syv baser). Det lagde et pres på økonomien, der var så stort, at Forsvaret ikke havde råd til at udsende F-16-fly til Afghanistan, selv om NATO bad om det. For at afhjælpe Forsvarets dårlige økonomi blev forsvarsbudgettet øget med 600 mio. kr. årligt, hvilket dog var langt fra de 1,4 mia. kr., som Forsvarskommissionen af 2008 havde anbefalet. Forsvarsbudgettet for 2010 lød på 25.328 mio. kr., hvilket i forhold til forsvarsforliget for 2004-2009 svarede til et fald fra 1,5 til 1,4 % af Danmarks BNP.⁵¹⁰

Forsvarsforliget løste således ikke Forsvarets økonomiske problemer, og forliget indeholdt derfor også beslutninger om både at udskyde en række planlagte projekter samt at bortskære endnu en række af Forsvarets kapaciteter. Det betød, at Hæren mistede størstedelen af sit artilleri, og i Flyvevåbnet blev antallet af operative kampfly reduceret fra 48 til 30. Beskæringen af antallet af operative F-16-fly betød, at Flyvevåbnet for første gang siden slutningen af 1980'erne havde det ønskede antal operative piloter til værnets fly, og Flyveskolen kunne derfor i 2011 midlertidigt indstille uddannelsen af piloter.⁵¹¹ Besparelserne ramte også Flyvevåbnets helikoptere, hvor Fennehelikopternes internationale kapacitet blev fjernet, så de fremover kun skulle varetage nationale opgaver. Samtidig blev Flyvevåbnets og Søværnets helikoptere samlet under Helicopter Wing Karup, der blev Flyvevåbnets største enhed.⁵¹²

På trods af beskæringerne skulle Flyvevåbnet stadig prioritere de internationale operationer og skulle ifølge forsvarsforliget kunne udsende op til tre internationale bidrag, der typisk ville omfatte transportfly, helikoptere, kampfly samt kontrol- og varslingsbidrag. Blot fire F-16-fly blev tilmeldt internationale operationer, hvilket kan ses som et tegn på, at det var vigtigere for Danmark at være med, end hvad Danmark mere specifikt bidrog med, samt at det danske flyvevåben nu var ved at nå en kritisk masse med hensyn til antallet af operative fly.

Forsvarsforliget i 2010 var denne afhandlings sidste forsvarsforlig og markerer således afslutningen på gennemgangen af Flyvevåbnets organisatoriske udvikling i perioden 1989-2011. Ændringerne af værnets havde været mange og grundlæggende, og af de tre ”ben” – operationer, logistik og force protection – som ifølge NATO definerer et flyvevåben, var der i det danske flyvevåben i 2011 kun operationer tilbage. Logistikken blev dog stadig varetaget af det danske forsvar, nu blot i regi af en værnsfælles materielkommando, mens force protection-elementet stort set var forsvundet. Bortfaldet af sidstnævnte betød, at Flyvevåbnet var afhængig af bidrag fra samarbejdspartnere fra f.eks. NATO, hvis det skulle operere i missioner, hvor force protection var et nødvendigt element.

Samtidig var hele Flyvevåbnet kommet på banen som enheder, der kunne udsendes til internationale operationer, en udvikling, der især tog fart efter nedlæggelsen af Hawkmissilsystemet i 2004, hvor Flyvevåbnets enheder indså, at de var i farezonen for at blive nedlagt, hvis de ikke var udsendelsesparate.

510 Brøndum, Chr. ”Forsvaret rammer økonomisk mur.” Berlingske Tidende, 19. april 2007 og Kiærskou, P., ”Hærens nye virkelighed.” Kronik. Politiken, 3. januar 2007.

511 Samtidig blev det årlige antal flyvetimer for F-16-piloterne sænket fra 180 til 140, og i stedet skulle piloterne i højere grad ”flyve” i de billigere simulatorer.

”Forligsimplicitering: Så kom direktivet.” ”Flyvevåbnet”, 5/2010, Kristensen 2017, s. 304”, Hvad er en flyveskole uden piloteløber?” og ”Starten på et nyt liv”, ”Flyvevåbnet.” 2/2011.

512 ”Navn og værn ændrer ingenting.” ”Flyvevåbnet.” 6/2010.

Den doktrinære udvikling 2000-2011

På det samfundsmæssige niveau var Operation Allied Force med til at gøre brugen af luftmagt populær både internationalt og hos de danske politikere, idet det gav verdens politikere det indtryk, at de med luftmagt alene kunne nå de ønskede politiske mål. Populariteten skyldtes tre ting: Luftmagt er nem og hurtig, idet indsættelse af fly ikke kræver stor forberedelse, før flyene kan være på plads i missionsområdet, og fly kan også nemt trækkes ud af konflikten igen, hvis det skulle vise sig nødvendigt. Prisen for sådanne flybaserede operationer er relativ lav sammenlignet med, hvad det koster at indsætte landstyrker, og sidst, men ikke mindst viste Operation Allied Force, at en luftkrig er relativ ”ren”, forstået på den måde, at tabene var minimale – både blandt egne styrker og civile. De tre elementer var hovedårsagen til, at også danske politikere i starten af det nye årtusind blev mindre tilbageholdende med at udsende danske fly til internationale operationer.⁵¹³

Udfasningen af ”Reglement for Flyvevåbnet 150”

Flyvevåbnets operative doktrin, det såkaldte ”Reglement for Flyvevåbnet 150” (RFLV 150), blev fra ca. 1998 og frem betragtet som Flyvevåbnets officielle luftmagtsdoktrin og brugt som grundbog i luftoperationer på bl.a. videreuddannelsestrin I (VUT I) på Flyvevåbnets Officersskole. I midten af 00’erne var undervisere på Flyvevåbnets Officersskole imidlertid af den opfattelse, at de krigshistoriske erfaringer fra krigen i Afghanistan og Irak havde udviklet luftmagtsdoktrintænkning inden for områder, som ikke blev dækket af RFLV 150 – eksempelvis brug af luftmagt i oprørsbekæmpelse. Der opstod derfor et ønske om en opdatering af doktrinen. Det er værd at bemærke, at ønsket om en opdatering kom fra skolestrukturen og ikke fra de operative eskadriller. Det er et tegn på, at RFLV 150 ikke i høj grad har været i brug i den operative del af Flyvevåbnet, hvor eskadrillerne mere har fokuseret på det taktiske niveau.⁵¹⁴

I årene omkring årtusindskiftet blev de oprindelige medlemmer af Flyvevåbnets doktringrouppe (FLYDOK) alle forfremmet til anden tjeneste i Flyvevåbnet, men det lykkedes at finde nye officerer, der kunne fortsætte arbejdet med doktrinudvikling. Arbejdet var dog helt frem til november 2010 baseret på frivillig deltagelse ved siden af havende tjeneste, hvilket kan tages som tegn på, at arbejdet ikke blev prioriteret højt af Flyvertaktisk Kommando.⁵¹⁵

Efter opfordring fra Flyvevåbnets Officersskole begyndte FLYDOK omkring 2005 arbejdet med en opdatering af RFLV 150. Den nye udgave fik arbejdstitlen ”Guidelines for the application of air power” og var tænkt udformet som en håndbog i luftoperationer. Den kom til at bestå af hhv. reviderede kapitler fra RFLV 150, kommenterede NATO-doktriner (AJP-3.3 og ”Guidelines to Operational Planning”) samt nyskrevne afsnit. Det bragte publikationens samlede omfang op på over 200 sider – næsten en firdobling i forhold til RFLV 150.

”Guidelines for the application of air power” blev i 2005 brugt i undervisningen på Flyvevåbnets Officersskole, hvor den dog ikke blev modtaget positivt af de studerende, og det blev efterfølgende besluttet kun at benytte dele af den i undervisningen. Samtidig var FLYDOK af den opfattelse, at NATO’s AJP-3.3 og ”Guidelines for Operational Planning” nu var blevet så udviklet, at behovet for en dansk doktrin var forsvundet. På den baggrund anbefalede FLYDOK, at RFLV

513 Rasmussen, M.V., ”Kapacitetsspecialisering.” Militært Tidsskrift 1/2004, s. 8ff og 18.

514 Barfod 2011.

515 I november 2010 fik FLYDOK sin officielle FTK-bestemmelse, der udstak udvalgets opbygning og opgaver m.v. Ifølge denne FTKBST 140-2 skal FLYDOK: ”(I) kontinuerligt søge at være ajour med NATO doktriner samt udviklingen inden for disse, (II) så vidt muligt holde sig ajour med udviklingen af nationale doktriner fra doktrinførende nationer, specielt doktriner fra de strategiske samarbejdspartnere, (III) indhente erfaringer fra aktuelle operationer, øvelser eller andre doktrinært relevante begivenheder. FLYDOK er ansvarlig for at tilegne sig disse erfaringer, og anvende dem i den doktrinære udviklingsproces, (IV) FLYDOK er, på vegne af FTK, ansvarlig for kommentering af AJP-3.3, samt hertil underliggende publikationer, som iværksat af NATO Standardization Agency.” FTKBST 140-2.

150 udgik, og at det videre arbejde med ”Guidelines for the application of air power” blev indstillet. Denne anbefaling blev fulgt, og i stedet overgik Flyvevåbnet til at basere sig på NATO’s doktriner, hvilket bl.a. tilsikrede, at Flyvevåbnets enheder blev i stand til umiddelbart at indgå i samarbejde med andre NATO-lande.⁵¹⁶

Som erstatning for RFLV 150 udarbejdede FLYDOK, der samtidig blev underlagt Flyvevåbnets Expeditionary Air Staff, et såkaldt ”CH-FTK Kompendium for Air Power 20xx – teori og praksis”, der beskriver og kommer med eksempler på anvendelse af luftmagt. Kompendiet er primært baseret på artikler fra militære tidsskrifter kommenteret af medlemmerne af FLYDOK og er dynamisk, hvilket indebærer løbende revidering udført af FLYDOK. Ud over førnævnte kompendium har FLYDOK udarbejdet en liste med ”recommended readings” for Flyvevåbnets officerer, stampersonel og civilt ansatte. Målet er at holde dem ajour med udviklingen, også i de ofte lange perioder, hvor de ikke er tilknyttet Forsvarets skoler. De centrale bøger på listen er efterfølgende blevet indkøbt i sæt til Flyvevåbnets etableringer, så ansatte her nemt kan få fat i dem.⁵¹⁷

Truslen mod Danmark

Før den 11. september 2001 var terror på listen over potentielle trusler mod Danmark og Danmarks allierede, men blot som et blandt flere forskellige trusselsscenerier. At truslen fra terror skulle få en så central plads, som den har fået efter terrorangrebene på USA den 11. september 2001, var der således ingen, der forudså.⁵¹⁸

De massive angreb den 11. september 2001 var en ny type trussel, som Forsvaret skulle lære at håndtere, idet Forsvaret skulle kunne reagere mod et lignende angreb på den danske hovedstad eller f.eks. det nærliggende atomkraftværk Barsebäck. Da terrorangrebene den 11. september var foregået med fly, var det naturligt, at begivenhederne for Flyvevåbnet betød en cementering af vigtigheden af at have et velfungerende og hurtigtreagerende afvisningsberedskab i Danmark. Beredskabet havde hidtil været fokuseret på afvisning af militære fly, men skulle nu i højere grad end tidligere også fokusere på, hvordan man skulle håndtere et eller flere civile fly, der ikke reagerede på kontroltårnets anvisninger eller optrådte mistænkeligt i dansk luftrum. I en sådan situation var de to F-16-fly, som Flyvevåbnet havde på 15 minutters varsel døgnnet rundt, det eneste reelle forsvar, og Flyvertaktisk Kommando fik allerede den 11. september 2001 ordre fra chefen for Flyvertaktisk Kommando, generalmajor Leif Simonsen, om at udarbejde et nyt luftforsvarsdirektiv, der skulle klarlægge, hvad Flyvevåbnet skulle gøre i en sådan situation. Flyvertaktisk Kommando udarbejdede dette direktiv, men da generalmajor Leif Simonsen blev pensioneret i 2005, var luftforsvarsdirektivet endnu ikke underskrevet af forsvarsministeren. Ifølge Leif Simonsen skyldtes dette, at ingen af periodens skiftende forsvarsministre ville tage ansvaret for en ordre til at nedskyde et passagerfly, der gik ”renegade”.⁵¹⁹ Uden den politiske underskrift lå beslutningen om at nedskyde et ”renegadepassagerfly” hos chefen for Flyvertaktisk Kommando. Jf. krigsførelsens kredsløb kan dette tages som et eksempel på en bevidst afkobling af forbindelsen mellem det samfundsmæssige

516 Dette gør sig, ifølge kommandørkaptajn Stig Meyer, chef for Søværnets Center for Taktik, også gældende for Søværnet, mens Hæren fortsat har sin egen nationale doktrin (det såkaldte Feltreglement 1). Her spiller det også ind, at kommandosproget i Hæren er dansk, men det i Flyvevåbnet og Søværnet hovedsageligt er engelsk.

517 I skrivende stund omfatter listen følgende bøger: ”Airpower for Strategic Effect” af C.S. Gray, ”Anti-Access Warfare. Countering A2/AD Strategies” af S. J. Tangredi, ”European Air Power. Challenges and Opportunities” af J. A. Olsen (red.) og ”Air Commanders” af J. A. Olsen.

518 Simonsen, L., ”An expeditionary air force. A Danish view.” NATO’s Nations and Partners for Peace 3/2003, s. 6.

519 ”Renegade” er den internationale betegnelse for et fly, der ikke flyver som planlagt og ikke reagerer på f.eks. opkald fra myndigheder på jorden.

niveau og Forsvarets doktriner.⁵²⁰ Ifølge generalmajor S. Ø. Nielsen, der afløste Leif Simonsen som chef for Flyvertaktisk Kommando, blev luftforsvarsdirektivet dog underskrevet i hans tid som chef, ligesom det blev afprøvet en enkelt gang ved en øvelse, der inkluderede daværende forsvarsminister Søren Gade.⁵²¹

Igen i krig mod Irak

Da den amerikanske regering under ledelse af præsident G. W. Bush i 2003 valgte at angribe Irak, medførte det stor politisk uenighed, både internationalt og internt i det danske folketing, hvor oppositionen ikke ville støtte en dansk deltagelse i krigen. Den danske regering under statsminister Anders Fogh Rasmussen valgte at slutte op om den koalition af lande, der støttede den amerikanske krig, og i foråret 2003 blev korvetten Olfert Fischer og ubåden Sælen stillet til rådighed for den amerikansk ledede koalition. At det blev Søværnet, der blev Danmarks bidrag, skyldes, at Olfert Fischer og Sælen i foråret 2003 allerede befandt sig i eller var på vej til Middelhavet og således var i nærheden af indsatsområdet i Den Persiske Golf.

Ifølge daværende forsvarschef, general H. Jesper Helsø, grundede den danske beslutning om ikke at stille enheder fra Flyvevåbnet til rådighed for aktionen mod Irak i to årsager: dels at Flyvevåbnet var engageret i Operation Enduring Freedom i Afghanistan, og dels at "[...] det enorme og livsvigtige arbejde med en kæmpeomstilling af hele Flyvevåbnet til helt nye opgaver og helt nye operationsformer krævede meget, samt vel også at meget at det avancerede udstyr, vi ville have brug for til at samoperere med de amerikanske styrker i denne meget offensive operation, kun var i planerne, bestilt eller på plads, men ikke installeret (F.eks link 16). Og da Danmark ikke var blevet anmodet om at stille flystyrker til koalitionen, holdt vi os passive."⁵²²

Selv om både Olfert Fischer og Sælen udførte relevante opgaver i forbindelse med krigen, var deres deltagelse heri endnu et tegn på, at det var vigtigere for regeringen, at Danmark deltog, end hvad Danmark deltog med. Det politiske signal var vigtigere end den egentlige militære værdi af det danske bidrag.⁵²³

Irakkrigen i 2003 var også et godt eksempel på, hvordan krigens hastighed også var steget med hensyn til, hvor hurtigt ens enheder skulle kunne være på plads i missionsområdet. Hvor det under Golfkrigen i 1990 havde taget seks måneder at få alle de luftstyrker, som skulle bruges i krigen, på plads i området omkring Irak og Kuwait, var den tilsvarende tid under Operation Allied Force i 1999 to måneder. Under Operation Enduring Freedom over Afghanistan var de amerikanske styrker på plads efter blot tre uger, mens det tog blot to uger at få styrkerne på plads inden angrebet på Irak i foråret 2003. Selv om konflikterne ikke er 100 % sammenlignelige, viser ovenstående, at det fra 1991 til 2003 var blevet både teknisk muligt og politisk opportunt at reducere enhedernes deployeringstid.⁵²⁴

520 Petersen 2012, s. 284, Stenstrup, M., "Terror: Luftvåben har frie hænder." Jyllands-Posten 1. oktober 2001 og interview Leif Simonsen 20170224, 35 min.

Forsvarskommandoen, "Forsvarskommandoens oplæg til regeringens beslutningsgrundlag for Forsvaret efter 2004." Forsvarskommandoen 25. november 2003.

521 Interview S.Ø. Nielsen 20171102. 1t05min.

522 Nørby 2007 og e-mail fra Leif Simonsen 20170401 og H. Jesper Helsø 20170417.

523 Flyvevåbnet var klar til at udsende et Dehawkmisilssystem til Tyrkiet som et lavtdækkende supplement til de hollandske Patriotmissilssystemer. Af ukendte årsager blev dette imidlertid ikke til noget. "Flyvevåbnet." 3/2004, s. 3, Nørby 2007 og Schaub 2015, s. 20.

524 Falk-Portved, S., "Udviklingen af Flyvevåbnets kampflykapacitet." Militært Tidsskrift 2/2005 og interview S.Ø. Nielsen 20171102, 50 min.

Nye øvelser og nye opgaver

Det ændrede trusselsbillede og de deri ændrede opgaver for Forsvaret er også tydelige i Flyvevåbnets øvelser i denne periode. Efter otte års pause genoptog Flyvevåbnet i 2004 deltagelsen i den amerikanske Red Flag-øvelse. Øvelsen var på dette tidspunkt gået fra at fokusere på luftkamp til i stedet at fokusere på Close Air Support ved brug af ”precision-guided munition”, hvilket passede med de deltagende luftvåbens nye fokus.⁵²⁵

Red Flag var ikke den eneste internationale øvelse, som Flyvevåbnet deltog i, og øvelsesscenarierne her viser, at ændringerne af opgaverne ikke kun havde påvirket det danske flyvevåben. Et eksempel herpå er en øvelse i Norge i 2005, der tog udgangspunkt i følgende scenarie: ”Provinsen Trondia ønsker løsrivelse fra hovedlandet Utopia. Naboprovinserne, Rana, grænser op til Trondias nordlige grænse. Volden og de etniske konflikter mellem trondianere og ranianere eskaleres. En FN-resolusion [sic] giver mandat til, at det internationale samfund griber militært ind i konflikten for at standse volden.”⁵²⁶ Med andre ord en kompliceret konflikt med flere interessenter, og hvor Forsvaret skulle løse de pålagte opgaver i et komplekst politisk miljø – i stil med de erfaringer, som Forsvaret havde fået under især konflikten i Jugoslavien i 1990’erne.

Taktisk øvede Flyvevåbnet her i et bjergrigt, sneklædt terræn i Norge, og der blev fokuseret på evnen til hurtig deployering, flyvning 24 timer i døgnet samt taktisk flyvning i lav højde. Dertil kom evnen til at samarbejde med allierede samarbejdspartnere, ligesom man øvede ”network-centric warfare” – evnen til hurtigt at udveksle informationer og til snævert taktisk samvirke mellem enheder på jorden og fly og helikoptere i luften. Flyvevåbnets F-16-fly øvede dog stadig evnen til at opnå og fastholde luftherredømmet over et givent område, hvilket også inkluderede øvelser i luftkamp.⁵²⁷

På den hjemlige front begyndte Flyvevåbnets helikoptere, transportfly og jagerfly i 2007 at deltage i Jægerkorpsets årlige øvelse Night Hawk, hvor også fly fra Danmarks NATO-allierede og fra Sverige deltog. Målet med øvelsen var at skabe et øget samarbejde mellem Jægerkorpset og Flyvevåbnet, som formuleret af kaptajn (og tidligere pilot i Hærens Flyvetjeneste) Jacob Bach Meldal fra Jægerkorpset i 2007: ”Helikopteren og jægerne skal være som en organisme.”⁵²⁸ Ud over øvelserne med helikopterne deltog Eskadrille 721 med bl.a. faldskærmsspring, drop af materiel og landinger på midlertidige landingsbaner, mens F-16-fly fra Fighter Wing Skrydstrup øvede Close Air Support. Night Hawk-øvelsen er siden blevet en af Flyvevåbnets og Forsvarets centrale årlige øvelser og er et godt eksempel på Forsvarets stigende tendens til at tænke og operere ”joint”.⁵²⁹

I 2010 begyndte danske F-16-fly desuden at deltage i den amerikanske øvelse Green Flag, der fokuserer på Close Air Support og samvirke med styrker på jorden.⁵³⁰

“In search of a mission?” Fennehelikoptere til Helmand

Flyvevåbnet blev i foråret 2008 igen involveret i krigen i Afghanistan, men denne gang var det hverken F-16- eller transportfly, der skulle af sted. I stedet blev det fire Fennehelikoptere fra Eskadrille 724 under Helicopter Wing Karup, der blev sendt til den uroplagede Helmandprovins, hvor de skulle varetage opgaven som spejdere for det danske troppebidrag i provinsen. Foruden de

525 Schaub 2015, s. 15.

526 ”På sky-tur i den norske vinter.” ”Flyvevåbnet.” 9/2005.

527 ”Krævende øvelse i Norge.” ”Flyvevåbnet.” 1/2007, ”Hercules bliver mere taktisk.” ”Flyvevåbnet.” 6/2008 og ”Vintertræning med godt udbytte.” ”Flyvevåbnet.” 2/2010.

528 http://www.dkscan.dk/e107_plugins/forum/forum_viewtopic.php?7344.post

529 ”Hercules til taktisk brug” og ”F-16 støttede Jægerkorpset i international øvelse.” ”Flyvevåbnet.” 5/2009 og E-mail fra Karsten F. Jensen (KAJ) 20171023.

530 Kristensen 2017, s. 305.

fire helikoptere bestod det udsendte hold af ca. 70 mand. Fennehelikoptererne havde i 2007 varetaget en lignende opgave i Irak, og udsendelsen til Afghanistan var dermed et brud med Flyvevåbnets ønske om kun at udsende de ansatte hver 18. måned. I stedet var Fenneceskadrillen kun hjemme i ca. seks måneder, før den igen blev udsendt, og beslutningen om udsendelse kom tilmed med meget kort varsel, hvilket skabte frustration i eskadrillen.⁵³¹

Det kom efterfølgende frem, at Hæren ikke havde bedt om støtte fra de danske Fennehelikoptere. Hæren havde bedt om transporthelikoptere til taktisk troppetransport, men de bestilte Merlinhelikoptere til denne opgave var som nævnt i næste afsnit blevet overdraget til det britiske forsvar. Dette blev af bl.a. oberst i Hæren Lars Møller og politikerens Holger K. Nielsen udlagt sådan, at udsendelsen var et forsøg fra Flyvevåbnets side på at sikre, at Fennehelikoptererne ikke blev udfaset pga. mangel på brug. At dette har spillet ind, kan ikke afvises, bl.a. fordi de udsendte danske styrker allerede rådede over mindre observationsdroner, der til dels kunne det samme som Fennehelikoptererne. Det har dog ikke på baggrund af de gennemgåede arkivalier været muligt at afgøre, om dette er tilfældet.⁵³²

Fennehelikoptere i Afghanistan sommeren 2008. Udsendelsen kostede i alt ca. 30 mio. kr. (R. Dyrholm/Helicopter Wing Karup)

Rent operativt var den afghanske natur med høje temperaturer om dagen og kulde om natten en stor udfordring for de danske helikoptere og for deres vedligeholdelsespersonel.⁵³³ Fennehelikoptererne var i Afghanistan i fem måneder, og en af de udsendte piloter omtalte efterfølgende missionen som

531 "Fennec til Irak." FLYV november 2005, "Jeg skal i krig igen." Flyvevåbnet 3/2008, Møller, 2008, s. 181-191, "Grundlig planlægning i en fart." "Flyvevåbnet." 5/2009 og "Sommetider går det rigtig stærkt." "Flyvevåbnet." 3/2010.

532 Møller, L., "Det danske Pearl Harbor. Forsvaret på randen af sammenbrud." København 2008, s. 181-191.

533 "Helikoptere bliver udfordret i Afghanistan." "Flyvevåbnet." 3/2008.

”[...] nok [...] den farligste flyvende mission, Danmark nogensinde har deltaget i.”⁵³⁴ Udsendelsen krævede også introduktion af ny teknologi i form af flares til beskyttelse mod skulderbårne missiler (MANPADS). Da Flyvevåbnet ikke selv rådede over dette udstyr til Fennehelikoptererne, måtte Eskadrille 724 låne af det hollandske og britiske forsvar.⁵³⁵

Det udsendte hold led ingen tab i Afghanistan, men chefen for Eskadrille 724 udtalte i december 2008, at eskadrillen, efter tre udsendelser på tre år (to til Irak og en til Afghanistan), havde brug for minimum ét og helst to års udsendelsespause, så piloter og teknikere kunne hvile ud. Denne periode skulle ud over hvile og eftersyn også bruges på en række nye øvelser, der på baggrund af udsendelserne til Irak og Afghanistan skulle lede til udarbejdelsen af nye doktriner for operationer i sådanne missionsområder.⁵³⁶

Taktisk troppetransport

Årsagen til, at Flyvevåbnet i 2004 bestilte 14 nye helikoptere og ikke blot otte, som redningsberedskabet krævede, var, at seks af de nye helikoptere var tiltænkt en ny rolle i Flyvevåbnet: taktisk troppetransport af Hærens personel og materiel. På de internationale operationer havde helikoptere vist sig at være en knap ressource, og derfor var der meget vundet, hvis det danske forsvar selv rådede over denne kapacitet.

Opbygningen af evnen til taktisk troppetransport med de nye helikoptere blev imidlertid forsinket, da Forsvaret som tidligere nævnt i 2007 gik med til at overdrage seks af de modtagne Merlinhelikoptere til det britiske forsvar, som havde ”desperat”⁵³⁷ brug for helikoptere til sine operationer i Afghanistan. Her støttede de britiske helikoptere bl.a. de danske tropper i Helmandprovinsen, og derved var tilbageleveringen af de danske helikoptere indirekte med til at støtte de danske tropper i landet. Det danske forsvar fik dog ikke råderet over de britiske helikoptere. Flyvevåbnet gik med til denne handel, bl.a. fordi det lettede det pres, der var på Helicopter Wing Karup, som på dette tidspunkt sideløbende både skulle udskifte Sikorsky S-61-helikopteren med Merlin og samtidig opbygge en helt ny kapacitet inden for taktisk troppetransport.⁵³⁸

I stedet fik Danmark seks nye helikoptere, der blev leveret i årene 2009-2010, og først derefter kunne Helicopter Wing Karup for alvor begynde at oparbejde en evne til taktisk flyvning med helikoptererne. I den mellemliggende periode havde 11 danske piloter og teknikere fra Eskadrille 722 udnyttet et britisk tilbud om at komme til England og her få undervisning hos Royal Air Force i taktisk troppetransport med helikoptere. Enkelte af de udsendte danskere fik tilmed mulighed for at komme med de britiske helikoptere til Helmand. Målet med dette var at fremskynde den efterfølgende opstilling af den danske helikopterbaserede taktiske troppetransport, og det lykkedes. På trods af dette betød forsinkelsen, at Eskadrille 722's evne til taktisk troppetransport med helikoptere først blev operativ, efter at hovedparten af de danske tropper var blevet trukket hjem fra Afghanistan. Danske helikoptere har dog siden været udsendt til at støtte Danmarks allierede i landet.⁵³⁹

534 ”Jeg skal i krig igen.” Flyvevåbnet 3/2008 og Møller 2008, s. 181-191.

535 ”Flare skal beskytte Fennec i Irak.” ”Flyvevåbnet.” 13/2005.

536 ”Skræddersyet CSAR til Eskadrille 724.” ”Flyvevåbnet.” 3/2009 og ”Fleksibel fremtid.” ”Flyvevåbnet.” 6/2008.

537 Brøndum, Chr. & Lumby, E., ”Politikere kræver erstatning for køb af helikoptere.” Berl. Tid., 2/2 2008.

538 ”Sigtbarhed nul – operative helikoptererfaringer fra Helmand.” ”Flyvevåbnet.” 1/2010, interview S.Ø. Nielsen. 20171102. 40 min. og interview H. Kanstrup 20171124.

539 FKO 2008, ”EH101 - på vej mod taktisk troppetransport.” ”Flyvevåbnet” 5/2010 og ”Det er det sværeste, jeg har prøvet i en helikopter.” ”Flyvevåbnet” 2/2009.

Dansk EH 101-troppetransporthelikopter i Afghanistan i 2014. (FLV Foto)

For Eskadrille 722 betød opstillingen af evnen til taktisk troppetransport, ifølge pilot Knud Kaj Petersen, en mentalitetsændring i eskadrillen, hvor man fra civilt orienteret redningsberedskab nu også skulle til at fungere som en militær organisation med alt, hvad det indebar af våbenfærdigheder og mere aggressiv flyvning end hidtil. Ifølge Knud Kaj Petersen betød dette indledningsvis en opsplitning af eskadrillen, hvor den ene gruppe fokuserede på SAR-beredskabet, mens den andre gruppe arbejdede med taktisk flyvning. Ifølge oberst Henrik Rieland Kanstrup, der i skrivende stund er chef for Helicopter Wing Karup, har wingen siden arbejdet ihærdigt på at modgå denne opsplitning bl.a. ved at sikre, at samtlige piloter kan flyve både redningsberedskab og taktisk troppetransport.⁵⁴⁰

Påvirkningen fra NATO

I NATO satte erfaringer fra Operation Allied Force yderligere fart i en allerede igangværende udvikling hen imod endnu en ændring af alliancen. NATO-landene begyndte i slutningen af 1999 en proces, hvor man kiggede på effekten af de tilmeldte styrker snarere end på, hvor meget de enkelte lande stillede til rådighed for NATO.⁵⁴¹ Udviklingen betød, at de enkelte landes NATO-tilmeldte styrker fremover, med generalløjtnant P. P. Olsens ord, skulle være ”available, deployable og sustainable,” det vil sige til rådighed for NATO, i stand til indsættelse med kort varsel og i stand

540 ”Eskadrille 722 yder hjælp på kryds og tværs.” Flyvevåbnet, 6/2004, ”Magiske MERLIN.” FLYV 11/2008, interview K.K. Petersen 20170523 og interview H.R. Kanstrup 20171124.

541 Interview Helsø. FORNYHIST, bånd IV og ”Defence Capabilities Initiative (DCI). December 1999. Overview.” <http://www.nato.int/docu/comm/1999/9912-hq/fs-dci99.htm>

til at forblive operative i et missionsområde så længe som påkrævet.⁵⁴² De dele af NATO-landenes forsvar, som ikke levede op til disse krav, var irrelevante for NATO. Det betød, at det hidtidige fokus på størrelsen af medlemslandenes forsvar (målt på forsvarsbudgettets andel af BNP) gled i baggrund til fordel for et fokus på, hvor mange enheder de respektive lande stillede til rådighed for alliancen, styrkernes ”caveats”, samt hvor lang tid styrkerne kunne forblive i et missionsområde. Som daværende forsker ved Syddansk Universitet Jens Ringsmose skriver, indbefattede dette, at NATO begyndte at fokusere mere på medlemslandenes ”output” end på deres ”input”. Denne tilgang var en fordel for Danmark, idet det danske forsvarsbudget bevægede sig stadig længere væk fra NATO’s ønske om, at medlemslandene brugte 2 % af BNP på deres forsvar.⁵⁴³

Den kapacitetsbaserede tilgang lå til grund for den opdatering af alliancens strategiske koncept, som blev vedtaget på NATO-topmødet i Prag i november 2002. Her blev NATO-alliancen omstillet fra en defensiv forsvarsalliance med et fast geografisk operationsområde til en global sikkerhedspolitisk organisation. Som led i denne udvikling oprettede NATO en ny reaktionsstyrke ved navn NATO Response Force. Denne erstattede de hidtidige Immediate Reaction Forces og Rapid Reaction Forces og skulle være en fast sammensat multinational styrke, der kunne deployeres med få dages varsel og forblive operativ i et missionsområde så længe som påkrævet. Der var tale om en stor og slagkraftig styrke, hvis flydel skulle kunne klare op til 200 flytogter pr. dag, men styrken skulle også kunne varetage andre opgaver end egentlig krig og f.eks. kunne bidrage til stabilisering og katastrofehjælp ved naturkatastrofer og lignende. For Flyvevåbnet betød opstillingen af NATO’s Response Force dog indledningsvis ikke den store ændring, idet der ikke blev ændret på hverken antallet af tilmeldte fly eller deres reaktionstid. NATO’s Response Force blev erklæret delvis operativ den 15. oktober 2003 og fuldt operativ i november 2006.⁵⁴⁴

NATO’s omstilling i de første år af det 21. århundrede til en global sikkerhedsorganisation, der skulle kunne indsættes, hvor som helst der var behov for det, krævede, at NATO kunne få sine styrker flyttet fra Europa og USA og frem til de nye ”out of area-missionsområder”, og at man efterfølgende kunne holde styrkerne forsynet. Dette var et skifte fra strategien under Den Kolde Krig, hvor NATO som en defensiv organisation havde forventet, at fjenden ville komme til NATO. NATO var allerede i 1999 begyndt at kigge på alliancens evne til at deployere større styrker uden for alliancens hidtidige nærområde. Både de to støtteskibe, som i 1999 blev bevilliget til Søværnet, og samme forligs beslutning om at indkøbe nye Herculesfly til Flyvevåbnet var delvis begrundet i et dansk politisk ønske om at bidrage til at øge NATO-alliancens transportkapacitet.⁵⁴⁵

Udviklingen af NATO’s transportkapacitet tog rigtig fart efter den 11. september 2001 og den følgende krig i Afghanistan. NATO’s erfaringer fra krigen var, at alliancen manglede strategisk transportkapacitet, altså evnen til at flytte styrker fra de hjemlige baser og frem til missionsområdet. Opstillingen af den nye NATO Response Force medførte en frygt i NATO for, at man – med kontreadmiral T. Ø. Jørgensens ord – byggede ”en Ferrari uden hjul”. Det skal forstås på den måde, at NATO med sin Response Force fik en meget slagkraftige styrke, der samtidig var ude af stand til at komme fra NATO-landene og ud til missionsområdet. I et forsøg på at modgå dette vedtog NATO-alliancen de såkaldte ”Prague Capabilities Commitments”, der skulle sikre, at medlemslandene opprioriterede alliancens evne til at stille transportkapaciteter til rådighed for

542 Interview P.P. Olsen 20170531. 05 min. og Rynning 2004, s. 20ff.

543 Ringsmose 2007, s. 7 og 19.

544 Anrig 2011, s. 21, Petersen 2004, s. 481, Rynning 2004, s. 20ff og Årlig Redegørelse 2002, s. 41ff, Sloan 2008, s. 81-82 og Årlig redegørelse 2001, s. 41ff.

545 Hvidt, Chr., ”Forsvaret efter forsvarsaftalen af 25. maj 1999, forventninger og visioner.” Militært Tidsskrift, juni 2000 og Nørby, S. og Wismann, T., ”Absalon og Esbern Snare. Søværnets Støtteskibe af Absalon-klassen.” Helsingør 2016.

alliancen. Pragaftalen bundede i et amerikansk ønske om, at resten af NATO også tog sin del af slæbet omkring alliancens logistik, der led under, at disse opgaver var mindre højtprofilerede end at stille f.eks. F-16-fly til rådighed.⁵⁴⁶

I 2007 var det på tale, at Danmark sammen med ”en række NATO-lande” skulle anskaffe tre eller fire store transportfly af typen Boeing C-17 Globemaster III, der skulle indkøbes og drives som et fælles NATO-projekt. Projektet blev realiseret, men idet projektet havde en anslået pris på 3,5 mia. kr., blev det uden dansk deltagelse. I stedet valgte Forsvarskommandoen en ren dansk løsning. Pragaftalen havde inspireret Søværnet til at udvikle det såkaldte ARK-projekt, hvor Søværnet havde leaset en transportkapacitet hos det danske rederi DFDS. Denne transportkapacitet blev derpå stillet til rådighed for NATO, men i de perioder, hvor alliancen eller Søværnet ikke havde brug for skibene, indgik de i DFDS’ normale rutenet, hvilket var med til at holde udgifterne til projektet nede. Søværnets ARK-projekt blev en succes, og i 2007 igangsatte Forsvarskommandoen et lignende projekt, der fik navnet LUFTARK eller LARK. Projektet var ikke Flyvevåbnets, men blev styret af Forsvarskommandoen med inddragelse af ekspertise fra Flyvevåbnet, og Flyvevåbnet kom også efterfølgende til at stå for driften af projektet.⁵⁴⁷

LUFTARK var ikke tænkt som erstatning for de danske fly i Air Transport Wing, men skulle give eskadrillen ”luft” til at udvikle og finpudse evnen til taktisk flyvning og støtte til allierede styrker på landjorden. Dette mål skulle nås ved at flytte en del af Danmarks og NATO’s behov for strategisk transport af personel og forsyninger over på civile firmaer, og Forsvarskommandoen indgik derfor kontrakt med et civilt flyselskab, der stillede to transportfly af typen Ilyushin 76 til rådighed. Konceptet var, at Forsvaret bandt sig til at benytte det civile firmas fly et vist antal timer om året, og de timer, som det danske forsvar ikke brugte flyene, blev de stillet til rådighed for andre NATO-medlemslande. Konceptet viste sig at være brugbart i forbindelse med støtten til de danske enheder i Afghanistan, men var ikke så fleksibelt som Flyvevåbnets egne transportfly, når det kom til beflyvning af farlige destinationer. Her skabte bl.a. flyselskabernes forsikringsvilkår ofte forsinkelser, og i flere tilfælde ville Flyvertaktisk Kommando kun gå med til, at de civile selskaber transporterede værnets materiel og ikke dets personel, da sikkerheden hos firmaets fly ikke blev vurderet høj nok. LUFTARK har af disse årsager ikke været så stor en økonomisk succes som Søværnets ARK-projekt, men eksisterer i skrivende stund stadig.⁵⁴⁸

På Pragtopmødet besluttede NATO også, efter amerikansk ønske, at tage skridt til at mindske den ”power differential”, som den britiske Air Vice Marshal Tony Mason som nævnt tidligere havde identificeret som en af erfaringerne fra Operation Allied Force, og som også eksisterede med hensyn til NATO-landenes hær- og flådestyrker. Det førte til en beslutning om at oprette en NATO-kommando ved navn Allied Command Transformation. Kommandoen, der officielt blev oprettet i juni 2003, og som stadig eksisterer, har til opgave at bistå alliancelandene med militær transformation både på det teknologiske, doktrinære og organisatoriske niveau. Som led i denne omstilling oprettede NATO også et multinationalt Joint Air Power Competence Centre, der skulle bistå medlemslandenes luftvåben med denne omstilling.⁵⁴⁹

546 O’Hanlon, M., ”Transforming NATO: The role of European forces.” Survival 3/1997, Forsvarsforliget 2004, s. 11 og Interview T.Ø. Jørgensen 20171011.

547 Flyv 1/2007, Weinrod 2014, s. 2 og ”Dansk forsvar Globalt engagement”, Bilagsbind 1, s. 15, ”Notat vedr. FTK notat vedrørende erfaringer med LUFTARK.”

Flyvertaktisk Kommando, 5. juni 2012 og ”Danmark øger transportkapaciteten.” ”Flyvevåbnet”, 16/2006, s. 29.

548 ”Mørket er den værste modstander.” ”Flyvevåbnet.” 1/2011 og ”Luftens ark – et godt bud.” ”Flyvevåbnet.” 3/2010, ”Luftark flyver Lynx-helikopter til Island.”

”Flyvevåbnet.” 5/2009 og Interview S.Ø. Nielsen. 20171102. 32 min.

549 Ek 2006, s. 2, www.act.nato.int, Fiorenza, N., ”Transforming NATO air power. New ‘Competence Center’ set to open.” Armed Forces Journal, December 2004 og www.japcc.org.

Organisatorisk var en af NATO's erfaringer, at der var et behov for en (endnu) mere strømlinet organisation, og i løbet af de første år af det 21. århundrede blev 63 NATO-hovedkvarterer reduceret til 20. For det danske flyvevåben betød det, at BALTAP-hovedkvarteret i Finnerup nær Karup i 1999 blev overført til et nyt værnssfælles Joint Headquarters Northeast, der også lå i Finnerup. Det nye hovedkvarter fik dog en kort levetid og blev nedlagt i 2002, hvor Flyvevåbnet skiftede til i krigstid at være underlagt Headquarters Allied Air Forces Ramstein i Tyskland.⁵⁵⁰

Air policing. Ny opgave til Flyvevåbnet

Flyvevåbnet havde som tidligere nævnt kun i meget begrænset omfang været involveret i PfP-samarbejdet med de tidligere Warszawapagtlande i Østersøområdet. Dette ændrede sig, da Estland, Letland og Litauen blev optaget i NATO den 2. april 2004. De tre baltiske lande rådede ikke over egne luftvåben og kunne derfor ikke på egen hånd håndhæve suveræniteten over deres luftrum. NATO besluttede derfor at iværksætte det såkaldte Baltic Air Policing-program, hvor en række NATO-lande på skift stiller kampfly og støtteudstyr til rådighed for suverænitets håndhævelsen i luften over de tre lande. I Danmark var der fra politisk side et ønske om, at Flyvevåbnet deltog i denne operation, og fra den 1. juli til den 14. oktober 2004 havde Flyvevåbnet for første gang fire F-16-fly og i alt ca. 75 mand udstationeret på basen Siauliai i Litauen, hvorfra de bidrog til overvågning og beskyttelse af de tre baltiske landes luftrum. Danmark overtog opgaven fra Belgien, der havde været det første luftvåben i Baltic Air Policing, og Flyvevåbnet varetog derudover opgaven i perioden januar-maj 2009 og igen i september 2011-januar 2012.

I september 2006 blev opgaven udvidet, da NATO også overtog opgaven med at patruljere Islands luftrum, efter at det amerikanske flyvevåben havde trukket sig tilbage fra øen. Her deltog Flyvevåbnet med fire F-16-fly i perioderne marts 2009 og marts 2010 (i 2009 varetog Flyvevåbnet således i en kort periode afvisningsberedskabet over både Danmark, Baltikum og Island samtidig).⁵⁵¹

Krigen over Libyen

Den 15. februar 2011 nåede det såkaldte "arabiske forår" det nordafrikanske land Libyen, nærmere bestemt landets næststørste by Benghazi. Det "arabiske forår" involverede et oprør mod Libyens mangeårige diktator Muammar Gaddafi, og i de følgende uger var verden vidne til, hvordan Gaddafis styrker meget hårdhændet forsøgte at slå oprøret ned. Som følge af bl.a. FN's vedtagelse af "responsibility to protect-princippet"⁵⁵² i 2005 valgte FN den 17. marts 2011 at vedtage FN-resolution nr. 1973, der etablerede en NATO-ledet flyveforbudszone over Libyen. Resolutionen gik dog videre end til blot at etablere et flyveforbud, idet den med ordene "use all necessary measures

550 Falk-Portved, S., (red.), "CAOC Finderup 1993 - 2013." Flyvevåbnets Historiske Samling 2013.

551 Falk-Portved, S., "Udviklingen af Flyvevåbnets kampflykapacitet." Militært Tidsskrift 2/2005 og Interview Kresten D. Andersen 20170223, 11 min., Innset, B.,

"Utviklingen i dansk forsvar - et norsk syn." Militært Tidsskrift, 3/2009, s. 4, Kristensen 2017, s. 380ff, "F-16 ud i kulden" og "Fighter Wing Skrydstrup er NATOs politi i luften." "Flyvevåbnet." 1/2009, "Flyvevåbnet hjalp fem lande samtidig." "Flyvevåbnet." 4/2009, "ISLAPS står for samarbejde" og "Når missionen bliver hot."

"Flyvevåbnet." 3/2010, "Flyvevåbnet passer på Island." "Flyvevåbnet." 2/2010, Pradhan-Blach, F., "NATO-luftrums overvågning over Baltikum (NATO Air Policing mission in the Baltic States)." København 2014 og Schaub 2015, s. 8-9.

552 "Responsibility to protect" (R2P) går i al enkelthed ud på, at hvis et land ikke selv kan eller vil beskytte sin civilbefolkning mod folkedrab, krigsforbrydelser, etnisk udrensning og forbrydelser mod menneskeheden, så har det internationale samfund, med FN i spidsen, et ansvar for at skride til handling for at sikre fred, sikkerhed og overholdelse af menneskerettighederne i det pågældende land.

to protect civilians from attacks by forces led by Muammar Gaddafi”⁵⁵³ også åbnede op for en egentlig involvering i borgerkrigen i landet.

Som med luftkampagnen mod Jugoslavien i 1999 gik den amerikanske præsident allerede ved konflikten begyndelse ud og meddelte, at der ikke ville blive tale om at indsætte amerikanske landstyrker i Libyen. NATO skulle således som i 1999 løse den pålagte opgave ved hjælp af luftmagt alene. Igen som i Kosovo i 1999 var der dog lokale oprørsstyrker på jorden i Libyen, hvilket var med til at tvinge Gaddafis styrker ud i det åbne, hvor de kunne engageres af fly.⁵⁵⁴

I Danmark vedtog et enigt folketing den 18. marts 2011 beslutningsforslag B 89 om at stille et dansk militært bidrag til rådighed for en international militær indsats i Libyen ”med henblik på at beskytte civilbefolkningen i landet.”⁵⁵⁵ Næste morgen lettede seks danske F-16-fly fra Flyvestation Skrydstrup med kurs mod Naval Air Station Sigonella på Sicilien. Den hurtige reaktionstid skyldtes, at bl.a. chefen for Fighter Wing Skrydstrup allerede i begyndelsen af marts havde indledt planlægningen af en dansk udsendelse, hvis Folketingets politikere skulle vælge denne løsning. Den hurtige deployering betød også, at der ikke var tid til at etablere udsendelsen i regi af EPAF/EEAW.⁵⁵⁶ Blot 36 timer efter vedtagelsen af B 89 var de danske fly klar til at indgå i den internationale styrke, der indledningsvis skulle håndhæve et flyveforbud over Libyen, men som allerede få dage efter kom i kamp med Gaddafis styrker. I de følgende uger og måneder kom de fire danske F-16-fly til at stå for ca. 20 % af alle bombninger i det, som først blev kendt som Operation Odyssey Dawn (den 18.-31. marts 2011, amerikansk ledet) og siden som Operation Unified Protector (den 31. marts-31. oktober 2011 i NATO-regi).⁵⁵⁷

Den danske deltagelse i luftkrigen over Libyen viste, at Flyvevåbnets omstilling nu var nået så langt, at Flyvevåbnet, som under hovedparten af Operation Allied Force i 1999 kun havde kunnet deltage med fly i en defensiv luftforsvarsrolle, under Operation Odyssey Dawn og Operation Unified Protector nu tydeligt besad de teknologiske kapaciteter, som var krævet for at få en central plads i operationen.⁵⁵⁸

Ved afslutningen på denne afhandlings interesseperiode i 2011 viste Flyvevåbnet således, at det trods udfordringerne var lykkedes at omstille det danske flyvevåben fra et garnisonsflyvevåben centreret omkring Danmark til et ”expeditionary air force” med global rækkevidde.

553 Gregory 2015, s. 159.

554 Gregory 2015, s. 11 og Olsen m.fl. 2017, s. 170ff.

555 <http://www.ft.dk/samling/20101/beslutningsforslag/b89/index.htm>

556 Interview S.Ø. Nielsen 20171102. 51 min. og Kristensen 2017, s. 312ff.

557 ”Notat vedr. forsvarrets deltagelse i Libyen missionen.” Forsvarskommandoen. 1. september 2012. Samtlige de kastede bomber under både Operation Odyssey Dawn og Operation Unified Protector var ”precision guided munitions.”

558 Interview Claus Cidric 20150916 og Schaub 2015, s. 11 og Olsen 2017, s. 175.

Deltagelsen i luftkrigen over Libyen gav også Flyvevåbnet sit første bataljemaleri, der er blevet ophængt på Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot, hvor lignende billeder viser Hæren og Søværnets gloværdige sejre og nederlag i Danmarks historie. Maleriet var et af tre malerier, som Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot bestilte. De to andre viser hhv. Hæren i Afghanistan og Søværnet i Adenbugten. Flyvevåbnets maleri, der er lavet af Peter Carlsen, viser to F-16-fly over den libyske ørken. Det ene fly mangler et missil, og i nederste højre hjørne ser man en fjern røgsky. Nederst på billedet ses en frise, der viser forskellige snapshots fra krigen: danske piloter, Muammar Gaddafi, en natlig lufttankning af et (dansk) F-16, en bombedetonation og libyske oprørere.⁵⁵⁹

⁵⁵⁹ "Flyvevåbnets første bataljemaleri viser luftkrigens distance." Lokalavisen.dk 12. april 2014 samt Lyngby, T. (red.), "Libyen 2011." Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg 2014.

Delkonklusion 3

I den krig mod terror, som brød ud efter terrorangrebene på USA den 11. september 2001, var der igen bud efter det danske forsvar og Flyvevåbnet. Operation Allied Force i 1999 havde givet både det internationale og samfundsmæssige niveau det indtryk, at de kunne opnå de ønskede militære mål ved stort set kun at benytte fly, og at sådanne luftkampagner var relativt billige, ”rene” og nemmere at slippe ud af igen, end hvis man havde tropper på landjorden. Det banede vejen for en yderligere teknologisk udvikling af det danske flyvevåben, som fik økonomiske midler til at indhente det teknologiske efterslæb, som var blevet tydeligt under den danske deltagelse i Operation Allied Force. Teknologien blev således styrende for udviklingen i denne periode. De nødvendige investeringer var store, men det var prisen for at være med også, selv om introduktionen af nyt udstyr indledningsvis var med til at blokere for, at danske fly deltog i krigen mod Irak i 2003. Introduktionen af det nye udstyr lagde et hårdt pres på Flyvevåbnets organisation, hvilket bl.a. var med til at forsinke, at de nye helikoptere blev operative.

Sideløbende skete der en organisatorisk beskæring af Flyvevåbnet, som udhulede værnets udholdenhed, men i krigene efter 2001 var det – sat på spidsen – vigtigere, at Danmark deltog, end hvad Danmark bidrog med, og Forsvarets reaktionstid blev vigtigere end dets udholdenhed. At det politiske signal var vigtigere end den militære værdi, var også tydeligt, da de danske politikere i 2002 indledningsvis ville stille med blot to F-16-fly i krigen i Afghanistan. Takket være pres fra Flyvevåbnet lykkedes det dog via EPAF-samarbejdet at få det danske bidrag øget til en størrelse, som gjorde det muligt for danskerne at spille en reel rolle i krigens gang.

Krigen i Afghanistan blev modellen for fremtidens krige med sit fokus på fly- og specialstyrker og vestlig højteknologi mod en militært underlegen fjende. Krigen har dog også vist, at hvis de politiske mål med krigene skal nås, kræver det vestlige soldater på jorden. Den danske hær blev derfor engageret i både krigen i Afghanistan og krigen i Irak – begge steder støttet af Flyvevåbnet, hvis F-16-fly i Afghanistan gentagne gange kom i kamp med fjendtlige styrker. Udstationeringen af Flyvevåbnets fly i Manas viste Flyvertaktisk Kommando, at der var brug for en soldatermæssig opgradering af værnets ansatte, der rykkede dem fra fredsmentalitet til krigsmentalitet. Samtidig stillede den teknologiske udvikling øgede krav til de udsendte piloter, bl.a. som følge af den nye netværksbaserede krigsførelse, der øgede krigens hastighed og derved risikoen for at lave ”collateral damage”.

Økonomisk nåede Forsvaret i 00’erne et bristepunkt, og i forbindelse med forsvarsforliget for 2005-2009 lykkedes det Forsvarskommandoen at overbevise de danske politikere om, at fortsatte besparelser krævede et skift fra den såkaldte salami- eller grønthøstermetode til bortskæring af hele kapaciteter. Da de danske politikere ikke ønskede at hæve forsvarsbudgettet, betød Forsvarskommandoens argumentation en udfasning af bl.a. Flyvevåbnets Hawkmissilsystem. Denne beslutning var et chok for de ansatte i Flyvevåbnet og et eksempel på en Kottersk ”brændende platform”, der skabte opbakning til den fortsatte omlægning af værnet, og som var medvirkende til, at alle Flyvevåbnets elementer blev udsendelsesparate. Udfasningen øgede også behovet for samarbejde med Danmarks NATO-allierede, idet Forsvaret ikke længere rådede over kapaciteter til at operere i det fulde spektrum af trusler. Det blev derfor i endnu højere grad end tidligere nødvendigt for Forsvaret at have samarbejdspartnere, der kunne bidrage med de elementer, som Forsvaret manglede. Beslutningen om at udfase Flyvevåbnets egen operative doktrin og overgå til at basere sig på NATO’s doktriner passede godt ind i denne proces og var med til at integrere Flyvevåbnet yderligere i den nordatlantiske forsvarsalliance.

Samtidig med udfasningen af Hawkmissilsystemet fik Flyvevåbnet en ny organisationsstruktur, der var skræddersyet til internationale operationer, og på nær det fortsatte afvisningsberedskab faldt forsvaret af selve Danmark reelt bort. Denne ændring var imidlertid ikke uden udfordringer, idet flytningen af arbejdspladser fra Sjælland til Jylland medførte et stort antal

opsigelser og gav huller i rækkerne, som det tog år at fylde ud. Samtidig vurderede Flyvertaktisk Kommando, at det var nødvendigt at indlede en ”mission, vision og værdi-proces”, der skulle give de ansatte et fælles ståsted i Flyvevåbnets udvikling, og på basis af de ansattes tilbagemeldinger i denne forbindelse var der behov for denne proces.

Ved periode tres afslutning i 2011 viste Flyvevåbnet med sin deltagelse i luftkrigen over Libyen, at det trods udfordringerne var lykkedes at omstille det danske flyvevåben fra et garnisonsflyvevåben centreret omkring Danmark til et ”expeditionary air force” med global rækkevidde.

Flyvevåbnets udvikling 1999-2010 i tal

Forsvarsforlig	Aftale af 25. maj 1999 om Forsvarets ordning 2000-2004	Aftale af 10. juni 2004 om Forsvarets ordning 2005-2009	Aftale af 24. juni 2009 om Forsvarets ordning 2010-2014
Personel, krigsstyrke	14.800	11.600	(Med oprettelsen af en totalforsvarsstyrke på 12.000 mand udgik begrebet krigsstyrke af Forsvarets planer)
Personel, fredsstyrke	4.900 (ekskl. civilt ansatte)	3.400 (ekskl. civilt ansatte)	3.476 (ekskl. civilt ansatte)
Kampflyeskadriller	3	2	2
Operative kampfly	60	48	30
Hawkeskadriller	6	6	0
Helikoptereskadriller	3	3	3
Flyvestationer	3	3	3
Hovedforsyningsdepoter	2	2	2

Kapitel 7. Konklusion. Det danske Flyvevåbens omstilling fra Berlinmurens fald til krigen over Libyen

Denne afhandling satte sig for at undersøge, hvordan det er blevet det danske flyvevåbens opgave at deltage i militære aktioner langt fra Danmark, og hvordan Flyvevåbnet har ændret sig for at kunne håndtere denne nye opgave. Afhandlingen besvarer disse spørgsmål ved hjælp af analysemodellen Krigsførelsens Kredsløb, og viser hvordan Berlinmurens fald og Warszawa-pagtens efterfølgende nedlæggelse påvirkede Danmarks sikkerhedspolitiske situation og ændrede det trusselsbillede, som det danske forsvar og Flyvevåben havde opereret under under Den Kolde Krig.

Warszawa-pagtens bortfald medførte en ændring af den overordnede doktrin for det danske forsvar, og denne udvikling stillede krav til Flyvevåbnet om en fornyelse af værnets teknologiske niveau og en tilpasning af dets organisation. Den overordnede doktrinære ændring var indledningsvis et politisk fokus på at opnå besparelser på Forsvarets budget. Presset for dette kom fra de danske politikere, der i afhandlingen defineres som det samfundsmæssige niveau. I de første år af 1990'erne udvidede politikerne imidlertid Forsvarets opgaveportefølje, da de også ønskede at gøre Forsvaret internationalt deployerbart. Denne udvikling blev støttet af et pres fra NATO, der i modellen placeres på det internationale niveau. NATO ønskede i stadig stigende grad at det danske forsvar blev i stand til at deltage i operationer også uden for Danmarks nærområde. Udviklingen betød, at Forsvaret i 1990'erne blev pålagt tre opgaver: 1) Forsvare Danmark, 2) Udsende styrker på internationale missioner og 3) Spare penge på forsvarsbudgettet. Vægtningen af de tre skiftede i løbet af afhandlingens periode. Indledningsvis var forsvarer af Danmark stadig det centrale, idet der var usikkerhed overfor udviklingen i den tidligere Warszawa-pagt. Da det stod klart, at truslen fra øst ikke ville vende tilbage, kom de to andre elementer i stigende grad i centrum for Forsvarets udvikling, og i 2004 blev koldkrigsforsvaret af Danmark nedlagt til fordel for et dansk forsvar, hvor samtlige enheder skulle kunne deployeres internationalt. Dette skete sideløbende med at det danske forsvarsbudget faldt fra 2,1 % af BNP i 1989 til 1,4 % i 2011, et fald der skal ses i sammenhæng med den store prisstigning på militært udstyr, som kendetegnede denne periode.

Ændringen af den overordnede doktrin medførte et pres på Krigsførelsens Kredsløb to andre elementer, og betød indledningsvis en række ændringer af Forsvarets organisation. Her var den centrale ændring den tilføjelse, som i 1993 blev lavet til den gældende forsvarslov. Den gjorde det til et krav, at samtlige ansatte i Forsvaret skulle være parate til at deltage i missioner også uden for Danmarks nærområde, og var resultatet af de problemer, som både Hæren og Flyvevåbnet havde oplevet i forbindelse med udsendelse af personel til FN-operationen i Jugoslavien.

I Flyvevåbnet var de betydeligste organisatoriske ændringer i 1990'erne udfasningen af Flyvevåbnets Drakenfly, og opstillingen af Eskadrille 730 som Flyvevåbnets bidrag til NATOs nye Immediate Reaction Force. Drakenflyene blev udfaset som følge af pres fra det internationale niveau i form af CFE-traktaten, og beslutningen kom til at påvirke både Flyvevåbnets doktrin, organisation og teknologi. Doktrinært betød udfasningen, at Flyvevåbnet mistede en stor del af dets evne til Close Air Support og organisatorisk medførte den bl.a. en nedlæggelse af to eskadriller, ét hovedværksted og Flyvestation Karups overgang til deployeringsflyvestation. Ændringerne gav dog samtidig luft i forsvarsbudgettet til at Flyvevåbnet fik råd til at deltage i den vigtige levetidsforlængelse af F-16-flyene. Sidstnævnte var en af de vigtigste teknologiske udviklinger i Flyvevåbnet i afhandlingens periode.

Opstillingen af Eskadrille 730 var et resultat af en ændring på det internationale niveau, hvor NATOs ændrede forsvarskoncept medførte en ændring af både Flyvevåbnets doktriner, organisation og teknologi. Vigtigst var her den doktrinære udvikling i form af, at Flyvevåbnet med opstillingen skiftede fra at være modtager til producent af sikkerhed. Hvor Danmark under den Kolde Krig var modtager af sikkerhed i form af bl.a. forstærkningseskadriller fra USA og Storbritannien til Flyvevåbnet, betød tilmeldingen af styrker til NATOs Immediate

Reaction Force, at Danmark fra midten af 1990'erne og frem blev leverandør af sikkerhed til alliancen. Opstillingen påvirkede også Flyvevåbnets organisation, idet den skabte et "A- & B-hold" internt i Flyvevåbnet, hvor Eskadrille 730 blev værnets centrale eskadrille. Samtidig lagde opstillingen et så stort pres på Flyvevåbnets økonomi, at det tvang Flyvertaktisk Kommando til at forfordle resten af værnet. Opstillingen påvirkede også Flyvevåbnets teknologi, både hvad angår anskaffelsen af nyt udstyr, og fordi den ændrede Flyvevåbnets syn på betydningen af mobilitet. Hvor fjenden under den kolde krig ville være kommet til Danmark, skulle Eskadrille 730 nu komme til fjenden, der kunne befinde sig langt fra de hjemlige baser. Det stillede krav om, at Flyvevåbnet blev i stand til hurtigt at kunne bringe personel og materiel fra Danmark og ud til missionsområderne, og dette påvirkede værnets teknologi i form af kravet om, at nyt udstyr skulle være deployerbart.

De politiske krav om beskæringer på forsvarsbudgettet samtidig med et øget internationalt engagement skabte et krydspres, og det var kun takket være nedgangen i de hjemlige opgaver, hvor opgaverne med at holde øje med Warszawa-pagtens fly og skibe faldt markant, at det lykkedes at holde omstillingsprocessen kørende. Knapheden på både økonomiske midler og mandskab besværliggjorde omstillingen, og frem til 1999 var Flyvevåbnet på bagkant overfor de doktrinære og teknologisk krav, som de internationale operationer stillede. Doktrinært måtte værnet fra 1993 og frem bruge ressourcer på at reetablere evnen til Close Air Support. Dette kom i stand som følge af et pres fra Danmarks internationale engagement, hvor Flyvevåbnet i 1993 på grund af den mindskede evne til Close Air Support indledningsvis måtte svare nej til et politisk ønske om at udsende danske fly til NATOs luftoperationer på Balkan. Teknologisk krævede reetableringen af Close Air Support-rollen investeringer i nyt udstyr og nye våbensystemer til F-16-flyene, og her skabte den danske politik med flerårige forsvarsforlig forsinkelser i omstillingen, fordi politikerne først afsatte pengene til nyt udstyr i forbindelse med indgåelsen af forsvarsforligene, og Flyvevåbnet måtte derfor i flere tilfælde afvente indgåelsen af et nyt forsvarsforlig, før den nye teknologi kunne indkøbes.

Debatten omkring udsendelse af danske fly til FN-operationen i Jugoslavien viste, at bortfaldet af den direkte militære trussel mod Danmark havde medført et skift fra den kolde krigs "war of necessity" til "war of choice". Væk var den altoverhængende trussel om Danmarks udslettelse som suveræn stat, og i stedet kunne det samfundsmæssige niveau i form af de danske politikere vælge, om Danmark skulle deltage – og i så fald med hvilke styrker – i de nye internationale operationer. Politikerne havde allerede kort efter Berlinmurens fald indset, at dansk deltagelse i internationale operationer gav international indflydelse, som en småstat som Danmark ellers ikke kunne få. Dette påvirkede de danske politikeres vilje til at benytte danske styrker i internationale operationer, og i afhandlingens periode er Forsvaret gradvist blev en integreret del af dansk udenrigspolitik. Søværnet fik sin debut på den internationale scene med Olfert Fischer i 1990, mens Hæren kom på banen to år senere med en dansk brigades indsættelse i Jugoslavien. Forsvarets ledelse forsøgte at få opbakning hos politikerne til også at få Flyvevåbnet udsendt, både for at aflaste de to andre værn, men også af frygt for, at Flyvevåbnets manglende internationale engagement kunne medføre problemer med at få bevillinger til værnet. Det lykkedes dog indledningsvis kun at få udsendt et transportfly på en kort mission til Sarajevo i 1992, men på trods af bidragets relativt begrænsede størrelse kom denne mission til at påvirke Flyvevåbnets transporteskadrille både doktrinært og teknologisk, og accelererede introduktionen af nye doktriner for taktisk flyvning og nyt udstyr til bedre sikring af fly og personel.

For Flyvevåbnet blev udviklingen af dets egen Operative Doktrin i 1990'erne et vigtigt led i værnets udvikling. Den var et succesfuldt forsøg på at italesætte de doktrinære ændringer, som var resultatet af den kolde krigs ophør, hvor luftmagtteoretikeren John Warden og i mindre grad Robert Pape gav Flyvevåbnet argumenterne for værnets fortsatte centrale placering i

det danske forsvar ved bl.a. at argumentere for luftmagts evne til at nå de fastlagte mål uden at skulle nedkæmpe hele fjendens militær. Udviklingen af den operative doktrin fik også betydning for Danmarks forhold til NATO, da den gjorde det muligt for Flyvevåbnet at påvirke Krigsførelsens Kredsløbs internationale niveau i form af Danmarks deltagelse i udarbejdelsen af NATOs Allied Joint Publication 01. Udfasningen af Flyvevåbnets Operative Doktrin i de første år af det nye årtusind viste også, at det danske flyvevåben da var blevet så integreret i NATO, at det ikke længere gav mening, at værnene havde sin egen operative doktrin.

Flyvevåbnets F-16-fly blev først udsendt på internationale operationer på Balkan i 1998 og 1999, hvor deltagelsen i Operation Allied Force i 1999 står som afhandlingens vigtigste enkeltstående begivenhed og et vendepunkt for Flyvevåbnet. For Flyvevåbnets F-16-piloter var deltagelsen i denne Flyvevåbnets første skarpe mission en skelsættende oplevelse, der i høj grad øgede deres professionalisme. Samtidig viste missionen, at den doktrinære ændring fra ”war of necessity” til ”war of choice” influerede på det operative og taktiske niveau i forbindelse med en mentalitetsændring hos piloterne, der indebar, at det nu var acceptabelt at afbryde et angreb, hvis truslen mod egne styrker eller risikoen for collateral damage var for høj. En udvikling, der blev understøttet af NATO-alliancens fokus på at undgå tab af fly og collateral damage.

Operation Allied Force viste også behovet for ændring af både Flyvevåbnets organisation og teknologi. Organisatorisk viste den, at Flyvevåbnet under internationale operationer kunne forvente et markant andet flyvemønster med meget længere togter end under hjemlige forhold. Dertil kom, at der var en række udfordringer ved at være i krig i fredstid, både med hensyn til det juridiske omkring eventuel krigsfangestatus og det mere lavpraktiske omkring indkvartering på lokale hoteller. Mest kom Operation Allied Force dog til at påvirke Flyvevåbnets teknologi, idet det blev klart, at de danske F-16-fly ikke rådede over det nødvendige udstyr til at deltage i angrebene på de serbiske styrker. Deltagelsen i Operation Allied Force viste både behovet for og skabte opbakningen til en teknologisk opgradering af Flyvevåbnets F-16-fly, og Flyvevåbnet igangsatte efterfølgende en proces, der gjorde, at værnets F-16-fly på blot seks år skiftede fra kun at kunne deltage i luftforsvarsrollen til i 2005 at være den mest moderne F-16-flåde i NATO.

Efter at luftoperationerne over Balkan i 1990’erne og især Operation Allied Force havde både NATO og de danske politikere den opfattelse, at NATO kunne opnå de ønskede militære mål ved stort set kun at benytte fly, og at sådanne luftkampagner var relativt billige, indeholdt begrænsede tab og var nemmere at trække sig ud af igen, end hvis man havde tropper på landjorden. Krigene i årene efter terrorangrebet den 11. september 2001 skulle dog vise, at luftmagten ikke alene kunne opnå de ønskede mål.

I Danmark blev den teknologiske udvikling imidlertid presset af organisatoriske udfordringer som følge af Forsvarets trængte økonomi og af Flyvevåbnets mangel på både piloter og teknikere. Denne mangel skyldtes både en høj udsendelsesfrekvens for de ansatte samt den politiske beslutning om at lukke Flyvestation Værløse og placering af hovedparten af Flyvevåbnet i Jylland, der medførte et stort antal opsigelser. Denne organisatoriske beslutning gav problemer med at opretholde beredskabet i bl.a. Eskadrille 721/Air Transport Wing og påvirkede værnets teknologiske udvikling i forbindelse med indfasning af nye helikoptere.

De besparelser på forsvarsbudgettet, som blev gennemført i perioden 1989 - 2011 ramte alle Forsvarets tre værn og tvang dem til et øget samarbejde om alt fra øvelser og materiel over doktriner til uddannelsesfaciliteter. Dette blev særligt tydeligt i forbindelse med Hærens og Flyvevåbnets samarbejde omkring Stinger-systemet, hvor vidensudvekslingen mellem de to værn gik begge veje og gjorde begge bedre i stand til at udnytte systemet. Et negativt eksempel var Tårnfalken-projektet, der af hovedsageligt tekniske årsager aldrig kom til at fungere og endte med at koste Forsvaret næsten en halv milliard kroner, før systemet blev skrottet. Besparelserne har også betydet et mindre dansk bidrag til NATOs styrker. I 1995 stillede Danmark 12 F-16-fly til rådighed

for NATO, men i 2006 blev dette tal sænket til otte og i 2010 til blot fire F-16-fly. Effekten af dette var minimal, idet det var det politiske signal ved Danmarks deltagelse, som var det centrale. Det viste sig vigtigere at deltage i internationale operationer – og helst i første række – end størrelsen af det enkelte danske bidrag. Folketinget ønskede derfor i 2002 kun at stille to danske F-16 til rådighed for det amerikanskledede angreb på Afghanistan. Her lykkedes det imidlertid Flyvevåbnet via EPAF-samarbejdet med Norge og Holland at påvirke de danske politikere til at øge det danske bidrag til en størrelse, hvor det var mere end symbolsk. For de danske politikere har villigheden til at udsende danske bidrag været en måde at rette op på det faktum, at det danske forsvarsbudget igennem hele afhandlingens periode har ligget langt fra NATOs mål om at medlemslandene bruger 2 % af BNP på Forsvaret.

Organisatorisk betød krydspresset fra besparelserne på forsvarsbudgettet og ønsket om at deltage i internationale operationer et stadig stigende pres på Forsvarets økonomi. Besparelserne blev i hovedparten af perioden indhøstet ved den såkaldte ”salami”-metode, hvor hele Forsvaret blev ramt lige hårdt. I de første år af det nye årtusind mente Forsvarskommandoen imidlertid ikke, at dette længere var en farbar vej, og via K-notatet lykkedes det kommandoen at overbevise politikerne om, at der enten skulle tilføres flere midler til Forsvaret, eller at yderligere besparelser på forsvarsbudgettet krævede bortskæring af egentlige kapaciteter. Da de danske politikere fortsat ønskede besparelser, indeholdt forsvarsforliget i 2004 den markante ændring af Flyvevåbnet, at dets jordbaserede missilluftforsvarssystem blev nedlagt. Beslutningen skyldtes både et ønske om at spare penge på Forsvaret, men også at doktrinen for forsvar af Danmark ikke længere indebar en lufttrussel, som krævede et jordbaseret missilluftforsvar. I perioden efter årtusindskiftet er udfasningen af missilluftforsvaret den største enkeltstående organisatoriske ændring af Flyvevåbnet. Udfasningen betød en omlægning af Danmarks doktrin, når det gjaldt internationale indsatser, idet det i dag er nødvendigt for det danske forsvar at finde samarbejdspartnere, hvis forsvar skal operere i en situation, der kræver indsættelse af de elementer, som det danske forsvar ikke længere selv råder over.

Udfasningen af missilluftforsvaret var også et billede på den organisatorisk og teknologisk udvikling, der siden 1989 har betydet, at en stadig stigende del af Flyvevåbnets enheder skulle være i stand til at blive udsendt på internationale operationer. Skiftet har drevet en modernisering af Flyvevåbnets materiel, hvor materiel, der ikke kunne udsendes internationalt, blev udfaset. At missilluftforsvaret blev nedlagt til trods for, at det netop havde været igennem en dyr opgradering skabte en organisatorisk udvikling i Flyvevåbnet, hvor alle værnets elementer ved afhandlingens slutning fokuserede på at (for)blive udsendelsesparate, da et materielsystem, der ikke var udsendelsesparat, var i fare for at blive nedlagt.

Den beskæring af Flyvevåbnets organisation, som var en følge af det politiske ønske om et mindre forsvarsbudget, er gået hårdest ud over værnets evne til force protection. At nedskæringerne ramte her, skyldtes både bortfaldet af truslen mod Danmark samt at det var det nemmeste sted at indhente besparelserne, da de bl.a. kunne nås ved administrativt at sænke antallet af indkaldte værnepligtige. Nedprioriteringen af evnen til force protection gav imidlertid problemer, da Flyvevåbnet efter 2001 skulle operere fra baser uden for Europa. Her var det nødvendigt for Flyvetaktisk Kommandos side at igangsætte et større initiativ omkring en gen-uddannelse i basale soldaterfærdigheder hos flyvevåbnets udsendte. Vigtigheden af dette blev tydelig med Flyvevåbnets deployering til Kirgisistan i 2001, en deployering der også stillede nye og større krav til Flyvevåbnets evne til at operere fra flyvestationer, der ikke levede op til de hjemlige standarder. Erfaringerne herfra førte til oprettelsen af Flyvevåbnets Combat Support Wing, et element af Flyvevåbnets organisation, der var skræddersyet til støtte udsendelsen af Flyvevåbnets enheder med alt fra bevogtning over lastning og losning af fly til kommunikation, og fik stor indflydelse på Flyvevåbnets organisation.

Erfaringerne fra Flyvevåbnets deltagelse i operationerne over Balkan i 1999 samt Afghanistan 2002-2003 var med til at danne fundamentet for den succesfulde udsendelse til luftkrigen over Libyen i 2011, som markerer afslutningen på denne afhandling. Deltagelsen i denne operation viste, at Flyvevåbnets omstilling nu var nået så langt, at det danske flyvevåben nu besad de kapaciteter, som var krævet for at få en central plads i sådanne internationale operationer.

Litteraturliste

Ukendt forf., "EURAC Air power paper. A European perspective on air power." 2001.

A

Andersen, P.E., "Forsvarsforlig fra eskadrilleperspektiv." Militært Tidsskrift 6/1994.

Andersson, R., "Flygvapnet 1926-2001." Enköping 2001.

Anrig, C.F., "The quest for relevant air power: continental European Responses to the air power challenges of the post-cold war era." Alabama 2011.

Aspin, L & Dickinson, W., "Defence For A New Era. Lessons Of The Persian Gulf War". Washington 1992.

B

Bak, S.L. (red.), Oral History i Danmark." Odense 2016.

Barfoed, J., "Military Strategy vs Military Doctrine." <https://www.krigsvidenskab.dk/military-strategyvsmilitarydoctrine>

- "Notat om CH-FTK anbefalet militærfaglig litteratur." 2012.

- "NOTAT vedr. Flyvevåbnets Doktrinudvalg, RFLV-150 og undervisning i operationer." 2011.

- "NOTAT vedr. muligheden for at forbedre forsvarets evne til at behandle, udvikle og fremme dansk Air Power i et operativt og strategisk perspektiv." 2013.

Baumann, T., "Kriger i åbent landskab. Krigens anarki, soldatens dilemma og politikens svigt." København 2002.

Beale, M.O., "Bombs over Bosnia. The role of airpower in Bosnia-Herzegovina." School of Advanced Airpower Studies, Alabama 1997.

Bergstein, S. & Nielsen, K.V., "Krigens principper", Militært Tidsskrift 1987.

Bergstein, S., "Om Voldens Teknologi", Militært Tidsskrift 1985.

Bickel, K.B., "Mars Learning. The Marine Corps' Development Of Small Wars Doctrine, 1915-1940." Westview Press 2000.

Bjerga, K.I. og Haaland, T.L., "Development of Military Doctrine: The Particular Case of Small States." The Journal of Strategic Studies, 33/4 (August 2010).

Black, J., "Air power. A global history." Lanham 2016.

Blume, A. & Jørgensen, J. F., "Flyvevåbnet. Scenes from Danish military aviation history." Nordic airpower, 2010.

Bogen, O. & Håkenstad, M., "Balansegang." Oslo 2015.

Borck, K., "Nye udfordringer og ændrede opgaver efter at verdensbilledet er ændret." Tillæg til Under Dannebrog, 3/93.

Borck, N. C. & Nørby, S., "Søheltenes Skibe. Historien om Søværnets torpedomissilbåde af Willemoes-klassen." Statens Forsvarshistoriske Museum 2007.

Boyne, W. J., "The Influence of Air Power Upon History." Ebog 2014.

Brookes, A., "Hard European Lesson from the Kosovo air campaign." Institute for Strategic Studies, London 2000.

Brøndum, Chr., "Forsvaret skal købe helikoptere for milliarder." Berlingske Tidende 12/9 2009.

- "Mytteriet på Skrydstrup." Berlingske Tidende 29. april 2007.

Byman, D.L., "Kosovo and the Great Air Power Debate."

http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/byman_waxman_v24n4.pdf

Børgesen, B.K., (red.), "Fra kold krig til krisestyling. Historien om NATO's fremtid." København 2009.

C

Centralforeningen for Stampersonel, "Forsvaret ved Korsvejen. Nye tider, nye opgaver, nyt forsvar." København 1995.

CH FOS PLGRP, "Chefen for Forsvarets Operative Styrker. 25 år 1. oktober 1992." Karup 1992.
Christiansen, K.V., "Grænsen er tæt på." Flynyt 3/95.

- "Nye tider for Søværnet." CS-bladet 2/1994.

Clarke, W. K., "Waging Modern War." New York 2001.

Clemmesen, M.H., "Forsvaret af Danmark i det nye Europa og grænsen for nedbygning - præmisserne og krigsstrukturen." Militært Tidsskrift 5/1990.

Coffman, E.M., "Talking about War. Reflections on Doing Oral History and Military History." The Journal of American History, Vol. 87, No. 2 (Sep., 2000), pp. 582-592.

D

Danielsen, J.H., "Den udenrigspolitiske kompetence og brug af militære magtmidler." Ugeskrift for Retsvæsen, 42/2007.

Desch, M., "Civilian control of the military. The changing security environment." Johns Hopkins University Press 2000.

Dobbs, M., "Sovjetunionens fald. Den Kolde Krigs slutspil." København 2016.

de Winter, R., "A century of military aviation in the Netherlands, 1911-2011". I Paesano, M., (ed.), "Airpower in 20th Century. Doctrines and Employment." Haag 2011.

E

Egental, J., "Krigsførelsens kredsløb og doktrinudvikling i krig." Militært Tidsskrift 1992.

Ek, C.W., "NATO's Prague Capabilities Commitment." CRS Report for Congress 2006.

Elbro, H., "Maritim doktrinudvikling - sådan gør vi !" Militært Tidsskrift 1997.

- "Maritim doktrinudvikling - sådan gør vi ! - nr. 2" Militært Tidsskrift 1998.

English, A., "Understanding Military Culture". London 2004.

F

Falk-Portved, S., (red.), "QUO VADIS; NATO?" Militært Tidsskrift 4/2011.

Farrell, T, Rynning, S. & Terriff, T., "Transforming military power since the Cold War." Cambridge 2013.

Farrell, T. og Terriff, T. (red.), "The Sources of Military Change. Culture, Politics, Technology." Boulder 2002.

Fledelius, K., "Fra Golfen til Kosovo. International militær indsats på Balkan i 1990'erne." København 2000.

Flyvematerielkommandoen, "Flyvematerielkommandoen 50 år, 1951-2001." Karup 2001.

- "Laserstyrede bomber til danske F-16 fly." Flyv, 5/96.

Flyvertaktisk Kommando, "Flyvevåbnets doktrinudvalg." FTKBST 140-3 af september 2012.

- "Royal Danish Air Force. Air Operations Doctrine." Karup 1998, 2000.

- "Flyvevåbnets Værdigrundlag." Jonstrup 1998.

Forsvarets Efterretningstjeneste, "Efterretningsoversigter." Dækkende perioden januar 1991 - juni 1994.

Forsvarskommandoen, "Fakta om Forsvaret". Årgange 1990-2010.

- "Forsvarets Rolle." Vedbæk 1987.

- "Redegørelse vedr. forsvarets EH-101 helikoptere." Vedbæk 2008.

- "Ved forenede kræfter. Forsvarets øverste militære ledelse. Forsvarschefsemet og forsvarets udvikling 1950-2000." Vedbæk 2000.

- "Virksomhedsregnskab." Vedbæk 1998, 1999, 2000, 2001, 2002.

- "Rapport fra Udvalget vedrørende Forsvarets Materiel.", Vedbæk 1997.

- "Rapport vedr. undersøgelse af UAV "Tårnfalken". København 2005.

- "Vision 2010." Vedbæk 2000.

Forsvarskommissionen af 1988, "Forsvaret i 90'erne," København 1989.

Forsvarskommissionen af 1997, "Fremtidens Forsvar." København 1998.

- Forsvarskommissionen af 2008, "Dansk forsvar. Globalt engagement." København 2009.
- Forsvarsministeriet, "Aftale om forsvarets ordning i perioden 1985-87." København 29. juni 1984.
- "Notat. Forsvarets udvikling." Dateret 28. april 2003.
 - "Klassificerede bilag til rapport om den fremtidige anvendelse af de danske deployeringsflyvestationer.", Forsvarsministeriet København 1994.
 - "Plan for tilpasning af Flyvevåbnets struktur. Beretning fra den af Forsvarsministeren den 5. april 1991 nedsatte Styringsgruppe vedrørende Flyvevåbnet." København 1992.
 - "Rapport om Forsvarets Fremtidige Struktur og Størrelse." København 1992.
 - "Årlig redegørelse." København 1994 - 2008.
- Forsvarsministeriets Rådgivnings- og Analysegruppe, "Fremtidige opgaver og anvendelse af HAWK-systemet mv." København 1995.
- "Luftforsvaret af Danmark. Struktur og udviklingsmuligheder." København 1988.
 - "Notat vedrørende økonomiske aspekter som følge af den teknologiske udvikling." København 1989.
 - "Overvågning." København 1986.
 - "Rapport om den fremtidige anvendelse af de danske deployeringsflyvestationer." København 1994.
 - "Rapport om forsvarets fremtiden struktur og størrelse." København 1992.
- From, U og Kristensen, N.N., "Proces og struktur i ph.d.-forløbet - om at leve og overleve." Samfundslitteratur 2005.
- Fynbo, L.C., "Flyvevåbnets materielsituation efter forsvarsaftalen af 25. maj 1999." Militært Tidsskrift 2000.
- G**
- Gade, S., "The Danish Response to the Transformation Challenge." Manuskript til tale. NATO Secretary General's Annual Conference, 14. april 2005.
- "The New Danish Defence Agreement 2005-09 – and NATO after the Istanbul Summit." Manuskript til tale. Danish Institute for International Studies, Copenhagen, 1 July 2004.
 - "Transforming NATO." NATO'S Nations and Partners for Peace." 1/2008
- Garde, H., "Dansk forsvar i de kommende år." Militært Tidsskrift, 31. oktober 1996.
- "Et forsvar i forandring." Officersbladet 12/1993.
- Gray, C. S., "Another bloody century." London 2005.
- Gregory, R.H., "Clean bombs and dirty wars. Air power in Kosovo and Libya." Potomac 2015.
- H**
- Hansen, I. (red.), "Flyvevåbnets jubilæum." Karup 2000.
- Hansen, O.S., "Militær flyvning." København 2011.
- Hartov, S., & Larsen, J.E., "Forsvarets fly efter 1945." Flyvevåbnets Specialskole 1995.
- Heckmann, L., "Krigsførelsens kredsløb." Upubliceret artikel. Institut for Militærhistorie og Krigsteori, Forsvarsakademiet. 2015.
- Heurlin, B., "Dansk forsvarspolitik. En ny verden - en ny forsvarspolitik." DUPI 5/1997.
- "Krig of fred i det 21. århundrede." København 2009.
 - "Riget, magten og militæret." Aarhus 2004.
- Heurlin, B. (red.), "Nationen eller verden? De nordiske landes forsvar i dag." København 2007.
- Heurlin, B., m.fl., "New Roles of Military Forces. Global and Local Implications of the Revolution in Military Affairs." Danish Institute for International Studies 2003.
- Hoff, O.H.-G., (ed.), "Safeguarding security in the Baltic Approaches 1962-2002." Viborg 2002.
- Hoffmann, L., "Eskadrille 574. Implementering af Stinger." Flynyt 2/1997.
- "Stinger systemet i Flyvevåbnet." Dansk artilleri-tidsskrift, 2/1997.
- Hoffmann, R. m.fl., "Kontrol af konventionelle våben i Europa." København 2014.

Hornhaver, H., "Airpower - et eksempel." Militært Tidsskrift 1998.

Howard, M., "Clausewitz. A very short introduction." Oxford 2002.

Hvidt, Chr., "Flyvevåbnet godt på vej mod år 2000." Flynyt 4/1996.

- "Forsvaret efter forsvarsaftalen af 25. maj 1999, forventninger og visioner." Militært Tidsskrift, juni 2000.

- "Tillykke til et værn med en unik udvikling." Flynyt 5/2000.

Hækkerup, H., "På Skansen. Dansk forsvarspolitik fra Murens fald til Kosovo." København 2002.

Høiback, H., "Krigens vitenskap. En innføring i militærteori." Oslo 2012.

- "The Anatomy of Doctrine and Ways to Keep It Fit." Journal of Strategic Studies, 2015.

J

Jakobsen, P.V., "Fra ferie til flagskib. Forsvaret og de internationale operationer." København 2009.

- "The Danish Libya campaign. Out in front in pursuit of pride, praise and position." Upubliceret artikel, 2016.

Jensen, A.S. "Sikorsky & Eskadrille 722", Jyllinge 2009.

Jensen, G.A.L., "EEAW. EPAF Expeditionary Air Wing." Karup uden årstal.

Jensen, M.J., "Fremtidens internationale militære operationer – hvad skal afgøre dansk deltagelse?" DIIS Report 2008.

Jensen, M.S., "Krigsførelsens kredsløb." Militært Tidsskrift 2004.

Jensen, P.H., "Dansk forsvar og Kosovokonflikten 1999-2005." København 2005.

Jespersen, M.W., "I forreste række. Jagerpilot i Libyenkrigen." Lindhardt & Ringhof 2012.

Johansson, E., (red.), "Hærens Flyvetjeneste, Vandel. 25 års jubilæum, 1971-1996." Uden sted 1996.

Juul, M. & Nielsen, S.W., "12 år på Balkan." København 2004.

Jørgensen, J., "Deny Flight. NATO-luftoperationer over ex-Jugoslavien." Flyv, 5/1996.

- "Flyvevåbnets recce enhed." Flyv, 9/1998.

- "Forsvarets pilotuddannelse." Flyv, 6/1996.

- "Lufttankning med danske F-16". Flyv, 10/1995.

- "Saab 35 Draken. Scandinavian "Cold War" Warrior." Shrewsbury 1997

K

Keaney, T.A. & Cohen, E.A., "Revolution in warfare? Air power in the Persian Gulf." Annapolis 1995.

King, A., "The Transformation of Europe's armed forces." Cambridge 2011.

Knox, M. & Murray, W., "The dynamics of military revolution 1300-2050." Cambridge 2001.

Knudsen, N., "Har vi brug for en trussel?" Militært Tidsskrift 1991.

Kofoed, H., "Forsvarsforliget. Et helt andet flyvevåben." Flyv, 12/2004.

Kristensen, K.S. (red.), "Danmark i krig. Demokrati, politik og strategi i den militære aktivisme." København 2013.

Kristensen, K.S., m.fl. "Mars på jorden." København 2015.

Kristensen, T., "Kysser Himlen." København 2017.

Kristensen, T. & Kristensen, H., "Hercules - oplevelser på danske vinger." Peolpe's Press 2015.

- "F-16 - oplevelser på danske vinger." Gyldendal 2011.

- "Merlin. Oplevelser på danske vinger." København 2017.

Krog, A., "Guide til Danmarks indkøb af nye kampfly." Andreas Krog Medier 2015.

Kvale, S. & Brinkmann, S., "InterView. Introduktion til et håndværk." København 2009.

L

Lambeth, B., "NATO's Air War for Kosovo." RAND 2001.

- "The Role of Air Power Going into the 21st Century" i Crawford, N.W., Moon, "Emerging Threats, Force Structures, and the Role of Air Power in Korea." RAND Corporation 2000.
 - Larsen, E.S., "Usund fornuft. Værnsrivalisering og den demokratisk kontrol med militæret." I "Internasjonal Politik", 2/2012.
 - Larsen, J.E., "Hawkeyes - og hvad de så. Foto-flightens/Eskadrille 729 (FR/PR)s historie." Uden sted 2004.
 - Larsen, N.H., "Eskadrille 725." København 1992.
 - Lemche, V., "Network Centric Warfare - en foreløbig vurdering af NCW-konceptet set i lyset af Forsvarets fremtidige opgaver." FOFT Rapportnr. M-17/2003.
 - Lombardi, F., "The Swiss Air Power. Wherefrom? Whereto?" Zurich 2007.
 - Loo, B. (red.), "Military Transformation and Strategy. Revolutions in Military Affairs and Small States." New York 2009.
- M**
- McGowen, S., "Helicopters: An Illustrated History of Their Impact." Californien 2005.
 - Medcalf, J., "Going Global or Going Nowhere? NATO's Role in Contemporary International Security." New York 2008.
 - Mets, D.R., "The Air Campaign. John Warden and the Classical Airpower Theorists." Air University Press 1999.
 - Mitchell, P.T., "Network Centric Warfare and Coalition Operations. The New Military Operating System." Oxon 2009.
 - Morillo, S., "What is Military History?" Cambridge 2006.
 - Mueller, K., "Strategies of coercion: Denial, punishment, and the future of air power." Security Studies, 7:3 (1998).
 - Mulvad, M., "NATO's rolle i fremtiden og de afledte konsekvenser for dansk forsvars- og sikkerhedspolitik." DIIS Report 2006:1.
 - Møller, L., "Det danske Pearl Harbor. Forsvaret på randen af sammenbrud." København 2008.
 - "Værnsfælles doktrin – Forsvarsakademiets behov for en værnssfælles doktrin." Militært Tidsskrift 4/98.
 - "Værnsfælles doktrin udvikling i Danmark." Militært Tidsskrift 1998.
 - Møller, L. & Møller, H.H., "Værnsfælles doktrinudvikling i Danmark." Militært Tidsskrift 1997.
- N**
- NATO, "NATO-håndbogen." Bruxelles 2001.
 - Neal, D.J., "Do We Really Understand What is Meant by Transformational Change for Defence?" Defence Studies 6/1 (2006)
 - Nielsen, H., "Forward air controller i Bosnien-Herzegovina." Militært tidsskrift 3/1996.
 - Nielsen, H.H., "Flyvestation Ålborg. Luftkampens scenarium under forandring." Flynyt 1/1995.
 - Nielsen, J.H., "Det Danske Forsvar. Flyvevåbnet." Thisted 1999.
 - Nielsen, V.D., "Materielmæssige betragtninger om Flyvevåbnets fremtid." Militært tidsskrift 4/1997.
 - Nielsen, S.Ø., "Hvad skal vi med Air Power?" Militært Tidsskrift 2/2005.
 - "Transforming for future challenges." NATO's Nations and Partners for Peace, 3/2005.
 - Nødskov, K., "Air Power – Fremtidens udfordringer." Militært Tidsskrift 2/2005.
 - "Militær Strategi." Militært Tidsskrift 3/2002.
 - "Systematizing Effect Based Air Operations." Chronicles Online Journal, May 24, 2000.
 - Nørby, S., "Danske Ubåde 1909-2004." Statens Forsvarshistoriske Museum 2005.
 - "Det danske forsvar - Opgaver, udstyr og mandskab i det nye årtusind." Aschehoug 2006.

Nørby, S. m.fl., "Fra Kold Krig til Internationalt Engagement. Søværnets korvetter af Niels Juel-klassen 1979-2009." Helsingør 2015.

Nørby, S., "SÆLENs deployering til Middelhavet og Den persiske Golf". Forsvarsakademiet 2007.
- "Da vi sænkede flåden. Øjenvidneberetninger fra flådens sænkning 29. august 1943." E-bog. 2015.

O

Olsen, J.A. (red.), "Air commanders." Virginia 2013.

- "A history of air warfare." Washington 2010.

Olsen, J.A., "European Air Power. Challenges and Opportunities." Washington 2014.

P

Pape, R., "Bombing to Win. Air Power and Coercion in War." Cornell University Press 1996.

- "The limits of precision-guided air power." Security Studies, 7:2 (1997).

- "The True Worth of Air Power." Foreign Affairs. March/April 2004.

Pedersen, H.J.B., "Flyvestation Aalborg – en dansk flyvestation i halvfemserne." Militært Tidsskrift 6/1994.

Petersen, N., "Dansk udenrigspolitik historie. Bind 6: Europæisk og globalt engagement 1973-2003." København 2004.

Petersen, N., "Forsvarskommissioner i dansk politik efter anden verdenskrig." Militært tidsskrift 1997.

Petersen, R., "Den bedste ambassadør – civil-militære relationer og demokratisk kontrol i Danmark 1991-2011." Ph.d. ved Roskilde Universitet 2012.

- "Danske sneleoparder i Bosnien." Militært Tidsskrift 2010.

- "Den Danske Internationale Brigade - fra ide til virkelighed 1990-1994." Militært Tidsskrift nr. 4/2011.

Petersson, M. & Saxi, H.L., "Shifted Roles: Explaining Danish and Norwegian Alliance Strategy 1949–2009", The Journal of Strategic Studies 36/6 (2013), 761–88.

Pharo, P.Fr.I., "Norge på Balkan 1990-1999. Lessons learned." Oslo 2000.

Poulsen, F.M., "Forsvaret i samfundet." København 2000.

Poulsen, H., "Om samtidshistorisk intervjuing." Scandia 1968.

R

Rasmussen, A.F., "Statsminister Anders Fogh Rasmussens tale ved Forsvarsakademiets årsdag fredag den 31. oktober 2003." Statsministeriet 2003.

Rasmussen, M.V., "Den gode krig? - Danmark i Afghanistan 2006-2010." København 2011.

- "Fredstid: udsigter for det danske forsvar." Militært Tidsskrift 2000.

- "The revolution in military affairs and the boomerang effect." DIIS 2004.

Rasmussen, P.E., "Husker du K-notatet fra 2003? Gense dokumentar og mød nutidens generaler."

<https://olfi.dk/2017/08/15/husker-du-k-notatet-2003-gense-dokumentar-moed-nutidens-generaler/>

Rigsrevisionen, "Beretning til statsrevisorerne om forswarets anskaffelse og afvikling af Tårnfalken." København 2006.

Ringsmose, J., "Da Danmark valgte F-16-jagerne." Siden Saxo 2009.

- "Danmarks NATO-omdømme. Fra Prügelknabe til duks." Dansk Institut for Militære Studier 2007.

Ripley, T., "Air war Afghanistan. US and NATO Air Operations From 2001." Barnsley 2011.

- "Conflict in the Balkans 1991-2000." Oxford 2001.

- "Operation Deliberate Force." Lancaster 1995.

Roehlich, E., "Talking History: Ten Lessons for Running an Oral History Project."

<https://www.wilsoncenter.org/blog-post/talking-history-ten-lessons-for-running-oral-history-project>

Rosgaard, K.E., "Ekstraordinær stram økonomi vil præge Flyvevåbnet i år 2000." Flynyt 1/2000.

Rossel, O., "Danmarks jagerfly." København 2016.

Rynning, S., "Det nye NATO. Fra integreret alliance til fleksibel koalition." København 2004.

S

Saksun, S.E.E., "Multinationalt samarbejde." Flyv 11/93.

Saxi, H.L., "From the defence of Europe to global expeditionary operations." Oslo 2016.

- "Norwegian and Danish Defence Policy in the Post-Cold War Period". Norwegian Institute for Defence Studies 2010.

Schaiffel-Nielsen, N.M., "Besparelser på 210 mio. kr. rammer hårdt." Flynyt 4/1998.

- "Chefen for Flyvertaktisk Kommando: Ekstraordinær stram økonomi vil præge Flyvevåbnet i år 2000." Flynyt 1/2001.
- "Chefen for Flyvertaktisk Kommando. En oplevelse jeg aldrig vil glemme." Flynyt 5/1998.
- "Chefen for Flyvertaktisk Kommando. Ikke alt er sort." Flynyt 1/1996.
- "Cooperative Jaguar. Piloter taler same sprog over hele verden." Flynyt 4/1995.
- "Det blev Challenger 604." Flynyt 1/1998.
- "Eskadrille 730. Første Challenger 604 leveret." Flynyt 4/1998.
- "Eskadrille 730/IRF. Man er kommet på plads." Flynyt 5/1998.
- "Fighting Falcon fylder 25 år." Flyv 1/2005.
- "Farvel til de gamle Bofors luftværnskanoner – næsten." Flynyt 3/1995.
- "Fastholdelse er et problem der skal løses." Flynyt 1/1998.
- "Flere fly og våben - færre ansatte." Flynyt 1/1996.
- "Flyvertaktisk Kommando. Det mest spændende job i Flyvevåbnet." Flynyt 3/2000.
- "Flyvestation Skrydstrup. Eskadrille 730 retur til Italien." Flynyt 4/1998.
- "Flyvevåbnet er lidt stolte af jer." Flynyt 1/1996.
- "Flyvevåbnet i fremtiden. Sikkerheden i verden tilsiger nedskæringer." Flynyt 2/1999.
- "Forsvar bedst så længe det ikke kommer i brug". Flynyt 1/1999.
- "Forsvarsforliget. Vi får et slanket flyvevåben." Flynyt 4/1999.
- "Forsvarskommissionen på besøg hos Flyvevåbnet." Flynyt 5/1998.
- "Hercules - luftens barmhjertige samaritan." Flynyt 3/1999.
- "Immediate Reaction Force. Det er hårdt arbejde." Flynyt 4/1999.
- "Immediate Reaction Force. Langt væk fra badeferie." Flynyt 4/1999.
- "Jeg er tilfreds - men ikke euforisk. En samtale med chefen for Flyvertaktisk Kommando om forsvarsforliget." Flyv 3/1996.
- "Kosovokrisen i datoer". Flynyt 5/1998, 1/1999.
- "NATO Air Base Geilenkirchen. Far du skal komme hjem igen." Flynyt 1/2000.
- "Nyt fly. Nyt fly til fiskeriinspektion og transport af personel." Flynyt 5/1998.
- "Nytårssamtale med chefen for Flyvertaktisk Kommando, generalmajor Laurits Tophøj (TOP)." Flyv, 3/1997.
- "Retur til Grazzanise." Flynyt 2/1999.
- "Taktisk Evaluering. Luftalermen tømte eskadrilleområdet." Flynyt 2/
- "Verdens mest avancerede computerspil." Flyv, 12/1998.
- "Vi tager hele skraldet i 1998." Flynyt 4/1998.
- "Våbensystemer. Civile krav om mere præcise våben." Flynyt 1/1997.
- "Århundredets våbenhandel er fyldt tyve år." Flyv 3/2000

Schaub, G., "Learning from the F-16". København 2015.

Schjønning, E., "Er det ikke længere farligt at være Danmark?" Militært Tidsskrift 1991.

Schröder, H.A., "Dansk Militærflyvningens Kulturhistorie.", Værløse 2004.

Shaw, M., "The new western way of war." Cambridge 2005.

Shultz, R.H., (ed.), "The future of air power in the aftermath of the Gulf War." 1992.

- Siegl, M.B., "Military Culture and Transformation." *Joint Forces Quarterly*, 49/2008.
- Simonsen, L., "The Royal Danish Air Force at 50." *Military Technology*, december 2000.
- "The Royal Danish Air Force. From a stationary air force to an expeditionary air force." *NATO's Nations*, 2/2002.
- Sloan, E., "Military Transformation and Modern Warfare. A Reference Handbook." Praeger 2008.
- Statsministeriet, "Statsminister Anders Fogh Rasmussens tale ved Forsvarsakademiets årsdag fredag den 31. oktober 2003." http://stm.dk/_p_7450.html
- Steinar, M. & Kirkholt, P., "Flyvevåbnet - en del af Det danske Forsvar." Skanderborg 1995.
- Storr, J. P., "The nature of military thought." Cranfield University 2002.
- Svejgaard, M. "Niveauet der blev væk." *Militært tidsskrift* 4/1997.
- "Ti år efter Golfkrigen – set i luftstridskræfters optik." *Militært Tidsskrift* 4/2001.
- Svejgaard, M., m.fl., "Operativ doktrinudvikling i Flyvevåbnet." *Militært Tidsskrift* 4/1998.
- Svejgaard, M. & Nødskov, K., "Luftstridskræfters anvendelse under Operation Allied Force." *Militært Tidsskrift* 4/1999.
- Svendson, J. & Halskov, L., "Et land i krig." København 2012.
- Sørensen, H., "Denmark: From obligation to option." I "The Postmodern Military." (Moskos m.fl.), Oxford 2000.
- "Ændringer i 5 NATO-landes udenrigs- og forsvarspolitik og konsekvenserne heraf for den militære struktur og kultur Danmark i forhold til Tyskland, Frankrig, England og Holland." København 1996.
- Sørensen, S., "SØR – Jagerpiloten bag visiret." (Epub)
- T**
- Thompson, P., "Voice of the Past. Oral History." Oxford 2000.
- Thorsen, E., "Flyvevåbnet valgte Challenger." *Flyv*, 3/1998.
- Tophøj, L., "Internationale opgaver til Flyvevåbnet?" *Flynyt* 1/1994.
- "-jeg nægter at være pessimist!". *Flynyt* 1/1995.
 - "Tanker ved et chefsskifte." *Flynyt* 1/1994.
- U**
- United States Air Force, "The Air Force and U.S. National Security: Global Reach - Global Power." Washington 1990.
- United States Air Force, "Gulf War Air Power Survey." Washington, D. C. 1993.
- V**
- Volden, S.C., "Danske Forsvarsordninger efter 1945. Notat til undervisningsbrug på Hærens Officersskole." Frederiksberg 2006.
- W**
- Warden, J.A., "The enemy as a system." *Airpower Journal*, 1995.
- "Enemy as a System", *Airpower Journal*, Spring (9): 40–55
 - "Success in modern war. A response to Robert Pape's bombing to win." *Security Studies* 1997.
 - "The Air Campaign. Planning for Combat." Washington 1988.
- Weinrod, W.B., "Pooling and Sharing: The Effort to Enhance Allied Defense Capabilities." Washington 2014.
- Westergaard, F., "Eskadrille 602. En radarstation gennem 50 år. 16. april 1952 - 16. april 2002.", uden sted, 2002.
- Westergaard, F., "Fra ASTA til SKYLIGHT og GOTHAM. En beretning om Flyvevåbnets kontrol- og varslings-tjeneste 1951 – 2007". *Flyvevåbnets Historiske Samling* 2007.
- Wilson, P.H., "Defining Military Culture", *The journal of military History*, vol. 72, 1/2008.
- Y**

Ydén, K., "Bringing violence back in - new wars and reprofessionalizing Sweden's armed forces" i Abrahamsson, B., "Effects based operations, military organization and professionalization." Stockholm 2006.

Yow, V., ""Do I like Them Too Much?" Effects of the Oral History Interview on the Interviewer and Vice-Versa." The Oral History Review, Vol. 24, No. 1 (1997).

Å

Aalbæk-Nielsen, B., "60 år i arbejde for Flyvevåbnet." Karup 2010.

- "Dansk militær flyvning gennem hundrede år." Karup 2012.
- "Ny struktur i Flyvevåbnet." Flyv, 4/92.
- "Nøgleordet er fleksibilitet." Flyv 10/90.
- "På højde med andre." Flyv, 3/91.

Arkiver o. lign.

FORNYHIST

Bjerg, H.C., "Omstillingen af det danske forsvars formål og opgaver efter den Kolde Krigs afslutning 1989-93." Uden årstal.

- "Organisationsændringer i forsvaret 1990-2008." Uden årstal.

Nielsen, K.S., "Forsvarets materieludvikling 1989-2009. Fra mobiliseringsforsvar til missionsforsvar." Uden årstal.

Thorkilsen, A.O., "Forsvarsforligene af 14. marts 1989, 13. november 1992, 8. december 1995, 25. maj 1999 samt 10. juni 2004." Uden årstal.

Thorkilsen, A.O., "K-notatet 2003. Leaner but meaner!" Uden årstal.

Trautner, J.P., "Forsvarets midler, styring og tænkning efter Den Kolde Krig." Upubliceret manuskript 2007.

Folketinget

"Notat vedr. bearbejdning af erfaringer fra den danske deltagelse i Kosovo-konflikten." http://webarkiv.ft.dk/?/samling/19991/udv_bilag/fou/almde1_bilag226.htm

Forsvarets arkiver

Flyvertaktisk Kommando, "Rapport vedr. dansk flyvevåben deltagelse i Operation Allied Force." 12. november 1999. Klassificeret Til Tjenestebrug.

- "Notat vedr. forstærkninger til Danmark." Dateret 3. juli 1997.
- "Opstillingsgrundlag for HAWK og F-16 deltagelse i løsning af internationale opgaver under kommando af FN eller OSCE." 2. juli 1997. Klassificeret Til Tjenestebrug.
- "TACDEN OPERATION INSTRUCTION NO 742001. Royal Danish Air Force readiness for and participation in NATO IRF/RRF/IRRF article V operations, NATO/UN/OSCE crisis response operations and international humanitarian operations." 21. september 2001. Klassificeret Til Tjenestebrug.

Forsvarskommandoen, "Forsvarskommandoens oplæg til regeringens beslutningsgrundlag for Forsvaret efter 2004." Forsvarskommandoen 25. november 2003. Uklassificeret.

- "Notat vedr. forsvarets deltagelse i Libyen missionen." Dateret 1. september 2012.
- "Notat vedrørende udviklingen i østsamarbejdet, PfP, CFE, M.V." Forsvarskommandoen, den 3. juli 1997.

Rigsarkivet

Værnsfælles Forsvarskommando, Flyverstab
Arkivserie: Befalinger og bestemmelser (D)
Magasinenhed: 1989 Januar - 1990 December

Værnsfælles Forsvarskommando, Flyverstab
Arkivserie: C. Kopibog
Magasinenhed: 1989 11 28 - 1989 12 12

Forsvarsministeriet, Rådgivnings- og Analysegruppen: V. Varia (1985-1995) V-3: Rapporter samt oversigt og fordeling af 1992 - 1995

Forsvarskommandoen: C. Kopibog (1975-1998) 1104-2264.

Forsvarets Rådgivnings- og Analysegruppe

Graabæk, J.J., "Udkast". Redegørelse. Uden tid eller sted (ca. medio 1991).
Güntelberg, V., "Dansk Forsvars Udvikling." Juli/august 1990.

Upublicerede arkivalier

Jensen, M.S., "Krigsførelsens Kredsløb." VUT-I opgave. Hærens Officersskole 2003.

Lyng, J., Upublicerede erindringer. København 2008.

Vilhelmsen, M., "Operation Allied Force (AOF). Da Flyvevåbnet med voksent." Upubliceret. Vojens 2010.

Brev fra Jørgen Lyng til Michael Christiansen. Forsvarskommandoen 19. august 1992.

Meyer, S., "Doktriner og doktrinudvikling i Søværnet." PowerPoint. Dateret 3. november 2016.

Simonsen, L., "A small country. Expeditionary Air Force, The Danish Approach." Manuskript til foredrag, september 2003.

- "Expeditionary Air Force, Et mobilt flyvevåben." Manuskript til foredrag, februar 2003.

Det administrative

Undervisning

Marts-juni 2015	Søkrigshistorie, Søværnets Officersskole. (60 timer)
Marts-juni 2016	Søkrigshistorie, Søværnets Officersskole. (45 timer)
Marts-juni 2017	Søkrigshistorie, Søværnets Officersskole. (24 timer)

Kurser, konferencer o. lign.

- "Fra ansøgning til projektplan." SDU 20. februar 2015. (1 ECTS)
- "The Transformation of European Airpower – Implications for the Royal Danish Air Force." Centre for Military Studies (CMS), KU 13. november 2014. (1 ECTS)
- "Integrating Innovative Airpower. Facing 21st Century Strategic Challenges." CMS 17. april 2015. (1 ECTS)
- "Oral History i Danmark." Forskningsseminar KU 21. april 2015. (1 ECTS)
- "Flyvevåbnets Symposium 2015." Flyvevåbnets Officersskole 16. juni 2015. (1 ECTS)
- "1990'ernes Militærhistorie." Seminar FAK 16. november 2015. (1 ECTS)
- "Dansk landmagts fremtid." Seminar CMS 8. december 2015. (1 ECTS)
- "Krigsførelsens Kredsløb." Seminar IMK 17. december 2015. (1 ECTS)
- "Helhedsforståelse for Forsvaret." Flyvevåbnets Officersskole 21. september-11. december 2015. (9 ECTS)
- "Military History and Doctrine Development." Miniseminar med James Corum IMK/FAK 5. januar 2016. (1 ECTS)
- "Seminar om krigsteori." FAK 4. april 2016. (1 ECTS)
- "Forskningsetik på FAK." FAK 19. april 2016. (1 ECTS)
- "Deutsch-Dänische militärische Kooperation im Kalten Krieg und im 21. Jahrhundert." 9. juni 2016. (1,5 ECTS)
- "Flyvevåbnets Symposium 2016." Flyvevåbnets Officersskole 7. juni 2016. (1 ECTS)
- "Struggling with the past – how to address and use history in security and defense politics." FAK 23. august 2016. (1 ECTS)
- Ph.d.-seminar FAK 17. januar 2017. (1 ECTS)
- "Didaktik og læreprocesser. Pædagogisk kompetenceudviklingsforløb skræddersyet til undervisere på FAK." FAK marts-oktober 2017. (7 ECTS)
- "Responsible Conduct of Research for PhD students in the Humanities." SDU. (1 ECTS)

I alt 31,5 ECTS-point

Miljøskifte

Center for Militære Studier, KU. 1. november 2015-1. februar 2016

Centre for War Studies, SDU. 1. oktober 2016-1. januar 2017

Besøg ved Flyvevåbnets etableringer

Flyvestation Aalborg/Air Transport Wing. 16. december 2015

Flyvestation Karup/Helicopter Wing Karup. 27. januar 2016

Interviewpersoner

Den nævnte rang henviser til interviewpersonens nuværende eller sidst opnåede rang og altså ikke personens rang på det tidspunkt, som interviewet fokuserede på. De tre bogstaver i parentes er den pågældende officers pilotnavn. Da mange af piloterne kun kendes på dette navn, er det medtaget her.

- 20150528 Kim Nødskov. Major.
20150611 Ole Fogh (FOL). Generalmajor. Chef for Flyvertaktisk Kommando 1990-1994.
20150813 Hans Christian Enevold. Brigadegeneral.
20150916 Claus Cidric (MIR). Major.
20151007 Laurits Tophøj (TOP). Generalmajor. Chef for Flyvertaktisk Kommando 1994-1997.
20151117 Max Vilhelmsen (MAX). Major. Chef for Eskadrille 730 1997-2000.
20151202 Michael Svejgaard (SES). Oberst.
20151216 B. R. Hansen. Seniorsergent.
20151216 Bjørn Bayer (RØN). Kaptajn.
20151216 Morten Grønberg Larsen. Major.
20160112 Max A. L. T. Nielsen. Generalmajor. Chef for Flyverstaben 2014-2017.
20160202 Kurt E. Rosgaard. Generalmajor. Chef for Flyvertaktisk Kommando 1997-2000.
20160418 Lars Christian Fynbo. Generalmajor. Chef for Flyvematerielkommandoen 1999-2002.
20160418 Christian Hvidt (VIT). General. Forsvarschef 1996-2002.
20160524 Viggo D. Nielsen. Generalmajor. Chef for Flyvematerielkommandoen 1990-1999.
20160616 Karsten Schultz (TUL). Oberst.
20160809 Jens Sannom. Oberst. Første chef for Air Control Wing.
20160920 Svend Hjort. Oberst. (Telefoninterview. Ej optaget).
20161117 Frits S. Rasmussen (SUM). Oberst. (Telefoninterview. Ej optaget).
20161212 Jørgen Lyng. General. Forsvarschef 1989-1995.
20170120 Søren Falk-Portved. Oberst.
20170223 Kresten Dam Andersen (MES). Major. NK i Eskadrille 730 1996-1998.
20170223 Henrik R. Dam. Generalmajor. Chef for Flyvertaktisk Kommando 2009-2014.
20170224 Leif Simonsen (SIM). Generalmajor. Chef for Flyvertaktisk Kommando 2000-2005.
20170427 Lasse Sand. Major.
20170510 Michael Schrøder, Niels Fensgaard og Klaus Nørskov. Flyvevåbnets Taktiske Stab.
20170515 Jens F. Autzen (FRI). Oberst.
20170523 Knud Kaj Petersen. Pilot.
20170531 P. P. Olsen. Generalløjtnant.
20170730 Palle Krag. Pilot.
20170914 Steen Hartov. Brigadegeneral.
20171011 Torben Ørting Jørgensen. Kontreadmiral.
20171102 Stig Ø. Nielsen (SØL). Generalmajor. Chef for Flyvertaktisk Kommando 2005-2009.
20171124 Henrik Rieland Kanstrup (LAN). Oberst. Chef for Helicopter Wing Karup.

Bilag 1. Flyvevåbnets udvikling 1989-2010 i tal

Forsvarsforlig	Aftale af 14. marts 1989 om Forsvarets ordning 1989-1991	Tillægsaftaler af 3. april 1991 og 14. maj 1992	Aftale af 13. november 1992 om Forsvarets ordning 1993-1994	Aftale af 8. december 1995 om Forsvarets ordning 1995-1999	Aftale af 25. maj 1999 om Forsvarets ordning 2000-2004	Aftale af 10. juni 2004 om Forsvarets ordning 2005-2009	Aftale af 24. juni 2009 om Forsvarets ordning 2010-2014
Personel, krigsstyrke	22.500	19.000	18.600	14.800	14.800	11.600	- ⁵⁶⁰
Personel, fredsstyrke	9.400 (inkl. civilt ansatte) ⁵⁶¹	6.570 (ekskl. civilt ansatte) ⁵⁶²	5.900 (ekskl. civilt ansatte)	5.440 (ekskl. civilt ansatte)	4.900 (ekskl. civilt ansatte)	3.400 (ekskl. civilt ansatte)	3.476 (ekskl. civilt ansatte)
Kampflyeskadriller	6	6	5	4	3	2	2
Operative kampfly	95	72	60	60	60	48	30
Hawkeskadriller	8	8	8	8	6	6	0
Helikoptereskadriller	1	1	1	1	3	3	3
Flyvestationer	6	6	6	5	3	3	3
Hovedforsyningsdepoter	5	5	3	3	2	2	2

⁵⁶⁰ Med oprettelsen af en totalforsvarsstyrke på 12.000 mand i forsvarsforliget for 2005-2009 udgik begrebet krigsstyrke af Forsvarets planer.

⁵⁶¹ I "Seksårsplan 1991-1996" angives tallet som 9.638. Forsvarskommandoen: C. Kopibog (1975-1998).1106.

⁵⁶² Fordelt med 800 værnepligtige, 4.800 stampersonel, 970 officerer. Dertil kom 2.650 civilt ansatte. "Notat vedrørende forsvarrets fremtidige struktur og støtte i fred." Lyng. Arkivkasse 78. Dateret 20. januar 1992.

Bilag 2. FORNYHIST-interviewpersoner

Politikere

Uffe Ellemann-Jensen.
Søren Gade.
Hans Hækkerup.
Svend Aage Jensby.
Jan Trøjborg.

Hærofficerer

Jesper Helsø. General.
Bjørn Bisserup. General.
Michael Clemmesen. Brigadegeneral.
Ove H. G. Hoff. Generalløjtnant.
Jens Johansen. Generalløjtnant.
Ole Kandborg. Generalløjtnant.
Per Ludvigsen. Generalmajor.
Jørgen Lyng. General.
Karsten J. Møller. Generalmajor.
Jan Scharling. Generalløjtnant.
Ulf Scheibye. Generalmajor.

Flyverofficerer

Christian Hvidt. General.
K. E. Rosgaard. Generalmajor.

Søofficerer

Tim Sloth Jørgensen. Admiral.
Knud J. Borck. Viceadmiral.
Kristen H. Winther. Kontreadmiral.
Niels Mejdal. Kontreadmiral.
Jørn Olesen. Kontreadmiral.

Andet

Anders Troldborg. Departementschef.
Bertel Heurlin. Forsker.